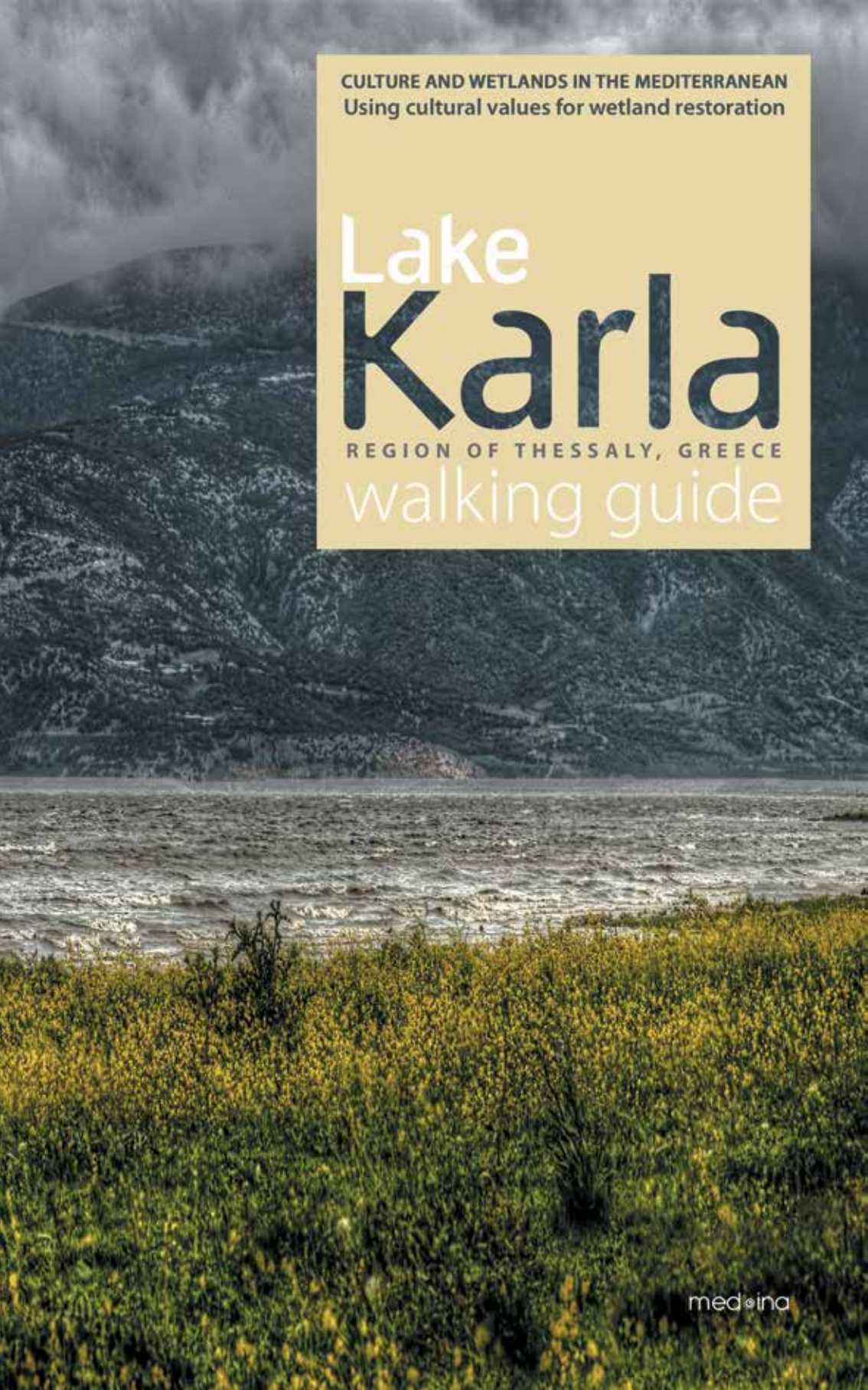

CULTURE AND WETLANDS IN THE MEDITERRANEAN
Using cultural values for wetland restoration

Lake Karla

REGION OF THESSALY, GREECE

walking guide

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΓΡΟΤΟΠΟΙΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ
Η συμβολή των πολιτιστικών αξιών σε
δράσεις αποκατάστασης υγροτόπων

Λίμνη Κάρλα

περιπατητικός οδηγός

Μεσογειακό Ινστιτούτο
για τη Φύση και τον Άνθρωπο

Med-INA, Αθήνα
2014

Επιμέλεια έκδοσης:	Στέφανος Δόδουρας, Ειρήνη Λυρατζάκη, Θύμιος Παπαγιάννης
Συντελεστές:	Χαράλαμπος Αλεξάνδρου, Πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Κερασιάς Μάρκος Βαξεβανόπουλος, υπ. Διδάκτωρ Γεωλογίας, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου Βάνα Γεωργαλά, Αρχιτέκτων Μηχανικός-Χωροτάκτης Πολεοδομίας, Δήμος Ρήγα Φεραίου Στέφανος Δόδουρας, Σύμβουλος Αειφορίας PhD, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA) Ιφιγένεια Κάγκαλου, Καθηγήτρια, Πολυτεχνική Σχολή Ξάνθης, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης Βασίλης Κανακούδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Θάνος Καστρίτης, Επιστημονικός Συντονιστής του Τομέα Διατήρησης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία Ειρήνη Λυρατζάκη, Ανθρωπολόγος, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA) Μαρία Μαγαλιού-Παλληκάρη, Δασολόγος-Δασοπόνος, Δήμος Ρήγα Φεραίου Σοφία Μαργώνη, Γεωλόγος PhD, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Αντίκλεια Μουνδρέα-Αγραφιώτη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Ανδρομάχη Οικονόμου, Ερευνήτρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών Τριαντάφυλλος Παπαϊωάννου, Πρόεδρος Τοπικού Συμβουλίου Καναλίων, Δήμος Ρήγα Φεραίου Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών Παντελής Σιδηρόπουλος, Πολιτικός Μηχανικός, Φορέας Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου Μαρία Χαμόγλου, Ιχθυολόγος, Φορέας Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου Αντωνία Χασιώτη, Πρόεδρος Τοπικού Συμβουλίου Κερασιάς, Δήμος Ρήγα Φεραίου Άρης Ψιλοβίκος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Γεωπονίας, Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Εκδότης:	Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA)
Χρηματοδότηση:	Ίδρυμα MAVA (Ελβετία)
Copyright:	© Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), εκτός από το υλικό που φέρει σαφή ευδιάκριτη μνεία της βοήθειας που προσέφεραν οι παραπάνω συντελεστές στο πλαίσιο της συνεργασίας τους με το Med-INA
Βιβλιογραφική αναφορά:	Δόδουρας, Σ., Λυρατζάκη, Ε. και Παπαγιάννης, Θ. (επιμ.) (2014), <i>Περιπατητικός Οδηγός Λίμνης Κάρλας</i> Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), Αθήνα
Γλωσσική επιμέλεια (αγγλικά):	Julian Hoffman
Γλωσσική επιμέλεια (ελληνικά):	Θεοτόκης Θεοδούλου
Μετάφραση:	Αγγελος Γεωργάκης
Καλλιτεχνική επιμέλεια:	Παυλίνα Αλεξανδροπούλου
Συντονιστές:	Στέφανος Δόδουρας, Ειρήνη Λυρατζάκη
Εκτύπωση-βιβλιοδεσία:	Βιβλιοσυνεργατική ΑΕΠΕΕ
ISBN:	978-960-89972-4-0
Διατίθεται από:	Med-INA Βουκουρεστίου 23, 10671 Αθήνα, Ελλάδα T: +30 210 3600711-4, F: +30 210 3629338 E: secretariat@med-ina.org W: www.med-ina.org

Η λίμνη Κάρλα αποτελούσε έναν από τους πιο πολυποίκιλους υγροτόπους της Μεσογείου. Ένα παραγωγικό οικοσύστημα με σημαντική οικολογική, οικονομική και κοινωνικο-πολιτιστική αξία. Η λίμνη, όπως ήταν αρχικά, είχε αποξηρανθεί σκόπιμα τη δεκαετία του 1960, με τρομερές συνέπειες. Σήμερα, η λίμνη Κάρλα, για άλλη μια φορά, γίνεται σημαντικό μέρος της καθημερινής ζωής της περιοχής, ενώ η κατασκευή ενός ρηχού τεχνητού υγροτόπου στις βόρειες ακτές της θα συμβάλει περαιτέρω στην προστασία και την προώθηση της τοπικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο παρών Περιπατητικός Οδηγός αφηγείται την ιστορία της λίμνης Κάρλας, όπως ήταν παλαιότερα και όπως είναι σήμερα.

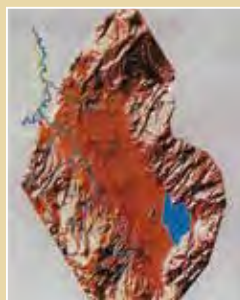
Εικόνα 0.1:
Πανοραμική
άποψη της
λίμνης Κάρλας
από το λόφο του
Αγίου Αθανασίου

Χάρτης 1:
Ανάγλυφος
χάρτης με τη
σημερινή
μορφή της
λίμνης Κάρλας
Πηγή:
Δ+Δ Σύμβουλοι
Μηχανικοί

Χάρτης 2:
Η γεωγραφική
θέση της λίμνης
Κάρλας στον
χάρτη της χώρας

Χάρτης 3:
Η λίμνη Κάρλα,
πριν και μετά την
αποξήρανση
Πηγή:
Διεύθυνση
Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης
Λάρισας

Ευχαριστίες

Εκτός από τις προσπάθειες της επιστημονικής γραμματείας του Μεσογειακού Ινστιτούτου για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), η επιτυχία κάθε προγράμματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ενθάρρυνση και τη βοήθεια πολλών άλλων. Θα θέλαμε να εκμεταλλευτούμε αυτήν την ευκαιρία, για να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας προς τους ανθρώπους που έχουν συμβάλει στην επιτυχή ολοκλήρωση του παρόντος Οδηγού. Είμαστε ευγνώμονες προς το Φορέα Διαχείρισης της περιοχής Οικοανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου για τον εφοδιασμό με ψηφιακά σύνολα δεδομένων, σχετικά με τις τρέχουσες και τις μελλοντικές παρεμβάσεις γύρω από τη λίμνη Κάρλα. Οι συμβουλές των εμπειρογνομόνων του Δήμου Ρήγα Φεραίου, της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και των ακαδημαϊκών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας αποδείχθηκαν πολύτιμες. Ευχαριστούμε, επίσης, τις οικογένειες Ξένου, Στουρνάρα και Τλούπα για τη γενναιοδωρη παροχή φωτογραφιών, από το παρελθόν και το παρόν, της ευρύτερης περιοχής της λίμνης Κάρλας. Οι εκπρόσωποι των τοπικών αρχών, καθώς και ο Θύμιος Δόδουρας και ο Στάθης Σταματίου μοιράστηκαν τις επαφές, τις γνώσεις, τις ιδέες και το χρόνο τους, και συνέβαλαν σημαντικά στην ολοκλήρωση του Περιπατητικού Οδηγού Λίμνης Κάρλας.

Περιεχόμενα

Πρόλογοι	12
1 Εισαγωγή	20
2 Περιφέρεια Θεσσαλίας	34
3 Λίμνη Κάρλα	52
3.1 Η αρχαιολογία της μυθολογίας	54
3.2 Ιστορικές αφηγήσεις	64
3.3 Ανθρώπινη εγκατάσταση	84
3.4 Κοινωνικές πεποιθήσεις και πρακτικές	98
3.5 Οικοσυστήματα	118
3.6 Μερική αποκατάσταση του υγροτόπου	128
4 Περιπατητικές διαδρομές	140
4.1 Άνω Κερασιά-Κερασιά (ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 1)	144
4.2 Άνω Κερασιά-Ι.Μ. Φλαμουρίου (ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 2)	148
4.3 Κερασιά-Ι.Μ. Σουρβιάς (ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 3)	152
4.4 Κεραμίδι-Παλαιόσκαλα (ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 4)	158
4.5 Άνω Κανάλια-Πύργος (ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 5)	164
4.6 Γλαφυρές-Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων (ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 6)	170
4.7 Κανάλια-Δρακοπήγαδο (ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 7)	176
4.8 Χατζημισιώτικη Μαγούλα-Λόφος Αγίου Αθανασίου (ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 8)	180
4.9 Στεφανοβίκειο-Πέτρα (Σκάλα) (ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 9)	186
4.10 Κάτω Καλαμάκι-Τεχνητός υγρότοπος λίμνης Κάρλας (ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 10)	192
5 Επίλογος	196
6 Χρήσιμες πληροφορίες	204
7 Παραρτήματα	216
8 Βιβλιογραφία	230
Πηγές φωτογραφιών	225

Εικόνα 0.2:
Πανοραμική
άποψη της
λίμνης Κάρλας
από το λόφο
πάνω από το
χωριό Κανάλια

Εικόνα 0.3:
Ψαράδες και
ψαροκαλύβα
στη λίμνη
Κάρλα το 1953
Πηγή: Τάκης
Τλούπας,
Φωτογραφικό
Αρχείο Βάνιας
Τλούπα

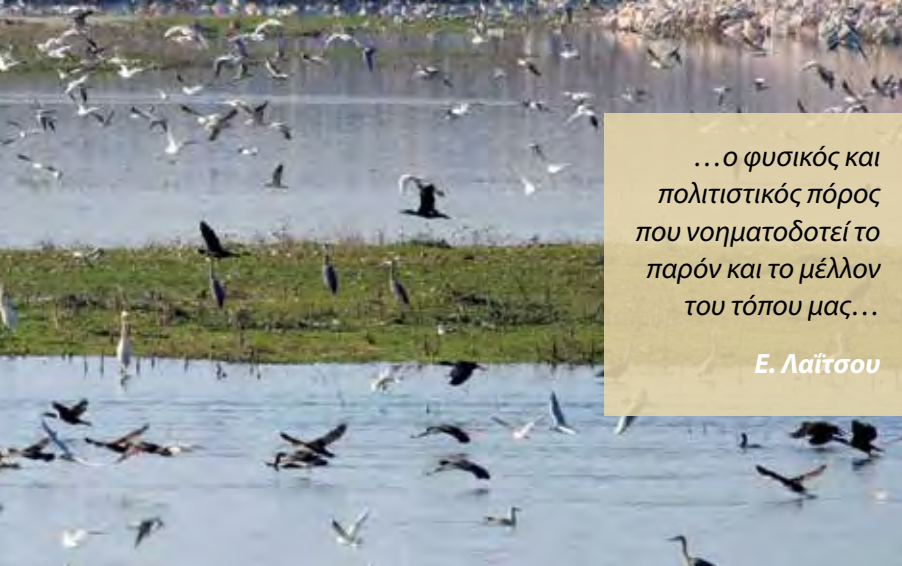
Εικόνα 0.4:
Με σημεία
πυκνής, αλλά
και αραιής
βλάστησης,
η λίμνη Κάρλα
παρέχει τροφή
και κάλυψη σε
πολλά είδη
πουλιών

Ο Περιπατητικός Οδηγός αποτελεί μια ιδιαίτερη και ξεχωριστή έκδοση, γιατί, κυρίως και πάνω απ' όλα, έρχεται να αναδείξει το φυσικό και πολιτισμικό πλούτο που περιβάλλει την Ελλάδα. Επίκεντρο αποτελεί η προστατευόμενη περιοχή της Κάρλας, ένας υγρότοπος που αναγεννήθηκε τα τελευταία χρόνια χαρίζοντας «ανάσα» και ζωή στο ευρύτερο οικοσύστημα. Ποικίλοι οργανισμοί, μεταναστευτικά πουλιά, πολιτισμικές εκφράσεις, κοινωνικές αντιλήψεις, φυσικά αποθέματα περιπλέκονται και δημιουργούν τον περιβαλλοντικό, κοινωνικό, οικονομικό και ηθογραφικό ιστό της λίμνης Κάρλας, γύρω από την οποία έζησαν και προόδευσαν γενιές και γενιές.

Για το Δήμο Ρήγα Φεραίου η Κάρλα αποτελεί το σημείο αναφοράς για κάθε ανθρώπινη δράση, για την εκπαίδευση, τη γεωργία, τον πολιτισμό, την έρευνα, την οικολογία. Είναι ο φυσικός και πολιτιστικός πόρος που νοσηματοδοτεί το παρόν και το μέλλον του τόπου μας.

Οπωσδήποτε υπάρχουν ακόμη ανοικτά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν, ώστε να αξιοποιηθούν όλες οι πτυχές και οι δυνατότητες αυτού του τόσο ξεχωριστού υγροτόπου. Αυτά είναι όμως θέματα της πολιτείας, των αρχών και των αρμόδιων φορέων.

...ο φυσικός και
πολιτιστικός πόρος
που νοηματοδοτεί το
παρόν και το μέλλον
του τόπου μας...

Ε. Λαϊτσου

Εδώ και χρόνια επιστήμονες, ερευνητές, μελετητές ιχνηλατούν το πλούσιο παρελθόν της λίμνης και αναδεικνύουν άγνωστα στοιχεία της. Αυτό όμως που έλειπε ήταν ένας οδηγός, μια πυξίδα στον ντόπιο, τον επισκέπτη που θέλει να γνωρίσει τη λίμνη, να γευτεί την άγρια ομορφιά της, να προσεγγίσει τα «μυστικά» της. Η συγκεκριμένη έκδοση υπηρετεί με τον πιο άρτιο, τεκμηριωμένο και επιστημονικά ολοκληρωμένο τρόπο αυτό το σκοπό.

Η ανάγνωση των κειμένων, η εστίαση στο φωτογραφικό υλικό και γενικότερα στο ξεφύλλισμα των σελίδων, είναι ένα ταξίδι διεισδυτικής ματιάς και γνωριμίας με τη λίμνη Κάρλα.

Ο Περιπατητικός Οδηγός συμβάλλει και ενισχύει την ανάγκη που έχουμε όλοι η Κάρλα να προφυλαχθεί, να αναδειχθεί και να προσελκύσει νέους επισκέπτες, νέο ανθρώπινο κεφάλαιο, αποδίδοντας παράλληλα τον απαιτούμενο σεβασμό σε αυτό που αντιπροσωπεύει.

Θερμά συγχαρητήρια στους εμπνευστές της όλης προσπάθειας.

Ελένη Λαϊτσου

Δήμαρχος Ρήγα Φεραίου
Βελεστίνο, Μάρτιος 2013

Εικόνα 0.5:
Ο ταμιευτήρας
της πρώην
λίμνης Κάρλας
στις αρχές της
νέας χιλιετίας

Σήμερα, η «πράσινη» πρόκληση όχι μόνο για την Ελλάδα, αλλά για ολόκληρη την Ευρώπη, είναι η ανάγκη για διατήρηση της βιοποικιλότητας και η ανάγκη για απόκτηση «καλής οικολογικής κατάστασης» για όλα τα ευρωπαϊκά υδάτινα οικοσυστήματα.

Η οικονομική και η περιβαλλοντική κρίση είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος με δεδομένο ότι η οικονομία χρειάζεται οικοσυστήματα που λειτουργούν εύρυθμα και το περιβάλλον χρειάζεται βιώσιμη οικονομία. Η αβεβαιότητα που δημιουργούν οι παγκόσμιες περιβαλλοντικές πιέσεις (κλιματική αλλαγή, μείωση αποθεμάτων, περιορισμένοι πόροι), αλλά και οι μικρότερης κλίμακας ανθρωπογενείς παρεμβάσεις απαιτούν ολιστικές διαχειριστικές πρακτικές. Στο πλαίσιο της γενικής παραδοχής ότι η διατήρηση και η διαχείριση ενός οικοσυστήματος προϋποθέτει τη διαχείριση πολύπλοκων φυσικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραμέτρων γίνεται κατανοητό ότι αυτή η προσπάθεια είναι μία δυναμική διαδικασία που εμπλέκει πολλούς ενδιαφερόμενους και απαιτεί δράσεις σε θεσμικό, τεχνικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ιδιαίτερα, τα υγροτοπικά οικοσυστήματα αποτελούν μοναδικούς θύλακες βιοποικιλότητας, ενώ ταυτόχρονα συνδέονται άρρηκτα με πολιτισμικά, κοινωνικοοικονομικά και ηθολογικά στοιχεία των περιοχών και των κοινωνιών που συνδέονται μαζί τους.

Η Κάρλα ήταν μια τέτοια περιοχή, υδάτινου πόρου στην καρδιά της χώρας, με ποικιλία οικοτόπων, καταφύγιο για πληθώρα οργανισμών, χώρος ξεκούρασης και φιλοξενίας για τα μεταναστευτικά πουλιά, στην οποία συνέβη βίαιη διακοπή

...σήμερα που είναι πλέον
πάλι μια «νέα» λίμνη
είμαστε αναγκασμένοι
να δούμε την πολυπλο-
κότητα της και να σχεδι-
άσουμε ενέργειες που θα
προστατεύουν τις αξίες
και τις λειτουργίες της. . .

Ι. Κάγκαλου

της δομής και λειτουργίας της. Φέρει μέσα της τη βαριά κληρονομιά μιας μεγάλης ιστορίας, με ανεκτίμητες αξίες, αλλά και με πιέσεις, κυρίως από τον άνθρωπο, ως προς τη θέληση να σπρώξει τα πράγματα προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Σήμερα που είναι πλέον πάλι μια «νέα» λίμνη είμαστε αναγκασμένοι να δούμε την πολυπλοκότητά της και να σχεδιάσουμε ενέργειες που θα προστατεύουν τις αξίες και τις λειτουργίες της, αλλά ταυτόχρονα θα είναι επωφελείς για τις επόμενες γενιές.

Η ερμηνεία του περιβάλλοντός της συντελεί στη γνώση όλων των προαναφερόμενων στοιχείων και στην αποκατάσταση της διαταραγμένης σχέσης του ανθρώπου μαζί της, με τους μηχανισμούς, με τη λειτουργία της. Γι' αυτό και η έκδοση του παρόντος Οδηγού αποτελεί ουσιαστικό «εργαλείο» στην προσπάθεια αναγνώρισης, ερμηνείας, γνώσης όλων των «αξιών και υπηρεσιών» του οικοσυστήματος της Προστατευόμενης Περιοχής Κάρλας. Απευθύνεται στους πολίτες και στους επισκέπτες της περιοχής με σκοπό να τους βοηθήσει να «ξεναβρούν το νήμα» της σχέσης τους μαζί της, να τη γνωρίσουν, να την αγαπήσουν, να την προστατέψουν.

Ως Πρόεδρος του Δ.Σ του Φορέα Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου, εκφράζω την ικανοποίησή μου για την έκδοση του Οδηγού, φιλοδοξώντας να λειτουργήσει ως υπενθύμιση ότι η ερμηνεία και η προστασία της φύσης δεν είναι μια υπόθεση πολυτέλειας, η οποία προσωρινά θα μπορούσε να αφεθεί ή να παρακαμφθεί, αλλά ότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση για έναν διαφορετικό τρόπο ανάπτυξης.

Ιφιγένεια Κάγκαλου

Πρόεδρος του Δ.Σ του Φορέα Διαχείρισης της Περιοχής
Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου
Στεφανοβίκειο, Μάρτιος 2013

Figure 0.6:
Άποψη του
τεχνητού
ταμιευτήρα της
λίμνης Κάρλας
απο το λόφο
του Αγίου
Αθανασίου

Η συγκεκριμένη έκδοση αποτελεί τρανό παράδειγμα των διαφόρων πρισμάτων υπό τα οποία μπορεί κάποιος να αντιληφθεί μία περιοχή, τόσο στο σήμερα, όσο και στο χθες της. Πτυχές που περιλαμβάνουν το απλά να τη δει, ξεφυλλίζοντας τις σελίδες αυτού του οδηγού, να την κοιτάξει καλά, αφιερώνοντας περισσότερο χρόνο, από όσον απαιτεί ένα απλό ξεφύλλισμα, ακόμα και το να τη «ζήσει» κάποιος με τις αισθήσεις του, ακούγοντας το πέταγμα των πουλιών, μυρίζοντας το άρωμα των λουλουδιών, κοιτάζοντας μέσα από τα παράθυρα των οικημάτων, αγγίζοντας τους τοίχους τους, γευόμενος τις ντόπιες νοστιμιές στην τοπική ταβέρνα.

Όλα αυτά χάρη στις τόσο ζωντανές και ανεπιτήδευτες πολύχρωμες φωτογραφίες που απλά αποτυπώνουν το μεγαλείο της φύσης, την απόλυτη ομορφιά ενός τόπου που συνδυάζει όλα τα στοιχεία της, με κεντρικό πρωταγωνιστή, στο κέντρο της σκηνής, το νερό της λίμνης.

Μπορεί όμως να ταξιδέψει και πίσω στο χρόνο, προσπαθώντας να νιώσει την εξέλιξη της ιστορίας ενός πολύπαθου τόπου που μαζί με το ανθρώπινο κεφάλαιό

...την απόλυτη
ομορφιά ενός τοπίου
[...] με κεντρικό
πρωταγωνιστή,
στο κέντρο της σκηνής,
το νερό της λίμνης...

Β. Κανακούδης

του βίωσε αντιθέσεις, αναπτύχθηκε, ήκμασε, αρρώστησε βαριά, βάλτωσε, παρήκμασε και προσπαθεί τώρα να σηκωθεί ξανά στα πόδια του, σε πείσμα των καιρών για να αποδείξει ότι η Φύση μπορεί να αναγεννηθεί και να αναγεννήσει τη ζωή, αρκεί να της συμπεριφερθείς με το σεβασμό που της αρμόζει.

Διαβάζοντας αυτήν την έκδοση, είναι από τις φορές που ένιωσα ότι μπορεί να νομίζεις ότι ξέρεις μία περιοχή, να την έχεις επισκεφθεί, να την έχεις δει και περπατήσει, αλλά στην ουσία δεν μπορείς να τη γνωρίζεις πραγματικά. Έτσι ένιωσα όταν είδα όλες αυτές τις εικόνες.

Πλέον, με τον οδηγό αυτό νιώθω σίγουρος ότι μπορώ να ξαναπροσπαθήσω να γνωρίσω την περιοχή... γιατί της αξίζει.

Συγχαρητήρια στους εμπνευστές της ιδέας και στους δημιουργούς της ανάπτυξης του συγκεκριμένου Οδηγού. Νομίζω ότι το αίσθημα, που αφήνει σε εμένα (και θέλω να πιστεύω σε όλους τους μελλοντικούς αναγνώστες του), της ανάγκης να γνωρίσω την περιοχή, είναι και η μεγαλύτερη επιβράβευση των επίπωνων, αλλά όμορφων και καλών προσπαθειών τους.

Βασίλης Κανακούδης

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

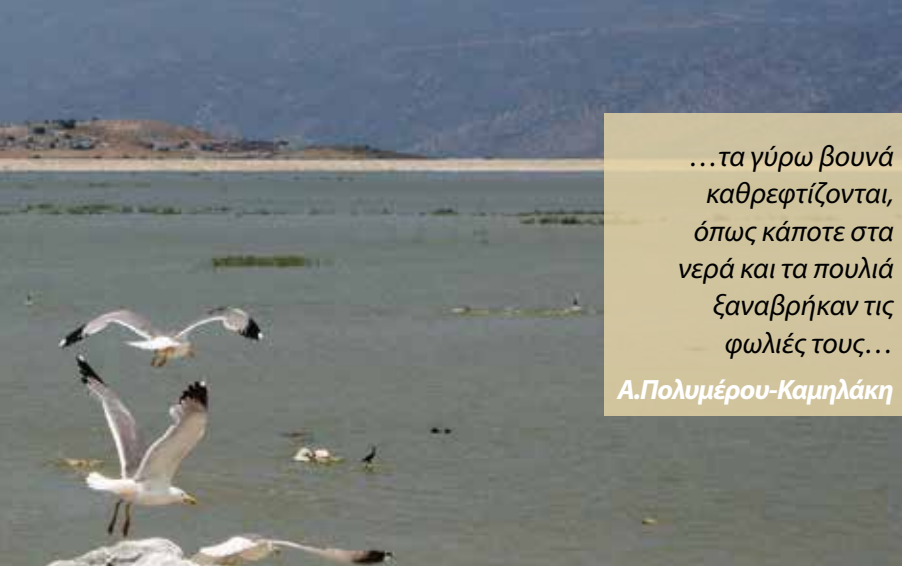
Εικόνα 0.7:
Στην ευρύτερη
περιοχή της
λίμνης Κάρλας
συναντώνται
εκατοντάδες
είδη που επα-
νεφανίστηκαν
μετά τη μερική
αποκατάσταση
του υγροτόπου

Σε όλα τα συστήματα κοσμογονίας και τις θρησκείες το νερό είναι πηγή δύναμης και ζωής και σχεδόν εξασφαλίζει την αθανασία. Το αρχέτυπο του είναι το «ζών ύδωρ», το «αθάνατο νερό» της παγκόσμιας κοσμολογίας. Στην αρχαία Ελλάδα η λατρεία των πηγών, λιμνών και ποταμών προϋπήρχε της θρησκευτικής μυθολογίας-κοσμογονίας και οι μύθοι για τα «όρκια» και «στύγια» ύδατα, για νύμφες και δαίμονες των νερών είναι άπειρες. Την ίδια περίοπτη θέση κατέχει το νερό στην ιουδαϊκή μυθολογία, η οποία περνάει και στο χριστιανισμό, ως ευλογία θεού, αρχή της δημιουργίας, μορφή θεοφάνειας. Το Ισλάμ θεωρεί επίσης το νερό δώρο του θεού και μέσον καθαρισμού.

Όταν είχα δει τη συνταρακτική φωτογραφία του φωτογράφου της ζωής της Κάρλας Τάκη Τλούπα με την αποξηραμένη γη της λίμνης και το σουρεαλιστικό καράβι στη στεριά, έψαξα στην Αποκάλυψη για να δω πως περιγράφεται ο δαίμων της ξηρασίας: «Ιδού γαρ πρόκειται αυτή ως μήτηρ, εξηραμμένους έχουσα τους μαστούς. Ως γαρ εκείνης οι μαστοί γάλακτος απορούντες, θάνατον προσφέρουσι τω βρέφει, ούτω και η γη, τας αύλακας αυτής αμοίρους υγρότητας προβαλλομένη, μαρασμόν εμποιεί τη χλόη και φθοράν τοις γεννήμασιν φέρει, και λιμόν ημίν επαπειλεί και θάνατον. Ο γαρ εκ της ξηρότητος καύσων, καθάπερ τις διακαής πυρετός, τα βλαστήματα μαράνας, αφανισμόν προμηνύει των γεννημάτων αυτής».

Η περιοχή της Βοιβηίδας-Κάρλας περιγράφεται από συγγραφείς και ταξιδιώτες διαχρονικά ως ένας επίγειος παράδεισος, το μυθικό βασίλειο του Άδημου και της Άλκηστις, όπου μέχρι πρόσφατα έσφυζε η αγροτοποικιμική ζωή, με τους ψαράδες, τους κήπους και τα κοπάδια των Βλάχων της Πίνδου, που κατέβαιναν αιώνες στον ίδιο τόπο να παραχειμάσουν. Συνύπαρξη των ντόπιων με τους φερέοικους, όχι πάντοτε εύκολη, αλλά αναγκαία στο πλαίσιο της παραδοσιακής ανταλλακτικής οικονομίας. Σιτάρι, τυρί, μαλλί, κρέας προς την πλευρά του κάμπου, λάδι, κάστανα, κεράσια, ψάρια προς το Πήλιο. Συνύπαρξη ακόμη ενδημικών και αποδημητικών πουλιών, στο πλούσιο τραπέζι της λίμνης. Μαζί και η ελονοσία που έκανε τη δική της σκληρή επιλογή. Τον προηγούμενο αιώνα, κατά τη διάρκεια του οποίου το ανθρώπινο πνεύμα πραγματοποιήσε τα μεγαλύτερα άλματα στην ιστορία του, στην Ελλάδα, χωρίς σοβαρό σχεδιασμό και προκειμένου να αυξηθεί η καλλιεργήσιμη γη και να εξαλειφθεί η ελονοσία, αποξηράνθηκαν υγρότοποι και λίμνες, διαταράσσοντας τη

...τα γύρω βουνά
καθρεφτίζονται,
όπως κάποτε στα
νερά και τα πουλιά
ξαναβρήκαν τις
φωλιές τους...

Α.Πολυμέρου-Καμηλάκη

φυσική ισορροπία, χωρίς τα αναμενόμενα, έστω και πρόσκαιρα αποτελέσματα. Η Θεσσαλία, Νεολιθικός ήδη σιτοβολώνας με πολλές λίμνες και νερόγουνρες και ένα μεγάλο θεϊκό ποτάμι, τον Πηνειό, ήταν το εύκολο πεδίο για την εφαρμογή αποξηραντικών προγραμμάτων. Η Καλλιπεύκη (Νεζερός), η Ξυνιάδα και τελευταία η Κάρλα.

Μεγάλωσα στο Πήλιο, όπου έφταναν τα «καρλιώτικα» ψάρια, φθηνότερα πάντοτε από τα θαλασσινά και πιο παχιά, καλάμια για τους κήπους, και ανταλλάσσονταν με λάδι, μήλα, κάστανα, φασόλια. Θυμάμαι πως είχε κάνει εντύπωση στους Πηλιορείτες η διοχέτευση του νερού της λίμνης στη θάλασσα και οι πιο ηλικιωμένοι μιλούσαν για ανοησία που θα κόστιζε τα νερά όλης της περιοχής. Όμως η ευφορία από το μοίρασμα γης σε ακτήμονες κάλυπτε τις φωνές αυτές. Οι γεροντότεροι, που γνώριζαν τις κρυφές μονιές των νερών και ψυχανεμίζονταν νεράιδες και αερικά στη λίμνη, γνώριζαν ότι γρήγορα ο δαίμων της ξηρασίας θα χτυπούσε τις ισχνές σοδειές στον πάτο της λίμνης και το «νάμα θεοφιλέστατον», το Κεφαλόβρυσο του Βελεστίνου, αργά ή γρήγορα θα ήταν παρελθόν. Το θεριό της λίμνης, ο Ήταυρος ή Γήταυρος, ζητούσε το σπίτι του, στα σκοτεινά θαλάμια στο γύρο της λίμνης.

Τώρα που όλα πήραν το σωστό δρόμο και τα γύρω βουνά καθρεφτίζονται, όπως κάποτε στα νερά, και τα πουλιά ξαναβρήκαν τις φωλιές τους για να κλωσήσουν τα αβγά τους και η υδρόβια χλωρίδα προσπαθεί να στολίσει τη λίμνη, υπάρχει ένας καλός λόγος για όλους όσοι επισκέπτονται την ευρύτερη περιοχή, να κοντέψουν στη λίμνη, να αφουγκραστούν την ανάσα της και να ζητήσουν συγγνώμη από τη φύση για την απερίσκεπτη παρέμβαση του ανθρώπου να μετατρέψει σε χωράφι έναν υγρότοπο, που στόλιζε την περιοχή, γέμιζε τις φλέβες των πηγών της και συντηρούσε με το ψάρεμα μια μεγάλη ομάδα πληθυσμού. Είναι κέρδος να διδασκόμαστε από τα λάθη μας, ιδιαίτερα όταν αυτά αφορούν και τις μελλοντικές γενιές.

Θα ήθελα να συγχαρώ την ομάδα των ερευνητών που εργάστηκε με ευαισθησία για τη δημιουργία αυτού του εξαιρετικού Οδηγού. Η επιλογή της Κάρλας ως χαρακτηριστικού υγροτόπου που δέχθηκε τη βίαιη ανθρώπινη παρέμβαση, αλλά και αξιώθηκε της αποκατάστασης, εύχομαι να είναι η αρχή για ανάλογες αποκαταστάσεις, με πρώτη την πανέμορφη Καλλιπεύκη.

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
Αθήνα, Μάιος 2013

Εικόνα 1.1:
Ηλιοβασίλεμα
στη λίμνη Κάρλα

1

Εισαγωγή

Ελληνικοί υγρότοποι... νερό και γη γίνονται ένα στα έλη, στις ρηχές λίμνες... στις εκβολές των ποταμών και τις λιμνοθάλασσες... τα πάντα συνδυάζονται για τη δημιουργία ενός τοπίου απείρου κάλλους.

Δημήτρης Ταλιάνης και Γιάννης Ρούσκας, 1996

Εικόνα 1.2:
Πολλά είδη
ορνιθοπανίδας
φωλιάζουν στα
ρηχά νερά της
λίμνης Κάρλας

Υπηρεσίες υγροτόπων και σχετικές πιέσεις

Παρά το γεγονός ότι είναι σχετικά ανεξερεύνητοι, οι υγρότοποι είναι περιοχές με ιδιαίτερες φυσικές και πολιτιστικές αξίες. Μερικοί υγρότοποι παρέμειναν ανέπαφοι για χιλιετίες, ενώ άλλοι έχουν εξαφανιστεί εντελώς ή έχουν μεταβληθεί λόγω φυσικών και, τις περισσότερες φορές, ανθρώπινων αιτιών. Οι υγρότοποι είναι τόσο επωφελείς για τη φύση και τον άνθρωπο που παρέχουν μια ποικιλία χρησιμών υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, οι υγρότοποι *φροντίζουν* την κοινωνία, δεδομένου ότι διατηρούν την ποιότητα του περιβάλλοντος, συντηρούν ανθρώπινες κοινωνίες και υποστηρίζουν τη βιοποικιλότητα.

Σύμφωνα με την Εκτίμηση Οικοσυστημάτων της Χιλιετίας (*Millennium Ecosystems Assessment*) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) με τον γενικό όρο *services* (υπηρεσίες) γίνεται αναφορά και στις υπηρεσίες που προσφέρονται ή προέρχονται από τους υγροτόπους με άμεσα οφέλη στην ανθρωπότητα (ΜΕΑ, 2005). Στο συγκεκριμένο Περιπατητικό Οδηγό χρησιμοποιείται ο παραπάνω καθιερωμένος όρος για να περιγράψει αυτά τα οφέλη. Πιο συγκεκριμένα, οι υπηρεσίες των υγροτόπων μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

- i. **υπηρεσίες παροχής που προσφέρουν πόρους**, όπως το φρέσκο νερό και το αλάτι, τα ψάρια και τη γεωργία, τη βιομάζα για τη βοσκή των ζώων, καθώς και τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται σε διάφορους τομείς, από τον κατασκευαστικό κλάδο έως την ιατρική,
- ii. **ρυθμιστικές υπηρεσίες που αφορούν τα οφέλη**, τα οποία προκύπτουν από τις διαδικασίες της διατήρησης του οικοσυστήματος, όπως το φιλτράρισμα του νερού, η ρύθμιση του μικροκλίματος, η αντιπλημμυρική προστασία και ο έλεγχος των ιζημάτων,
- iii. **πολιτιστικές υπηρεσίες**, συμπεριλαμβανομένων των μη υλικών οφελών, όπως αισθητικές, ψυχολογικές, εκπαιδευτικές και πνευματικές αξίες, αναψυχή, τουρισμός και βιοποικιλότητα, και

iv. υποστηρικτικές υπηρεσίες, σχετικές με τους σημαντικούς περιβαλλοντικούς κύκλους που συνδέονται με την υδρολογία, τις ροές θρεπτικών ουσιών και το σχηματισμό του εδάφους, οι οποίοι είναι απαραίτητοι για τη διατήρηση όλων των υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στις προηγούμενες κατηγορίες (ΜΕΑ, 2005).

Η διασφάλιση των υπηρεσιών των υγροτόπων για την κοινωνία πρέπει να σταθμίζεται έναντι των δυνητικών οφελών της ανάπτυξης. Όμως, η λήψη αυτών των αποφάσεων είναι δύσκολη. Εκτός από φυσικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, για τη συνετή διαχείριση των υγροτόπων πρέπει να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις τυχόν αλλαγών στους εμπλεκόμενους φορείς σε όλα τα επίπεδα, τοπικό, περιφερειακό και παγκόσμιο.

Οι υγρότοποι αποτελούν λίκνα της βιοποικιλότητας, παρέχοντας τους πόρους και τις υπηρεσίες από τις οποίες αμέτρητα είδη, συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπου, εξαρτώνται για την επιβίωσή τους. Ο βιόκοσμος των υγροτόπων αποτελείται κυρίως από ψάρια, αμφίβια, ερπετά, πτηνά και θηλαστικά. Η παρουσία των ανθρώπων στις περιοχές αυτές, ως αγροτών ψαράδων, βοσκών ή κυνηγών, ανάγεται στους προϊστορικούς χρόνους, όπως αποδεικνύουν διάφοροι λιμναίοι οικισμοί, όπως για παράδειγμα αυτός στο Δισπηλιό της Καστοριάς. Αντίστοιχες περιπτώσεις αναφέρονται στα ιστορικά χρόνια σε διάφορες γραπτές πηγές. Ο Ιπποκράτης ανέφερε ότι η πόλη Φάσις στην Κολχίδα, η οποία ιδρύθηκε τον 7^ο ή 6^ο αιώνα π.Χ., βρισκόταν μεταξύ βάλτων. Ο Αισχύλος, στο έργο του *Πέρσες*, περιέγραψε τους οικισμούς της λίμνης Κερκίνης και ο Ηρόδοτος αναφέρει τους οικισμούς της λίμνης Δοϊράνης κατά την εκστρατεία του Δαρείου στην Ελλάδα, το 513 π.Χ., καθώς και τις φυλές των Παιόνων και Δοβήρων που κατοικούσαν στις όχθες των ποταμών Αλιάκμονα και Στρυμόνα, αντίστοιχα. Αρχαιολογικές έρευνες στην κεντρική Αμερική έδειξαν ότι η γεωργία των Μάγια κοντά και γύρω από υγροτόπους ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική και χρονολογείται πριν 3.000 χρόνια.

Ομοίως, στη νοτιο-ανατολική Ασία και τον Ειρηνικό, οι καλλιέργειες βασικών ειδών, προσαρμοσμένες στις συνθήκες των υγροτόπων, εξασκούνταν για χιλιάδες χρόνια, ενώ σύγχρονες πόλεις, όπως το Άμστερνταμ, η Νέα Υόρκη, η Σαγκάη, η Τυνήσια και η Βενετία ιδρύθηκαν στις όχθες υγροτόπων (Ramsar COP8, 2002).

Οι υγρότοποι απειλούνται από πιέσεις που κυμαίνονται από τη ρύπανση των ενδαιτημάτων, τις αλλαγές χρήσης της γης, την αλόγιστη χρήση και σπατάλη νερού, η οποία εντοπίζεται κυρίως στα αστικά κέντρα, έως την άναρχη ανάπτυξη του τουρισμού και την αλλαγή του κλίματος (Πίνακας 1). Παρά το γεγονός αυτό, δεν υπάρχει ένα κοινό όραμα για τους υγροτόπους, κυρίως επειδή η διαχείρισή τους, συχνά, καθοδηγείται από τα συμφέροντα ενός συγκεκριμένου τομέα (Parayannis και Pritchard, 2011). Βασική προϋπόθεση για την αειφόρο διαχείριση αυτών των ευπαθών οικοσυστημάτων είναι το είδος της δέσμευσης από τις ανθρώπινες κοινωνίες που πηγάζει από μια ισχυρή αίσθηση της τοπικής ταυτότητας και του τρόπου ζωής, η οποία είναι σύμφωνη με τα οικολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής και επιδιώκει να αμφισβητήσει την ευρύτερη κοινότητα, όσον αφορά στην περιβαλλοντική ηθική και κοινωνική ευθύνη (Aritz κ.ά., 2006).

Παράγοντες	Πιέσεις
Αντιπλημμυρικά έργα	Ανάπτυξη υδατοκαλλιέργειας
Αστικοποίηση	Γεωμορφολογικές αλλαγές
Αύξηση του πληθυσμού ή/και μετανάστευση	Εντατική γεωργία ή/και βόσκηση
Έλλειψη τροφίμων	Έργα διευθέτησης γης, αποχέτευσης και αποστράγγισης
Κίνητρα αγοράς	Μετασχηματισμός της βλάστησης
Κλιματική αλλαγή	Νέες υποδομές
Μαζικός τουρισμός	Πυρκαγιές
Υδροηλεκτρική ενέργεια	Ρύπανση
Χρήσεις γης	Υδρολογικές αλλαγές

Εικόνα 1.3:
Κατά τη
μυθολογία, ο
θεός Απόλλωνας
έβασκε τα
κοπάδια του
βασιλιά Άδμητου
γύρω από τη
λίμνη Κάρλα

Πίνακας 1: Κύριοι παράγοντες και πιέσεις του μετασχηματισμού των υγροτόπων
Πηγή: Wood και Van Halsema, 2008

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Ραμσάρ¹, πρέπει να δοθεί έμφαση στη δημιουργία βιώσιμων οικοσυστημάτων, με βάση την ανθρώπινη χρονική κλίμακα, για τη βελτίωση του οικολογικού χαρακτήρα και την ενίσχυση του κοινωνικο-οικονομικού ρόλου των υγροτόπων προς όφελος τόσο των σημερινών όσο και των μελλοντικών γενεών (Zalidis κ.ά., 2002). Παρόλο που οι προσπάθειες αυτές μπορούν να είναι περίπλοκες από την άποψη του χρόνου και των πόρων που απαιτούνται, οι εν λόγω διαδικασίες θα πρέπει να υπαγορεύονται, πρωτίστως, από τη σημασία της επαναφοράς των φυσικών και συναφών πολιτιστικών αξιών των υγροτόπων. Οι στόχοι διαχείρισης ενδέχεται να επιδιώξουν, για παράδειγμα, την αποκατάσταση της βλάβης του οικοσυστήματος που προκλήθηκε από ανθρώπινες και φυσικές παρεμβάσεις, π.χ. καταφύγιο Sulaiibiya (Κουβέιτ), λίμνη Ellesmere (Νέα Ζηλανδία), να διατηρήσουν ή να ανακτήσουν οικοτόπους, π.χ. Santa Barbara (Η.Π.Α.), λίμνη Kolleru (Ινδία), να υποστηρίξουν την κοινωνική συνοχή, π.χ. Quito (Ισημερινός), Hadejia-Nguru (Νιγηρία), να αποκαταστήσουν πολιτιστικά σημαντικές φυσικές περιοχές, π.χ. Tsuri (Ιαπωνία), δέλτα του ποταμού Γάγγη (Μπαγκλαντές) και να προστατεύσουν ή να υποστηρίξουν αυτόχθονες πολιτισμούς, π.χ. Gwaii Haanas (Καναδάς), Επαρχία Esmeraldas (Ισημερινός) (IUCN, 2012).

Πολιτιστικές πτυχές των ελληνικών υγροτόπων

Οι υγρότοποι είναι ποικιλόμορφα οικοσυστήματα, τα οποία κυμαίνονται από ποτάμια και λίμνες έως οάσεις στην έρημο και καρστικά συστήματα (π.χ. σπήλαια) στο υπέδαφος. Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η γεωγραφική κατανομή της ελonoσίας² και κάποιων άλλων ασθενειών συνδέθηκε ιδιαίτερα με τους υγροτόπους, απομακρύνοντας, εν τέλει, τους ανθρώπους από αυτές τις περιοχές. Παραπάνω από το 50% των υγροτόπων στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία χάθηκαν, άλλαξαν ή υποβαθμίστηκαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα (ΜΕΑ, 2005). Από το 1971, η Διεθνή Σύμβαση Ραμσάρ έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο στην ανάδειξη των ζωτικής σημασίας περιβαλλοντικών λειτουργιών και κοινωνικο-πολιτιστικών

Εικόνα 1.4:
Ερείπια κτηρίων
στο πρώην
λιμανάκι
της Σκάλας,
έναν μικρό
λόφο κοντά
στην Πέτρα

Εικόνα 1.5:
Η Ι.Μ. Φλαμουρίου,
κοντά στη λίμνη
Κάρλα, είναι
ένα από τα πιο
σημαντικά
θρησκευτικά
μνημεία στην
Περιφερειακή
Ενότητα
Μαγνησίας

οφελών των υγροτόπων. Η δυναμική φύση τους μπορεί να περιγραφεί από την άποψη της οικολογίας, υδρολογίας και γεωμορφολογίας, αλλά και χωρικά, ως ένα μέρος διαβίωσης ή ως προορισμός, αλλά και από οικονομική άποψη, καθώς παρέχουν άφθονες ευκαιρίες για τη γεωργία, τη δασοκομία, την αλιεία, την ψυχαγωγία και άλλες δραστηριότητες (Davis, 1994· Barbier κ.ά., 1997). Οι πολιτιστικές πτυχές των υγροτόπων, συγκεκριμένα, έχουν προσθέσει μια νέα διάσταση στην πολυμορφία τους. Η Διεθνής Σύμβαση Ραμσάρ αναγνωρίζει την ανάγκη επισήμανσης των πολιτιστικών πτυχών των υγροτόπων, της προστασίας των πολιτιστικών τοπίων που σχετίζονται με υγροτόπους, της διατήρησης της τοπικής παραδοσιακής γνώσης και της ενθάρρυνσης της συνεργασίας σε διαφορετικούς τομείς (π.χ. όπως περιγράφονται στα ψηφίσματα της Διεθνής Σύμβασης Ραμσάρ COP VIII.19 και IX.21).

Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε. η διατήρηση των πολιτισμών στη σύγχρονη ζωή αποτελεί ζήτημα συνύπαρξης και προόδου, παρά ένα απλό ζήτημα για την επιβίωση του παρελθόντος (Casimir, 2008). Ο πολιτισμός, ενώ περιλαμβάνει παραδόσεις και έθιμα, αφορά πρωτίστως τη μεταβολή του δυναμικού τρόπου, με τον οποίο οι άνθρωποι διάγουν τη ζωή τους, ατομικά και συλλογικά. Όσον αφορά τους υγροτόπους, η πολιτιστική κληρονομιά αποκαλύπτεται, μεταξύ άλλων, μέσα από τις πρακτικές της συγκομιδής αλατιού, την αλιεία, την ύφανση διχτύων, την καλλιέργεια ρυζιού, την κατασκευή σκαφών, τη βόσκηση των ζώων, την κατασκευή καλυβών και ιχθυοπαγίδων με καλάμια, κλπ. Αυτές οι καθημερινές δραστηριότητες είναι μερικές από τις πολιτιστικές πτυχές που είναι βαθιά συνδεδεμένες με τους μεσογειακούς υγροτόπους.

Οι πολιτιστικές πτυχές των ελληνικών υγροτόπων, συγκεκριμένα, μπορούν να εντοπιστούν στους εξής τομείς:

- **Μυθολογία.** Η Άρτεμις, η θεά της φύσης, μερικές φορές ονομαζόταν *Λιμναία*³, *Λιμνάτις*, *Λουσία*, *Ποταμία*, κλπ. Ο Νάρκισσος γοητεύτηκε από το είδωλό του στα νερά μιας λίμνης και, τελικά, πέθανε στις ακτές της. Ο Οδυσσεάς περιγράφει την αιώνια τιμωρία του Τάνταλου, ο οποίος έπρεπε να στέκεται σε μια λιμνούλα, κάτω από ένα δέντρο με φρούτα που ποτέ

Εικόνα 1.6:
Απομεινάρια από
ψαροκαλύβες
στην κεντρική
πλατεία των
Καναλίων

δεν μπόρεσε να φτάσει. Στους άθλους του Ηρακλή περιλαμβάνεται ο καθαρισμός των στάβλων του Αυγεία, με την εκτροπή της ροής των ποταμών Αλφειού και Πηνειού, η πάλη του με τον ποταμό-θεό Αχελώο, καθώς και η εξολόθρευση της Λερναίας Ύδρας στη λίμνη Λέρνη και των στυμφαλίδων ορνίθων στη λίμνη Στυμφαλία. Οι υγρότοποι θεωρούνταν επίσης ιερά μέρη στη μυθολογία, π.χ. η είσοδος στον Άδη στη λίμνη Αχερουσία και οι μύθοι για τις νύμφες, τόσο στη λίμνη Κορώνεια όσο και τη λίμνη Κάρλα.

- **Αρχαιολογία.** Μερικά από τα πιο σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία στην Ελλάδα έχουν βρεθεί κοντά σε μεγάλους υγροτόπους, όπως προϊστορικά ευρήματα στις εκβολές των ποταμών Αχελώου και Αχέροντα, Νεολιθικοί οικισμοί στο Δισπηλιό Καστοριάς (λίμνη Ορεστιάδα) και τη λίμνη Κερκίνη, μυκηναϊκοί τάφοι στη λίμνη Κάρλα, ρωμαϊκά (η αρχαία πόλη της Νικόπολης) και βυζαντινά ευρήματα στον Αμβρακικό Κόλπο και τους υγροτόπους του ποταμού Καλαμά, μεσαιωνικά κατάλοιπα στις εκβολές του ποταμού Έβρου, καθώς και μοναστήρια και ασκηταρεία στις εκβολές του ποταμού Νέστου και γύρω από τις λίμνες των Πρεσπών.
- **Ιστορία.** Πολλοί υγρότοποι έχουν υπάρξει περιοχές συγκρούσεων και πολέμου, όπως για παράδειγμα η μάχη των Βυζαντινών κατά των Νορμανδών στη λίμνη Ορεστιάδα, η σύγκρουση ανάμεσα στα ρωμαϊκά στρατεύματα του Βρούτου και του Κάσσιου εναντίον των στρατευμάτων του Μάρκου Αντώνιου και του Οκταβιανού στην περιοχή των Τενάγων, η πολιορκία του Μεσολογγίου κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, οι συγκρούσεις ανταρτών κοντά στη λίμνη των Γιαννιτσών κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα, η ελληνική αντίσταση κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στη λίμνη Κάρλα και οι σφοδρές μάχες γύρω από τις λίμνες των Πρεσπών κατά τη διάρκεια του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου.
- **Λαογραφία και γλώσσα.** Η στενή σχέση μεταξύ των ανθρώπων και των υγροτόπων μπορεί να παρατηρηθεί στη λαϊκή αρχιτεκτονική, στα υδραυλικά έργα, στα συστήματα μεταφορών, στα τραγούδια, στα τοπικά προϊόντα και στις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ η ισχυρή σύνδεση

αντανακλάται, επίσης, στις ρίζες και την ιστορία των ονομάτων λιμνών, ποταμών, σπηλαίων, καλυβών, σκαφών, έργων τέχνης, κ.ο.κ.

- **Αναψυχή.** Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται κυρίως ο αθλητισμός και ο τουρισμός, όπως ράφτινγκ στον ποταμό Αώο, θαλάσσια σπορ στη λίμνη Βόλβη, παρατήρηση πουλιών γύρω από τη λιμνοθάλασσα του Πόρτο Λάγος στην εκροή της λίμνης Βιστωνίδας και ο εναλλακτικός τουρισμός στην τεχνητή λίμνη Πλαστήρα.
- **Τέχνες και φιλοσοφία.** Ο Ησίοδος στη *Θεογονία* πραγματεύεται τους παλαιότερους θεούς που εμφανίζονταν σε ζεύγη αντιθέτων, όπως η γη και ο ουρανός, τα γλυκά (ποτάμια και πηγές) και αλμυρά νερά (ωκεανοί και θάλασσες). Ο Πλάτων και ο Ηράκλειτος αναφέρονται στα βασικά στοιχεία του νερού, της γης, του αέρα και της φωτιάς. Ο Δημόκριτος και ο Θαλής πίστευαν ότι όλα τα έμβια όντα προήλθαν από το νερό. Ο Θεόφραστος, βοτανολόγος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, περιέγραψε την χλωρίδα διαφόρων ελληνικών υγροτόπων, συμπεριλαμβανομένων των λιμνών Βοιβήδης (Κάρλας) και Νεσσωνίδας (Μαυρολίμνη ή Καρά Τσαϊρ) στη Θεσσαλία. Ο Πausanias μίλησε για έργα ζωγραφικής και γλυπτά που απεικονίζουν διάφορες θεότητες, όπως τα αγάλματα των ποταμών Αλφειού και Πηνειού. Περαιτέρω αναφορές σε υγροτόπους εντοπίζονται⁴ στη σύγχρονη ποίηση και λογοτεχνία.

Σύντομη επισκόπηση της κατάστασης των ελληνικών υγροτόπων κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα

Ο πολιτισμός και η φύση είναι συνυφασμένα και οι παράγοντες που απειλούν το ένα θα θέσουν σε κίνδυνο, τελικά, το άλλο. Στην Ελλάδα, εγγειοβελτιωτικά έργα έχουν εκτελεστεί από την αρχαιότητα. Ο Όμηρος, ο Ησίοδος και ο Στράβων αναφέρουν αποστραγγιστικά έργα στη λίμνη Κωπαΐδα⁵, ενώ ο Φίλιππος Β΄, βασιλιάς της Μακεδονίας, είχε πιθανότατα αναπτύξει σχέδια για την αποξήρανση των βάλτων των Τενάγων. Σε πιο πρόσφατες εποχές, οι αλλαγές στη χρήση γης, η εντατικοποίηση της γεωργίας, η υπερβόσκηση, η υπερβολική υδατοκαλλιέργεια, η ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη, η κακή διαχείριση των ζητημάτων αστικού σχεδιασμού και η έλλειψη επίγνωσης, συνέβαλαν στη δραματική υποβάθμιση πολλών ελληνικών υγροτοπικών οικοσυστημάτων. Κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα, περίπου το 60% των υγροτόπων της χώρας αποξηράνθηκαν, όπως η λίμνη Καλλιπεύκη στη Λάρισα (1907), η λίμνη Ξυνιάς στη Φθιώτιδα (1924), οι βάλτοι των Τενάγων στην Καβάλα (1930), οι λίμνες Αρτζάν και Αματόβου στο Κιλκίς (1935), η λίμνη Αχινού στις Σέρρες (1936), η λίμνη των Γιαννιτσών στην Πέλλα (1937), η λίμνη Μελίτη στην Αιτωλοακαρνανία (1950), η λίμνη Σαρί Γκιόλ στην Κοζάνη (1951), οι λίμνες Λαγκάστα και Λάψιστα των Ιωαννίνων (1960), η λίμνη Κάρλα στη Μαγνησία και τη Λάρισα (1960), η λίμνη Μαυρή στην Πρέβεζα (1960), οι λίμνες Λάντζα και Μαυρούδα στη Θεσσαλονίκη (1960) και οι λίμνες Μουριά, Αγουλινίτσα και Κάστα στην Ηλεία (1969). Το ποσοστό αποξηράνσεων κυμαίνεται από 33% στην Πελοπόννησο έως 95% στη Θεσσαλία (Κοβάνη, 2002). Με άλλα λόγια, κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, τα αποξηραντικά έργα είχαν ως αποτέλεσμα την απώλεια 900 τ. χλμ. υγροτόπων. Τη δεκαετία του 1950, τα έργα αυτά οδήγησαν στην πλήρη ή μερική εξαφάνιση 4.500 τ.

χλμ. υγροτόπων, ενώ κατά τη δεκαετία του 1960, καταστράφηκε επιπλέον έκταση 1.440 τ. χλμ. υγροτόπων (Parayannis, 1992b).

Τη δεκαετία του 1930, τροποποιήθηκαν οι κοίτες των ποταμών Στρυμόνα, Λούρου και Αραχθού. Κατά τη δεκαετία του 1950, υδροηλεκτρικά φράγματα κατασκευάστηκαν στους ποταμούς Αχελώο, Ταυρωπό, Αλιάκμονα και Αξιό, ενώ το παραποτάμιο δάσος του ποταμού Νέστου καταστράφηκε και μετατράπηκε σε γεωργική γη, με φυτείες καλαμποκιού. Τη δεκαετία του 1960, πραγματοποιήθηκαν μικρής κλίμακας αποξηραντικά έργα στη λίμνη Βιστωνίδα, τον ποταμό Έβρο και τον Αμβρακικό κόλπο. Η πηγή *Υπέρεια Κρήνη* στο Βελεστίνο στέρεψε λόγω των ανεξέλεγκτων γεωτρήσεων. Οι μαζικοί θάνατοι πτηνών που καταγράφηκαν στη λίμνη Κορώνεια οφείλονται στη δραματική πτώση της στάθμης των υδάτων, ενώ τα ανεπεξέργαστα βιομηχανικά απόβλητα οδήγησαν στη βαριά ρύπανση του ποταμού Ασωπού (Πολυμέρου-Καμηλάκη, 1990 και 1994· Πρίντζος, 1994· Τσουνής, 1997). Επίσης, η λίμνη Κάρλα και ο Παγασητικός Κόλπος απειλούνται από τη χρήση αγροχημικών, καθώς και από τα αστικά και γεωργικά απόβλητα, ενώ η αμφιλεγόμενη εκτροπή του ποταμού Αχελώου ποτέ δεν δικαιολογήθηκε επαρκώς⁶. Σε πολλές περιπτώσεις, οι περιφερειακές αρχές έχουν περιορισμένες αρμοδιότητες και δεν έχουν την αποτελεσματικότητα που απαιτείται όσον αφορά την ανάληψη δράσης, ενώ πολλές από τις υφιστάμενες ρυθμιστικές πολιτικές δεν εφαρμόζονται ούτε παρακολουθούνται σωστά (WWF Greece, 2007).

Ο Michel Sivignon (2007) συνόψισε την ιστορία των ελληνικών υγροτόπων σε τέσσερις διακριτές περιόδους:

- 1925-1940, όταν υλοποιήθηκαν πολλά έργα αποξήρανσης για τη δημιουργία νέων γεωργικών γαιών, ιδίως για τους Μικρασιάτες πρόσφυγες⁷ και για να εξασφαλιστεί αντιπλημμυρική προστασία σε διάφορες περιοχές,
- 1948-1960, όταν ελήφθησαν περαιτέρω δραστικά μέτρα για την αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και την αντιμετώπιση ζητημάτων που οφείλονταν στο Β' Παγκόσμιο και τον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο, όπως η

Εικόνα 1.7:
Αν και τώρα
έχει στερέψει,
η *Υπέρεια Κρήνη*
στο Βελεστίνο
ήταν μια πηγή
που αγαπήθηκε
από τους
θεούς (νάμα
θεοφιλέστατον)
σύμφωνα με
τον Σοφοκλή

αυξανόμενη φτώχεια και η εγκατάλειψη των παραδοσιακών αγροτικών δραστηριοτήτων,

- 1960-1995, όταν ο αναδασμός κατέστη υποχρεωτικός για όλες τις εκτάσεις εντός των περιοχών, όπου υλοποιούνταν κρατικά έργα υποδομής για την υποστήριξη των νέων χρήσεων γης, μετά την ολοκλήρωση των έργων ανάκτησης νέων γεωργικών γαιών, και
- 1995 και μετά, όταν η ανάγκη αποξήρανσης και, στη συνέχεια, αποκατάστασης ενός υγροτόπου άρχισε να τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Οι οικολογικές παράμετροι των υγροτόπων δεν επιδέχονται διαχείριση, παρά μόνο εάν εκτιμηθεί ο ανθρώπινος πολιτισμός που τις διαμόρφωσε (Gerakis και Koutrakis, 1996). Η στρατηγική διαχείριση των υγροτόπων, ως εκ τούτου, δεν θα πρέπει να επικεντρωθεί σε βραχυπρόθεσμα σχέδια με βάση το παρελθόν, αλλά σε ολοκληρωμένες προσεγγίσεις που δείχνουν τη σχέση ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο (Dodouras και Lyratzaki, 2012).

Ένας πρωτοποριακός περιπατητικός οδηγός

Η ιστορία της λίμνης Κάρλας αποκαλύπτει πώς οι σύνδεσμοι μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος και των τοπικών κοινωνιών έχουν αποκοπεί. Η λίμνη Κάρλα ήταν κάποτε ένας από τους πιο γνωστούς μεσογειακούς υγροτόπους που φημίζονταν για την υψηλή βιοποικιλότητα και την έντονη τοπική κουλτούρα, η οποία ήταν ιδιαίτερα αισθητή στις αλιευτικές κοινότητες της περιοχής. Όμως, η λίμνη αποξηράνθηκε τη δεκαετία του 1960 για την ανάκτηση γεωργικής γης. Ως αποτέλεσμα, η τοπική κουλτούρα, η οποία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τον υγρότοπο καταστράφηκε, μεγάλος πληθυσμός μεταναστευτικών πτηνών εξαφανίστηκε και το μικροκλίμα της περιοχής επηρεάστηκε, οδηγώντας σε αυξημένο παγετό, ρωγμές στη γη και χαμηλότερα επίπεδα υγρασίας. Η δραματική πτώση της στάθμης του, αλλά και η διείσδυση θαλασσινού νερού στον υδροφόρο ορίζοντα της περιοχής οδήγησαν σε επανειλημμένες χαμηλές γεωργικές αποδόσεις και, εν τέλει, στην εγκατάλειψη της γης,

Εικόνα 1.8:
Η καθημερινή
ζωή των
μοναχών της
Ι.Μ. Φλαμουρίου
μοιράζεται, σε
γενικές γραμμές,
μεταξύ της
προσευχής,
της σκληρής
χειρωνακτικής
εργασίας και της
πνευματικής
μελέτης

ενώ η ρύπανση από τα γεωργικά και βιομηχανικά απόβλητα, η οποία αρχικά φιλτράρονταν από τον υγρότοπο, προκάλεσε σοβαρά προβλήματα ευτροφισμού υπό τη μορφή ραγδαίας ανάπτυξης φυκιών στον Παγασητικό Κόλπο. Λοιπόν, τι ακριβώς έπρεπε να αναπτυχθεί εις βάρος του κοινωνικού και πολιτιστικού ιστού της περιοχής; Η αποξήρανση της λίμνης Κάρλας δεν απάντησε ικανοποιητικά στο ερώτημα αυτό, αλλά η μερική αποκατάστασή της θα πρέπει να προσπαθήσει να το απαντήσει.

Η λίμνη Κάρλα βρίσκεται στο βόρειο άκρο της Περιφερειακής Ενότητας Μαγνησίας, στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και συνορεύει με την Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας προς τα δυτικά. Στη Μαγνησία, ο τουρισμός αποτελεί βασική πτυχή της τοπικής οικονομίας. Η περιοχή φιλοξενεί τους παραδοσιακούς οικισμούς του Πηλίου, το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον των Βόρειων Σποράδων και το μοναδικό πολιτιστικό χαρακτήρα της πόλης του Βόλου. Η λίμνη Κάρλα, ωστόσο, δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή τουριστική βιομηχανία. Δεν υπάρχει ούτε μία πινακίδα που να κατευθύνει τους τουρίστες στον χώρο, ενώ η περιοχή δεν εκπροσωπείται επαρκώς από τις υπηρεσίες τουρισμού. Επιπλέον, σημαντικές αρνητικές μεταβολές, τόσο βιοτικές, όσο και αβιοτικές, προκλήθηκαν από την εγκατάλειψη της αλιείας, τις γεωργικές πρακτικές, την υπερβόσκηση και το κυνήγι. Η τοπική οικονομία δεν είναι αρκετά αναπτυγμένη και, κατά συνέπεια, πάσχει από διαρθρωτική ανεργία και εσωτερική μετανάστευση. Το ιδιαίτερο πρόβλημα της περιοχής είναι κοινό με εκείνο πολλών περιοχών που έχουν βιώσει την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, κοινωνικο-πολιτιστικές αλλαγές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, και οι οποίες δεν ήταν σε θέση να αναπτύξουν και να προωθήσουν μια νέα εικόνα ή να επαναβεβαιώσουν την αρχική τους ταυτότητα (Boniface, 1995).

Ο ποιοτικός εναλλακτικός τουρισμός, όπως ο οικοτουρισμός και ο πολιτιστικός τουρισμός, μπορεί να λειτουργήσει ως εγγύηση για την αιεφόρο διαχείριση της λίμνης Κάρλας. Ο τουρισμός αυτού του τύπου μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες, όπως πολιτιστικές και οικολογικές ξεναγήσεις, ψάρεμα, πεζοπορία, ιππασία, παρατήρηση πουλιών και άλλες εκδηλώσεις προσανατολισμένες γύρω από τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. Τουριστικά έργα μικρής κλίμακας, σοφά σχεδιασμένα, όπου οι ντόπιοι κάτοικοι θα έχουν τον έλεγχο, μπορούν να προωθήσουν την αιεφορία, επιτρέποντας στις τοπικές κοινότητες να βελτιώσουν την ευημερία τους, να διατηρήσουν τις παραδοσιακές κοινωνικο-πολιτιστικές αξίες τους και να τις προωθήσουν ως μέρος της τοπικής ταυτότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η λίμνη Κάρλα μπορεί να αποτελέσει το μέσο για την θετική αλλαγή, αρκεί να παρουσιάζεται ως θεματοφύλακας του τοπικού πολιτισμού και του φυσικού περιβάλλοντος. Οι ολοκληρωμένες στρατηγικές προσεγγίσεις θα πρέπει να επισημαίνουν όχι τις αναπτυξιακές υποθέσεις, ούτε τις νοσταλγικές ιδέες του παρελθόντος, αλλά την προσπάθεια προώθησης της αιεφορίας μέσα από το χαρακτήρα και την ιστορία ενός τόπου.

Ο παρών πρωτοποριακός Περιπατητικός Οδηγός έχει δημιουργηθεί σε συνεργασία με τις τοπικές και περιφερειακές αρχές, την ακαδημαϊκή κοινότητα, την κοινωνία των πολιτών και άλλους σημαντικούς φορείς. Στόχος του είναι να καταγράψει, να εξυμνήσει και να διαδώσει τη φυσική και πολιτιστική

κληρονομιά της περιοχής, να βοηθήσει στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και, εν τέλει, να προωθήσει την αειφορία. Μαζί με τη μελέτη της ιστορίας της λίμνης Κάρλας, έχει ληφθεί υπόψη και ένας αριθμός παρόμοιων οικοσυστημάτων από όλο τον κόσμο για την επιλογή των χαρακτηριστικών περιπατητικών διαδρομών. Αυτά τα μονοπάτια, αγκαλιάζοντας την τοπική χλωρίδα και πανίδα, την αρχαιολογία, την ιστορία, τα θρησκευτικά μνημεία, τις παραδοσιακές δραστηριότητες, καθώς και τα πολιτιστικά και αισθητικά τοπία, έχουν επιλεγεί προσεκτικά και περιγράφονται, ώστε να αντικατοπτρίζουν καλύτερα την ταυτότητα της περιοχής. Μακροπρόθεσμα, ένας τέτοιος οδηγός μπορεί –εμμέσως– να οδηγήσει σε παρεμβάσεις που θα είναι αρμονικά συνδεδεμένες με τον τοπικό πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων των ευκαιριών για αναφυχή και διασκέδαση, την προστασία της βιοποικιλότητας και την προώθηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, οι οποίες θα έχουν σχεδιαστεί για να ενθαρρύνουν τις επισκέψεις σχολείων, κοινωνικών ομάδων και άλλων ενδιαφερόμενων ιδιωτών. Η εφαρμογή καινοτόμων ιδεών για την προστασία των υγροτόπων, μέσα από την αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, μπορεί να συμβάλλει στην αειφόρο περιφερειακή ανάπτυξη. Η μεγάλη πρόκληση παραμένει σχετικά με το εάν ιδέες σαν κι αυτή μπορούν να γίνουν αποδεκτές από τις τοπικές κοινωνίες, έτσι ώστε να καταστούν σταδιακά μόνιμο χαρακτηριστικό των παραδόσεών τους.

- 1 Η Σύμβαση για τους Υγροτόπους (Ραμσάρ, Ιράν, 1971), αλλιώς γνωστή ως η Σύμβαση Ραμσάρ, είναι μια διακυβερνητική συνθήκη που ενσωματώνει τις δεσμεύσεις των κρατών μελών της για τη διατήρηση του οικολογικού χαρακτήρα των υγροτόπων τους, ιδίως εκείνων διεθνούς σημασίας, και το σχέδιο για την αειφόρο διαχείρισή τους. Η Διεθνής Σύμβαση Ραμσάρ συνεργάζεται στενά με άλλους, σχετιζόμενους με το περιβάλλον, παγκόσμιους και περιφερειακούς φορείς. Έχει κοινά σχέδια εργασίας με τις Συμβάσεις για τη Βιοποικιλότητα, την Καταπολέμηση της Ερημοποίησης, των Αποδημητικών Ειδών και τα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, καθώς και το πρόγραμμα Άνθρωπος και Βιόσφαιρα της UNESCO.
- 2 Το 1867, πραγματοποιήθηκαν έργα εκτροπής στο χείμαρρο Κραυσίδωνα στον Βόλο που αποτελούσε σημαντική πηγή ελονοσίας (Chastaoğlu, 2004a). Το 1939, η εφημερίδα Έθνος (06/05/1939) σημείωσε την πρόοδο της εκκορτείας κατά της ελονοσίας στη Θεσσαλία, όπου οι ντόπιοι έπασχαν από γρίπη, πνευμονία και τη *μάστιγα του Θεού*, τα κουνούπια (Λεφούσης, 1995). Αποδεικτικά στοιχεία του προβλήματος της ελονοσίας βρέθηκαν κατά τη διάρκεια αρχαιολογικών ερευνών σε προϊστορικούς ανθρώπινους σκελετούς στη λίμνη Λέρνη, ενώ το 1940, ο Βαφειάδης ανέφερε ότι τα χωριά γύρω από την λίμνη Μικρή Πρέσπα επλήγησαν σοβαρά από την ελονοσία και ότι το πρόβλημα θα εξαφανιζόταν μόνο στην περίπτωση αποξήρανσης της λίμνης (Parayannis, 1992a).
- 3 *Λιμναία* ήταν το παλαιότερο όνομα της λίμνης Αμβρακίας στην Αιτωλοακαρνανία, ενώ ένα ιερό στην αρχαία Σπάρτη και ένας ναός κοντά στις αλυκές της Λάρνακας στην Κύπρο ήταν αφιερωμένα στη *Λιμναία Αρτέμιδα*.
- 4 Ενδεικτικά αναφέρονται, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι* του Διονυσίου Σολωμού, *Στα ερείπια ενός αρχαίου ναού του Γιάννη Ρίτσου*, *Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει* του Γεωργίου Σεφέρη στην ποίηση, *Ολόγυρα στην λίμνη* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Τα μυστικά του βάλτου* της Πηνελόπης Δέλτα, *Ταξίδια* του Κώστα Ουράνη, *Απ' την Ελλάδα* του Στρατή Μυριβήλη, *Το χωριό της λίμνης* της Φωτεινής Ζορμπά-Αρχοντά, *Στο θρόισμα της καλαμιάς* της Μάγδας Έλληνα στη λογοτεχνία, *Το ποτάμι* του Νίκου Κούνδουρου, *Ο ανθός της λίμνης* του Σταμάτη Τσαφρουχά στον κινηματογράφο, πίνακες των λιμνών Κωπαΐδας και Παμβώτιδας από τον Karl Rottmann και William Page, αντίστοιχα, και λευκώματα φωτογραφιών από τον Δημήτρη Λέτσιο, Γιάννη Ρούσκα και Τάκη Τλούπα.
- 5 Στην αρχαιότητα, ο Μέγας Αλέξανδρος προσπάθησε να αποξηράνει τη λίμνη Κωπαΐδα, ενώ ο Θουκυδίδης περιέγραψε την οικονομία της. Παρόλα αυτά, η λίμνη Κωπαΐδα στη Βοιωτία αποξηράνθηκε για πρώτη φορά από τους Μινύες και επανήλθε στη φυσική της κατάσταση κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το 1884, αποξηράνθηκε εντελώς, αλλά η γαλλική εταιρεία που ήταν υπεύθυνη για τη διαχείριση της κήρυξε πτώχευση και η λίμνη επανήλθε εκ νέου στη φυσική της κατάσταση το 1887. Αμέσως μετά, υπεγράφη άλλη μία σύμβαση μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της βρετανικής εταιρείας *Lake Copais Co. Ltd.*, η οποία διενήργησε τις απαραίτητες εργασίες αποξήρανσης και της

Εικόνα 1.9:
Ένας μικρός
τεχνητός
υγρότοπος θα
κατασκευαστεί
στη βορειοδυτική
ακτή της
λίμνης Κάρλας

χορηγήθηκε κυριότητα 80 τ. χλμ. Το 1953, η γη απαλλοτριώθηκε και διανεμήθηκε σε περισσότερες από 12.000 αγροτικές οικογένειες (Parayannis, 1992b).

- 6 Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, ο Αχελώος ήταν ο θεός όλων των τρεχούμενων υδάτων και πατέρας των νυμφών. Ο ποταμός Πηνειός (επίσης αναφέρεται ως *αργυροδίνης* από τον Όμηρο, λόγω των κρυστάλλινων νερών του, γεγονός που σημειώνεται επίσης από τον Οβίδιο, τον Στράβωνα και τον Πλίνιο) ήταν γιος του Ωκεανού, ενώ τα νερά του Ονόχωνου (παραπόταμος του Πηνειού) εξαντλήθηκαν από τον περσικό στρατό του Ξέρξη. Στη σύγχρονη Ελλάδα, οι δύο ποταμοί είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα των πρακτικών ανάπτυξης που δεν φαίνεται να συμμορφώνονται με τις αρχές περιβαλλοντικής πολιτικής της Ε.Ε. Οι εκτροπές ποταμών που συμβάλλουν στην αλόγιστη χρήση νερού δεν θέτουν σε εφαρμογή τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων, ενώ η αειφόρος διαχείριση των μολυσμένων υδάτων (σε αυτή την περίπτωση του ποταμού Πηνειού) με τα νερά ενός άλλου ποταμού (του ποταμού Αχελώου) δεν αποτελεί ενέργεια επίλυσης του προβλήματος. Η κοιλάδα και οι εκβολές του ποταμού Αχελώου έχουν ενταχθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000, αναφέρονται ως Ζώνες Ειδικής Προστασίας (Ευρωπαϊκή Οδηγία για τα πτηνά 79/409/ΕΟΚ) και χαρακτηρίζονται ως σημαντικοί βιότοποι για πολλά είδη, συμπεριλαμβανομένης της βίδρας (*Lutra lutra*), της πέστροφας (*Salmo trutta*), του νεροκότσουφα (*Cinclus cinclus*), του γκρίζου λύκου (*Canis lupus*), της αγριόγατας (*Felis silvestris*) και του ζαρκαδιού (*Capreolus capreolus*). Το σύστημα εκτροπής του ποταμού Αχελώου στόχευσε στην επέκταση της αρδευόμενης γης στον θεσσαλικό κάμπο, τον ανεφοδιασμό του υποβαθμισμένου υδροφόρου ορίζοντα της Θεσσαλίας, την αύξηση ροής του ποταμού Πηνειού και την παροχή νερού στις αστικές περιοχές της περιφέρειας. Η ιδέα για πρώτη φορά εμφανίστηκε το 1925. Ωμως, εκείνη την εποχή, η Ελλάδα δεν διέθετε ούτε τα τεχνικά ούτε τα οικονομικά μέσα που απαιτούνταν για ένα τέτοιο έργο. Οι πρώτες μελέτες σκοπιμότητας, που πραγματοποιήθηκαν το 1968 και το 1972, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ένα τέτοιο έργο δεν ήταν οικονομικά βιώσιμο. Το 1988, η ελληνική κυβέρνηση παρουσίασε το σχέδιο ως αποκλειστικά ενεργειακό έργο, αλλά αμφισβητήθηκε από δύο ανεξάρτητους εποπτικούς οργανισμούς που ερεύνησαν το θέμα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επιπλέον, το κόστος των υδροηλεκτρικών σταθμών, των αρδευτικών και αποστραγγιστικών έργων, των λειτουργικών εξόδων, καθώς και η απώλεια της βιοποικιλότητας, δεν ελήφθησαν σοβαρά υπόψη. Έτσι, το έργο αξίας 4.500.000 ευρώ ακυρώθηκε το 1994. Στα επόμενα χρόνια, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να περιορίσει το έργο (μια *ήπια* ή *οικολογική* εκτροπή, όπως ανακηρύχθηκε) με τη μείωση της ποσότητας εκτροπής των υδάτων του ποταμού, με την κατασκευή λιγότερων ταμιευτήρων και την παραιτήση από οποιαδήποτε επέκταση του δικτύου άρδευσης. Για άλλη μια φορά, το πρόγραμμα ακυρώθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Η ιδέα εμφανίστηκε και πάλι το 2001, αυτή τη φορά σε σχέση με τη μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας. Προφανώς, η ήπια εκτροπή του ποταμού Αχελώου ήταν ένας ελιγμός που απέκρυψε την πραγματική εικόνα. Αν και κανείς δεν γνωρίζει ακριβώς το πεδίο εφαρμογής του έργου, το κόστος και το χρονοδιάγραμμά του, η εκτροπή του ποταμού Αχελώου μπορεί να έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στη αειφόρο ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της καταστροφής της βιοποικιλότητας και του μικροκλίματος, υδρολογικές μεταβολές, εκτεταμένα κατασκευαστικά έργα, αλλαγές στη χρήση γης, υποβάθμιση του τοπίου και απώλεια των πολιτιστικών μνημείων (WWF Greece κ.ά., 1993- Hadjibiros, 2010).
- 7 Ο όρος Μικρασιατική Καταστροφή αναφέρεται στην εκδίωξη του ελληνικού πληθυσμού από τα παράλια της Μικράς Ασίας στο ανατολικό Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα, μετά την ήττα του ελληνικού στρατού, τον Αύγουστο του 1922 από τις δυνάμεις του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ.

Εικόνα 2.1:
Κτηνοτροφία στη
νοτιοανατολική
όχθη της λίμνης
Κάρλας

2

Περιφέρεια Θεσσαλίας

...παρά την όχθην της ωραίας λίμνης...όσαι μυριάδες άστρα εκό-
σμου την νύκτα λάμποντα το στερέωμα, άλλαι τόσαι μυριάδες έλα-
μπαν τρεμοσβήνοντα κάτω εις τον πυθμένα ...εκεί επάτεις επί παχεί-
ας χλόης, υπό την οποίαν δεν ήξευρες πάντοτε αν υπήρχε στερεά
γη...εχώνεσο έως τους αστραγάλους εις τον βάλτον, αλλ' ενόμιζες
τούτο ευτυχίαν σου...

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, 1892

Εικόνα 2.2:
Η επαναπλημ-
μυρισμένη
λίμνη Κάρλα

Η Θεσσαλία αποτελείται από τέσσερις Περιφερειακές Ενότητες, Καρδίτσας, Λάρισας, Μαγνησίας και Τρικάλων. Εκτείνεται σε όλη την κεντρική-ανατολική Ελλάδα και συναντά την Ήπειρο στα δυτικά, τη Στερεά Ελλάδα στα νότια και τη Μακεδονία στο βορρά. Οι ορεινοί όγκοι που βρίσκονται στα ανατολικά, ο Όλυμπος, η Όσσα (Κίσσαβος), το Μαυροβούνι και το Πήλιο, επιτρέπουν περιορισμένη πρόσβαση στο Αιγαίο¹. Το μοναδικό γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής, το οποίο μοιάζει με λεκάνη, αποτελεί την πιο εύφορη πεδιάδα της χώρας, γεγονός που αναφέρεται μεταξύ άλλων από τον Ισοκράτη, τον Πλούταρχο, τον Απολλώνιο τον Ρόδιο, τον Ξενοφώντα και τον Οβίδιο². Η έκταση των ορεινών περιοχών της Θεσσαλίας είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερη (6.390 τ.χλμ.) από αυτή των πεδιάδων (5.139 τ.χλμ.), ενώ τα υπόλοιπα 2.508 τ.χλμ. της περιφέρειας καλύπτονται από ημιορεινά τοπία (Petrou, 2010).

Η παράδοση αναφέρει ότι η Θεσσαλία ήταν κάποτε μία μεγάλη λίμνη. Ο μύθος του Δευκαλίωνα και της Πύρρας αρχίζει στη Θεσσαλία. Η περιοχή σχηματίστηκε όταν ο Όλυμπος και η Όσσα χωρίστηκαν, επιτρέποντας την έξοδο του νερού στη θάλασσα και τη δημιουργία της κοιλάδας των Τεμπών³. Στη συνέχεια, ο Ηρόδοτος, ο Ευριπίδης, ο Αρχίνος και ο Στράβων αναφέρουν ότι σχηματίστηκαν δύο λίμνες, η Βοιβιής και η Νεσσωνίς, απομεινάρια της άλλοτε μεγάλης Θεσσαλικής λίμνης. Από επιστημονική άποψη, η Θεσσαλία αποτελείται από μια μεγάλη κοίλη επιφάνεια μεταξύ των βουνών, η οποία χωρίζεται σε μικρότερες πεδιάδες αντί να είναι ενωμένη γεωμορφολογικά. Οι υγρότοποι της περιοχής δημιουργήθηκαν μετά τη βύθιση της λεκάνης εξαιτίας της τεκτονικής δραστηριότητας και του διαχωρισμού του Πηλίου από το όρος Όθρυς και τη χερσόνησο της Χαλκιδικής, γεγονός που συνέβη πάνω από 150.000 χρόνια πριν, κατά τη διάρκεια του Μέσου Πλειστόκαινου (Demitrack, 1986).

Η Θεσσαλία έχει συσχετιστεί από την αρχαιότητα με τους θεούς του Ολύμπου, τους τιτάνες της Όθρυς, τους κενταύρους του Πηλίου, τις νύμφες της

Πίνδου και, φυσικά, τους ντόπιους κατοίκους που εκμεταλλεύονταν την εύφορη πεδιάδα της ή εξερευνούσαν νέους ορίζοντες ανοικτούς προς τη θάλασσα. Η περιοχή συνδέεται με το μύθο της Τιτανομαχίας, την Αργοναυτική Εκστρατεία και τον Τρωικό Πόλεμο. Η αρχαία πόλη της Άλου που βρίσκεται κοντά στον Αλμυρό, ιδρύθηκε από το βασιλιά Αθάμαντα και τη νύμφη Νεφέλη, των οποίων τα παιδιά, ο Φρίξος και η Έλλη, πέταξαν πάνω σε ένα χρυσόμαλλο κριάρι με προορισμό την Κολχίδα. Ένας άλλος τοπικός ήρωας ήταν ο Αρισταίος, στον οποίο οφείλεται η ανακάλυψη πολλών χρήσιμων τεχνών, όπως η μελισσοκομία. Ο Αρισταίος ήταν γιος του θεού Απόλλωνα και της Κυρήνης, κόρης του Υψέως, του πρώτου βασιλιά των Λαπιθών. Οι μάχες μεταξύ των Λαπιθών και των κενταύρων⁴ απεικονίζονται στις μετόπες του Παρθενώνα που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, στο ναό του Ηφαίστου (Θησείο) στην Αθήνα και στο ναό του Δία στην Ολυμπία (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2009).

Το Πήλιο επαινέθηκε από τον Όμηρο για τα πυκνά δάση του (*εινοσίφυλλον*), ο Πίνδαρος μίλησε για τους δυνατούς ανέμους του (*ανεμοσφάραγο*), ενώ ο Ησίοδος και ο Ηρακλείδης, αντίστοιχα, αναφέρθηκαν στους επιβλητικούς κρημνούς του (*πελεθρόνιο*) και την τεράστια ποικιλία φαρμακευτικών βοτάνων και φυτών (*πολυφάρμακον*) που παρουσίαζε. Ο Δικαίαρχος περιέγραψε το βιότοπο των κενταύρων και την πανίδα του (οξιές, μηλιές, ελιές, συκιές, αμπέλια, δάφνες, ασφόδελοι και πικροδάφνες) κι ανέφερε έναν ναό αφιερωμένο στον Ακταίο Δία, καθώς και τη σπηλιά του κένταυρου Χείρωνα, η οποία βρισκόταν στην κορυφή του βουνού. Ο Ευριπίδης αναφέρει το Πήλιο στο έργο του *Μήδεια*, ενώ ο Ηρόδοτος μίλησε για τους αρχαίους Ιπνούς, τη θαλάσσια περιοχή κοντά στη Ζαγορά, όπου χάθηκε το μεγαλύτερο μέρος του περσικού στόλου μετά από μια καταστροφική καταιγίδα το 480 π.Χ. Επίσης, στο Πήλιο έλαβε χώρα ο γάμος του Πηλέα και της Νηρηίδας Θέτιδας, γιος της οποίας ήταν ο Αχιλλέας, ο βασιλιάς της θεσσαλικής φυλής των Μυρμιδόνων⁵. Κατά τη διάρκεια του γάμου τους, η θεά Έριδα παρουσίασε το μήλο της

έριδος, το οποίο κι αποτέλεσε την αιτία του Τρωικού Πολέμου. Ο Φιλοκτήτης, ο φημισμένος Έλληνας τοξότης και βασιλιάς της θεσσαλικής πόλης της Μελιβοίας, πολέμησε στον Τρωικό Πόλεμο, ενώ ο Πρωτεσίλαος, ηγέτης των θεσσαλικών πόλεων Φυλάκη και Πύρασος, είναι γνωστός ως ο πρώτος άνθρωπος που αποβιβάστηκε και σκοτώθηκε στην Τροία, αγνοώντας το σχετικό χρησμό (Κακριδής, 1986· Ρούσкас, 2001).

Το Σέσκλο, ένας από τους πρώτους Νεολιθικούς οικισμούς στην Ευρώπη, κατοικήθηκε ήδη από το 7500 π.Χ. Βρίσκεται δυτικά της πόλης του Βόλου και οι πρώτες ανασκαφές του χώρου έγιναν το 1901. Τα ευρήματα προέρχονται από μία πρώιμη, μη κεραμική περίοδο και παρέχουν πλούσιες πληροφορίες σχετικά με τη στέγαση, το εμπόριο (εισαγωγή οψιανού από το νησί της Μήλου), τη γεωργία και την κτηνοτροφία (σιτάρι, κριθάρι, φασόλια, μπιζέλια, βρώμη, κ.ά.), την αγγειοπλαστική και την κατασκευή ειδωλίων. Αρχαιολογικά ευρήματα στο κοντινό Διμήνι αποκάλυψαν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την αρχιτεκτονική, την οικονομία, την αγγειοπλαστική, την κοσμηματοποιία, τα τοπικά έθιμα, τη γραφή και τη ζωγραφική σε πέτρινα αντικείμενα με σύμβολα της Γραμμικής Β, μίας από τις πρώτες πιστοποιημένες μορφές της ελληνικής γλώσσας⁶ (Αυδίκος, 2010· Μπότση κ.ά., 2010).

Περίπου το 1800 π.Χ., η φυλή των Μινύων εγκαταστάθηκε στην Ιωλκό, μία πόλη που γρήγορα μετατράπηκε σε ισχυρό εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο. Ο Όμηρος αναφέρεται στην Ιωλκό ως *ευκτιμένην* ή οχυρή, ο Πίνδαρος ως *ευδείλον* ή ηλιόλουστη, και ο Αθήναιος ως *πολυβώτυν*, όρος που σημαίνει εκτεταμένοι αμπελώνες. Η Ιωλκός ήκμασε μέχρι το τέλος του 7^{ου} αιώνα π.Χ., όταν οι Παγασές έγιναν το βασικό λιμάνι, μέσω του οποίου διεξαγόταν ολόκληρο το θεσσαλικό εμπόριο. Μεταξύ 1125 και 1100 π.Χ., η φυλή των Μαγνήτων εγκαταστάθηκε στο Πήλιο, το Μαυροβούνι και τις Βόρειες Σποράδες⁷, ενώ οι φυλές των Περραιβών και των Αχαιών παρέμειναν στην κοιλάδα των Τεμπών και τη νότια Θεσσαλία αντίστοιχα. Γύρω στο 700 π.Χ., η Θεσσαλία χωρίστηκε σε τέσσερα φυλετικά κράτη⁸, επίσης γνωστά ως *τετραρχίες*, την Πελασιγίτιδα, τη Εστιαιώτιδα, τη Θεσσαλιώτιδα και τη Φθιώτιδα και δια-

Εικόνα 2.3:
Προϊστορικός
οικισμός στην
Παλαιόσκαλα, στη
βορειοανατολική
όχθη της
λίμνης Κάρλας

μόρφωσαν τη Θεσσαλική Συμμαχία. Το 352 π.Χ., όταν ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος Β' έγινε ο κυβερνήτης της Θεσσαλίας, οι Φθιώτιδες Θήβες που βρίσκονταν κοντά στη σημερινή Νέα Αγχίαλο, μετατράπηκαν στο νέο κοινωνικο-πολιτιστικό κέντρο της περιοχής. Η κοντινή πόλη της Δημητριάδας ιδρύθηκε το 293 π.Χ. από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή. Το 197 π.Χ., μετά την ήττα των Μακεδόνων στις Κυνός Κεφαλές, ο ρωμαϊκός έλεγχος εδραιώθηκε σε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλίας (Λαζάρου, 1981· Decourt κ.ά., 2004).

Ο Χριστιανισμός εισήχθη στη Θεσσαλία στα μέσα του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. από τον Ηρωδίωνα, έναν από τους Εβδομήκοντα (εβδομήντα Απόστολοι). Παρά τις προσπάθειες του Ιουλιανού του Παραβάτη (331-363), ο Ιουστινιανός (483-565) ολοκλήρωσε το έργο του Μεγάλου Θεοδοσίου (347-395) και όλοι οι ειδωλολατρικοί ναοί αντικαταστάθηκαν από χριστιανικές εκκλησίες. Στα επόμενα χρόνια, η Θεσσαλία υπέφερε από τις επιδρομές των Οστρογόθων (269), Βησιγόθων (380, 395, 482), Ούννων (447, 539, 559), Σλάβων (527, 547-552, 758), Σαρακηνών (896, 904, 976), Αράβων (901-902), Βουλγάρων (918, 986, 1025, 1040, 1044), Νορμανδών (1082-1083) και Καταλανών (1309-1311). Το 1204, οι Φράγκοι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη και έγιναν οι κυρίαρχοι της Θεσσαλίας μέχρι το 1215, όταν η περιοχή προσαρτήθηκε στο Δεσποτάτο της Ηπείρου. Το 1333, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ' εξασφάλισε την επέκταση της βυζαντινής κυριαρχίας στη Θεσσαλία. Στη συνέχεια, το 1348, ο Στέφανος Δουσάν, ο μυθικός βασιλιάς των Σέρβων, κατέλαβε τη Θεσσαλία, εκτός από το Πήλιο και τον Πτελεό που παρέμειναν υπό τον έλεγχο των Καταλανών και των Ενετών αντίστοιχα (Αβραμέα, 1974· Παπαθανασίου, 1998· Παπαντωνίου, 2004).

Η σοβαρότητα του οθωμανικού κινδύνου δεν είχε εκτιμηθεί με ακρίβεια από τους βυζαντινούς άρχοντες, των οποίων κύρια ασχολία ήταν η διεξαγωγή πολέμων μεταξύ τους. Το 1396, οι Οθωμανοί διέσχισαν τη Θεσσαλία και έσπειραν την καταστροφή. Εγκαταστάθηκαν κυρίως γύρω από τη Λάρισα, η οποία μετονομάστηκε σε Γενισεχίρ, η Νέα Πόλη. Τρία χρόνια αργότερα οι Οθωμανοί αποσύρθηκαν από τη Θεσσαλία, όταν ο Ταμερλάνος, εκτουρκι-

Εικόνα 2.4:
Αρκετοί
Μυκηναϊκοί
τάφοι
ανακαλύφθηκαν
κοντά σε ένα
λατομείο, στις
νότιες όχθες της
λίμνης Κάρλας

Μακεδονία
Θεσσαλία
Ήπειρος

Χάρτης 4: Η περιοχή της Θεσσαλίας το 1740, χάρτης ανώνυμου

σμένος Μογγόλος πολέμαρχος, ξεκίνησε πόλεμο με τον σουλτάνο Βαγιαζήτ στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, το 1423, η Θεσσαλία κατακτήθηκε από τον σουλτάνο Μουράτ Β΄ και έγινε μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο τεκές (τέμενος) του Χασάν Μπαμπά (15^{ος} αιώνας μ.Χ.) που βρίσκεται στην κοιλάδα των Τεμπών και φέρεται να χτίστηκε πάνω στα ερείπια ενός αρχαίου ελληνικού ναού, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στη θεά Αφροδίτη, είναι ένα από τα πρώτα μνημεία της οθωμανικής κυριαρχίας στη Θεσσαλία⁹. Το 1492, όταν οι Εβραίοι της Ισπανίας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις οικίες και τις επιχειρήσεις τους, πολλοί από αυτούς μετανάστευσαν στη Θεσσαλία. Κατά τη διάρκεια του ενετο-τουρκικού πολέμου (1645-1669) οι προμήθειες που απαιτούνταν για το στρατό του σουλτάνου Ιμπραήμ Α΄ αποστέλλονταν από το λιμάνι του Βόλου (Liaris, 2004).

Τα επόμενα χρόνια, το ξέσπασμα πολλών επιδημιών (1667, 1719, 1742, 1768, 1787 και 1813) και οι καταστρεπτικές πλημμύρες του ποταμού Πηνειού (1647, 1684 και 1729) αφάνισαν ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της Θεσσαλίας. Μη θέλοντας να ενθαρρύνει τη δημιουργία εθνικής συνείδησης που θα μπορούσε να αμφισβητήσει την οθωμανική κυριαρχία σε οποιοδήποτε μέρος της αυτοκρατορίας, η Υψηλή Πύλη –το κεντρικό γραφείο της οθωμανικής κυβέρνησης στην Κωνσταντινούπολη– επέτρεπε ως έναν βαθμό τη θρησκευτική και πολιτιστική συνέχεια των διαφόρων εθνοτικών ομάδων, καθώς και την ενσωμάτωση τους στην οθωμανική διοίκηση. Ο ρωσο-οθωμανικός πόλεμος του 18^{ου} αιώνα και η επιτάχυνση της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν ως αποτέλεσμα την αξιοσημείωτη εξασθένηση της προηγούμενης πολιτικής της θρησκευτικής ανοχής, καθώς η πίεση των Οθωμανών στο χριστιανικό πληθυσμό έγινε έντονη. Κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών του 1770-1774, η Θεσσαλία και πάλι υπέφερε υπό την κυριαρχία των Οθωμανών, οι οποίοι κατέστρεψαν πολλούς χριστιανικούς οικισμούς, ενώ ο ρωσικός στόλος επιτέθηκε δύο φορές στο λιμάνι του Βόλου (Νοέμβριος 1771 και Φεβρουάριος 1772), θέτοντας υπό τον έλεγχό του με-

γάλα φορτηγά πλοία που μετέφεραν όσπρια και δημητριακά. Επίσης, ο Τουρκαλβανός Αλή Πασάς Τεπελενλής έγινε ο κυρίαρχος της Ηπείρου και μέρους της Θεσσαλίας για παραπάνω από 40 χρόνια (1778-1821) και στράφηκε εκδικητικά ενάντια στα κέντρα της ελληνικής αντίστασης.

Εικόνα 2.5:
Το μοναστήρι της
Σουρβιάς, στις
βορειοδυτικές
πλαγιές του
Πηλίου

Η αρχή του 18^{ου} αιώνα σηματοδότησε την πνευματική αφύπνιση¹⁰ της Θεσσαλίας, καθώς πολλοί ντόπιοι διανοούμενοι, όπως ο Δανιήλ Φιλιππίδης (1750-1832), ο Ρήγας Φεραίος (Αντώνιος Κυριαζής, γεννήθηκε στο Βελεστίνο, 1757-1798), ο Άνθιμος Γαζής (1758-1828), ο Γρηγόριος Κωνσταντάς (1758-1844), ο Γεωργάκης Ολύμπιος (1772-1821), ο Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1860) και ο Φίλιππος Ιωάννου (1803-1880), ενέπνευσαν την εξέγερση των Ελλήνων επαναστατών, όπως του Γαρέφη Γαρέφη, του Γεωργίου Γριζάνου, του Γιώργη Δάμτσα, του Γεωργίου Καραϊσκάκη, του Κυριάκου Μπασδέκη, του Νικολάου και Δημήτριου Φιλάρету, και της οικογένειας Μοσχοβάκη που καταγόταν από το Κεραμίδι, κοντά στη λίμνη Κάρλα. Με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης το Μάρτιο του 1821, τα χωριά του Πηλίου επαναστάτησαν και πολέμησαν στο πλευρό των επαναστατών. Οι Οθωμανοί κατάφεραν να καταστείλουν τις ταραχές, αναγκάζοντας τους Έλληνες να καταφύγουν στα νησιά των Βορείων Σποράδων. Οι μετέπειτα εξεγέρσεις κατά τα έτη 1822-1823, 1854 και 1877-1878 αποδείχθηκαν σε μεγάλο βαθμό ανεπιτυχείς. Τα βόρεια σύνορα του ελληνικού κράτους παρέμειναν κατά μήκος της γραμμής του Αμβρακικού Κόλπου-Παγασητικού Κόλπου, όπως καθορίστηκαν από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου που υπογράφηκε το Σεπτέμβριο του 1831 (Κορδάτος, 1995).

Κατά τον 19^ο αιώνα, Ευρωπαίοι ταξιδιώτες, όπως ο Jacob Bartholdy, ο Felix Beaujour και ο Francois Rouqueville παρατήρησαν την κοινωνική και πολιτιστική αφύπνιση της Θεσσαλίας (Σιμόπουλος, 2001). Το 1810, ο Βρετανός περιηγητής William Leake δήλωσε ότι, σε αντίθεση με τα ευημερούντα χωριά του Πηλίου, η μικρή πόλη του Βόλου ήταν ασήμαντη, με φτωχά σπίτια και βρώμικους χωματόδρομους. Τριάντα χρόνια αργότερα, ο Γάλλος πρόξενος στη Θεσ-

σαλονίκη παρατήρησε τους καινούργιους οικισμούς της πόλης και τις πολλές εμπορικές αγορές της, καθώς και τα πολυάριθμα εμπορικά πλοία που συγκεντρώνονταν στον Παγασητικό Κόλπο (Paliouras, 2004). Η γεωγραφική σημασία του Βόλου, ως σημείο πρόσβασης στην εύφορη πεδιάδα της Θεσσαλίας και το μόνο φυσικό λιμάνι της περιοχής, προσέλκυσε το ενδιαφέρον εμπόρων από τη Θεσσαλία και άλλων περιοχών, οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έλαβαν άδεια το 1841 να οικοδομήσουν μια νέα πόλη στην ανατολική πλευρά του κάστρου του Βόλου¹¹. Τοπικά προϊόντα όπως καπνός, επεξεργασμένα δέρματα, σιτάρι, ελαιόλαδο, σύκα, κριθάρι, φασόλια, κάστανα, κρασί, φρούτα και μετάξι εξήχθησαν από το Βόλο προς την Αίγυπτο, την Αυστρία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Κύπρο, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ολλανδία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Ρωσία και την Τουρκία (Σκουβαράς και Μακρής, 1958).

Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σήμανε συναγερμό μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης. Στις 3 Μαρτίου του 1878 ο ρωσο-οθωμανικός πόλεμος έληξε με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου που αναθεωρήθηκε από το Συνέδριο του Βερολίνου. Η απώλεια εδαφών για την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν τεράστια και περιλάμβανε τη Ρουμανία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τη Βουλγαρία, τη Θεσσαλία, μέρη της Ανατολίας και την Κύπρο. Συνολικά, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε περίπου το ένα τρίτο του εδάφους της και πάνω από το 20% του πληθυσμού της. Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, η οποία υπεγράφη στις 2 Ιουλίου του 1881, έθεσε σε ισχύ τις αποφάσεις του συνεδρίου του Βερολίνου και, ως εκ τούτου, η Θεσσαλία (εκτός της επαρχίας Ελασσόνας) απελευθερώθηκε μετά από 458 χρόνια και ενσωματώθηκε στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

Μετά το 1881, το ελληνικό κράτος αυξήθηκε σημαντικά και σε έκταση και σε πληθυσμό. Το 1882, το πολεοδομικό σχέδιο του Βόλου στόχευε να εξευρωπαϊσεί την πόλη (Καυκούλα κ.ά., 1990), μια αρχή που υιοθετήθηκε επίσης στα πολεοδομικά σχέδια της Καρδίτσας (1882), της Λάρισας (1883), των Τρικάλων (1885), των Φαρσάλων (1887) και του Βελεστίνου (1888). Το ίδιο έτος

Εικόνα 2.6:
Η μυθική Αργώ,
γλυπτό στο
λιμάνι του Βόλου

η κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη ενέκρινε το σχέδιο για την ανάπτυξη του θεσσαλικού σιδηροδρομικού δικτύου. Το 1884, η σιδηροδρομική σύνδεση του Βόλου με τη Λάρισα μέσω Βελεστίου ολοκληρώθηκε, ενώ η σιδηροδρομική σύνδεση μεταξύ Βελεστίου και Καλαμπάκας μέσω Φαρσάλων, Καρδίτσας και Τρικάλων είχε ολοκληρωθεί ως το 1886. Επίσης, ο Εβαρίστο ντε Κίρικο, πατέρας του διάσημου ζωγράφου Τζόρτζιο ντε Κίρικο, σχεδίασε μία από τις καλύτερες σιδηροδρομικές γραμμές¹² της Ευρώπης, η οποία διέσχιζε τις νοτιοανατολικές πλαγιές του Πηλίου και περιλάμβανε μια σειρά από τοξωτά γεφύρια, σήραγγες και περάσματα πεζών που αναμειγνύονταν τέλεια με τα τοπία περιοχής. Μια άλλη εξέλιξη που συνέβαλε στην αγροτική και εμπορική ανάπτυξη της περιοχής ήταν τα αναπτυξιακά έργα στο λιμάνι του Βόλου. Ξεκίνησαν το 1873 και ολοκληρώθηκαν σταδιακά έως το 1912 (Fotou, 2004). Οι πρωτοβουλίες αυτές πρόσφεραν νέες οικονομικές δυνατότητες στην περιοχή, η οποία προσέλκυσε πολλούς Έλληνες που ζούσαν στη Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Στερεά Ελλάδα, καθώς κι αλλοδαπούς που εργάζονταν στον τομέα των μεταφορών και της ναυτιλίας (Chastaoglou, 2004b). Επιπλέον, στο Βόλο υπήρχαν προξενεία πολλών χωρών της Δυτικής Ευρώπης, όπως της Αυστρίας, Γαλλίας, Ιταλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ η ανώτερη κοινωνική τάξη είχε υιοθετήσει μια κοσμοπολίτικη συμπεριφορά και έναν αριστοκρατικό τρόπο ζωής¹³. Αυτή η ατμόσφαιρα είχε θετική επίδραση όχι μόνο στην επιχειρηματική δραστηριότητα, όσον αφορά στις τράπεζες, στη ναυτιλία, στις μεταφορές και σε διάφορες βιομηχανίες, συμπεριλαμβανομένων αυτών του φυσικού αερίου, της ηλεκτρικής ενέργειας, του σιδήρου, του χάλυβα, του χαλκού, των υφασμάτων, του μεταξιού, του σαπουνιού, του καπνού, της αγγειοπλαστικής, του πετρελαίου, των τροφίμων και των οινοπνευματωδών ποτών, αλλά και στην πολιτιστική ανάπτυξη, ιδίως με τη δημιουργία θεάτρων, σχολείων, βιβλιοθηκών, τη διοργάνωση μουσικών και άλλων εκδηλώσεων, κλπ. Αυτή η οικονομική και κοινωνικο-πολιτιστική άνθηση έφτασε στο αποκορύφωμά της την περίοδο 1881-1912 και διακόπηκε μόνο από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και τους Βαλκανικούς Πολέμους που ακολούθησαν αργότερα.

Εικόνα 2.7:
Το μνημείο για
την εξέγερση
των αγροτών
της Θεσσαλίας
στις αρχές του
20^{ου} αιώνα,
Δήμος Κιλελέρ

Εικόνα 2.8:
Άνω Κερασιά,
Μνημείο Εθνικής
Αντίστασης

Το 1881, ο πληθυσμός της Θεσσαλίας ήταν περίπου 262.000 κάτοικοι¹⁴. Η πλειοψηφία αυτών ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, καθώς οι Μουσουλμάνοι που ζούσαν κυρίως στη Λάρισα και οι Εβραίοι, πολλοί από τους οποίους ζούσαν στο Βόλο, αντιπροσώπευαν το 9% και 1% του πληθυσμού αντίστοιχα. Με περίπου 21 κατοίκους ανά τ.χλμ., η πυκνότητα του πληθυσμού της Θεσσαλίας ήταν χαμηλή σε σύγκριση με τη μέση πυκνότητα της χώρας των 32 κατοίκων ανά τ.χλμ. Το 1890, η Λάρισα είχε πληθυσμό 13.610 και ακολουθούσαν τα Τρίκαλα (12.662), ο Βόλος (11.029) και η Καρδίτσα (6.792). Η αποχώρηση των Οθωμανών άρχισε πριν από τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης το 1881, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς έφυγαν μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Η απογραφή του 1907 αποκάλυψε ένα μεγάλο χάσμα μεταξύ των επιπέδων αλφαριθμητισμού της ανατολικής και δυτικής Θεσσαλίας, καθώς μόνο το 44% και 25% των ανθρώπων ήταν μορφωμένοι στις επαρχίες του Βόλου και της Καρδίτσας αντίστοιχα. Οι κακές συνθήκες διαβίωσης του αγροτικού πληθυσμού και η ανασφάλεια των συνόρων δεν ήταν καθόλου ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος σε ολόκληρη τη Θεσσαλία. Επίσης, η περιοχή είχε αποδυναμωθεί από τους υψηλούς φόρους, τη μετανάστευση λόγω της επικινδυνότητας των συνόρων και τη χαμηλή γεωργική παραγωγή, καθώς και τις οικονομικές δυσκολίες που επέφερε η εισαγωγή της ελληνικής νομοθεσίας, η οποία οδήγησε σε κλίμα οικονομικής ανησυχίας (Prontzas, 2004). Ως εκ τούτου, η διανομή γης, η οποία έγινε γνωστή ως το *αγροτικό ζήτημα*, σύντομα έγινε το κύριο αίτημα των γεωργικών ενώσεων που άρχισαν να εμφανίζονται στη Θεσσαλία, την παραμονή του 20^{ου} αιώνα. Η εξέγερση των αγροτών εναντίον των γαιοκτημόνων εξελίχθηκε από μια μεμονωμένη αγροτική διαμαρτυρία σε περιφερειακό κίνημα και, τελικά, είχε ως αποτέλεσμα την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, δηλαδή των ιδιωτικών κτημάτων της άρχουσας τάξης.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912-13 σήμαναν τη λήξη της οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, γεγονός που οδήγησε σε διαδοχικές εθνотικές και θρησκευτικές συγκρούσεις καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Το 1914, όταν ξέσπασε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου

αναζήτησε ενεργά την είσοδο στον πόλεμο, στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ και, ως εκ τούτου, γαλλικά κυρίως στρατεύματα τοποθετήθηκαν στη Θεσσαλία, την περίοδο 1917-1920. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες από τη Γιάλοβα, τη Θράκη, το Ικόνιο, την Καισάρεια, την Καππαδοκία, την Κωνσταντινούπολη, τη Νικομήδεια, την Προύσα, τη Σμύρνη και αλλού έφτασαν στη Θεσσαλία σε τρία διαφορετικά κύματα, το 1921, το 1922 και το 1924, και εγκαταστάθηκαν σε διάφορα τμήματα της περιοχής (Chastaoglou, 2004c).

Εικόνα 2.9:
Το κτήριο του
σχολείου που
κάηκε από τους
Ναζί το 1944,
Ανω Κερασιά

Τον Απρίλιο του 1941, οι Γερμανοί κατέλαβαν τη Θεσσαλία. Τον Ιούνιο του 1941, ο Αλκιβιάδης Διαμαντής, ο Νικόλαος Ματούσης και ο Βασίλης Ραπουτίκας εμφανίστηκαν ως Πρίγκιπες της Πίνδου και ίδρυσαν τη Ρωμαϊκή Λεγεώνα, δηλώνοντας σε εποχή πολέμου και καταστροφής ότι οι Κουτσόβλαχοι πρέπει να σχηματίσουν το δικό τους ανεξάρτητο κράτος στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Αυτή η μικρή μειοψηφία των Ελλήνων συνεργάστηκε με τους κατακτητές, αλλά η προσπάθειά τους να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο κράτος με βάση δήθεν τη διαφορετική ταυτότητά τους αποδείχθηκε ευσεβής πόθος (Ψύρρας, 2008). Σε γενικές γραμμές, ο τοπικός πληθυσμός συμμετείχε μαζικά και ενεργά στην ελληνική αντίσταση και το καλοκαίρι του 1941, το οροπέδιο της Νεβρόπολης κοντά στην Καρδίτσα, άρχισε να λειτουργεί ως αεροδρόμιο για τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Επίσης, το λιμάνι του Βόλου ήταν μία από τις πύλες των Συμμάχων προς τη Μέση Ανατολή και τη Μικρά Ασία. Το φθινόπωρο του 1944, η Θεσσαλία απελευθερώθηκε, αλλά η περιοχή εξακολούθησε να υποφέρει από τις επόμενες, ιδιαίτερα πολωμένες μάχες του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου¹⁵. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος ενθάρρυνε τους υποστηρικτές του να μπούκοτάρουν τις εθνικές εκλογές του 1946 –τα υψηλότερα ποσοστά αποχής στη χώρα καταγράφηκαν στη Θεσσαλία– και αποφάσισε να οργανώσει ένοπλη πάλη ενάντια στο επίσημο καθεστώς (Νικολακόπουλος, 2012).

Από τις αρχές του 1950, η περιοχή άρχισε σταδιακά να ανακτά τους ρυθμούς της παλιάς κοινωνικο-οικονομικής ζωής της, ως αποτέλεσμα της αύξησης

Εικόνα 2.10:
Ο υγρότοπος της
λίμνης Κάρλας
απειλείται
από αστικά,
κτηνοτροφικά
και γεωργικά
απόβλητα

της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η οικονομική ύφεση της Θεσσαλίας, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, μπορεί να εξηγηθεί, εν συντομία, από την άποψη της αποβιομηχάνισης, την εγκατάλειψη των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και την εξωτερική μετανάστευση. Ο Στέλιος Αλαμάνης (1976), πρώην υπουργός Οικονομικών, υποστήριξε ότι η έλλειψη των αρδευτικών δικτύων στη Θεσσαλία ήταν ο κύριος λόγος για την υπανάπτυκτη οικονομία της, ενώ οι νέες πρωτοβουλίες, όπως η κατασκευή φραγμάτων και η άντληση των υπόγειων υδάτων θα είχε ως αποτέλεσμα την προοδευτική αύξηση του αριθμού των αρδευόμενων εκτάσεων, οι οποίες με τη σειρά τους θα οδηγούσαν σε ταχεία οικονομική ανάπτυξη. Σήμερα, παρόλο που ο ποταμός Πηνειός δημιουργεί ένα πολύπλοκο υδρολογικό δίκτυο μέσω του μεγάλου αριθμού των παραποτάμων του, η Θεσσαλία εξακολουθεί να πάσχει από σοβαρά προβλήματα νερού, συμπεριλαμβανομένων των παράνομων γεωτρήσεων, της υπεράντλησης και των κατολισθήσεων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 2003 και 2008).

	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011*
Ελλάδα	7,632,801	8,388,553	8,768,641	9,740,417	10,264,156	10,964,020	11,329,600
Περιφέρεια Θεσσαλίας	622,884	695,385	659,913	695,654	729,268	740,115	730,730
Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας	138,786	152,543	133,776	124,930	123,202	120,265	113,070
Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας	202,063	237,776	232,226	254,295	271,786	282,156	284,420
Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας	153,808	162,285	161,392	182,222	196,252	205,005	203,540
Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων	128,227	142,781	132,519	134,207	138,028	132,689	129,700

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: *Τελευταία ενημέρωση Ιούλιος 2011

Πίνακας 2: Απογραφή πληθυσμού, Περιφέρεια Θεσσαλίας
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, 2012

Εικόνα 2.11:
Οι πελεκάνοι
συχνά ψαρεύουν
σε ομάδες
μαζί με τους
κορμοράνους,
λίμνη Κάρλα

Το 2001, η κατανομή του πληθυσμού της Θεσσαλίας ήταν 61% αστικός και 39% αγροτικός, ενώ τα ανάλογα εθνικά ποσοστά ήταν 73% και 27% αντίστοιχα. Όσον αφορά την απασχόληση, η κατανομή του πληθυσμού της περιοχής ήταν 28% απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα, 19% στο δευτερογενή τομέα και το 49% στον τριτογενή τομέα, σε σύγκριση με τα ανάλογα εθνικά στοιχεία των 15%, 21% και 59% αντίστοιχως. Το 2011, ο πληθυσμός της Θεσσαλίας ανήλθε συνολικά σε περίπου 730.730 κατοίκους, ή 6,4% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Πίνακας 2). Το 1997, η ελληνική κυβέρνηση εισήγαγε το Σχέδιο Καποδίστριας που προέβλεπε τη συγχώνευση δήμων και κοινοτήτων, σε μια προσπάθεια να ενισχυθεί η τοπική αυτοδιοίκηση. Ακολούθησε το Σχέδιο Καλλικράτης¹⁶ που θεωρείται ως επέκταση της προηγούμενης διοικητικής μεταρρύθμισης. Το κύριο στοιχείο του Σχεδίου Καλλικράτης είναι η διοικητική αποκέντρωση με την αντικατάσταση 76 νομών από 13 μεγαλύτερες περιφέρειες και τη συνένωση 1.034 δήμων σε περίπου 325 νέους, και πολύ μεγαλύτερες δημοτικές αρχές. Το 2010, μια ολόκληρη σειρά αρμοδιοτήτων προστέθηκε στα χαρτοφυλάκια των νέων δήμων, χωρίς να υπάρχει η αντίστοιχη χρηματοδότηση και φαίνεται ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές πρέπει να ξεπεράσουν διάφορα προβλήματα στην πορεία τους, όσον αφορά στον προγραμματισμό, στα οικονομικά και στις νομοθετικές διατάξεις, πριν ανταποκριθούν στις προσδοκίες που έχουν δημιουργηθεί.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας, ειδικότερα, υπάρχουν πολλά σημεία ενδιαφέροντος που βρίσκονται γύρω από τον Παγασητικό Κόλπο. Η περιοχή Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου (GR 1420004), το Πήλιο και η παράκτια ζώνη του (GR1430001) και το όρος Μαυροβούνι (GR1420006) έχουν ενταχθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000. Επίσης, στη Μαγνησία υπάρχουν διάφορα καταφύγια άγριας ζωής όπως, μεταξύ άλλων, η περιοχή Σαρακηνός-Καλιακούδα κοντά στη Μακρινίτσα (27,5 τ.χλμ.), η περιοχή γύρω από την Ι.Μ. Φλαμουρίου κοντά στη λίμνη Κάρλα (18 τ.χλμ.) και το δάσος της Παλιάς Μιτζέλας κοντά στη Ζαγορά (24 τ.χλμ.). Η λίμνη Κάρλα, καθώς και η Όθρυς, το Πήλιο και το Μαυροβούνι έχουν καταγραφεί ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά (ΣΠΠ). Επίσης, το ελληνικό Υπουργείο

Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής έχει ορίσει 66 νέες Ζώνες Ειδικής Προστασίας –συμπεριλαμβανομένης της λίμνης Κάρλας–, συμβάλλοντας σημαντικά στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000 (Κλουτσινιώτη, 2009). Παρόλα αυτά, η ταραχώδης ιστορία της λίμνης Κάρλας μπορεί να αποδοθεί, κατά κύριο λόγο, στο γεγονός ότι τα μοναδικά φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της δεν έχουν χρησιμοποιηθεί ως μοχλοί αειφόρου ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τη *Διεθνή Σύμβαση Ραμσάρ*, τα διαχειριστικά σχέδια που αφορούν έργα αποκατάστασης υγροτόπων θα πρέπει να είναι ευέλικτα, προσαρμοστικά και βασισμένα σε διεπιστημονικές προσεγγίσεις ούτως ώστε να μπορούν να γίνουν οι απαραίτητες τροποποιήσεις, όταν αυτές κρίνονται αναγκαίες, για να αντιμετωπιστούν τυχόν απρόβλεπτες εξελίξεις. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα τη λήψη πιο ενημερωμένων αποφάσεων σχετικά με τις λειτουργίες των υγροτόπων (Zalidis κ.ά., 2004). Η αποξήρανση της λίμνης Κάρλας είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη απώλεια των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών αξιών της περιοχής, χωρίς κανένα μετέπειτα οικονομικό όφελος. Στη διάρκεια των σαράντα χρόνων από τότε, υπήρξαν αρκετές ανεπιτυχείς προσπάθειες για τη δημιουργία καινοτόμων γεωργικών πρακτικών. Τα σχέδια για την αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας ήρθαν πολύ αργότερα, ως μέρος ενός τεχνάσματος για την προώθηση της εκτροπής του ποταμού Αχελώου και αγνόησε πολλές –ζωτικής σημασίας– λειτουργίες των υγροτόπων, καθιστώντας τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του υγροτόπου αμφισβητήσιμη. Σήμερα, εκτός από τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει στην προστασία της βιοποικιλότητας, η μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας είναι σε θέση να παρέχει ένα ευρύ φάσμα λειτουργιών και υπηρεσιών. Παρόλο που μια επίσημη απολογία για τη ζημιά που έχει γίνει από τις κυβερνητικές πολιτικές και πρακτικές θα παρείχε χώρο για κοινωνική και πολιτιστική ανάκαμψη, οι πληγές δεν θα γιατρευτούν, αν δεν υπάρξουν σαφείς και σοβαρές παρεμβάσεις. Με άλλα λόγια, ο δρόμος προς την αειφορία είναι μακρύς και δύσκολος. Η αειφόρος διαχείριση της λίμνης Κάρλας πρέπει να λαμβάνει υπόψη τόσο τα υλικά όσο και άυλα στοιχεία του ευαίσθητου αυτού οικοσυστήματος, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να βοηθήσουν να ξεπεραστεί η αντίληψη ότι ο πολιτισμός ανήκει στο παρελθόν ή σχετίζεται με τις σύγχρονες δραστηριότητες αναψυχής.

Εικόνα 2.12:
Μερική απο-
κατάσταση της
λίμνης Κάρλας –
Εργασίες
πρώτης φάσης

- 1 Η κοιλάδα των Τεμπών έχει κηρυχθεί ως *Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους* (Υ.Α. 25777/68), ενώ ένα μεγάλο μέρος του όρους Όσσα έχει αναγνωριστεί ως *Αισθητικό Δάσος* (Υ.Α. 175/Δ/77) και έχει συμπεριληφθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η Όσσα και το Πήλιο διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην Τιτανομαχία (τη μάχη μεταξύ των Τιτάνων και των Ολύμπιων Θεών, η οποία οδήγησε στην επικράτηση των δευτέρων), καθώς οι Τιτάνες τοποθετήσαν το ένα βουνό πάνω στο άλλο, για να φτάσουν στον Όλυμπο και να αποκτήσουν εύκολα πρόσβαση στον ουρανό.
- 2 Ο Όμηρος αναφέρεται στη Θεσσαλία ως *εριβώλακα*, ο Θουκυδίδης ως *αρίστη*, ο Ευριπίδης ως *ευκαρπία* και ο Οράτιος ως *βελτίστη*, που όλα σημαίνουν γόνιμος, ενώ ο Στράβων περιγράφει τη Θεσσαλία στα *Γεωγραφικά* (1^{ος} αιώνας μ.Χ.) ως μια ιδιαίτερα γόνιμη περιοχή, εκτός από τις εκτάσεις που πλημμύρισαν από τα ποτάμια, και επίπεδη, εκτός από το Πήλιο και την Όσσα.
- 3 Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ο Λεύκιος Ανναίος Σενέκας και ο Κλαύδιος Αιλιανός, μεταξύ άλλων, αναφέρουν τη γιορτή *Πελώρια* που ξεκίνησε στη Θεσσαλία προς τιμήν του *Πελώριου Δία*, ο οποίος χώρισε την κοιλάδα των Τεμπών, μέσω ενός σεισμού, επιτρέποντας στα λιμνάζοντα ύδατα της περιοχής να βρουν δίοδο προς το Αιγαίο Πέλαγος και αφήνοντας πίσω τους μια εκτεταμένη και εύφορη πεδιάδα. Κατά τη διάρκεια αυτής της γιορτής προσφερόταν καταφύγιο στους ξένους, οι κρατούμενοι αφήνονταν ελεύθεροι και οι δούλοι προσκαλούνταν σε δείπνο.
- 4 Το βασίλειο των Λαπιθών εκτεινόταν κατά μήκος της κοιλάδας του ποταμού Πηνειού. Οι μυθικοί κένταυροι (απεικονίζονται ανθρωπόμορφοι, με ανθρώπινο το άνω τμήμα του κορμού και ζωικό – αλόγου – το κάτω τμήμα) είχαν αρνητική φήμη που οφειλόταν στη βίαιη συμπεριφορά τους. Ο αγώνας τους με τους Λαπίθες προκλήθηκε από την προσπάθειά τους να απαγάγουν την Ιπποδάμεια, τη νύφη του βασιλιά Πειρίθου των Λαπιθών, την ημέρα του γάμου τους. Με τη βοήθεια του Θησέα, ο Πειρίθους απώθησε τους κενταύρους από το βασίλειό του. Ωστόσο, ο πιο διάσημος κένταυρος στην ελληνική μυθολογία ήταν ο σοφός κένταυρος Χείρων, που μελετούσε τη φύση, την ιατρική, τις τέχνες και τη φιλοσοφία στο Πήλιο. Ο Ασκληπιός, ο Αχιλλέας, ο Θησέας, ο Ιππόλυτος, ο Κάστωρ, ο Ορφέας, ο Πολυδεύκης και άλλοι, ανατράφηκαν και εκπαιδεύτηκαν από τον κένταυρο Χείρωνα.
- 5 Μετά από την πλούσια τελετή του γάμου της, η Θέτις προσπάθησε να καταστήσει το γιο της, Αχιλλέα, άτρωτο βυθίζοντάς τον στα ιερά νερά της Στυγός, κρατώντας τον από τη *φτέρνα*, το μόνο σημείο του σώματος του, το οποίο παρέμεινε ευάλωτο. Ο Οβίδιος σημειώνει ότι το όνομα Μυρμιδόνες προέρχεται από την ελληνική λέξη *μύρμηξ*, που σημαίνει μυρμήγκι, καθώς ήταν ικανότατοι πολεμιστές και εργατικοί άνθρωποι. Επιπλέον, σύμφωνα με το σχετικό χρησμό, η Τροία θα ηττούνταν αν οι Έλληνες αποκτούσαν τα δηλητηριώδη βέλη του Ηρακλή που βρίσκονταν στην κατοχή του Φιλοκτήτη. Έκλεβαν το Παλλάδιο (που οδήγησε στην κατασκευή του Δούρειου Ίππου) και έπειθαν το γιο του Αχιλλέα, τον Νεοπτόλεμο, να συμμετάσχει στον πόλεμο. Ο Φιλοκτήτης κατέληξε στο νησί της Λήμνου, όπου τον εγκατέλειψαν οι σύντροφοί του τραυματισμένο στο πόδι από δάγκωμα φιδιού. Τελικά, θεραπεύτηκε με τη βοήθεια της *λημνίας γης*, ενός θεραπευτικού πηλού που υπήρχε στην περιοχή. Στο τέλος του Τρωικού Πολέμου, ο Νεοπτόλεμος αποκήρυξε το θεό Απόλλωνα, θεωρώντας τον υπεύθυνο για το θάνατο του πατέρα του και, στη συνέχεια, κατέστρεψε το ιερό των Δελφών, για να γίνει τελικά ο βασιλιάς της Ηπείρου. Ο γιος του, Μολοσσός, ήταν πρόγονος της Ολυμπιάδας, της μητέρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Εικόνα 2.13:
Λίμνη Κάρλα,
Περιφερειακή
Ενότητα
Μαγνησίας

- 6 Η Γραμμική Β είναι μια συλλαβική γραφή των μυκηναϊκών ελληνικών. Αντιπροσωπεύει την παλαιότερη γνωστή ελληνική διάλεκτο, στοιχεία της οποίας επέζησαν στη γλώσσα του Ομήρου, ως αποτέλεσμα της μακράς προφορικής παράδοσης της επικής ποίησης. Η Γραμμική Α μαρτυρείται στην Κρήτη και σε μερικά νησιά του Αιγαίου περίπου από το 1850-1400 π.Χ. Οι κατά προσέγγιση φωνητικές αξίες των περισσότερων συλλαβογραμμάτων που χρησιμοποιήθηκαν στη Γραμμική Α έγιναν γνωστές από τη Γραμμική Β, αλλά η γλώσσα της Γραμμικής Α παραμένει άγνωστη. Η Γραμμική Β είναι μια προσαρμοσμένη μορφή της Γραμμικής Α, την οποία δανείστηκαν οι Μυκηναίοι από τους Μινωίτες, περίπου το 1600 π.Χ.
- 7 Η Σκιάθος είναι το νησί του Στάφυλου και του Βάχχου και η γενέτειρα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Το νησί της Σκοπέλου, ή αρχαία Πεπάρηθος, ήταν στην αρχαιότητα ένας τόπος συνάντησης πολιτισμών. Η Αλόνησος είναι το μοναδικό κατοικημένο νησί μέσα στα όρια του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου (Π.Δ. 25/5/1992), που δημιουργήθηκε για την προστασία μοναδικών ειδών χλωρίδας και πανίδας, όπως το πουρνάρι, τις αγριελιές, τον ήμερο κέδρο (*Juniperus phoenicea*), το κόκκινο κοράλλι (*Coralium rubrum*), τη μεσογειακή φώκια (*Monachus monachus*), τον αιγαϊόγλαρο (*Larus audouinii*), το ζωνοδέλφινο (*Stenella coeruleoalba*) και το αγριοκάτσικο (*Capra aegagrus*). Ευρήματα από την Πρώιμη Λιθική Εποχή, όπως ενεπίγραφα όστρακα και πήλινα σκεύη (6000-5500 π.Χ.) που φέρουν γραφή στη μία πλευρά (παρόμοια με αυτά του Δισπηλίου Καστοριάς), καθώς και πολλά ναυάγια που χρονολογούνται από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και εξής, ανακαλύφθηκαν στα ερημονήσια Σελινούνα, Γιούρα και Ίκος κοντά στην Αλόνησο.
- 8 Κάθε ένα από αυτά τα φυλετικά κράτη προώθησε τα δικά του συμφέροντα και, ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον Δημοσθένη, οι Θεσσαλοί ήταν αναξιόπιστοι. Το 480 π.Χ. στις Θερμοπύλες, πολέμησαν στο πλευρό των Περσών, το 476 π.Χ., υποστήριξαν τους Αθηναίους στη μάχη του ποταμού Στρυμόνα ενάντια στον περσικό στρατό και το 457 π.Χ. στην Τανάγρα, το ιππικό των Θεσσαλών εστάλη για να υποστηρίξει τους Αθηναίους, αλλά τελικά αγωνίστηκε στο πλευρό των Σπαρτιατών. Σημαντικό άγγελμα στο στρατό του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν το θεσσαλικό ιππικό, που τον υπηρέτησε κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Ασία.
- 9 Ένα άλλο τέτοιο μνημείο είναι το Κουρσούμ Τζαμί και το μωσαϊκό του Οσμάν Σαχ στα Τρίκαλα, τα οποία έχουν συμπεριληφθεί στον κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Χτίστηκαν στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, στις όχθες του ποταμού Ληθαίου από τον αρχιτέκτονα Σινάν Πασά, ίσως το μεγαλύτερο αρχιτέκτονα του ισλαμικού κόσμου, ο οποίος σχεδίασε επίσης αρκετά καραβανσεράγια, γέφυρες, λουτρά και τζαμιά στο Κόσσοβο, τη Θεσσαλονίκη, το Βελιγράδι, την Κωνσταντινούπολη και αλλού. Οι θόλοι των δύο κτηρίων καλύπτονται με μολύβδο, ή κουρσούμ στα τουρκικά.
- 10 Από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, μικρά ελληνικά σχολεία (επίσης γνωστά υπό τον τίτλο *κρυφά σχολεία*) άρχισαν να εμφανίζονται στην Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και αλλού. Το 1611, ο Διονύσιος ο Φιλόσοφος (ή Σκυλόσοφος, όπως αποκαλούνταν ειρωνικά από τους εχθρούς του), ο επίσκοπος της Θεσσαλίας, οργάνωσε μια εξέγερση και σχεδόν κατάφερε να καταλάβει τα Ιωάννινα. Ωστόσο, απέτυχε και τον έγδραν ζωντανό. Ως εκ τούτου, πολλοί άνθρωποι από τη Θεσσαλία, μετανάστευσαν στη Μακεδονία για να αποφύγουν την εκδίκαση των Οθωμανών. Η Κοζάνη, μία από τις μεγάλες πόλεις της Μακεδονίας εκείνη την εποχή, δέχτηκε την πλειοψηφία των προσφύγων. Η πόλη απήλαυσε μια περίοδο οικονομικής ευημερίας, η οποία αντανακλάται στην τεράστια εκπαιδευτική δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της ίδρυσης, το 1665, του ελληνικού σχολείου της Κοζάνης (Παπαϊωάννου, 1989, Μανδρίκας, 1992). Σύμφωνα με το Γερμανό ιστορικό, Georg Gottfried Gervinus, η πνευματική σπίθα που άναψε στο Πήλιο στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, έβαλε τέλος στην ελληνική μεσαιωνική περίοδο (Κορδάτος, 1983· Μιχάλαρος, 2010). Η Ζαγορά, για παράδειγμα, είναι γνωστή για το παλαιότερο ελληνικό σχολείο στο Πήλιο, το οποίο λειτουργήσε για πρώτη φορά στα μέσα του 17^{ου} αιώνα και συμπεριλάμβανε λογοτεχνία, μαθηματικά, φυσική, αστρονομία, γεωγραφία, ιστορία, φιλοσοφία και ξένες γλώσσες στο πρόγραμμα σπουδών του. Μεταξύ των πολλών που σπούδασαν εκεί ήταν ο Ρήγας Φεραίος, ο Άνθιμος Γαζής, ο Γρηγόριος Κωνσταντίνος (1743), της Δράκειας (1760), του Αγίου Λαυρεντίου (1766), του Κισσού (1777), της Πορταριάς (1778), της Τσαγκαράδας (1781) και των Μηλέων (1815). Επίσης, η Νέα Μιτζέλα (γνωστή και ως Αμαλιάπολη, όπως μετονομάστηκε προς τιμήν της Αμαλίας, της πρώτης βασίλισσας του ελληνικού κράτους, στη δεκαετία του 1840), βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του Παγασητικού Κόλπου. Η Παλιά Μιτζέλα ήταν το βορειότερο χωριό στα σύνορα του νέου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, στις βορειοανατολικές πλαγιές του Πηλίου. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, πάνω από 800 άνθρωποι ζούσαν εκεί, απασχολούμενοι –ιδιαίτερα μετά τη Συνθήκη του Κιουστούκ Καϊναρτζή, το 1774– στα τοπικά καρνάγια. Το χωριό κάηκε ολοσχερώς από τους Οθωμανούς το 1828 και οι κάτοικοι του μεταφέρθηκαν στη νέα τοποθεσία.
- 11 Η έδρα της οθωμανικής διοίκησης στο Βόλο ήταν το κάστρο της πόλης. Για την κατασκευή της νέας πόλης του Βόλου, που για λόγους ασφαλείας χτίστηκε 600 μ. από το κάστρο, χρησιμοποιήθηκαν δυστυχώς υλικά από την εγκαταλελειμμένη αρχαία πόλη της Δημητριάδας (Chastaoğlu, 2004a). Παλαιότερα, στα χρόνια της τουρκοκρατίας, οι χείμαρροι Κραυσίδωνας (από τη μεριά του κάμπου) και Αναυρος (από τη μεριά του Πηλίου) ήταν οι μοναδικές εισοδοί της πόλης του Βόλου. Τα σημεία

αυτά ήταν γνωστά και ως *φόρος*. Οι Τούρκοι, θέλοντας να ελέγχουν την κίνηση, αλλά και να δασυολογούν τα κάθε λογής εμπορεύματα, είχαν στήσει φυλάκια και φορολογούσαν όσους μπαινόβγαιναν. Έτσι, προέκυψε η ονομασία *φόρος*, αλλά και το παρατσούκλι των Βολιωτών, *Αυστριακοί*, μιας και πολλοί κάτοικοι του κάμπου ή Πηλιορείτες, προκειμένου να γλιτώσουν το φόρο, υποκρίνονταν ότι είχαν αυστριακή υπηκοότητα (Ακρίβος, 2007). Το 1883, ιδρύθηκε ο Δήμος Παγασών (αργότερα Δήμος Βόλου). Προφανώς, το όνομα Βόλος είναι μια άλλη λέξη για το κάστρο, που ονομαζόταν *Γόλος* από τους Οθωμανούς (Πόρναλης, 2004). Το 1889, η απόφαση της κυβέρνησης του Τρικούπη (ΦΕΚ 272/2.10.1887) σχετικά με τη κατεδάφιση του κάστρου του Βόλου, βυζαντινό μνημείο του 6^{ου} αιώνα κτισμένο στη σημερινή τοποθεσία *Παλιά*, αιτιολογήθηκε βάσει του ότι οτιδήποτε έχει ανατολίτικο χαρακτήρα και θυμίζει την οθωμανική αυτοκρατορία θα πρέπει να καταστρέφεται (Liapis, 2004).

- 12 Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής του Πηλίου ξεκίνησε το 1893 (Βόλος-Άνω Λεχώνια, 13 χλμ., ΦΕΚ 108/10.6.1893). Το 1903, η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη επέκτεινε τη σιδηροδρομική γραμμή μέχρι τις Μηλιές, μία απόφαση που δημιούργησε τεράστιες αντιδράσεις, δεδομένου ότι η Ελλάδα εξακολουθούσε να ανακάμπτει –οικονομικά– από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Επίσης, ο Τζόρτζιο ντε Κίρικο (1888-1978), ένας από τους μεγαλύτερους ζωγράφους του 20^{ου} αιώνα, γεννήθηκε στο Βόλο στις 7 Ιουλίου του 1888 και το 1906, μετά το θάνατο του πατέρα του, η οικογένειά του μετακόμισε στο Μόναχο. Η ταινία *Aenigma Est* αφηγείται την ιστορία της ζωής του, που αρχίζει από το Βόλο και τελειώνει στη Ρώμη.
- 13 Μετά το 1881, οι ελληνικές τράπεζες άνοιξαν υποκαταστήματα στο Βόλο, τη Λάρισα και τα Τρίκαλα. Επιπλέον, οι πρωτοποριακές μέθοδοι του δημόσιου παρθεναγωγείου (1908) στο Βόλο, το οποίο περιλάμβανε τη διδασκαλία της ελληνικής δημοτικής γλώσσας από τον Αλέξανδρο Δελμούζο και την καλλιέργεια του αισθήματος της ανεξαρτησίας των γυναικών, υποκίνησε τις συντηρητικές τάξεις της πόλης και τους κληρικούς εναντίον του σχολείου και έληξε με τη λεγόμενη *Δίκη των Αθείκων*, βλέποντας την εικόνα τόσο της τοπικής κοινωνίας όσο και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το 1886, ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης δημοσίευσε το πρώτο περιοδικό στο Βόλο, ενώ από το 1897 κυκλοφορούσαν πάνω από 25 διαφορετικές εφημερίδες. Την παραμονή του 20^{ου} αιώνα, τα απελευθερωτικά κινήματα στη Μακεδονία και την Ήπειρο, καθώς και οι ταραχές των αγροτών στη Θεσσαλία, υποστηρίχθηκαν και περιστασιακά χρηματοδοτήθηκαν από τον τοπικό τύπο, όπως οι εφημερίδες *Θεσσαλία* και *Εθνικό Μεγαλείο* (Panagiotou, 2004).
- 14 Οι νομαδικοί πληθυσμοί των Βλάχων και των Σαρακατσανίων δεν απογραφήκαν, καθώς η απογραφή έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου, όταν οι παραπάνω πληθυσμοί βρίσκονταν στα ορεινά βοσκοτόπια της Μακεδονίας, η οποία εκείνη την περίοδο ήταν ακόμα επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
- 15 Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, δημιουργήθηκε ο ταμιευτήρας του Ταυρωπού –τεχνητή λίμνη Πλαστήρα– στο οροπέδιο της Νεβρόπολης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1930, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950, το νησί Τρίκερι (αρχαία Κικύνηθος, που βρίσκεται στο νότιο άκρο της χερσονήσου του Πηλίου) χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας και στρατόπεδο συγκέντρωσης αντιφρονούντων γυναικών.
- 16 Το *Σχέδιο Καποδιστριας* και το *Σχέδιο Καλλικράτης* είναι τα κοινά ονόματα των Νόμων 2539/1997 και 3852/2010, αντίστοιχα, τα οποία αναδιάρθρωσαν το σύστημα διοικητικής διαίρεσης της χώρας.

Εικόνα 2.14:
Το βορειο-ανατολικό
θυρόφραγμα
του ταμιευτήρα
της λίμνης
Κάρλας

Εικόνα 3.1:
Μοντέλο σε
κλίμακα της
ζωής στη λίμνη
Κάρλα πριν από
τη δεκαετία του
1960, Κέντρο
Ενημέρωσης
Ορεινού
Βόρειου Πηλίου

3

Λίμνη Κάρλα

Θυμάσαι, λίμνη, μόνοι μας μια νύχτα εγώ κ' εκείνη, ελάμναμε άφωνοι
οι φτωχοί στα κρύα σου νερά, τ' αγέρι δεν ανάσαινε, είχες και συ γαλή-
νη, στον ύπνο σου, δεν άκουες παρά τα δυο κουπιά... Ω λίμνη! Ω βρά-
χοι μου άφωνοι! Ω σεις σπηλιές και δάση! Που βλέπετε τον πόνο μου,
μια χάρη σας ζητώ, εσείς, όπου δε σκιάζεσθε κανείς να σας χαλάσει,
ποτέ μη μας ξεχάσετε, στο μνήμ' αν πάω κ' εγώ... Θέλω τα πεύκα, τα
έλατα, οι βράχοι, η ρεματιά σου, τ' αφρού σου το μурμουρίσμα, τ'
αντίλαλου η φωνή, τα δροσερά σου σύγνεφα, τ' αγέρι, η καταχνιά σου,
η βρύση, ο καλαμιώνας σου, το χόρτο, το πουλί. Τ' άστρο το ασημομέ-
τωπο, η μυρωδιά που χύνει, το γαλανό το κύμα σου, ω λίμνη μου γλυ-
κειά, ότι στην πλάση έχει αίσθηση, πνοή, νοημοσύνη, όλα να λένε:
«Αγάπησαν τα μαύρα φλογερά!»

Η Λίμνη (Le Lac) του Αλφόνσο Λαμαρτίν, 1817
σε μετάφραση Αριστοτέλη Βαλαωρίτη

3.1

Η αρχαιολογία της μυθολογίας

...παλιάνθρωπε...αρχή-αρχή θα πάρω να τα λέγω. Σ' έσωσα σένα, καθώς ξέρουν όσοι από τους Έλληνες μαζί σου στο ίδιο καράβι, την Αργώ, μπαρκαριστήκαν, όταν σε 'στείλαν στο ζυγό να βάλεις τους φλογόπνογους ταύρους και να σπείρεις το χωράφι, το θάνατο που δίνει. Και τον όφη, τ' ολόχρυσο το δέρας που το φύλαγε ανύπνωτος...τον εσκότωσα κ' έκαμα να λάμψει για λόγου σου το φως της σωτηρίας. Κι αφού πατέρα πρόδωσα και σπίτι, ήρθα στου Πηλείου την Ιωλκό μαζί σου, με πιο πολλή προθυμία παρά γνώση...

«Μήδεια» του Ευριπίδη, 431 π.Χ.

Η φυσική λεκάνη της λίμνης Κάρλας βρίσκεται δίπλα στους πρόποδες του Πηλείου και του Μαυροβουνίου, στη νοτιοανατολική γωνιά του θεσσαλικού κάμπου. Τα ύδατά της προέρχονταν κυρίως από τον ποταμό Πηνειό και τους παραποτάμους του, Άμυρο και Ρεβενίκο, καθώς επίσης και από το ρέμα Ασμάκι, την πηγή Υπέρεια Κρήνη του Βελεστίνου και άλλα κοντινά ορεινά ρέματα. Αν και η λίμνη Κάρλα δεν είχε καμία διέξοδο προς τη θάλασσα, ο υγρότοπος μετατρεπόταν με φυσικό τρόπο σε βοσκοτόπια κατά την εναλλαγή των εποχών. Ο υδροκρίτης της λίμνης αποτελείται κυρίως από ασβεστόλιθο, μάρμαρο και σχιστόλιθο, και καθώς ο ασβεστόλιθος διαλύεται εύκολα από τα επιφανειακά ύδατα, από καιρό σε καιρό το έδαφος άνοιγε, και αυτές οι αρχαίες καταβόθρες, γνωστές και ως δολίνες, ήταν υπεύθυνες για την εξαφάνιση πολλών ειδών εκείνης της εποχής. Απολιθωμένα οστά ζώων από την

Πλειστόκαινο εποχή έχουν βρεθεί κοντά στο Βελεστίνο και το αποστραγγιστικό κανάλι της λίμνης (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006).

Η λίμνη Κάρλα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την ελληνική ιστορία και μυθολογία¹. Ο Έλληνας, ο πρόγονος των Ελλήνων, ήταν γιος του Δευκαλίωνα και της Πύρρας, των πρώτων ανθρώπων μετά τη μεγάλη πλημμύρα που εξαπέλυσε ο Δίας. Ο Αίολος, γιος του Έλληνα, ήταν ο ιδρυτής της αιολικής φυλής και ηγεμόνας της Θεσσαλίας. Οι απόγονοι του Αιόλου, Μάγνης και Μακεδών, ήταν οι μυθικοί πρόγονοι των Μαγνήτων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν, κυρίως, στη σημερινή Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας, και των Μακεδόνων, αντίστοιχα. Πιθανότατα, το αρχικό όνομα της λίμνης Κάρλας ήταν Βοιβής, καθώς ήταν αφιερωμένη στο θεό Απόλλωνα, γνωστό επίσης και με το όνομα Φοίβος, και τη γιαγιά του, Φοίβη, τη θεά του φωτός. Το γράμμα «Φ» αντικαταστάθηκε από το γράμμα «Β» σύμφωνα με το γλωσσικό ιδίωμα στη Θεσσαλία. Άλλες αφηγήσεις αναφέρονται στον Βοίβο, γιο του Γλαφύρου, από τον οποίο η θεσσαλική πόλη Βοιβής πήρε το όνομά της. Ο Γλάφυρος ήταν ο γιος του Μάγνη και ιδρυτής της αρχαίας πόλης Γλαφυραί ή Γλαφυρές, που βρισκόταν κοντά στη λίμνη Κάρλα. Ένα χωριό της περιοχής, αλλιώς γνωστό και ως Κάπουρνα, εξακολουθεί να φέρει το ίδιο όνομα και σήμερα.

Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης και ο Καλλίμαχος, μεταξύ άλλων, μίλησαν για την Κυρήνη, την πριγκίπισσα των Λαπιθών, η οποία συνήθιζε να βόσκει τα κοπάδια του πατέρα της γύρω από τη λίμνη Βοιβιήδα. Ο θεός Απόλλωνας ερωτεύθηκε την Κυρήνη, την απήγαγε και την μετέφερε στη Βόρεια Αφρική, όπου ίδρυσε την πόλη της Κυρήνης (στη σημερινή Λιβύη) προς τιμήν της. Η θεά Αθηνά λέγεται, επίσης, ότι λουζόταν στη λίμνη. Η Βριμώ, επίσης γνωστή ως Φεραία, καθώς λατρευόταν, κυρίως, στην αρχαία πόλη των Φερών, ήταν μία θεά του υπόκοσμου που συνδεόταν στενά με τον Ερμή, ο οποίος λατρευόταν επίσης στην περιοχή (Εξαρχόπουλος, 1999).

Εικόνα 3.2:
Ο προϊστορικός
οικισμός της
Παλαιόσκαλας
κοντά στο
χωριό Καλαμάκι,
λίμνη Κάρλα

Ο Ησίοδος και ο Πίνδαρος περιέγραψαν τον τρόπο με τον οποίο η Κορωνίδα, η κόρη του βασιλιά Φλεγύα των Λαπιθών, λουζόταν στις όχθες της λίμνης Βοιβιήδας. Ο θεός Απόλλωνας την ερωτεύθηκε και από τη σχέση τους γεννήθηκε ο Ασκληπιός, ο πρώτος Έλληνας γιατρός, ο οποίος μπορούσε να αναστήσει τους νεκρούς, όπως έγινε στην περίπτωση του Γλαύκου, του Καπανέα και του Ιππόλυτου, γιου του Θησέα. Ωστόσο, καθώς οι θεραπευτικές του ικανότητες έρχονταν σε αντίθεση με τη φυσική τάξη, ο Άδης παραπονέθηκε στον Δία, ο οποίος σκότωσε στη συνέχεια τον Ασκληπιό με έναν κεραυνό. Ο θάνατος του γιου του εξόργισε τον Απόλλωνα, ο οποίος με τη σειρά του σκότωσε τους Κύκλωπες που προμήθευαν τον Δία με κεραυνούς. Ως τιμωρία, ο Απόλλωνας εστάλη να υπηρετήσει τον Άδη, βασιλιά των Φερών και να επιβλέπει τα κοπάδια του ως θνητός σκλάβος. Ενώ ο Απόλλωνας εξέτιε την ποινή του, προσπάθησε να αποπλανήσει τη νύμφη Δάφνη, η οποία μεταμορφώθηκε από τη μητέρα της Γαία, σε ένα δέντρο δάφνης. Από τότε, ο Απόλλωνας εμφανίζεται πάντα στεφανωμένος με φύλλα δάφνης.

Το βασίλειο του Άδη, που οφείλει την ονομασία του στον πατέρα του, Φέρητα, επεκτάθηκε γύρω από τη λίμνη Βοιβιήδα. Κατά το μύθο, ο Πελίας, ο βασιλιάς της Ιωλκού, δήλωσε ότι η κόρη του, Άλκηστις, θα παντρευόταν τον πρώτο άνθρωπο που θα κατόρθωνε να ζήσει στο ίδιο άρμα ένα λιοντάρι κι ένα αγριογούρουνο. Ο Άδης, με τη βοήθεια του θεού Απόλλωνα, ολοκλήρωσε την αποστολή του Πελία. Ωστόσο, καθώς είχε ξεχάσει να προσφέρει θυσία στη θεά Άρτεμη, εκείνη τον ήθελε νεκρό. Για άλλη μια φορά, ο Απόλλωνας έπεισε την Άρτεμη να χαρίσει τη ζωή στον Άδη, αν μπορούσε να βρεθεί κάποιος για να πάρει τη θέση του στον κάτω κόσμο. Ο Ευριπίδης αναφέρεται στο θάρρος και την απaráμιλλη αγάπη της Άλκηστις για το σύζυγό της, αφού προσφέρθηκε να πάρει εκείνη τη θέση του. Ωστόσο, από τον Άδη την έσωσε ο Ηρακλής, ως ένδειξη εκτίμησης για τη φιλοξενία του Άδη (Κακριδής, 1986).

Η λίμνη Κάρλα είναι επίσης στενά συνδεδεμένη με την Αργοναυτική Εκστρατεία. Ο Αίσονας, ο Φέρητας και ο Αμυθάωνας ήταν οι γιοι του Κρηθέα και της

Εικόνα 3.3:
Η κατασκευή της
Αργούς,
(1ος αιώνας μ.Χ.).
Η Αθηνά,
στα αριστερά,
ρυθμίζει το πανί,
ενώ ο Άργος, στα
δεξιά, ασχολείται
με την πρύμνη

Τυρούς. Ο Κρηθέας, ένας από τους γιους του Αιόλου, ήταν ο βασιλιάς και ιδρυτής της Ιωλκού. Η Τυρώ είχε άλλους δύο γιους, τον Νηλέα και τον Πελία, από το θεό Ποσειδώνα. Ο Πελιάς, με τη βοήθεια του πατέρα του, διαδέχτηκε τον Κρηθέα στο θρόνο, παραμερίζοντας τον πρωτότοκο Αίσωνα. Ο Ιάσων, γιος του έκπτωτου βασιλιά Αίσωνα, ανατράφηκε και εκπαιδεύτηκε από το σοφό κένταυρο Χείρωνα στο Πήλιο. Σύμφωνα με κάποιο χρησμό, ο Πελιάς θα ανατρεπόταν από έναν μονοσάνδαλο ξένο. Στο δρόμο του προς την Ιωλκό, ο Ιάσωνας έχασε το σαντάλι του στη λάσπη του χειμάρρου Άναυρου, ενώ βοηθούσε μια ηλικιωμένη γυναίκα που ήταν στην πραγματικότητα η θεά Ήρα μεταμφιεσμένη. Η αγάπη της Ήρας για τον Ιάσωνα, σε συνδυασμό με το μίσος που έτρεφε για τον Πελία, αποτέλεσε την αιτία για την αναζήτηση του χρυσόμαλλου δέρατος. Όταν ο Ιάσωνας επέστρεψε στην Ιωλκό για να απαιτήσει το θρόνο, ο Πελιάς τον ανάγκασε να προετοιμάσει την Αργοναυτική Εκστρατεία² και να ικανοποιήσει την επιθυμία των θεών του Ολύμπου, πραγματοποιώντας το ταξίδι στην Κολχίδα για να φέρει πίσω τα λείψανα του Φρίξου και το χρυσόμαλλο δέρας. Σύμφωνα με τον Απολλώνιο τον Ρόδιο, η Αργώ, το πλοίο με τα 50 κουπιά, κατασκευάστηκε από το γιο του Φρίξου, τον αργοναύτη Άργο, χρησιμοποιώντας ξυλεία, κυρίως, από τις βόρειες πλαγιές του Πηλίου (Ψιμόπουλος, 2001). Η ιστορία των Αργοναυτών συμβολίζει την εποχή του ελληνικού αποικισμού γύρω από τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Σε αυτό το μέρος του κόσμου, οι άνθρωποι είχαν συνηθίσει να χρησιμοποιούν προβιές για να συλλέγουν μικροσκοπικά σωματίδια χρυσού από τρεχούμενα νερά. Στη συνέχεια, κρεμούσαν τις προβιές για να στεγνώσουν, πριν αφαιρέσουν τον χρυσό. Ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι η πρακτική αυτή χρονολογείται από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και προέρχεται από τη Γεωργία στην περιοχή του Καυκάσου της Ευρασίας (Wood, 2007).

Η λίμνη Κάρλα ήταν κάποτε καταφύγιο για πολλούς ημίθεους και ήρωες, όπως ο Θησέας και ο Ηρακλής, ενώ σύμφωνα με τον Πλούταρχο, οι Αμαζόνες σταμάτησαν στις Κυνός Κεφαλές στη δυτική πλευρά της λίμνης, πριν επιτεθούν στην Αθήνα. Ο Όμηρος, στην *Ιλιάδα*, σημείωσε ότι ο Πρόθοος, βασιλιάς της βορειοανατολικής περιοχής της λίμνης Βοιβηίδας, ταξίδεψε στην

Εικόνα 3.4:
Τα ερείπια
από την Ι.Μ.
Σουρβιάς στο
Βόρειο Πήλιο

Τροία με σαράντα επανδρωμένα πλοία. Ο Εύμηλος, γιος του Άδμητου, ήταν επικεφαλής των ανδρών από τις Φερές, τη Βοιβηίδα και τις Γλαφυρές (αρχαίοι οικισμοί κοντά στη λίμνη Κάρλα) και ήταν μεταξύ εκείνων που κρύφτηκαν στο Δούρειο Ίππο, μαζί με τον Οδυσσέα. Ο Όμηρος μίλησε επίσης για την αρχαία πόλη της Βοιβηίδας που βρισκόταν στην κορυφή ενός λόφου (σημερινά Άνω Κανάλια) και σταδιακά έφτανε ως την πεδιάδα, στην ανατολική πλευρά της λίμνης. Ο οικισμός διέθετε περιφέρεια πάνω από τρία χιλιόμετρα και, ενδεχομένως, ήταν οχυρωμένος, ενώ σε μεταγενέστερα χρόνια εξαρτήθηκε από τη βυζαντινή πόλη της Δημητριάδας. Δεν υπάρχουν σημαντικά απομεινάρια της αρχαίας Βοιβηίδας σήμερα. Πιθανότατα, η πόλη μεταφέρθηκε δίπλα στη λίμνη κατά τα βυζαντινά χρόνια και αργότερα αντικαταστάθηκε από ένα ψαροχώρι, ίσως, το σημερινό χωριό Κανάλια (Ψημένος, 2005). Ίχνη άλλων οικισμών, πιθανότατα από τη Μεσολιθική περίοδο (8000-7000 π.Χ.), έχουν βρεθεί κοντά στο Σαμάρι, τη νότια όχθη της λίμνης Κάρλας. Ερείπια ενός νεκροταφείου της Εποχής του Χαλκού (2600-1100 π.Χ.), καθώς και οχυρώσεις από τη Νεολιθική περίοδο (6500-3000 π.Χ.) περίοδο έχουν εντοπιστεί στα Άνω Κανάλια. Οι William Leake και Alfred Mezieres σημείωσαν ότι οι οχυρώσεις ήταν όμοιες με εκείνες της αρχαίας Σπάρτης. Τα περισσότερα από αυτά τα ευρήματα, δυστυχώς, έχουν εξαφανιστεί από το 1873, λόγω παράνομων ανασκαφών (Λεφούσης, 1997). Αρχαιολογικά στοιχεία από την Κλασική (510-323 π.Χ.) και την Ελληνιστική (323-31 π.Χ.) περίοδο παρέχουν περαιτέρω ενδείξεις για ανθρώπινους οικισμούς γύρω από τη λίμνη Κάρλα, όπως αυτές στον Άγιο Τρύφωνα και το Μετόχι, κοντά στα Κανάλια και τη Συρτάδα κοντά στις Γλαφυρές.

Εικόνα 3.5:
Το –πρώην–
νησάκι της
Πέτρας
κατοικήθηκε
πιθανότατα από
τις ίδιες φυλές
που ίδρυσαν το
Σέσκλο και το
Διμήνι και
εγκαταλείφθηκε
γύρω στο
1250 π.Χ.

Πιθανότατα, τα τρία πρώην νησάκια της λίμνης, η Πέτρα, η Χατζημισιώτικη Μαγούλα και το Σιφριτζάλι, κατοικήθηκαν από τις ίδιες φυλές που ίδρυσαν το Σέσκλο και το Διμήνι (7500-4500 π.Χ.). Στα τέλη του 1950 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές στην Πέτρα από τον Vladimir Milojsic από το Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης. Η περιοχή φαίνεται ότι διέθετε μια μακρά ιστορία αν-

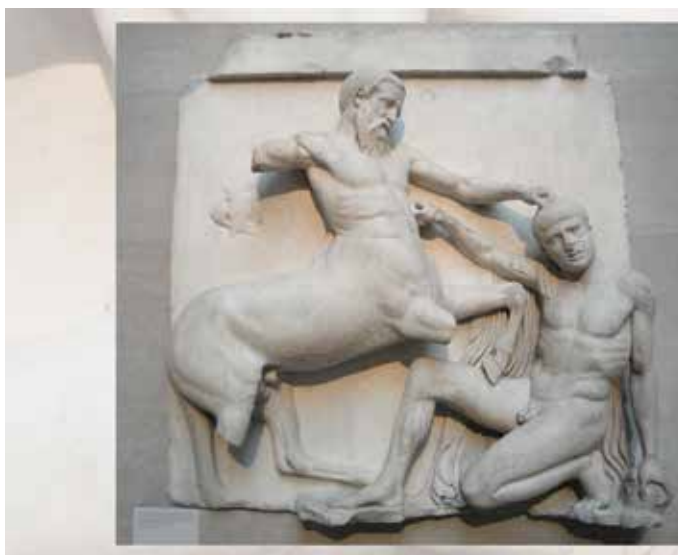

θρώπινης εγκατάστασης και ήταν ενδεχομένως οχυρωμένη. Η πλήρης περίμετρος του τείχους της Πέτρας, που ήταν πανομοιότυπο με εκείνο της αρχαίας Τίρυνθας και των Μυκηνών, έφτανε τα 4,5 χιλιόμετρα. Στη Χατζημισιώτικη Μαγούλα έχουν εντοπιστεί νεολιθικά πήλινα ειδώλια και ίχνη ανθρώπινης κατοίκησης από τη Νεολιθική μέχρι τη Βυζαντινή περίοδο. Λείψανα ανθρωπινων οικισμών και ένα νεκροταφείο με θολωτούς τάφους, από τη μυκηναϊκή εποχή έχουν βρεθεί στο Σιφριτζάλι και την Κορυφούλα, κοντά στη λίμνη Κάρλα. Στη Θεσσαλία, ο μυκηναϊκός πολιτισμός εξαπλώθηκε στην ενδοχώρα, κυρίως από την Ιωλκό και τις Φερές, οι οποίες ήταν και τα βορειότερα λίκνα του (Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη, 1979).

Κατά τη διάρκεια εργασιών που πραγματοποιήθηκαν για τη μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας, ένας οικισμός που χρονολογείται από την ύστερη Νεολιθική (4500-3200 π.Χ.) περίοδο, ήρθε στο φως στην Παλαιόσκαλα, στους πρόποδες του Μαυροβουνίου στην ανατολική πλευρά της λίμνης Κάρλας. Απομεινάρια παραδοσιακών ανθρώπινων δραστηριοτήτων στη λίμνη Κάρλα υποδεικνύουν ότι υπήρχαν μόνιμοι προϊστορικοί οικισμοί, γνωστοί ως *μαγούλες*, οι οποίοι ήταν ίδιοι με μερικούς από τους πρώτους ανθρωπινούς οικισμούς στον κόσμο που ανακαλύφθηκαν γύρω από τον ποταμό Ευφράτη στη Μεσοποταμία. Προφανώς, η λίμνη διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτών των κοινοτήτων, καθώς ήταν μια περιοχή ιδανική για την ανάπτυξη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας.

Ο Ησίοδος, στη *Θεογονία*, δήλωσε ότι οι Πελασγοί ήταν η πρώτη φυλή που εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλία. Εκτός από αυτούς, αρκετές άλλες ινδοευρωπαϊκές φυλές, ή *Πρωτοέλληνες*, όπως οι Δόλοπες, Αινιάνες, Φθίοι και άλλοι, εμφανίστηκαν στη Θεσσαλία κατά την πρώιμη (3200-2000 π.Χ.) και μέση (2000-1600 π.Χ.) Εποχή του Χαλκού. Οι Φερές έγιναν μία από τις πιο σημαντικές και ευημερούσες πόλεις της περιοχής κατά την ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.). Επτά θολωτοί τάφοι, λαξευμένοι στο βραχώδες υπό-

Εικόνα 3.6:
Μάχες μεταξύ των Λαπιθών και των κενταύρων, στα γλυπτά των αετωμάτων και των μετωπών του Παρθενώνα

Εικόνα 3.7:
Μυκηναϊκοί
τάφοι
ανακαλύφθηκαν
σε ένα λατομείο
κοντά στη
λίμνη Κάρλα

στρωμα, οι οποίοι περιείχαν χρυσά κοσμήματα και σφραγιδόλιθους (11^{ος}-8^{ος} αιώνας π.Χ.), ανακαλύφθηκαν κοντά στο χωριό Χλόη. Ερείπια οικισμών και πλακόστρωτων μονοπατιών από την ύστερη Ελληνιστική (150-31 π.Χ.) και την πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο (31 π.Χ.-235 μ.Χ.) έχουν βρεθεί στις νότιες όχθες της λίμνης και τμήματα αρχαίων ναών και λατομείων ασβεστόλιθου έχουν εντοπιστεί στο όρος Χαλκοδόνιο. Η ακρόπολη των Φερών βρισκόταν κοντά στο σημερινό Βελεστίνο (Πίνακας 3). Ο ναός του *Θαυλίου Διός* που βρίσκεται στη ίδια περιοχή, χρονολογείται από την ύστερη Κλασική (380-323 π.Χ.) περίοδο. Στη βορειοδυτική πλευρά της πηγής *Υπέρεια Κρήνη* του Βελεστίνου, ένα σύμπλεγμα μυκηναϊκών θολωτών τάφων, τμήματα κτηρίων από την Κλασική περίοδο και ερείπια μιας οικίας της Ελληνιστικής περιόδου, λαξευμένα στο βράχο, διατηρούνται σε άριστη κατάσταση. Απομεινάρια ανθρώπινης εγκατάστασης έχουν βρεθεί στις Πλατομαγούλες κοντά στο Ριζόμυλο, χρονολογούμενα από τη Νεολιθική έως την πρώιμη Εποχή του Χαλκού, και τη Μαγούλα Καραμουρλάρ, χρονολογούμενα από τους νεολιθικούς έως τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Τα περισσότερα από αυτά τα ευρήματα εκτίθενται στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου.

Η Θεσσαλία διχαζόταν επί μακρόν από εγχώριες διαμάχες, καθώς οι κύριες πόλεις της μάχονταν για την υπεροχή. Το 469 π.Χ., η Θεσσαλική Συμμαχία τερματίστηκε. Ωστόσο, επανιδρύθηκε το 360 π.Χ., αλλά η πόλη των Φερών αποκλείστηκε από τις τάξεις της. Στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., όταν οι Μακεδόνες κατέκτησαν τη Θεσσαλία, ο βασιλιάς Φίλιππος Β' επανέφερε όλα τα φυλετικά κράτη στη συμμαχία. Σύμφωνα με το μύθο, ο Φίλιππος Β' και η ερωμένη του, Νικησίπολη από τις Φερές, ονόμασαν την κόρη τους Θεσσαλονίκη (που σημαίνει *νίκη των Θεσσαλών*), εις ανάμνηση της νίκης των Μακεδόνων και της Θεσσαλικής Συμμαχίας έναντι των συμμαχικών δυνάμεων των Φωκίων στη μάχη του Κρόκιου Πεδίου (353 π.Χ.) (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2009).

Το 336 π.Χ., οι Θεσσαλοί επαναστάτησαν μετά την είδηση της δολοφονίας του Φιλίππου Β'. Ο Μέγας Αλέξανδρος αντέδρασε γρήγορα και εισήλθε στη Θεσσαλία από το βορρά. Διέταξε τους άνδρες του να διασχίσουν το όρος

Εικόνα 3.8:
Η Ιερά Μονή
Φλαμουρίου
είναι αφιερω-
μένη στη
Μεταμόρφωση
του Σωτήρος

Όσα και να συνεχίσουν προς τη λίμνη Κάρλα, καθώς ο Θεσσαλικός στρατός είχε καταλάβει το πέρασμα μεταξύ Ολύμπου και Όσσας. Όταν οι Θεσσαλοί διαπίστωσαν ότι οι Μακεδόνες ήταν πίσω τους, παραδόθηκαν αμέσως. Σύμφωνα με ιστορικές πηγές, όταν ο Ξέρξης εισέβαλε στην Ελλάδα το 480 π.Χ., οι ελληνικές δυνάμεις εστάλησαν στην κοιλάδα των Τεμπών με την πρόθεση να υπερασπιστούν το ίδιο πέρασμα. Έχοντας συνειδητοποιήσει την ύπαρξη ενός άλλου περάσματος προς τη Θεσσαλία, αποσύρθηκαν στις Θερμοπύλες. Πολύ αργότερα, το 1083, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Αλέξιος Ι προήλασε εναντίον των Νορμανδών, οι οποίοι είχαν εισβάλει στη Θεσσαλία. Με παρόμοιο τρόπο, ο βυζαντινός στρατός προχώρησε προς τη Λάρισα, διασχίζοντας την κοιλάδα των Τεμπών και συνεχίζοντας στην Όσσα. Οι Βυζαντινοί στρατοπέδευαν κοντά στη λίμνη Κάρλα και, τελικά, ανακατέλαβαν τις πόλεις των Τρικάλων και της Λάρισας (Savvides, 2007).

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, πολλοί από τους απογόνους του έγιναν κυρίαρχοι της Θεσσαλίας. Οι Μακεδόνες αντιβασιλείς, Αντίπατρος και Κρατερός, αντιμετώπισαν με επιτυχία τις εξεγέρσεις στη Θεσσαλία που αποτέλεσαν το Λαμιακό Πόλεμο (323-322 π.Χ.), στον οποίο οι νότιες ελληνικές πόλεις-κράτη προσπάθησαν να διεκδικήσουν εκ νέου την ανεξαρτησία τους. Όταν ο Δημήτριος ο Πολιορκητής ίδρυσε τη Δημητριάδα, ανάγκασε τους κατοίκους των γύρω περιοχών, όπως της Βοιβηίδας, της Νηλείας, της Ιωλκού και της Ολιζώνας να μετοικήσουν σε αυτό το νέο κοινωνικο-οικονομικό κέντρο. Το 198 π.Χ., η φυλή των Αθαμάνων από τη νοτιοανατολική Ήπειρο και τη Δυτική Θεσσαλία προσπάθησε να καταλάβει το Κερκίνειο και λεηλάτησε την ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας. Έναν χρόνο αργότερα, πολέμησαν στο πλευρό του ρωμαϊκού στρατού του Τίτου Κόιντου Φλαμίνιου κατά των μακεδονικών δυνάμεων του Φιλίππου Ε' στη μάχη των Κυνός Κεφαλών, η οποία σηματοδότησε το πέρασμα της αυτοκρατορικής εξουσίας από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη Ρώμη. Φαίνεται ότι το βασίλειο των Φερών κατοικούταν συνεχώς από την ύστερη Νεολιθική περίοδο (επίσης γνωστό ως *Πολιτισμός του Διμηνίου*, 5300-4500 π.Χ.) έως τα πρώτα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας, όταν πιθανότατα και εγκαταλείφθηκε (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006).

ΜΝΗΜΕΙΟ/ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΣΧΟΛΙΑ
Αρχαιολογικός χώρος Αμυγδαλής	Αμυγδαλή	Προϊστορικοί οικισμοί, ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, απόφαση υπ' αριθ. 6445/96
Αρχαίες Φερές – λόφος Ακροπόλεως	Βελεστίνο	Αρχαίοι οικισμοί, οχυρωματικά έργα, Υ.Α. 9448/19/4/1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Αρχαίες Φερές – λόφος Καστράκι	Βελεστίνο	Αρχαιολογικός χώρος, Υ.Α. 9448/19/4/1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Αρχαίες Φερές – Μπας Μπαζέ	Βελεστίνο	Αίθουσα της Ελληνιστικής περιόδου, Υ.Α. 9448/19/4/1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Αρχαίες Φερές – ναός Θαυλίου Διός στη θέση Μαχαλόρεμα ή Άγιος Χαράλαμπος	Βελεστίνο	Αρχαιολογικός χώρος, Υ.Α. 9448/19/4/1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Καρακάξες (Ρεματιά)	Βελεστίνο, Χλόη	Γεωμετρικοί θολωτοί τάφοι, Υ.Α. 15952/870/30.3.1995, ΦΕΚ 310/Β/20.4.1995
Κεφαλόβρυσο – Υπέρεια Κρήνη	Βελεστίνο	Αρχαιολογικός χώρος, Υ.Α. 9448/19/4/1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Κρήνη Κοκκίνα, Κράνοβο (λείψανα υδραγωγείου) και παλιός νερόμυλος Πάντου	Βελεστίνο	Παραδοσιακά υδραυλικά συστήματα
Μαγούλα Μάτι	Βελεστίνο	Οικισμοί της Νεολιθικής και πρώιμης Εποχής του Χαλκού, Υ.Α. 29071/1356/24.10.1990, ΦΕΚ 766/Β/5.12.1990
Αρχαιολογικοί χώροι στις θέσεις Άγιος Αθανάσιος, Μαγούλα Σαμάρι και Συρτάδα	Γλαφυρές, Κανάλια	Οικισμοί της Εποχής του Χαλκού, της Νεολιθικής και Κλασικής περιόδου, ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, αποφάσεις υπ' αριθ. 329/96 και 870/96
Ιερός Ναός Υπαπαντής του Κυρίου	Βένετο	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, 19 ^{ος} αιώνας
Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου	Έλαφος	Ιερά Μονή Καμπάνας, 19 ^{ος} αιώνας
Παλαιόσκαλα	Καλαμάκι	Προϊστορικός οικισμός, ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, απόφαση υπ' αριθ. 6445/96
Αρχαιολογικοί χώροι στις θέσεις Άγιος Τρύφων, Παλιόκαστρο και Μετόχι	Κανάλια	Κλασικοί και ελληνιστικοί οικισμοί της μέσης Εποχής του Χαλκού, ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, αποφάσεις υπ' αριθ. 329/96 και 870/96
Αρχοντικό Λιόλιου και Βαΐρη	Κανάλια	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική
Βυζαντινός ναός Αγίου Νικολάου	Κανάλια	Βυζαντινή εκκλησία, 12 ^{ος} αιώνας, κηρύχθηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από την 7 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Κρήνη Χατζηδήμα	Κανάλια	Παραδοσιακό υδραυλικό σύστημα
Σπήλαια στην ευρύτερη περιοχή των Καναλιών	Κανάλια	Σπήλαια χωρίς οριοθέτηση ή ειδικό καθεστώς προστασίας
Γούβες	Καστρί	Βυζαντινοί οικισμοί, 7 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, αποφάσεις υπ' αριθ. 1554/2.7.1996 και 1649/12.7.1996

Εικόνα 3.9:
Ο ναός του
Θαυλίου Διός
στην περιοχή
του Βελεστίνου

ΜΝΗΜΕΙΟ/ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΣΧΟΛΙΑ
Νεοχώρι (Πλασιά)	Καστρί	Αρχαία πόλη της Λακέρειας, 6 ^{ος} -5 ^{ος} αιώνας π.Χ., ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, απόφαση υπ' αριθ. 6445/96
Αρχοντικά Κωνσταντάρα και Παπαϊωάννου	Κεραμίδι	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική
Ερείπια αρχαίας πόλης (αρχαία Κασθαναία)	Κεραμίδι	Οικισμοί της πρώιμης Ελληνιστικής περιόδου
Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου	Κεραμίδι	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, 18 ^{ος} αιώνας
Κρήνη Τρανή	Κεραμίδι	Παραδοσιακό υδραυλικό σύστημα
Αρχοντικό Λεφούση	Κερασιά	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική
Ιερά Μονή Φλαμουρίου	Κερασιά	Μοναστήρι του 16 ^{ου} αιώνα, που έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο από την 7 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Τοξωτή γέφυρα	Κερασιά	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, 19 ^{ος} αιώνας, λιθόκτιστο τοξωτό γεφύρι που από το 1988 έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από την Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Θεσσαλίας
Σπήλαια στην ευρύτερη περιοχή του Βελεστίου	Μικρό Περιβολάκι	Σπήλαια χωρίς οριοθέτηση ή ειδικό καθεστώς προστασίας
Σπήλαια στην ευρύτερη περιοχή του Ριζόμυλου	Ριζόμυλος	Σπήλαια χωρίς οριοθέτηση ή ειδικό καθεστώς προστασίας
Μαγούλα Ντελίχανη, Οβριά και Καραπατιά	Ριζόμυλος, Στεφανοβίκειο	Αρχαιολογικός χώρος, Υ.Α. 27944/1428/3.7.1996, ΦΕΚ 648/Β/30.7.1996
Ιερός Ναός Αγίων Αποστόλων	Σκλήθρο	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, 19 ^{ος} αιώνας
Αλεράνι (Αεράνη)	Στεφανοβίκειο	Νεκροταφείο των ελληνιστικών χρόνων, Υ.Α. 62739/3457/ 7.11.1997
Μαγούλα Καραμουρλάρ	Στεφανοβίκειο	Οικισμοί της πρώιμης Νεολιθικής περιόδου, Υ.Α. 62739/3457/ 7.11.1997
Μαγούλα Σιφριτζάλι	Στεφανοβίκειο	Προϊστορικοί οικισμοί, Υ.Α. 9448/19.4.1963, ΦΕΚ 172/Β/24.4.1963
Μαγούλα Χατζημισιώτικη	Στεφανοβίκειο	Οικισμοί της Νεολιθικής και πρώιμης Εποχής του Χαλκού, που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί χώροι από την 7 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Πέτρα (Αδά Τεπέ)	Στεφανοβίκειο	Οικισμοί της μέσης και ύστερης Εποχής του Χαλκού, που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί χώροι από την ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
Πλατομαγούλες	Στεφανοβίκειο	Οικισμοί της Νεολιθικής και πρώιμης Εποχής του Χαλκού, ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, αποφάσεις υπ' αριθ. 329/96 και 870/96

Πινάκας 3: Επιλεγμένα μνημεία στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας
Πηγές: Καμηλάκης και Πολυμέρου-Καμηλάκη, 1990· Καραμπερόπουλος και Κακαβογιάννη, 1994· Καραμπερόπουλος, 2002 και 2005· Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006· ΥΠ.ΠΟ., 2012

3.2

Ιστορικές αφηγήσεις

Οι χριστιανικές κοινότητες έφτασαν στη χρυσή εποχή τους στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, όταν το Πήλιο ήταν, ίσως, η πλουσιότερη και, σίγουρα, η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή (613 κάτοικοι ανά τ.χλμ. σε σύγκριση με 300 κατοίκους ανά τ.χλμ. στην Πελοπόννησο) στην κατεχόμενη ελληνική επικράτεια.

Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, 1791

Η Θεσσαλία ήταν μία από τις κύριες διοικητικές μονάδες, γνωστές ως *Θέματα*, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Γραπτές αναφορές από τον 5^ο αιώνα μ.Χ. τεκμηριώνουν την εμφάνιση της χριστιανισμένης στη Μαγνησία. Κατά τη διάρκεια της 4^{ης} Σταυροφορίας, η ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας περιήλθε υπό την κυριαρχία του κόμη Berhold von Kartzenellenbogen, ενός πολεμαρχού από τις περιοχές του Ρήνου που είχε δώσει το σήμα για να πυρποληθεί η Κωνσταντινούπολη (Miller, 1990). Τον 11^ο αιώνα, το Πήλιο ή *Όρος των Κελιών*, εμφανίζεται ως μοναστική κοινότητα³. Αναφέρεται επίσης ως *μοναστήρ* σε διάφορους χάρτες που δημοσιεύθηκαν κατά τη διάρκεια του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων των Francis de Gezanis (1421), Marco Sadeler (1500) και Jacob Castaldi (1575) (Σφυρόερας κ.ά., 1985). Στους αιώνες που ακολούθησαν, με την επανεγκατάσταση των πληθυσμών από τις παράκτιες περιοχές και τις πεδιάδες της Θεσσαλίας, νέα αυτοδιοίκητα χωριά αναπτύχθηκαν γύρω από αυτές τις μοναστικές κοινότητες. Από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, οι Οθωμανοί μπόρεσαν να επωφεληθούν από τις κοινωνικο-οικονομικές και θρησκευτικές ταραχές που σημειώνονταν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και κατέλαβαν σταδιακά αρκετές περιοχές της, συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλίας.

Αν και τα περισσότερα βυζαντινά μνημεία βρίσκονται στην παράκτια ζώνη της Μαγνησίας, η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στη νοτιοανατολική όχθη της λίμνης Κάρλας είναι ένα από τα πιο σημαντικά βυζαντινά μνημεία της περιοχής που, όπως φαίνεται από αρχαιολογικά ευρήματα, είχε κατοικηθεί από την αρχαιότητα. Ο τρόπος διακόσμησης των εξωτερικών τοίχων των περισσότερων βυζαντινών εκκλησιών του 12^{ου} αιώνα (τα τούβλα είναι πρόχειρα λαξευμένα και τοποθετημένα, έτσι ώστε να σχηματίζουν διακοσμητικά σχέδια) είναι επίσης εμφανής στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Το μνημείο χρονολογείται από τον 13^ο και 17^ο αιώνα, ενώ οι αξιόλογες τοιχογραφίες του απεικονίζουν, μεταξύ άλλων, καθημερινά γεγονότα γύρω από τη λίμνη Κάρλα (ο Άγιος Νικόλαος είναι ο προστάτης των ναυτικών) και φρικιαστικές σκηνές από την κόλαση, όπου οι δαίμονες απεικονίζονται με παρόμοιο τρόπο με τους σάτυρους της αρχαίας Ελλάδας. Τα στοιχεία αυτής της εικονογραφίας είναι κοινά στα βυζαντινά μνημεία της συγκεκριμένης περιόδου και συγκεντρώνουν στοιχεία του κλασικισμού στις τέχνες και τα γράμματα, καθώς και συμβολικές παραστάσεις της θείας ζωής και της ανθρώπινης μοίρας. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1940, η περιοχή γύρω από τον Άγιο Νικόλαο ήταν καλυμμένη με αμπέλια, αμυγδαλιές, αχλαδιές, βερικοκιές και άλλα οπωροφόρα δέντρα, ενώ μια αγορά φρούτων πραγματοποιούνταν τακτικά σε κοντινή απόσταση. Δυστυχώς, αυτό το ιστορικό και θρησκευτικό μνημείο δεν έχει διατηρηθεί σωστά. Η στέγη του έχει σχεδόν γκρεμιστεί, το εσωτερικό είναι σε κακή κατάσταση και οι τοίχοι του καταρρέουν. Αν δεν εκτελεστούν άμεσα εργασίες αποκατάστασης, αναπόφευκτα σύντομα θα καταστραφεί εντελώς (Μαμαλούκος, 2004). Η συντήρηση και επίβλεψη του σημαντικού αυτού μνημείου, στα πλαίσια της διατήρησης και προστασίας της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορεί να ενισχύσει την ιστορική συνείδηση της ευρύτερης περιοχής.

Η Ι.Μ. της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Φλαμούρι, που βρίσκεται κοντά στις ανατολικές πλαγιές του Πηλίου, ιδρύθηκε τον 16^ο αιώνα από τον *ανυπόδητο και μονοχίτωνα* Όσιο Συμεών. Ο π. Συμεών ξεκίνησε την ασκητική

Εικόνα 3.10:
ο λιμανάκι Κου-
λούρι (Βένετο)
από όπου πραγ-
ματοποιούνταν
η τροφοδοσία
του Θεσσαλικού
αντάρτικου.
Καΐκι του Ε.Λ.Α.Ν
(Ελληνικό Λαϊκό
Απελευθερωτικό
Ναυτικό) ξεφορ-
τώνει γερμανικό
πυροβόλο λάφυ-
ρο, χειμώνας
1943-1944
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

ζωή του στην Ι.Μ. Κομνήνιου στο όρος Όσσα, όπου χρίστηκε διάκονος. Στη συνέχεια, ως πνευματικός ηγέτης της Ι.Μ. Φιλοθέου του Αγίου Όρους, ο π. Συμεών επέβαλε τον κώδικα της αυστηρής πειθαρχίας στην κοινότητα. Αυτό ενόχλησε σε μεγάλο βαθμό μερικούς μοναχούς, οι οποίοι στη συνέχεια τον φυλάκισαν στο μοναστήρι. Ο π. Συμεών κατάφερε να διαφύγει και έφτασε στο βόρειο Πήλιο, όπου για μερικά χρόνια έζησε στο δάσος. Ένας αριθμός μοναχών συγκεντρώθηκαν γύρω του και τον βοήθησαν στην οικοδόμηση της εκκλησίας της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Ο αρχιτεκτονικός τύπος του είναι σταυροειδής βασιλική, αλλιώς γνωστή ως αγιορείτικος τύπος (Κί-ζης, 2004). Παρά τις πρωτόγονες συνθήκες, η ομάδα των πιστών μοναχών που ακολουθούσαν τον π. Συμεών μεγάλωσε και τελικά αναγκάστηκε να τα-ξιδέψει στην Κωνσταντινούπολη, για να ζητήσει την καθοδήγηση και την οικονομική συνδρομή του Οικουμενικού Πατριάρχη Καλλίνικου Γ', ο οποίος είχε γεννηθεί στη Ζαγορά Πηλίου. Εκείνη την εποχή, η κόρη του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς ήταν σοβαρά άρρωστη. Ο π. Συμεών τη θε-ράπευσε θαυματουργικά και, σε αντάλλαγμα, ο σουλτάνος συμφώνησε να υποστηρίξει οικονομικά την κατασκευή της Ι.Μ. Φλαμουρίου. Το μοναστήρι θεωρείται μία από τις πιο σημαντικές μοναστικές κοινότητες στη Μαγνησία.

Ο Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω αποτελούσε πρότυπο ασκητή, καθώς και μοναχού του κοινοβίου. Αναχώρησε για το μοναστήρι του Μεγάλου Μετέω-ρου στα Μετέωρα σε πολύ νεαρή ηλικία, πριν καταλήξει στο Άγιο Όρος. Λίγα χρόνια αργότερα, εγκαταστάθηκε στο Μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου στη Βέροια. Προκειμένου να αποφευχθεί η εκλογή του ως επισκόπου, και επιθυμώντας να συνεχίσει την ασκητική ζωή του, ο Άγιος Διονύσιος κατέφυ-γε μυστικά στον Όλυμπο και συνέχισε προς το Πήλιο, όπου ίδρυσε το μονα-στήρι της Αγίας Τριάδας στη Σουρβιά (1540). Ο Γεράσιμος εκ Λεονταρίου

Χάρτης 5: Η λίμνη Κάρλα το 1820, του Φρανσουά Πουκεβίλ

Τριπόλεως, γεννημένος στην Πελοπόννησο στα μέσα του 17^{ου} αιώνα, αφού ασκήτεψε για μερικά χρόνια στην Ιερουσαλήμ, επέστρεψε στα πατρία εδάφη και το 1740 αφιερώθηκε στον ασκητισμό στην Ι.Μ. Σουρβιάς. Μετά το θάνατό του, το 1794, ιδρύθηκε η Ι.Μ. του Αγίου Γερασίμου (1795) στη Μακρινίτσα και οι κάτοικοι στο Βελεστίνο, τον Άγιο Γεώργιο και τα Κανάλια αναφέρονται τακτικά στα θαύματα του Αγίου. Την ημέρα της Μεσοπεντηκοστής, πραγματοποιείται λιτανεία της εικόνας του Αγίου Γερασίμου ως ευλογία για τη γεωργική συγκομιδή του βορειοδυτικού Πηλίου.

Στο Μαυροβούνι, το χωριό Έλαφος (επίσης γνωστό ως Βουλγαρίνη) πήρε το όνομά του από έναν θρύλο που περιλαμβάνει ένα ελάφι, που εμφανίστηκε μέσα από το δάσος πίσω από την εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου την ημέρα του εορτασμού της. Μια παραδοσιακή γιορτή λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο, στις 15 Αυγούστου, στο εγκαταλελειμμένο μοναστήρι του 19^{ου} αιώνα, της Παναγίας της Καμπάνας. Σε κοντινή απόσταση, στην περιοχή που είναι γνωστή ως Σκοτωμένοι, υπάρχει ένα μνημείο για τους τοπικούς ηγέτες που σκοτώθηκαν από τους Οθωμανούς το 1878. Τα ημερολόγια που τηρούνταν από τους μοναχούς αυτών των μοναστηριών παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με διάφορες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα, η χαμηλή γεωργική παραγωγή τα έτη 1730, 1764 και 1775, καταστροφές, όπως οι λιμοί του 1739, του 1742 και του 1748 που οδήγησε σε μείωση του πληθυσμού στα χωριά γύρω από τη λίμνη και καιρικά φαινόμενα όπως το 1688, 1728 και 1782 όταν πολλοί άνθρωποι και ζώα έχασαν τη ζωή τους, επειδή πάγωσε η λίμνη Κάρλα (Λεφούσης, 1997). Σήμερα, μόνο η Ι.Μ. Φλαμουρίου που είναι ανοικτή μόνο σε άνδρες είναι ακόμα ενεργή, ενώ τα άλλα δύο μοναστήρια έχουν εγκαταλειφθεί.

Χάρτης 6: Η λίμνη Κάρλα το 1826, του Γεωργίου Δημακόπουλου

Χάρτης 7: Η περιοχή της λίμνης Κάρλας και η ελληνική επανάσταση κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ο Βελή Πασάς των Τρικάλων αποφάσισε να εμβαθύνει το φυσικό κανάλι του ποταμού Πηνιεύου, έτσι ώστε τα στάσιμα νερά να καταλήγουν μέσω του χειμάρρου Ασμάκι στη λίμνη Κάρλα (Γεωργιάδης, 1995). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου η λίμνη Κάρλα να γίνεται αφόρητη λόγω των κουνουπιών που έβγαζαν ξυστά απ' το βάλτο και χίμαγαν. Σ'κόνωνταν απ' τα βούρλα, τα πράσινα σαπισμένα νερά... συντάγματα και μεραρχίες, αναζητώντας αίμα. Το χειμώνα, τα μαύρα και λασπώδη νερά της λίμνης, καθώς και οι δυσάρεστες οσμές από τις κοντινές φάρμες και τα χοιροστάσια, την καθιστούσαν εξίσου εφιαλτική περιοχή (Λεφούσης, 1995). Εκείνη την εποχή, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' αναφέρθηκε στην εκτέλεση έργων αποξήρανσης της λίμνης, με σκοπό την εξάλειψη της ελονοσίας και τη δημιουργία νέας γεωργικής γης (Σκουβαράς και Μακρής, 1958).

Σε αντίθεση με το αυτοδιοίκητο των χωριών του Πηλίου, οι χριστιανικές κοινότητες της λίμνης Κάρλας διοικούνταν από έναν Οθωμανό μπέη. Το 1787, ο Αλή Πασάς Τεπελενλής συνοδευόμενος από μια μεγάλη ομάδα Τουρκαλβανών στρατιωτών, περιόδευσε στη Θεσσαλία και ρήμαξε την ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας. Το 1809, ο William Leake δήλωσε ότι οι εξαθλιωμένοι αγρότες γύρω από τη λίμνη Κάρλα πέθαιναν από την ελονοσία και την πείνα, αλλά ο Γάλλος ιστορικός Alfred Mezieres αναφέρει ότι, λόγω της αλιείας και των καθαρών υδάτων, η λίμνη Κάρλα ήταν ο πιο όμορφος υγρότοπος της περιοχής. Το 1813, ο Αργύρης Φιλιππίδης υποστήριξε ότι η λίμνη είχε τρία μικρά λιμάνια –την Αεράνη, την Πέτρα και το Φούρνο– που προμήθευαν με ψάρια ολόκληρη τη Θεσσαλία. Η Αεράνη εξυπηρετούσε τα περισσότερα χωριά του Πηλίου, καθώς και το Βόλο, το Βελεστίνο και τον Αλμυρό. Οι έμποροι από τον Τύρναβο, τη Λάρισα, την Καρδίτσα, τα Φάρσαλα και τα Τρίκαλα πήγαιναν στην Πέτρα για να αγοράσουν ψάρια, ενώ ο Φούρνος εξυπηρετούσε

τα χωριά του Κισσάβου και του Ολύμπου (Σπεράντζας, 1978). Το 1836, ο Ιωάννης Λεονάρδος, από τα Αμπελάκια, αναφέρει τη αφθονία των φαρμακευτικών μεσογειακών βοτάνων που υπήρχαν γύρω από τη λίμνη Κάρλα, ενώ ο Έλληνας λόγιος Αντώνιος Μηλιαράκης επισήμανε τα γαλήνια τοπία του υγροτόπου (Σπανός, 1992). Μερικές δεκαετίες αργότερα, το 1874, ο Νικόλαος Ρηματισίδης δήλωσε ότι περιστασιακά η λίμνη αποξηραινόταν εντελώς, ενώ η περιοχή ήταν γνωστή για την ποιότητα των γεωργικών προϊόντων της (Λεφούσης, 1997).

Εικόνα 3.11:
Εξώφυλλο της
Χάρτας του Ρήγα
Φεραίου (1797)

Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άρχισε να φαίνεται δυσοίωνο, ιδιαίτερα μετά την ήττα των Οθωμανών στη Βιέννη το 1683. Η καταπίεση των Ελλήνων από τους Οθωμανούς προκάλεσε τελικά την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Στη Θεσσαλία, η Ελληνική Επανάσταση εκδηλώθηκε στις Μηλίες, έχοντας ως ηγέτη, το ντόπιο αρχιμανδρίτη Άνθιμο Γαζή, ο οποίος έδωσε το σήμα για την εξέγερση στις 7 Μαΐου 1821. Οι Έλληνες επαναστάτες δεν ήταν σε θέση να απωθήσουν τους Οθωμανούς από το κάστρο του Βόλου, αλλά κατάφεραν να καταλάβουν το Βελεστίνο⁴, όπου συστήθηκε η Βουλή της Θεσσαλομαγνησίας. Ο Άνθιμος Γαζής και ο Φίλιππος Ιωάννου εξελέγησαν πρόεδρος και γραμματέας, αντίστοιχα και ανακήρυξαν τη Μαγνησία τμήμα της ελληνικής εθνικής επικράτειας. Η επανάσταση κατεστάλη βίαια τον Αύγουστο 1821, όταν ο Πασάς Μαχμούτ Δράμαλης, μαζί με χιλιάδες ένοπλους Οθωμανούς, έφτασαν από τη γειτονική Λάρισα. Καθοδόν προς το Βόλο, οι δυνάμεις του Δράμαλη κατέστρεψαν τα χωριά Κιλελέρ, Αρμένιο, Βελεστίνο και Κερασιά, κοντά στη λίμνη Κάρλα, όπου οι Έλληνες προσπάθησαν ανεπιτυχώς να προβάλλουν αντίσταση. Πολλοί επαναστάτες κατέφυγαν σε απομακρυσμένες περιοχές, όπως το Κεραμίδι, ενώ οι ντόπιοι οπλαρχηγοί Χατζηκυριαζής και Χατζηνικόλας από τα Κανάλια, οι οποίοι ήταν μέλη της Φιλικής Εταιρείας, της μυστικής οργάνωσης του 19^{ου} αιώνα, της

οποίας σκοπός ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, κατόρθωσαν να δραπετεύσουν στο Τρίκερι (Μουγογιαννίς, 2004).

Το 1822, ξέσπασε άλλη μία εξέγερση όταν ο Έλληνας οπλαρχηγός Τάσος Καρατάσος και τα στρατεύματά του από τη Δυτική Μακεδονία πέρασαν στη Θεσσαλία. Έναν χρόνο αργότερα, υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης μεταξύ του Καρατάσου και του Πασά Ρεσίτ Κιουταχί, κυρίως επειδή η βοήθεια που ανέμεναν τα στρατεύματα του Καρατάσου, από τους επαναστατημένους Έλληνες της Ρούμελης και της Πελοποννήσου, δεν έφτασαν ποτέ. Για μία ακόμη φορά, τα χωριά γύρω από τη λίμνη Κάρλα υπέφεραν από τις επιθέσεις που πραγματοποιήθηκαν από τα οθωμανικά στρατεύματα του Κιουταχί. Άλλη μια εξέγερση ξέσπασε το 1854 και εξαπλώθηκε γρήγορα. Οι Έλληνες, υπό τη διοίκηση του Νικόλαου Φιλάρετου, στρατοπέδευσαν στην Ι.Μ. Σουρβιάς και απελευθέρωσαν τη γύρω περιοχή. Εξάλλου, οι αντάρτικες ομάδες του τοπικού οπλαρχηγού Δημήτρη Διανέλλου οργάνωσαν διάφορες επιθέσεις σε οθωμανικά χωριά γύρω από τη λίμνη Κάρλα και έκαψαν τον Τεκέ του Τουρκοχωριού (σημερινοί Νερόμυλοι). Η εξέγερση, όμως, δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες εξαιτίας μίας σειράς από ίντριγκες μεταξύ των Ελλήνων οπλαρχηγών, σε συνδυασμό με την αντεπαναστατική στάση του Γαβριήλ, του Επισκόπου Δημητριάδος (Thomas, 2004).

Όταν ξέσπασε μία ακόμη εξέγερση το Δεκέμβριο 1877, είχε την ενεργό υποστήριξη της Εκκλησίας της Δημητριάδος και του ελληνικού και του ιταλικού προξενείου στο Βόλο. Οι Έλληνες οχυρώθηκαν αρχικά εντός της Ι.Μ. Σουρβιάς, καθώς θεωρήθηκε ότι θα έφτανε βοήθεια από τη νότια Ελλάδα στο Καμάρι, στις ανατολικές ακτές του βόρειου Πηλίου. Διορίστηκε μια προσωρινή κυβέρνηση με τον Ιερώνυμο Κασσαβέτη, έμπορο βαμβακιού στην Αίγυπτο με καταγωγή από τη Ζαγορά και το ντόπιο οπλαρχηγό Ζήση Μπασδέκη ως πρόεδρο και αντιπρόεδρο, αντίστοιχα. Όμως, για άλλη μία φορά αποδείχτηκε πως η εξέγερση δεν είχε οργανωθεί επιμελώς. Τον Ιανουάριο 1878, οι Οθωμανοί κατέλαβαν τις καίριες τοποθεσίες στον άξονα Μακρινίτσας-Γλαφυρών-Κερασιάς και περικύκλωσαν την Ι.Μ. Σουρβιάς. Η μάχη που ακολούθησε ήταν άνιση από πλευράς στρατευμάτων και όπλων. Μετά από δύο ημέρες, η κατάσταση για τους Έλληνες έγινε σοβαρή και αναγκάστηκαν να αποσυρθούν στο Πουρί, ενώ το μοναστήρι πυρπολήθηκε από τους Οθωμανούς. Εν τω μεταξύ, ο στόλος του Πασά Χόβαρτ απέκλεισε την ακτογραμμή του Πηλίου και του Κισσάβου, έτσι ώστε να μην μπορεί να παρασχεθεί καμία περαιτέρω βοήθεια στους επαναστάτες. Τον Ιούνιο 1878, μετά την παρέμβαση του βρετανικού προξενείου, υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης και ο επίσκοπος Δημητριάδος Γρηγόριος Δ', εξορίστηκε ως αποτέλεσμα του ενεργού ρόλου του στην εξέγερση (Tsilivlidis, 2004). Τρία χρόνια αργότερα, στις 2 Νοεμβρίου 1881, ο ελληνικός στρατός εισήλθε απελευθερωτής στην πόλη του Βόλου.

Η εισαγωγή της ελληνικής νομοθεσίας στην πρόσφατα προσαρτημένη περιοχή της Θεσσαλίας πραγματοποιήθηκε με τη δημοσίευση πολλών διαταγμάτων, την κυκλοφορία ελληνικού νομίσματος και τη δημιουργία νομών, επαρχιών και διοικητικών υπηρεσιών. Παρά την κοινωνικο-οικονομική άνθηση του Βόλου από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, τα έμμεσα οφέλη αυτής της ακμής στις μικρές επαρχιακές πόλεις της περιοχής ήταν ασήμαντα λόγω της

πολιτικής και οικονομικής αβεβαιότητας. Στις 21 Απριλίου 1883, η σιδηροδρομική γραμμή Βόλου-Βελεστίνου ολοκληρώθηκε⁵ και, τους επόμενους μήνες, επεκτάθηκε βόρεια προς το Αρμένιο και τη Λάρισα. Δυστυχώς, η κατασκευαστική εταιρεία δεν πλήρωνε πάντα τους υπαλλήλους της, με βάση τα προσυμφωνηθέντα, ενώ κατά καιρούς αρνήθηκε να πληρώσει τους υποχρεωτικούς φόρους επί των πρώτων υλών που προέρχονταν από το χείμαρρο Ξηριά στην πεδιάδα του Βελεστίνου. Επιπλέον, και προς απογοήτευση των ντόπιων κατοίκων, η πλειοψηφία των εργαζομένων ήταν αλλοδαποί. Αρκετές καταγγελίες έγιναν επίσης στον τοπικό τύπο σχετικά με το διορισμό ενός αλλοδαπού μηχανικού, του Εβαρίστο ντε Κίρικο. Οι επακόλουθες συγκρούσεις είχαν περιστασιακά ως αποτέλεσμα το σαμποτάζ των σιδηροδρομικών γραμμών και τον εκτροχιασμό τρένων, ευτυχώς χωρίς να υπάρξουν θύματα (Φοτου, 2004).

Το 1897, κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου, η τοπική οικονομία υποβλήθηκε στη μεγαλύτερη δοκιμασία της, λόγω της κατάρρευσης των εμπορικών λειτουργιών της. Η κύρια αιτία του πολέμου ήταν η επιθυμία της πλειονότητας του πληθυσμού της Κρήτης για ένωση με την Ελλάδα. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ενίσχυσε τα σύνορά της στη Θεσσαλία, ως αντίδραση στην κρητική επανάσταση και της βοήθειας που εστάλη από το Ελληνικό Κράτος. Στις 27 Μαρτίου 1897, Έλληνες άτακτοι διέσχισαν τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Μακεδονία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα στις 5 Απριλίου 1897. Δύο εβδομάδες αργότερα, στις 20 Απριλίου 1897 οι Οθωμανοί κατέλαβαν το Βόλο. Στις 5 Μαΐου 1897, οι Οθωμανοί επιτέθηκαν στο Αρμένιο, καταλαμβάνοντας το νότιο τμήμα της πεδιάδας κοντά στη λίμνη Κάρλα, προέλασαν προς το Ριζόμυλο και περικύκλωσαν το Βελεστίνο. Η επόμενη μέρα ...άρχισε με τον πιο ένδοξο καλοκαιρινό καιρό, καθώς ο ήλιος έλαμψε στην ευρεία επιφάνεια της λίμνης Κάρλας και φώτισε τη χιονισμένη κορυφή του μακρινού Ολύμπου...σημαντικός αριθμός Οθωμανών στρατιωτών πεζικού και ιππικού ήταν εμφανής κατά μήκος της

Εικόνα 3.12:
Το τοξωτό
γεφύρι της
Κερασιάς

Εικόνα 3.13:
Η περιοχή
γύρω από
τις Γλαφυρές
διαθέτει πολλά
σπήλαια και
άλλα καρστικά
χαρακτηριστικά

ακτής της λίμνης Κάρλας και στην άκρη του δάσους ... (Christmas, 2005, 229-230). Αυτά τα στρατεύματα επρόκειτο να ηττηθούν μετά από μια δύσκολη μάχη στο Βελεστίνο, η μοναδική ελληνική νίκη σε έναν πόλεμο που διήρκεσε τριάντα ημέρες. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα αναγκάστηκε να παραχωρήσει μικρές παραμεθόριες περιοχές και να πληρώσει δυσβάστακτες αποζημιώσεις, ο πόλεμος του 1897 θεωρήθηκε ως ο σπόρος που οδήγησε στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913, όταν η Ελλάδα διπλασίασε τελικά την εδαφική έκτασή της.

Το λεγόμενο αγροτικό ζήτημα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δεν ήταν κάτι εντελώς πρωτόγνωρο για την περιοχή της Θεσσαλίας, καθώς παρόμοια περιστατικά είχαν λάβει χώρα κατά την αρχαιότητα. Το 404 π.Χ., οι χαμηλές κοινωνικές τάξεις της Θεσσαλίας ανταποκρίθηκαν στις εκκλήσεις του τυράννου των Φερών Λυκόφρωντα και εξεγέρθηκαν ενάντια στους άρχοντες της περιοχής. Στη Λάρισα, ο Αρίστιππος, ηγέτης των ευγενών, κατάφερε να καταστείλει τις ταραχές, με τη βοήθεια των Μακεδόνων, μετά από πολλά χρόνια αιματηρών εχθροπραξιών. Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου όλα τα κοράκια της Ελλάδας συγκεντρώθηκαν στη Θεσσαλία για να τραφούν με τα πτώματα. Το 1333, μετά το θάνατο του φεουδάρχη Στέφανου Γαβριλόπουλου, η Θεσσαλία υπέστη σοβαρές κοινωνικές αναταραχές που ξεκίνησαν οι αγρότες εναντίον των ευγενών. Όταν ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ιωάννης Κατακουζηνός ανέβηκε στο θρόνο, αποφάνθηκε υπέρ των αριστοκρατών της Θεσσαλίας. Επίσης, υπάρχουν διάφοροι μύθοι σχετικά με την απαλλοτρίωση της γης μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881. Ο τοπικός φεουδάρχης Παύλος Στεφάνοβιτς Σκυλίτσης θεωρείται ότι απέκτησε τα κτήματα ενός Οθωμανού γαιοκτήμονα σε ένα παιχνίδι με χαρτιά και, στη συνέχεια, τα δώρισε στο ελληνικό κράτος. Εξ ου και η ονομασία του χωριού, Στεφανοβίκειο, το οποίο βρίσκεται κοντά στη λίμνη Κάρλα (Ψύρρας, 2008).

Εικόνα 3.14:
Το σπήλαιο που
είναι γνωστό ως
Δρακότρυπα,
κοντά στις
Γλαφυρές

Ωστόσο, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, οι Οθωμανοί υπήκοοι ήταν σε θέση να διατηρήσουν τα κτήματα τους στη Θεσσαλία, καθώς η ελληνική κυβέρνηση δεσμεύτηκε να μην τα κρατικοποιήσει. Φοβούμενοι ότι η υπόσχεση αυτή δεν θα τηρηθεί, πολλοί γαιοκτήμονες έσπευσαν να πουλήσουν τις περιουσίες τους, οι οποίες τελικά πέρασαν στα χέρια της ελληνικής αριστοκρατίας. Όταν ο Μαρίνος Αντύπας, δημοσιογράφος γεννημένος στην Κεφαλονιά το 1872, επισκέφθηκε τα κτήματα του θείου του Σκιαδαρέση, υποκίνησε τους αγρότες να ξεσηκωθούν εναντίον των γαιοκτημόνων. Ο ρόλος του στα αγροτικά προβλήματα της Θεσσαλίας ενόχλησε τους γαιοκτήμονες, σε τέτοιο βαθμό, που τον σκότωσαν στις 7 Μαρτίου 1907 στον Πυργετό. Ο Αντύπας γρήγορα έγινε ήρωας για τους αγρότες και η δολοφονία του οδήγησε στις αιματηρές ταραχές του 1910, όταν δύο άνθρωποι σκοτώθηκαν και πολλοί άλλοι τραυματίστηκαν, όταν στρατιώτες άνοιξαν πυρ κατά τη διάρκεια μεγάλων διαμαρτυριών των αγροτών που πραγματοποιήθηκαν στη Λάρισα, τα Φάρσαλα και το Κιλελέρ, κοντά στη λίμνη Κάρλα. Αυτά τα συμβάντα είχαν ισχυρό αντίκτυπο στην κοινή γνώμη, αναγκάζοντας αρχικά την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου (1911) και αργότερα του Νικολάου Πλαστήρα (1923) να καλύψουν μερικά από τα βασικά αιτήματα των αγροτών (Βραχνιάρης, 1985- Καραμπερόπουλος, 2003).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η εμφάνιση ληστοσυμμοριών ήταν γνώριμο φαινόμενο στα βουνά γύρω από τη λίμνη Κάρλα. Δυνάμει της ανυπακοής τους και της περιφρόνησης για τις ανώτερες τάξεις και τις θεσμοθετημένες κρατικές αρχές, οι ληστές κατέλαβαν τη λαϊκή φαντασία και συχνά συνδέονται με μύθους, ιστορίες και δημοτικά τραγούδια. Οι πιο γνωστές ομάδες ληστών κοντά στη λίμνη Κάρλα ήταν του Γκολέμα, του Μπαλάτσου, του Ντούλα και του Τσάμη που είχαν τη βάση τους γύρω από τη Ζαγορά, την Ι.Μ. Σουρβιάς και την Άνω Κερασιά έως τα Άνω Κανάλια, το Κεραμίδι και την Έλαφο. Τέτοιες ομάδες ατάκτων επέζησαν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, καθώς δεν αποτελούσαν τίποτα παραπάνω από κυνηγημένους περιθωριακούς, απομει-

νάρια μιας άλλης εποχής (Κολιοπουλος, 1987). Το 1922, η Μικρασιατική Καταστροφή είχε ως αποτέλεσμα την ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η εγκατάσταση χιλιάδων προσφύγων στη Θεσσαλία έφερε στο φως ζητήματα, όπως η αγροτική μεταρρύθμιση, η πολιτική για τις μειονότητες, ο εξωτερικός δανεισμός και οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις (Prontzas, 2004). Σύμφωνα με την απογραφή του 1928 (Πίνακας 4), ο Βόλος έλαβε το μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων (13.411, όταν ο συνολικός πληθυσμός της πόλης ήταν 47.892 κάτοικοι), ένα νούμερο περίπου ανάλογο με τον αριθμό των προσφύγων σε πολλές μακεδονικές πόλεις. Η Λάρισα δέχθηκε 4.400 πρόσφυγες (συνολικός πληθυσμός 25.861 κάτοικοι), ενώ τα Τρίκαλα (συνολικός πληθυσμός 22.117 κάτοικοι) και η Καρδίτσα (συνολικός πληθυσμός 13.883 κάτοικοι) υποδέχτηκαν 632 και 327 πρόσφυγες αντίστοιχα (Chastaoglou, 2004b).

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ		ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	
	1923	1928		1923	1928
Δήμος Βόλου	1,129	6,779	Κεραμίδι	15	---
Οικισμός Νέας Ιωνίας	---	5,166	Κισσός	---	16
Αγία Παρασκευή	140	27	Λαύκος	7	3
Άγιος Βλάσιος	14	7	Μπαξέδες	30	7
Άγιος Γεώργιος Νηλείας	159	59	Μακρινίτσα	---	1
Άγιος Γεώργιος Φερών	45	30	Μακρυράχη	306	34
Άγιος Λαυρέντιος	176	29	Μετόχι	97	---
Άγιος Ονούφριος	---	10	Μηλιές	1	1
Αγριά	707	377	Μηλίνα	37	6
Άλλη Μεριά	283	33	Μικρό Περιβολάκι	---	3
Ανακασιά	284	50	Μούρεσι	88	6
Άνω Λεχώνια	323	88	Νεοχώρι	53	44
Αργαλαστή	84	37	Νιάου (Αφέτες)	4	4
Βελεστίνο	132	65	Ξουρίχτι	6	9
Βυζίτσα	36	26	Πινακάτες	---	4
Διμήνι	37	21	Πορταριά	---	6
Δράκεια	88	38	Πουρί	37	27
Ζαγορά	12	9	Προμύρι	43	2
Καλά Νερά	44	11	Σέσκλο	463	248
Κανάλια	167	57	Σταγιάτες	139	13
Κατηχώρι	---	9	Τρίκερι	3	3
Κάτω Λεχώνια	8	9	Τσαγκαράδα	54	3
ΣΥΝΟΛΟ	15,441 πρόσφυγες το 1923		ΣΥΝΟΛΟ	13,411 πρόσφυγες το 1928	

Πίνακας 4: Αριθμός Μικρασιατών προσφύγων σε περιοχές/οικισμούς του Βόλου 1923-1928
Πηγή: Kontaxí, 2004

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, το ζήτημα της αποξήρανσης της λίμνης Κάρλας επανερχόταν στο προσκήνιο ανά διαστήματα. Πολλοί αγρότες, οι οποίοι υπέφεραν από την καταστροφική απώλεια των καλλιεργειών και εισοδήματος λόγω των πλημμυρών, ήταν υπέρμαχοι αυτής της ιδέας. Προσέφυγαν ακόμη και στο Υπουργείο Γεωργίας με επίσημες καταγγελίες, αναζητώντας μια *φωνή κατανόησης* για τα προβλήματά τους (Λεφούσης, 1995). Ενώ κάποιοι θεωρούσαν τη λίμνη Κάρλα ως έναν άχρηστο βάλτο, γεμάτο αρρώστιες, το κυνήγι και η αλιεία έσωσαν πολλούς ανθρώπους από την πείνα σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και τη Στερεά Ελλάδα, όταν η περιοχή καταλήφθηκε από τις Δυνάμεις του Άξονα κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, ο υγρότοπος φρόντιζε τον τοπικό πληθυσμό, καθώς συχνά έφθανε στα υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας ψαριών κατά τη διάρκεια των περιόδων πείνας, πολέμου και καταστροφής. Ως εκ τούτου, η παραγωγή ψαριών (κυρίως μικρών ψαριών, που στην τοπική διάλεκτο ονομάζονται *μπίσες*) στη λίμνη Κάρλα κατά τα πρώτα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν υψηλή, ίσως η υψηλότερη που είχε ποτέ. Τα κοντινά ρέματα Δανίλη, Φραγμένη Σπηλιά και Παπά-Πηγάδι, καθώς και οι σπηλιές Μπαμπάνη, Τράντος, Ντελίχανι και Σκυλόβραχος, αποτέλεσαν κρυψώνες για πολλούς Έλληνες ληστές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, καθώς και για Έλληνες αντάρτες κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Λεφούσης, 1995).

Τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ανανεώθηκε η πνευματική καθοδήγηση της Ι.Μ. Φλαμουρίου και της Ι.Μ. Σουρβιάς μετά την παρέμβαση του Μητροπολίτη Δημητριάδος Ιωακείμ Αλεξόπουλου (1935-1957), ο οποίος διόρισε μορφωμένους μοναχούς ως ηγέτες τους. Μετά την κατάρρευση του συμμαχικού μετώπου, οι τοπικοί μοναχοί συνέβαλαν, σε συνεργασία με τον Μητροπολίτη Δημητριάδος, στη διάσωση πολλών Ελλήνων και αλλοδαπών στρατιωτών των συμμαχικών δυνάμεων, καθώς και πολλών μελών της εβραϊκής κοινότητας του Βόλου (Βοβολίνης, 2002). Το Εθνικό Απελευθερωτικό

Εικόνα 3.15:
Θεατρική
παράσταση
στην πλατεία της
Ανω Κερασίας,
Σεπτέμβριος
1944. Στο
πάνω μέρος
διακρίνονται οι
σημαίες των
συμμάχων,
Μεγάλης
Βρετανίας,
Αμερικής και
Σοβιετικής
Ένωσης
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

Εικόνα 3.16:
Έλληνες
αντάρτες και
κάτοικοι του
χωριού στον
κατεστραμμένο
Ιερό Ναό
των Αγίων
Αποστόλων στην
Άνω Κερασιά,
Απρίλιος 1944
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

Μέτσωπο (Ε.Α.Μ.) διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργία επιτροπών στα χωριά γύρω από τη λίμνη Κάρλα, οι οποίες ήταν υπεύθυνες για τη διανομή γεωργικών προϊόντων και την παροχή στρατιωτικού εξοπλισμού στον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (Ε.Λ.Α.Σ.). Στις 31 Δεκεμβρίου 1942, Έλληνες αντάρτες εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στα Κανάλια.

Στις 15 Ιουνίου 1943, τα ιταλικά στρατεύματα έκαψαν τα Κανάλια, ενώ στις 16-17 Νοεμβρίου 1943, οι γερμανικές δυνάμεις κατέστρεψαν πολλά σπίτια και εκκλησίες του χωριού και δολοφόνησαν επτά κατοίκους εξαιτίας της ενεργής συμμετοχής τους στην ελληνική αντίσταση (Λεφούσης, 1997). Το 1943, ιδρύθηκε στο Πήλιο το 54^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ., εγκαθιστώντας την έδρα του στην Άνω Κερασιά. Μετά την παράδοση της Ιταλίας, τον Σεπτέμβριο του 1943, η 24^η ιταλική μεραρχία πεζικού *Pinerolo*, η οποία είχε βάση τη Θεσσαλία, παρέδωσε τον οπλισμό της και εντάχθηκε στον Ε.Λ.Α.Σ. υπέρ του αγώνα του κατά των Γερμανών κατακτητών (Αλεξάνδρου, 2008). Ορισμένες πολιτιστικές δραστηριότητες, απομεινάρια της κοινωνικο-πολιτιστικής ευημερίας της περιοχής σε προηγούμενες δεκαετίες, συνέβαλαν στη διατήρηση του υψηλού ηθικού των ανταρτών και του τοπικού αγροτικού πληθυσμού. Για παράδειγμα, στις 7 Μαρτίου 1943, η Χορωδία Νέων του 54^{ου} συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ., διοργάνωσε μια συναυλία και μια θεατρική παράσταση προς τιμή των τραυματιών, ενώ το ελεύθερο τυπογραφείο του Ε.Α.Μ. στη Θεσσαλία λειτουργούσε στην Ι.Μ. Σουρβιάς (Drigiannakis, 2004· Panagiotou, 2004). Όταν οι κατοχικές δυνάμεις αποχώρησαν, η Ελλάδα εισήλθε σε μια περίοδο εμφυλίου πολέμου, μια εποχή που σαφώς δεν ήταν κατάλληλη για περαιτέρω πνευματικές και πολιτιστικές επιδιώξεις.

Κατά τη διάρκεια του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1945-1949), η περιοχή γύρω από τη λίμνη Κάρλα αποτελούσε μία από τις κύριες οδούς των ανταρτών από τη νοτιοανατολική Ελλάδα στα βόρεια της χώρας. Μέχρι το τέλος του 1946, ο Ελληνικός Δημοκρατικός Στρατός (Ε.Δ.Σ.) είχε την έδρα

του στις περιοχές του Γράμμου και του Βιτσιού στη Δυτική Μακεδονία. Τα ελληνικά κυβερνητικά στρατεύματα, με τη βοήθεια των Η.Π.Α., επιτέθηκαν στις αρχές του 1947. Κύριος στόχος τους ήταν η εκκαθάριση της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας από τους αντάρτες του Ε.Δ.Σ. και, στη συνέχεια, η προέλαση στα βόρεια. Στις αρχές του 1948, ο Ε.Δ.Σ. κινητοποίησε δεκάδες εκατοντάδες αντάρτες ως ενισχύσεις, που βάδισαν περίπου 1.000 χλμ. από τη Στερεά Ελλάδα στα βορειοδυτικά σύνορα της Ελλάδας. Η συντριπτική πλειονότητά τους, όντας ξυπόλυτοι και άοπλοι, δεν κατάφεραν να επιβιώσουν από αυτή τη μακρά πορεία, καθώς είτε σκοτώθηκαν είτε αιχμαλωτίστηκαν, ενώ άλλοι πέθαναν από το κρύο και την πείνα στα ρηχά και λασπώδη νερά της λίμνης Κάρλας (Χουλιάρας, 2006, 566· Κωστόπουλος, 2006, 120).

Εικόνα 3.17:
Αυτόμολοι
Γερμανοί
στρατιώτες στην
Ανω Κερασία,
Σεπτέμβριος
1944
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

Μετά τον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο, το πολιτικό κλίμα της χώρας είχε ως αποτέλεσμα την υπερβολική συγκέντρωση πολιτικών δυνάμεων στην Αθήνα. Οι τοπικές αρχές ήταν παραγκωνισμένες, σε σχέση με όλες τις αποφάσεις που καθόριζαν τη μεταπολεμική εξέλιξη της χώρας. Στη Θεσσαλία, η τοπική οικονομία κατέρρευσε στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου λόγω της εφαρμογής μιας αντιπληθωριστικής πολιτικής, της μαζικής μετανάστευσης και της ανεργίας. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, νέα επενδυτικά σχέδια, η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το 1985, καθώς και αλλαγές στη νομοθεσία σχετικά με τις τοπικές αρχές, οι οποίες κλήθηκαν να διαχειριστούν κοινοτικά έργα, ήταν βήματα ζωτικής σημασίας για την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη της περιοχής (Dimoglou, 2004). Στη λίμνη Κάρλα, τα αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της αλατότητας των υδάτων της, με εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις στην παραγωγή ψαριών. Η λίμνη αποξηράνθηκε τελικά τη δεκαετία του 1960. Οι εργασίες αποκατάστασης άρχισαν το 1999 και το έργο έπρεπε να ολοκληρωθεί εντός τριών ετών. Ωστόσο, παρέμεινε ημιτελής και η καθυστέρηση οφείλεται σε σημαντικές οικονομικές και διαχειριστικές παραλείψεις.

Εικόνα 3.18:
Η λειτουργία
στον Ιερό Ναό
των Αγίων
Αποστόλων
στην Άνω
Κερασιά μετά
την καταστροφή
του χωριού από
τους Γερμανούς,
Απρίλιος 1944
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

Εκκαθαριστικές επιχειρήσεις Γερμανών στο Πήλιο

του Χαράλαμπου Αλεξάνδρου, Προέδρου του Πολιτιστικού Συλλόγου Κερασιάς

Πέρασαν ήδη σχεδόν 70 χρόνια από τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών που έλαβαν χώρα στο Πήλιο. Ήταν αρχές Απριλίου του 1944, όταν οι Ναζί επέλεξαν να τελειώσουν τις επιχειρήσεις τους στην Κερασιά. Αρχισαν στις 19 Μαρτίου και στόχευαν να εκκαθαρίσουν ολοκληρωτικά το Πήλιο από τις δυνάμεις του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός). Εκείνη την περίοδο ο Ε.Λ.Α.Σ. είχε υπό τον έλεγχό του, ουσιαστικά, όλο το Πήλιο. Στην πραγματικότητα οι Γερμανοί είχαν στη διάθεση τους μια μόνον διάβαση από το Βόλο μέχρι το Πλιασίδι μέσω Πορταριάς. Και αυτήν όχι ακίνδυνα. Οι υπόλοιποι ορεινοί όγκοι ήταν υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της αντίστασης, αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι της αποκαλούμενης Ελεύθερης Ελλάδος.

Στο βιβλίο του Κρις Γουντχάουζ διαβάζουμε: "...Έχοντας αποκτήσει τον έλεγχο όλης της χώρας, αν εξαιρέσουμε τους κυριότερους συγκοινωνιακούς κόμβους που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί, ο Ε.Λ.Α.Σ. είχε δημιουργήσει πράγματα που δεν είχε γνωρίσει ποτέ άλλοτε η Ελλάδα. Οι επικοινωνίες στις ορεινές περιοχές με τον ασύρματο, με αγγελιοφόρους, με τηλέφωνα, ποτέ δεν ήταν τόσο άρτιες, είτε πριν είτε μετά. Ακόμα και οι αυτοκινητόδρομοι είχαν βελτιωθεί. Τα δώρα του πνευματικού πολιτισμού είχαν βρει το δρόμο τους προς τα βουνά για πρώτη φορά. Σχολεία, αυτοδιοίκηση, δικαστήρια, δημόσιες υπηρεσίες, που είχαν κλείσει με τον πόλεμο, λειτουργούσαν πάλι. Θέατρα, εργοστάσια, τοπικά συμβούλια, λειτουργούσαν για πρώτη φορά. Οργανώθηκε κοινοτική ζωή, στη θέση της πατροπαράδοτης ατομικής ζωής του Έλληνα αγρότη". Με αυτά τα λόγια περιγράφει ο Κρις Γουντχάουζ την κατάσταση στην Ελεύθερη Ελλάδα, ο κάθε άλλο παρά φιλικά προσκείμενος προς την ελληνική αντίσταση αρχηγός της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής. Τις παραπάνω επισημάνσεις του Κρις Γουντχάουζ τις βίωσε και το Πήλιο φυσικά, ιδιαίτερα η Άνω Κερασιά.

Οι επιχειρήσεις

Οι Γερμανοί πραγματοποίησαν τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Πήλιο σε δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση κινήθηκαν προς δύο κατευθύνσεις. Μία προς Πορταριά-Ζαγορά και μία προς το νότιο Πήλιο. Στη δεύτερη φάση κινήθηκαν προς το Βόρειο Πήλιο, προς Κανάλια και Κάτω Κερασιά-Άνω Κερασιά-Κοκκινόγια και, από θαλάσσης, προς Κουλούρι-Βένετο. Στα εν λόγω μέρη ήταν εγκαταστημένες οι κύριες δυνάμεις του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. Το 2^ο Τάγμα στην Άνω Κερασιά. Η Διοίκηση με το λόχο διοικήσεως στο Βένετο. Στην μεταξύ Άνω Κερασιάς και Βένετου περιοχή ήταν ένα μέρος του 3^{ου} Τάγματος, το υπόλοιπο ήταν στο Μαυροβούνι. Το 1^ο Τάγμα είχε επιφορτιστεί με την κάλυψη της Νότιας Μαγνησίας με έδρα τη Γούρα (Ανάβρα) στο όρος Όθρυς.

Η δεύτερη φάση άρχισε στις 28 Μαρτίου το πρωί, όταν μια αναγνωριστική γερμανική ομάδα από 3 μοτοσικλές και 2 αυτοκίνητα έπεσαν στο ναρκοπέδιο που είχαν στήσει οι αντάρτες στη θέση Αεράνη της λίμνης Κάρλας, πέντε περίπου χιλιόμετρα από τα Κανάλια. Ένα αυτοκίνητο και δύο μοτοσικλές ανατινάχτηκαν. Την ίδια τύχη είχε και ένα άλλο αυτοκίνητο το απόγευμα της ίδιας ημέρας. Την επόμενη ημέρα μια μεγάλη φάλαγγα με ανιχνευτική ομάδα ναρκών να προηγείται, αφού σήκωσε τις υπόλοιπες νάρκες πέρασε την Αερά-

νη και κατευθύνθηκε προς τα Κανάλια. Αποκρούστηκε όμως από έναν αντάρτικο λόχο που ήταν τοποθετημένος πάνω από τα Κανάλια και οι Γερμανοί το βράδυ, ντροπιασμένοι αποσύρθηκαν. Στη μάχη σκοτώνεται από μια Γερμανική ριπή ο Χαριλάκης, ο μικρότερος αντάρτης, ηλικίας κάτω των 18 ετών. Ήταν ορφανός με καταγωγή από τον Όλυμπο. Οι Γερμανοί είχαν 22 νεκρούς.

Στις 30 Μαρτίου με μεγαλύτερες δυνάμεις, τάγματος αυτή τη φορά, οι Γερμανοί επανέρχονται με την υποστήριξη του πυροβολικού και ενός αεροπλάνου να βομβαρδίζει και να πολυβολεί τις θέσεις των ανταρτών. Η διμοιρία θανάτου του Θωμά Καψάλη τους επιτίθεται αιφνιδιαστικά στην Αεράνη με αποτέλεσμα 5 γερμανικά αυτοκίνητα να καούν και να εξοντωθούν 50 Γερμανοί.

Στις 31 Μαρτίου μια φάλαγγα από 125 αυτοκίνητα κινείται προς τη Κάτω Κερασιά. Στην είσοδο του χωριού επαναλαμβάνεται το σκηνικό της Αεράνης. Ανατινάζονται 3 αυτοκίνητα από αντάρτικες νάρκες ενώ η ανίχνευση για την ανάλυψη των υπολοίπων ναρκών στοιχίζει τη ζωή σε 20 περίπου Γερμανούς.

Εν τω μεταξύ στις 30 Μαρτίου νωρίς το πρωί εκδηλώθηκε η αποβατική επιχείρηση των Γερμανών στο λιμανάκι Κουλούρι, στον Άγιο Ιωάννη Βένετου και Λιμνιώνα. Το πρώτο καΐκι και η πρώτη ομάδα που πάτησαν στο Λιμνιώνα ανατινάχτηκαν από νάρκες θαλάσσης. Δέχθηκαν και τα πυρά του λόχου διοίκησης του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ., όμως τα πλοία υποστήριξης караδοκούσαν και με τα πυρά τους ανάγκασαν το λόχο σε σύμπτυξη προς τα Κοκκινόγια. Προς το μεσημέρι οι Γερμανοί εισέρχονται στο Βένετο και πυρπολούν το 60% περίπου των σπιτιών.

Την 1^η Απριλίου μια ισχυρή γερμανική δύναμη κινήθηκε προς την Άνω Κερασιά δίνοντας μάχες και χτενίζοντας σπιθαμή προς σπιθαμή την περιοχή. Σκοπός τους ήταν η εξουδετέρωση των αντάρτικων δυνάμεων και η συνένωσή τους με τις γερμανικές μονάδες που επιχειρούσαν στο ανατολικό Πήλιο. Ο στόχος τους ήταν, αφού εξουδετερωθούν οι δυνάμεις του 2^{ου} Τάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. από τις διαβάσεις Άνω Κερασιάς-Κοκκινόγιων να κατηφορίσουν προς την Παλιά Μιτζέλα για να κλείσουν τον κύκλο των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Φτάνοντας στην Άνω Κερασιά αρχίζουν τις λεηλασίες και πυρπολούν τα περισσότερα σπίτια και την εκκλησία. Επιχειρούν επιθετικές κρούσεις προς τη Μπραμοράχη Κοκκινόγιων που αποκρούονται, αναγκάζοντας τους Γερμανούς να αποσυρθούν στην Κάτω Κερασιά.

Τις επόμενες μέρες οι Γερμανικές δυνάμεις με τρεις φάλαγγες από την Άνω Κερασιά, τα Άνω Κανάλια και τη Λέσχιανη, επιχειρούν να περικυκλώσουν τις δυνάμεις του 2^{ου} Τάγματος που βρίσκονταν στα Κοκκινόγια. Τα Κοκκινόγια είναι ένα υψίπεδο στα 1.000 περίπου μέτρα, στο δρόμο Άνω Κερασιάς-Παλαιάς Μιτζέλας. Η μάχη θα διαρκέσει τρεις μέρες. Οι απανωτές προσπάθειες των Γερμανών δεν μπόρεσαν να λυγίσουν την αντίσταση των ανταρτών, καίτοι οι συνθήκες για τους αντάρτες κατέστησαν ιδιαίτερα δυσμενείς λόγω της πυκνής χιονόπτωσης. Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν και 2 αεροπλάνα τα οποία βομβάρδιζαν τις αντάρτικες θέσεις και πυρπολούσαν τις καλύβες των Βλάχων, που χρησίμευαν στους αντάρτες για καταλύματα, για προστασία από τα χιόνια. Η περιοχή ήταν τα θερινά βοσκοτόπια των Βλάχων.

Οι Γερμανοί παρά τις μεγάλες απώλειες κατόρθωσαν να πλησιάσουν σε κάποιες αντάρτικες θέσεις. Οπότε ο βαρύς οπλισμός δεν είχε πλέον λόγο και τη θέση του έλαβε ο ατομικός οπλισμός, η χειροβομβίδα και το μαχαίρι. Η μάχη πήρε τη μορ-

φή πάλης σώμα με σώμα. Οι Γερμανοί αδυνατώντας να προχωρήσουν, υποχώρησαν στις 4 Απριλίου 1944 έχοντας σημαντικές απώλειες. Το ενεργητικό τους θα εμπλουτισθεί με το σχεδόν ολοκληρωτικό κάψιμο της Άνω Κερασιάς και Κάτω Κερασιάς και το φρικτό θάνατο έξι γερόντων του χωριού των οποίων η μετακίνηση ήταν αδύνατη, κηλιδώνοντας για μια ακόμη φορά την ανθρώπινη ιστορία. Μεταξύ των θυμάτων και ο ιερέας του χωριού Κωνσταντίνος Πανταζής.

Ως προς την ακριβή ημερομηνία πυρπόλησης της Άνω Κερασιάς υπάρχουν δισταγμένες μαρτυρίες. Οι κάτοικοι του χωριού ισχυρίζονται ότι πραγματοποιήθηκε κατά την οπισθοχώρησή τους από τα Κοκκινόγια. Απεναντίας τα στελέχη του Ε.Λ.Α.Σ. μαρτυρούν ότι το γεγονός έλαβε χώρα κατά την άνοδό τους (βλέπε Γρ. Ρέντης, Το 54^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ., Αναγέννηση 6.9.1945, αφήγηση Αγ. Οικονομίδη). Κατά την πρώτη εκδοχή έγινε στις 4.4.1944 και κατά τη δεύτερη την 1.4.1944. Για την ιστορία, στρατιωτικός διοικητής των ανταρτών στη μάχη των Κοκκινόγιων ήταν ο έφεδρος λοχαγός Γιώργος Σπυριδάκης και καπετάνιος ο Άγγελος Οικονομίδης, μόλις 24ετής χημικός μηχανικός. Ο μοναδικός, ίσως, επιζών σήμερα.

Το 54^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν προετοιμασμένο

Οι δυνάμεις του Εφεδρικού Ε.Λ.Α.Σ. στο Βόλο, που παρακολουθούσαν άγρυπνα τις κινήσεις των χιτλερικών. Έγκαιρα λοιπόν από το σύνδεσμο Γιάννη Χατζόπουλο ειδοποιήθηκε το 2^ο Γραφείο Πληροφοριών του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. για τις γερμανικές επιδιώξεις και τις επερχόμενες επιδρομές. Ως αποτέλεσμα το Επιτελείο του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. θα εκπονήσει λεπτομερή σχέδια προς κάθε κατεύθυνση για την αντιμετώπιση της πανίσχυρης γερμανικής πολεμικής μηχανής. Μάλιστα με μεγάλη αυτοπεποίθηση χαριτολογώντας μεταξύ των ανταρτών κυκλοφορούσε η ευχή, το χτένισμα των Γερμανών να είναι πυκνό για να παρασύρει και τις ψείρες.

Η πληροφορία συνέβαλε τα μέγιστα ώστε να ελαχιστοποιηθούν τα θύματα ανάμεσα στους αμάχους διαφορετικά σήμερα θα θρηνούσαμε όχι μόνο πυρπόληση χωριών και τις δολοφονίες γερόντων, αλλά και ολοκαυτώματα με δεκάδες θανάτους αμάχων. Η απόφαση για τη διεξαγωγή μάχης εκ παρατάξεως πάρθηκε την 29^η ή 30^η Μαρτίου σε μια δραματική σύσκεψη του επιτελικού δυναμικού του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. που πραγματοποιήθηκε στην Άνω Κερασιά, μάλλον στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Στην εν λόγω σύσκεψη διαμορφώθηκαν δύο γραμμές. Η μία των στρατιωτικών, οι οποίοι πρότειναν τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου, μιας και από επιχειρησιακής πλευράς και δύναμης πυρός οι Γερμανοί υπερετερούσαν. Επομένως η μάχη εκ παρατάξεως εθεωρείτο κατά τις εκτιμήσεις τους καθαρή αυτοκτονία. Απεναντίας οι πολιτικοί, συγκεκριμένα οι καπετάνιοι όλων των βαθμίδων, ήταν της άποψης να παραμείνουν και να δοθεί μάχη εκ παρατάξεως, άποψη που τελικά επικράτησε.

Και η ανθρώπινη πλευρά

Μέσα στην τραγικότητα του πολέμου αναφέρουμε δύο περιστατικά, από τα πολλά ενδεχομένως, τα οποία αναδύουν την ανθρωπιά, καθώς και τα ανθρώπινα. Ο Λόχος Μηχανικού υπό τον Νίκο Κρασούλη, τον περίφημο Πιπίνο από τη Μηλίνα, είχε μαζί του ένα κριάρι που από μικρό, τους ακολουθούσε παντού σε όλες τις επιχειρήσεις. Ήταν η μασκότη του λόχου και ο σύντροφος των σκοπών. Όταν ο λόχος συμπτύχθηκε στα Κοκκινόγια αναγκάστηκαν, για λόγους

ασφαλείας προφανώς, να το σφάζουν και να το κρύψουν σε ένα πυκνό δάσος. Όταν οι Γερμανοί υποχώρησαν το κριάρι μαγειρεύτηκε αλλά κανένας από τους μαχητές του λόχου δεν θέλησε να φάει παρ' όλη τη μεγάλη τους πείνα. Κανένας δεν επιθύμησε να αγγίξει τον αγαπημένο τους σύντροφο.

Ο Άγγελος Οικονομίδης με τον Κύπριο γιατρό Θόδωρο Μαρσέλλο, υπεύθυνο του νοσοκομείου της Κερασιάς και συγγραφέα του σχετικού με την αντίσταση βιβλίου *Τα Χρυσά Βουνά* (Λευκωσία 1947), μοιραζόντουσαν το ίδιο μέρος ύπνου στα Κοκκινόγια, μέσα στα χιόνια. Το μοναδικό σκέπασμα στη διάθεσή τους δεν ήταν επαρκές και για τους δύο. Έτσι ο ένας, ο γιατρός, με το επιχείρημα ότι είναι ηλικιακά μεγαλύτερος, το τράβαγε προς το μέρος του, ο δε άλλος έπραττε το ίδιο, επικαλούμενος το νεαρό της ηλικίας του, όπως μας διηγήθηκε με γλαφυρότητα ο Οικονομίδης. Περιστατικό που υποδηλώνει ότι η αίσθηση του κίνδυνου και του θανάτου κατά μείζονα λόγο, ήταν ανύπαρκτη μεταξύ των μαχητών. Είχαν κρεμάσει την κάπα στον ώμο κατά την έκφραση της εποχής.

Η συμμετοχή ξένων μαχητών

Ως φόρο τιμής οφείλουμε να εξάρουμε τη συμπεριφορά τριών ξένων (αυτούς που τουλάχιστον γνωρίζουμε), που πολέμησαν με αυτοθυσία και ηρωισμό στο πλευρό των ανταρτών. Πρόκειται για τους δύο Ρώσους, πρώην αιχμαλώτους των Γερμανών που απελευθερώθηκαν από τον Ε.Λ.Α.Σ., Αλεξέι Καρενώφ και Πιότρ Ροκανώφ. Απ' το ύψωμα Πλεξάρια (1040 μέτρα) με τα οπλοπολυβόλα τους και με συμπολεμιστή το μαχητή της Αλβανίας Πλατίκα, χειριστή πολυβόλου, αναχαίτισαν τη γερμανική φάλαγγα, που εκτελούσε επιχείρηση κυκλωτικής πλαγιοκόπησης από την πλευρά της Λέσχιανης, προκαλώντας της πολλές απώλειες. Ο τρίτος απ' αυτούς, ο Πιοτρ Σιμιλώφ, σκοτώθηκε στις 24.3.1944 πλησίον της Κάπουρνας, πέφτοντας σε αντάρτικο ναρκοπέδιο.

Επίσης, ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει και στον Ιταλό της Πινερόλο, ο οποίος από την τοποθεσία Παπά-Πηγάδι και στη θέση τείχος στα Άνω Κανάλια, πολυβολούσε χωρίς ιδιαίτερη προφύλαξη όρθιος τη γερμανική φάλαγγα που από τα Κανάλια κατευθύνονταν προς το Βένετο, προκαλώντας της πολλές ζημιές. Δεν γνωρίζουμε περισσότερα παρά το όνομά του, Μάριος. Συμμετείχε και στη διμοιρία των Ιταλών του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίοι στις 19.10.1944 εισήλθαν ένοπλοι στο Βόλο ως απελευθερωτές.

Η μάχη στα Κοκκινόγια ήταν η σημαντικότερη μάχη εκ παρατάξεως που δόθηκε στο Πήλιο, κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των Δυνάμεων του Άξονα. Χαρακτηρίστηκε, δικαίως, θρίαμβος για τα θεσσαλικά αντάρτικα όπλα.

Η συνολική δύναμη των Γερμανών ανερχόταν σε 4.500 άνδρες, 300 αυτοκίνητα, 20 πυροβόλα, 15 αποβατικά και εξοπλισμένα σκάφη και 3 βομβαρδιστικά αεροπλάνα. Οι επιχειρήσεις διήρκεσαν 16 μέρες. Οι απώλειες των Γερμανών ήταν περί τους 350 νεκρούς και τραυματίες μεταξύ των οποίων και πολλοί αξιωματικοί. Από το προσκλητήριο των ανταρτών έλειψαν 14 παλικάρια που έπεσαν για τη λευτεριά της πατρίδος και 30 τραυματίες (στοιχεία του Υπίλαρχου Γρηγόρη Ρέντη, επικεφαλής του επιτελείου του 54^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.). Η γερμανική ηγεσία αστόχησε στις επιδιώξεις της. Στις εξετάσεις δε που έδωσε και από πλευράς επιχειρησιακής, αλλά και πολιτισμικής των ανδρών της, απέτυχε. Έξι μήνες αργότερα οι Γερμανοί θα αποσυρθούν από το Βόλο και από την Ελλάδα. Ήταν από τις πρώτες χώρες που θα εγκαταλείψουν ηττημένοι.

Εικόνα 3.19:
Βάπτιση ως
ορθοδόξου
του Ιταλού
Μαρτσιάνο
Φράνκο της
Μεραρχίας
Πινερόλο,
Άνω Κερασσία,
Μάιος 1944
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

3.3

Ανθρώπινη εγκατάσταση

...κυρίως δενδρώδεις καλλιέργειες συναντώνται στη βόρεια (έως και δυτικά στις γεωργικές περιοχές των οικισμών Γλαφυρές, Κερασιά, Κανάλια) και ανατολική ζώνη του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Βόλου, δηλαδή στη ζώνη του Πηλίου [...] κηπευτικά και οπωροφόρα συναντώνται κυρίως στη δυτική λεκάνη του Πολεοδομικού Συγκροτήματος (βόρεια έως Μελισσάτικα, Φυτόκο), έως και τη ζώνη του Σέσκλου, καθώς και στην ανατολική λεκάνη της Αγριάς και των Λεχωνίων [...] κυρίως δενδρώδεις και μόνιμες καλλιέργειες (αμπέλια) συναντώνται στην περιοχή της Νέας Αγχιάλου και εποχιακές καλλιέργειες στις πεδινές εκτάσεις, ως προέκταση του θεσσαλικού κάμπου, του Βελεστίνου-Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου και του Αλμυρού [...] κτηνοτροφική δραστηριότητα –κάποιας κλίμακας– ασκείται κατά κύριο λόγο στις υπώρειες της Όθρυος στον Αλμυρό και στις περιοχές Γλαφυρών-Κερασιάς-Καναλίων, κοντά στη λίμνη Κάρλα, και δευτερευόντως στις περιοχές της Αισωνίας-Βελεστίνου...

Ράνια Κλουτσινώτη, 2009

Ο πρώην Δήμος Κάρλας, σύμφωνα με το ΦΕΚ 244/4.12.1997, αποτελούνταν από τα δημοτικά διαμερίσματα των Καναλίων, της Κερασιάς, του Ριζόμυλου και του Στεφανοβικείου. Αντιπροσώπευε το 8,2% της συνολικής έκτασης της Μαγνησίας. Σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλικράτης, ο πρώην δήμος έχει ενσωματωθεί στον ευρύτερο Δήμο Ρήγα Φεραίου, και συνορεύει με τους δήμους Αγιάς και Κιλελέρ στα βόρεια και βορειοδυτικά και τους δήμους Βόλου και Ζαγοράς-Μουρεσίου προς τα νότια και νοτιοανατολικά, αντίστοιχα. Μόλις το

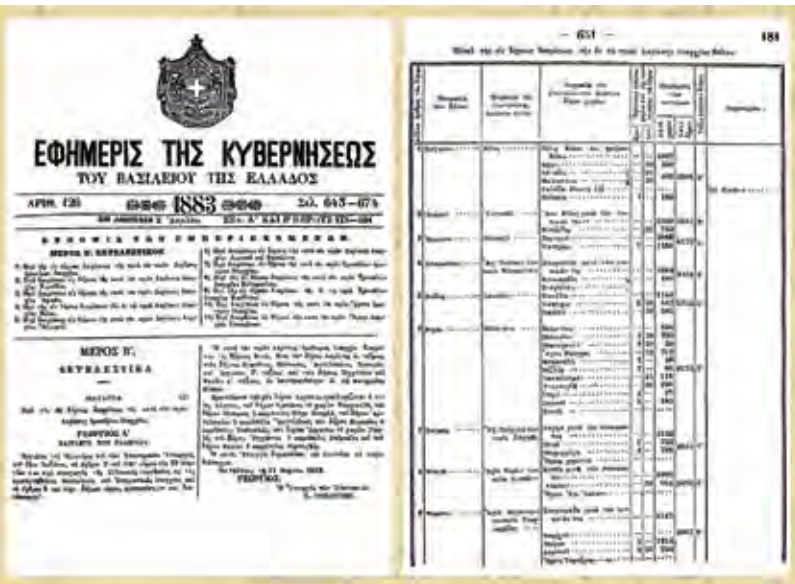

ήμισυ της συνολικής επιφάνειας του νέου αυτού διαμερίσματος του Δήμου Ρήγα Φεραίου είναι πεδιάδα, ενώ το υπόλοιπο 48% είναι ορεινό, ιδίως στις περιοχές των Καναλίων και Κερασιάς.

Εικόνα 3.20:
Το χωριό
Κανάλια
Μαγνησίας

Ο Ριζόμυλος ιδρύθηκε πριν από περίπου τρεις αιώνες από νομάδες βοσκούς που είναι γνωστοί ως *Καραγκούνηδες*. Το 1900, εκατοντάδες πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Ο Ριζόμυλος εντάχθηκε στο Ελληνικό Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών 1940-1945, λόγω της συνεισφοράς του στην ελληνική αντίσταση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Δ.Μ.Π.Χ.Ε.Π. 1940-1945, 2010). Η κοντινή τοποθεσία του Καζέλου, όπου ανατινάχθηκε ένα τρένο στις 23 Μαρτίου 1943, αποτελεί μνημείο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως το φεστιβάλ *Κιμπόμπαση* στις 2 Μαΐου και οι εορτασμοί *Κουρμπάνι* προς τιμή του Αγίου Αθανασίου στις 18 Ιανουαρίου διοργανώνονται κάθε χρόνο στο Ριζόμυλο. Το Στεφανοβίκειο, επίσης γνωστό ως Χατζήμιση, εξ ου και το όνομα του πρώην νησιού της λίμνης Κάρλας, Χατζημισιώτικη Μαγούλα. Το χωριό ήταν η έδρα του Οθωμανού μπέη της περιοχής. Τα πρώην νησάκια Πέτρα και Σιφριτζάλι βρίσκονται στα βόρεια του Στεφανοβικείου, ενώ η Χατζημισιώτικη Μαγούλα βρίσκεται στα ανατολικά του χωριού. Η εκκλησία του χωριού είναι αφιερωμένη στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος και πανηγυρίζει στις 6 Αυγούστου με ένα παραδοσιακό πανηγύρι (Ε.Υ.Τ.Π.Α., 2006).

Στην εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στα Κανάλια λειτουργεί το Εκκλησιαστικό Μουσείο της περιοχής. Δύο παλαιού τύπου ψαροκαλύβες και μία παραδοσιακή βάρκα στα αριστερά της πλατείας του χωριού αποτελούν απομεινάρια του παρελθόντος. Στα Κανάλια, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις *Πρωτομαγιά* και *Το βράδυ των ψαράδων* πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού. Από τα Κανάλια, ένας ορεινός δρόμος οδηγεί στο Κεραμίδι, το βορειοανατολικότερο χωριό της Μαγνησίας.

Εικόνα 3.21:
Ο νεοσύστατος
Δήμος Βοιβηίδας,
Μάρτιος 1883,
ΦΕΚ 126/2.4.1883

Ένα μέρος της διαδρομής αποτελεί κομμάτι του Εθνικού Μονοπατιού Ο2, που διασχίζει την Παλιά Μιτζέλα, το Κεραμίδι και άλλα χωριά και συνδέει, τελικά, το Πήλιο με τον Όλυμπο. Το Βένετο βρίσκεται 13 χιλιόμετρα νοτίως του Κεραμιδίου μέσα σε ένα πυκνό δάσος από βελανιδιές, καστανιές και καρυδιές. Η γραφική παραλία Κουλούρι κοντά στο Βένετο χρησιμοποιήθηκε ως ναυτική βάση από τους Έλληνες αντάρτες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η Κερασιά είναι χτισμένη στις βορειοδυτικές πλαγιές του Πηλίου. Ένα λιθόστρωτο μονοπάτι οδηγεί από την πλατεία στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, που βρίσκεται δίπλα σε ένα πέτρινο τοξωτό γεφύρι. Από το 2001, το Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου λειτουργεί στο χωριό. Ένας κοντινός στενός δρόμος οδηγεί στην εγκαταλειμμένη Άνω Κερασιά. Την ίδια διαδρομή ακολουθούσαν και οι παλιοί κάτοικοι του χωριού που ήταν κυρίως κτηνοτρόφοι, για να μετακινούνται μεταξύ των δύο οικισμών ανάλογα με την εποχή. Στα τελευταία στάδια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το χωριό καταστράφηκε τελείως από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής κατά τη διάρκεια μιας εκκαθαριστικής επιχείρησης που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο και τον Απρίλιο 1944. Ένα μνημείο για την Εθνική Αντίσταση, μαζί με ένα καμένο σχολείο και πολλά κατεστραμμένα σπίτια, στέκονται ως σιωπηλοί μάρτυρες αυτών των τρομακτικών καιρών. Η Κερασιά έχει ενταχτεί στο Ελληνικό Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών 1940-1945. Ένας χωματόδρομος οδηγεί από την Άνω Κερασιά στο Βένετο, την Ι.Μ. Φλαμουρίου και το Πουρί μέσα από ένα πυκνό δάσος από οξιές, βελανιδιές, φλαμουριές, πλατάνια και καστανιές. Η εκκλησία της Κερασιάς πανηγυρίζει στις 6 Δεκεμβρίου, ενώ ο εορτασμός των Αγίων Αποστόλων στην Άνω Κερασιά γίνεται το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Ιουνίου. Επιπλέον, την άνοιξη πραγματοποιείται μια εκδήλωση ημι-μαραθώνιου από το Ριζόμυλο προς την Κερασιά (τέλη Μαρτίου έως αρχές Απριλίου) και κάθε χρόνο, τον Μάιο, οργανώνεται από τις τοπικές

Δήμος	Δημοτικά διαμερίσματα	Απογραφή πληθυσμού					
		1961	1971	1981	1991	2001	2011*
Βόλου		49,221	51,290	70,946	79,155	85,001	144,420
Κάρλας	Κανάλια	1,733	1,556	1,540	1,341	1,173	n/a
	Κερασιά	465	407	400	439	350	n/a
	Ριζόμυλος	1,549	1,483	1,620	1,696	1,567	n/a
	Στεφανοβικείο	1,631	1,642	1,985	1,826	1,950	n/a
	ΣΥΝΟΛΟ	5,378	5,088	5,545	5,302	5,040	n/a
Φερών	Άγιος Γεώργιος	732	666	720	1,091	940	n/a
	Αερινό	570	474	300	497	440	n/a
	Βελεστίνο (Χλόη)	3,442	3,151	3,661	4,026	3,764	n/a
	Μικρό Περιβολάκι	405	373	290	348	267	n/a
	Περίβλεπτο	1,486	1,297	930	987	799	n/a
	ΣΥΝΟΛΟ	6,635	5,961	5,901	6,949	6,210	n/a
Κοινότητα Κεραμιδίου	Κεραμίδι, Βένετο και Καμάρι	1,248	827	694	737	782	n/a
Ρ ή γ α Φεραίου	Συνένωση Δήμων Κάρλας και Φερών και Κοινότητας Κεραμιδίου (Σχέδιο Καλλικράτης)	---	---	---	---	---	10,970

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: *Τελευταία ενημέρωση Ιούλιος 2011

Πίνακας 5: Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας – Δημογραφικά στοιχεία (Σχέδιο Καλλικράτης)
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, 2012

αρχές η Πορεία Θυσίας και Μνήμης από την Κερασιά στην Άνω Κερασιά, προσελκύοντας πολλούς επισκέπτες. Το καλοκαίρι, οι ντόπιοι κάτοικοι και επισκέπτες καλούνται να απολαύσουν μία μουσική συναυλία στην Άνω Κερασιά. Καθώς δεν υπάρχει ηλεκτρισμός στο χωριό, η συναυλία γίνεται υπό το φως της αυγουσιτιάτικης πανσελήνου.

Στις 31 Μαρτίου 1883, τα Κανάλια ανακηρύχθηκαν πρωτεύουσα του νεοσύστατου Δήμου Βοιβηίδας (ΦΕΚ 126/2.4.1883, 651). Ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης σημειώνει στην εφημερίδα Προμηθέας (Σεπτέμβριος 1890) ότι ο Δήμος Βοιβηίδας είχε συνολικό πληθυσμό εκείνη την εποχή 2.523 κατοίκων (1.502 στα Κανάλια, 436 στην Κάπουρνα και 585 στην Κερασιά). Κατά τη διάρκεια του 1961-1971, ο συνολικός πληθυσμός στα Κανάλια, Κερασιά, Ριζόμυλο και Στεφανοβικείο μειώθηκε⁶ σε ποσοστό 5,4%. Η μεγαλύτερη πτώση παρατηρήθηκε στην Κερασιά (12,5%). Κατά την επόμενη δεκαετία, ο συνολικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά 6,4%, μια τάση που παρατηρείται σε όλα τα χωριά, εκτός από τα Κανάλια. Μερικές διακυμάνσεις του πληθυσμού παρατηρούνται την περίοδο 1981-1991, όταν ο τοπικός πληθυσμός αντιπροσώπευε το 2,8% του συνολικού πληθυσμού της Μαγνησίας. Τη δεκαετία του 1990, το ποσοστό του πληθυσμού μειώθηκε κατά 5,4% και αυξήθηκε μόνο στο Στεφανοβικείο. Η απογραφή του 2001 έδειξε ότι το ποσοστό ανεργίας στον πρώην Δήμο Κάρλας ήταν υψηλότερο από το μέσο όρο του Νομού Μαγνησίας. Ο πληθυσμός του Δήμου Ρήγα Φεραίου, σύμφωνα με τα πρώτα αποτελέσματα της απογραφής του 2011, είναι 10.970 κάτοικοι, που αντιπροσωπεύουν το 5,8% του συνολικού πληθυσμού της Μαγνησίας (Πίνακας 5).

Τα χωριά που βρίσκονται στην ανατολική πλευρά της λίμνης Κάρλας ήταν περισσότερο συνδεδεμένα με την ποικίλη οικονομία της λίμνης και κυρίως το ψάρεμα. Ενώ οι άνθρωποι που ζούσαν στα ορεινά χωριά ήταν παραδοσιακά κτηνοτρόφοι και υλοτόμοι, οι κάτοικοι της δυτικής πλευράς της ασχολούνταν με τη γεωργία. Μετά την πλήρη αποξήρανση της λίμνης Κάρλας,

σοβαρές νομικές διαφορές προέκυψαν σε θέματα ιδιοκτησίας γης. Οι νέες εκτάσεις που πρόεκυψαν μετά την αποξήρανση καταλήφθηκαν παράνομα, κυρίως από τους ιδιοκτήτες εκτάσεων που βρίσκονταν στις παρυφές της πρώην λίμνης. Η έκταση της παράνομης κατοχής της γης εξαρτιόνταν από το πόσο σημαντική πολιτική και οικονομική δύναμη διέθετε ο δράστης. Όσο παράξενο και αν φαίνεται, με τη χρήση παράνομων τεχνασμάτων και παλιών εγγράφων αμφιβόλου αξιοπιστίας, πολλοί δράστες κατάφεραν να αποσπάσουν ευνοϊκές αποφάσεις από το ανώτατο δικαστήριο, γεγονός που τους επέτρεψε να εμφανίζονται ως νόμιμοι ιδιοκτήτες, παρόλο που μερικές φορές είχαν ήδη πωλήσει τις εκτάσεις αυτές, πριν τη λήψη απόφασης (Gerakis, 1992). Ο αγώνας των πρώην ψαράδων και αγροτών για τη δημόσια γη που κατεχόταν παράνομα από άλλα άτομα έγινε εντονότερος, μετά την πτώση του στρατιωτικού καθεστώτος το 1974. Αν και θεσπίστηκαν διάφοροι άλλοι νόμοι σχετικά με τον ανασμό της γης, κανένας από αυτούς δεν εφαρμόστηκε αποτελεσματικά (Υπουργική Πράξη 95/1975, νόμοι 130/1974, 351/1976, 1341/1983).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η λίμνη Κάρλα περιήλθε στη δικαιοδοσία του ελληνικού κράτους (οθωμανικό διάταγμα 23/3/1839, όπως τροποποιήθηκε με το Νόμο ΣΑ/9.5.1853 σχετικά με την ιχθυοαλιεία και το Νόμο 2054/1923 σχετικά με την παράνομη αλιεία) (Κοβάνη, 2002). Δεδομένου ότι το επίπεδο της φορολογίας εκείνη την περίοδο ήταν περίπου 25-30%, η αλιεία της λίμνης ήταν εξαιρετικά επωφελής για την εθνική οικονομία. Το 1918, ιδρύθηκε η πρώτη ένωση αλιέων της λίμνης Κάρλας με την ονομασία *Βοιβής*. Οι ψαράδες προέρχονταν κατά κύριο λόγο από την Αμυγδαλή (Κουκουράβα), το Καλαμάκι, τα Κανάλια, το Κεραμίδι και το Στεφανοβίκειο (Πίνακας 6). Η αλιεία αποτελούσε μέρος ενός ευέλικτου πλαισίου διαφόρων παραγωγικών δραστηριοτήτων που ήταν απαραίτητες για τα αγροτικά νοικοκυριά της περιο-

Κοινότητες		1948-54	1955-56	1957-58	1958-59	1959-60	1960-61
Μαγνησία	Κανάλια	296	218	155	143	150	129
	Κεραμίδι	139	95	64	70	64	65
	Ριζόμυλος	5	0	0	1	1	1
	Στεφανοβίκειο	85	30	16	29	34	33
Λάρισα	Αμυγδαλή	43	17	21	20	20	9
	Αρμένιο	2	0	0	0	0	0
	Γλαύκη	1	3	0	0	0	0
	Έλαφος	3	0	0	0	0	0
	Καλαμάκι	14	7	7	8	0	0
	Καστρί	0	4	1	0	0	0
	Μελία	2	0	0	0	0	0
	Νιάματα	0	2	1	0	0	0
	Σωτήριο	7	5	3	2	6	3
TOTAL		597	381	268	273	275	240

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Κατά την περίοδο 1948-1961 υπήρχαν επίσης 5 εγγεγραμμένοι ψαράδες στη Νίκη και 15 στον Πλατύκαμπο (Λάρισα) (Ρούσκα, 2001). Σύμφωνα με το Τμήμα Αλιείας Βόλου κατά την περίοδο 1959-1960 είχαν εκδοθεί 151 άδειες αλιείας και λέμβων για τις κοινότητες Καναλιών (101), Κεραμιδίου (33), Στεφανοβικείου (8), Αμυγδαλής (6) και Σωτηρίου (3). Εκτός από τα παραπάνω δεν υπάρχουν άλλα διαθέσιμα μητρώα και καταστάσεις ψαράδων. Η ιχθυοπαραγωγή της λίμνης Κάρλας από τις αρχές μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα είχε ως εξής (σε τόνους), 1917: 1390,1, 1921: 1234,0, 1945: 192,0, 1946: 128,0, 1947: 87,6, 1948: 439,7, 1949: 908,1, 1950: 529,9, 1951: 225,4, 1952: 264,4, 1953: 623,4 και 1954: 526,8 (Gerakis, 1992)

Πίνακας 6: Εγγεγραμμένοι ψαράδες στη λίμνη Κάρλα κατά την περίοδο 1948-1961

Πηγή: Τμήμα Αλιείας Βόλου (Κοβάνη, 2002)

χής, όσον αφορά τόσο το εισόδημα όσο και τον επισιτισμό. Οι πραγματικοί λόγοι που οδήγησαν στην αποξήρανση της λίμνης Κάρλας δεν έχουν γίνει ακόμη γνωστοί. Το πρόσχημα αιτιολογήθηκε αόριστα, με βάση την αντιπλημμυρική προστασία, την αλατότητα του νερού, τη χαμηλή παραγωγικότητα σε ψάρια και την αυξημένη ανάγκη για νέα γεωργική γη. Η απώλεια των αλιευτικών τόπων στην περιοχή της λίμνης Κάρλας ήταν ιδιαίτερα αξιοσημείωτη, καθώς η παραγωγή ήταν αρκετά υψηλή με αποκορύφωση το 1917 που ξεπέρασε τους 1.390 τόνους ψαριών. Ακόμα και στις αρχές του 1950, ανερχόταν τακτικά σε πάνω από 500 τόνους. Μετά την αποξήρανση του υγροτόπου, η τοπική οικονομία βασίστηκε κατά κύριο λόγο στη γεωργία και την κτηνοτροφία (Πίνακας 7).

Εικόνα 3.22:
Η Άνω Κερασιά
στα μέσα
της δεκαετίας
του 1920
Πηγή:
Φωτογραφικό
Αρχείο
Στουρνάρα

Γεωγραφική Ενότητα	Συνολική έκταση	Γεωργική γη	Βοσκότοποι		Δάση	Υγρότοποι	Έκταση οι- κοσμών, οδών
			Δημόσιοι	Ιδιωτικοί			
Δ.Δ. Καναλιών	59.6 (26.7)	25.2 (42.3)	22.2 (37.2)	0.5 (0.8)	8.0 (13.4)	2.5 (4.2)	1.2 (2.0)
Δ.Δ. Κερασιάς	49.1 (22.0)	5.0 (10.2)	27.3 (55.6)	0.0 (0.0)	16.0 (32.6)	0.0 (0.0)	0.8 (1.6)
Δ. Δ. Ριζόμυλου	34.0 (15.2)	28.3 (83.2)	5.1 (15.0)	0.0 (0.0)	0.0 (0.0)	0.0 (0.0)	0.6 (1.8)
Δ. Δ. Στεφα- νοβικείου	80.9 (36.1)	66.2 (81.8)	0.0 (0.0)	9.0 (11.1)	0.0 (0.0)	4.0 (4.9)	1.7 (2.1)
Σύνολο	223.6 (100.0)	124.7 (55.8)	54.6 (24.4)	9.5 (4.2)	24.0 (10.8)	6.5 (2.9)	4.3 (1.9)

Πίνακας 7: Χρήσεις γης (τ. χλμ.) στον πρώην Δήμο Κάρλας (1991)
Πηγή: Ε.Υ.Τ.Π.Α., 2006

Τη δεκαετία του 1980 η γεωργική παράγωγή της περιοχής περιλάμβανε δημητριακά (684.200 στρέμματα), βαμβάκι (100.100 στρέμματα), σπυροφόρα δέντρα (76.900 στρέμματα), ζαχαρότευτλα (43.400 στρέμματα), ηλίανθο (21.500 στρέμματα), λαχανικά (10.100 στρέμματα) και αμπέλια (8.700 στρέμματα). Πριν από την αποξήρανση της λίμνης, στην περιοχή καλλιεργούνταν οι τοπικές ποικιλίες σιταριού *δεβέτα*, *ραψάνι* και *μαυραγάκι*. Σε περίπτωση πλημμύρας, η λίμνη Κάρλα λειτουργούσε ως συλλεκτήρας ιζημάτων, ενώ τα ρηχά νερά της και η πλούσια παράκτια βλάστηση συνέβαλαν στην ανακύκλωση και κυκλοφορία μεγάλων ποσοτήτων θρεπτικών συστατικών. Σήμερα, τέτοιες λειτουργίες έχουν χαθεί λόγω της εντατικής γεωργίας (Πίνακας 8). Η χρήση αγροχημικών που περιέχουν τόνους επικίνδυνων ουσιών, όπως θειικό αμμώνιο, φωσφορικό και νιτρικό κάλιο, σε συνδυασμό με την έλλειψη της αμειψισποράς, το μικρό ενδιαφέρον για τη βιολογική γεωργία και την ανεξέλεγκτη βιομηχανική δραστηριότητα, είχε επιφέρει σοβαρούς περιορισμούς στη γεωργική παραγωγικότητα της πρόσφατα ανακτημένης γεωργικής γης (Gerakis, 1992). Επιπλέον, ενώ πριν από την αποξήρανση της λίμνης, ο υδροφόρος ορίζοντας βρισκόταν πολύ κοντά στην επιφάνεια της γης, μετά την καταστροφή του υγροτόπου μειώθηκε αισθητά, φτάνοντας πάνω από 150 μ. κάτω από το έδαφος στο νότιο άκρο της λεκάνης. Ο υδροφόρος ορίζοντας της λίμνης είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τα υπόγεια ύδατα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο υπερεκμετάλλευσης, καθώς πληθώρα πηγαδιών με ηλεκτρικές αντλίες λειτουργούσαν μέχρι πρόσφατα στη λεκάνη της λίμνης Κάρλας (Sidiropoulos κ.ά., 2008). Σήμερα, οι γεωργικές πρακτικές δεν είναι πλέον παραδοσιακές. Λόγω του μικροκλίματος της περιοχής και των χρήσεων της γης, η γεωργία στο Στεφανοβίκειο και το Ριζόμυλο βασίζεται κυρίως στις αροτραίες καλλιέργειες, ενώ στα Κανάλια και την Κερασιά, σε μεγάλο βαθμό, επικεντρώνεται στην καλλιέργεια αμυγδαλιών. Άλλα τοπικά προϊόντα είναι το μέλι, τα αρωματικά φυτά και το κρασί.

Εικόνα 3.23:
Η πεδιάδα
μεταξύ
Στεφανοβικείου
και Καλαμακίου,
λίμνη Κάρλα

Η βόσκηση των αγροτικών ζώων γίνεται κυρίως στο Μαυροβούνι και, μέχρι πρόσφατα, στις εκτάσεις γης που είχαν ανακτηθεί μετά την αποξήρανση του υγροτόπου. Η εκτροφή αιγοπροβάτων, καθώς και ελεύθερης βοσκής αγελά-

Υδατικά διαμερίσματα	Άρδευση	Κτηνοτροφία	Υδρευση	Βιομηχανία	Λοιπές	Σύνολο
Αττικής	99.0	2.5	400.0	17.5	---	519.0
Ηπείρου	127.4	9.9	33.9	1.0	---	172.2
Θεσσαλίας	1,550.0	12.0	54.0	---	---	1,616.0
Θράκης	825.2	7.1	27.9	11.0	---	871.2
Ανατολικής Μακεδονίας	627.0	5.8	32.0	---	---	664.8
Δυτικής Μακεδονίας	609.4	7.9	43.7	30.0	80.0	771.0
Κεντρικής Μακεδονίας	527.6	8.0	99.8	80.0	---	715.4
Κρήτη	320.0	10.2	42.3	---	---	372.5
Νήσων Αιγαίου	80.2	6.8	37.2	---	---	124.2
Ανατολικής Πελοποννήσου	324.9	4.7	22.1	---	---	351.7
Βόρειας Πελοποννήσου	401.5	6.6	41.7	3.0	---	452.8
Δυτικής Πελοποννήσου	201.0	5.0	23.0	3.0	20.0	252.0
Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας	773.7	9.9	165.9	12.6	---	962.1
Δυτικής Στερεάς Ελλάδας	366.5	9.0	22.4	---	---	397.9
Σύνολο χώρας	6,833.4	105.4	1,045.0	158.1	100.0	8,242.8

Πίνακας 8: Ετήσια ζήτηση νερού κατά καταναλωτική χρήση και υδατικό διαμέρισμα (κυβ.μ.)
Πηγή: Κουτσογιάννης κ.ά., 2008

Εικόνα 3.24:
Ανθισμένες
αμυγδαλιές στη
λίμνη Κάρλα

Εικόνα 3.25:
Αγρότης του
θεσσαλικού
κάμπου,
κάπου μεταξύ
Κοκκίνων και
Αρμενίου κοντά
στη λίμνη Κάρλα.
Στο βάθος,
φαίνεται το
πρώην νησάκι
της Πέτρας

δων και χοίρων, προσφέρει, σε αντίθεση με τη γεωργία, συνεχή απασχόληση. Τα κύρια προϊόντα περιλαμβάνουν κρέας, αυγά, μαλλί, γάλα, τυρί και άλλα γαλακτοκομικά είδη. Οι ντόπιοι κτηνοτρόφοι ανησυχούν για το ενδεχόμενο περιορισμού των βοσκοτόπων λόγω της μερικής αποκατάστασης της λίμνης. Από την άλλη πλευρά, το κόστος της γεωργικής παραγωγής επηρεάζεται κυρίως από το κόστος άρδευσης. Το νερό της νεοσύστατης λίμνης Κάρλας θα είναι σε θέση να μειώσει το κόστος αυτό, γεγονός που θα αποτελέσει σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα για ολόκληρη την περιοχή (Ε.Υ.Τ.Π.Α., 2006).

Ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας του δημοτικού διαμερίσματος της Κάρλας δεν έχουν αναπτυχθεί αρκετά. Οι λίγες επιχειρήσεις που υπάρχουν είναι συνήθως μικρού μεγέθους, οικογενειακές επιχειρήσεις, που λειτουργούν μόνο με λίγους υπαλλήλους. Μια πιθανή αναδιάρθρωση του πρωτογενούς τομέα, θα μπορούσε να προωθήσει μια σειρά από δραστηριότητες στο δευτερογενή τομέα. Επίσης, η μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας μπορεί να επιφέρει σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης στην περίπτωση του τριτογενή τομέα, ιδιαίτερα στην εναλλακτική τουριστική βιομηχανία.

Την περίοδο 1993-1997 καταγράφηκε αύξηση των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών στην περιοχή. Αν και η τάση αυτή δεν διατηρήθηκε την περίοδο 1997-1999, αυξήθηκε κατά την περίοδο 2004-2005 όταν οι εγχώριες και οι διεθνείς αφίξεις τουριστών αυξήθηκαν και πάλι (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006). Οι αριθμοί των τουριστών αναμένεται να αυξηθούν κατά τα επόμενα έτη (Πίνακας 9), σε όλα τα είδη τουρισμού, συμπεριλαμβανομένου του πολιτιστικού, εκπαιδευτικού, επιχειρηματικού, θρησκευτικού, οικολογικού και αγροτικού τουρισμού. Η ανάπτυξη του τουρισμού, όμως, συνοδεύεται από σημαντικές προκλήσεις, όπως η κατανάλωση νερού, η διαχείριση των αποβλήτων, επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα και οι απειλές για την τοπική πολιτιστική κληρονομιά. Στη λίμνη Κάρλα, ο εναλλακτικός τουρισμός θα μπορούσε να είναι μία από τις βασικές κινητήριες δυνάμεις της αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής, αρκεί να σέβεται την τοπική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά και να παραμένει ανθεκτικός σε οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Εικόνα 3.26:
Κιόσκι και
παρατηρητήριο
πουλιών στη
λίμνη Κάρλα

Έτος	Προβλεπόμενη τουριστική κίνηση ημεδαπών τουριστών		Προβλεπόμενη τουριστική κίνηση αλλοδαπών τουριστών	
	Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας	Ευρύτερη περιοχή λίμνης Κάρλας	Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας	Ευρύτερη περιοχή λίμνης Κάρλας
2014	382,305	26,722	71,224	4,214
2015	391,579	32,877	71,146	5,061
2016	399,723	39,116	71,391	5,930
2017	408,009	45,582	71,523	6,795
2018	416,219	52,250	71,576	7,660
2019	424,268	59,117	71,838	8,552
2020	432,279	60,185	72,194	8,600
2021	440,318	61,262	72,559	8,649
2022	448,598	62,363	73,097	8,716
2023	456,818	63,463	73,439	8,761

Πίνακας 9: Προβλεπόμενη τουριστική κίνηση ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών στην
Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας και στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας
Πηγή: Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006

Εικόνα 3.27:
Ένα ορεινό
ρέμα κοντά στην
Ι.Μ. Φλαμουρίου

Η παραδοσιακή, νομαδική ζωή στην Κερασιά Μαγνησίας

της Αντωνίας Χασιώτη

Προέδρου Τοπικού Συμβουλίου Κερασιάς, Δήμος Ρήγα Φεραίου, Κερασιά, Απρίλιος 2013

Η Κερασιά, ένα μικρό χωριό 300 κατοίκων που ανήκει διοικητικά στο Δήμο Ρήγα Φεραίου, κατάφερε να διατηρήσει τη δική του κουλτούρα και ιστορία, τους δικούς του μύθους και θρύλους, παρ' όλες τις κοινωνικές καταστροφές (κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) και τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις που υπέστη σε πιο πρόσφατες περιόδους. Ο επισκέπτης μπορεί να χαρεί όμορφες διαδρομές πεζοπορίας μέσα στην πυκνή βλάστηση, να περπατήσει σε καλντερίμια και σε πυκνά δάση, να ξεναγηθεί στο Μουσείο-Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου και να απολαύσει παραδοσιακή κουζίνα με ντόπιο κρασί στις δυο ταβέρνες του χωριού.

Το χωριό οφείλει το όνομα του σε μια αιωνόβια κερασιά που στις ρίζες της βρέθηκε η εικόνα των Αγίων Αποστόλων. Την εικόνα στέγασε η πετρόχτιστη –ομώνυμη– εκκλησία στην Άνω Κερασιά, η οποία χτίστηκε το 1812 και καταστράφηκε ολοσχερώς από τους Γερμανούς κατακτητές το 1944. Το 1991, έγιναν σημαντικές εργασίες αναστήλωσης της εκκλησίας με τη συμβολή του Πολιτιστικού Συλλόγου Κερασιάς, ντόπιων και απόδημων Κερασιωτών. Τα περισσότερα σπίτια παραμένουν εγκαταλελειμμένα, ενώ πρόσφατα αναστηλώθηκε και η πλατεία του χωριού, με δωρεές ντόπιων κατοίκων.

Οι πρώτοι κάτοικοι του χωριού ήταν κτηνοτρόφοι, νομάδες από τα Άγραφα που μετοίκησαν στα βουνά της Άνω Κερασιάς και συνέχισαν να ασχολούνται με την κτηνοτροφία. Ο Ηλίας Λεφούσης αναφέρει χαρακτηριστικά *“...ένα στοιχείο που μας ενθαρρύνει να πιστέψουμε πως εκείνοι οι άνθρωποι κατέβηκαν από τα ψηλά Άγραφα, είναι το γεγονός ότι έφεραν μαζί τους μερικά εθίματα [...] τα υψωμένα δέντρα [...], ένα έθιμο που οι ρίζες του χάνονται τα βάθη του χρόνου. Στην Άνω Κερασιά είχαμε υψωμένα δέντρα ως τις μέρες μας, πράγμα που σημαίνει πως οι άνθρωποι εκείνοι έφεραν το μύθο απ' την πατρίδα τους [...] τα Άγραφα”*.

Με κριτήρια κυρίως την τοποθεσία αλλά και το μέγεθος των δέντρων, επιλέγονταν ορισμένα δέντρα (συνήθως περιμετρικά του οικισμού) και μετά από μια τελετή (όπου τα διάβαζε ο παπάς του χωριού) τοποθετούνταν σε αυτά (σε χαραγματιές, κουφάλες, κλαδιά κτλ.) αγίασμα, κερί, λιβάνι και ότι άλλο οι ντόπιοι κάτοικοι θεωρούσαν ιερό. Η τελετή αυτή επαναλαμβάνονταν συχνά. Πίστευαν ότι με αυτό τον τρόπο προστατεύονταν το χωριό, κάτοικοι και ζώα, από αρρώστιες και καταστροφές. Σύμφωνα με τον τοπικό θρύλο, χάρη σ' αυτά τα δέντρα σώθηκε η Κερασιά από την πανώλη που θέριζε τους κατοίκους των χωριών γύρω από τη λίμνη Κάρλα. Εκεί, στην είσοδο της Παναγίας Δουρκιάς βρίσκεται αποτυπωμένη η πανώλη που ξέσπασε και γλύτωσαν οι Κερασιώτες από το κακό.

Πολλά ξωκλήσια βρίσκονται περιμετρικά της Άνω και Κάτω Κερασιάς, όπως της Παναγίας, του Αγίου Παντελεήμονα, του Αη-Γιάννη, του Αη-Λια, της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Αθανασίου, καθώς και οι περίφημες Ι.Μ. Φλαμουρίου και Σουρβιάς. Στην Κάτω Κερασιά, περνώντας το γεφύρι, βρίσκεται ο

Άη-Νικόλας, η κεντρική εκκλησία του χωριού. Το γεφύρι –χαρακτηρισμένο από την Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο– χτίστηκε από Γιαννιώτες μάστορες στα 1886 και αποτελούσε πέρασμα των Κερασιωτών και των κατοίκων των γύρω χωριών για την πόλη του Βόλου.

Μέχρι το 1944, οι κάτοικοι, ως κτηνοτρόφοι, μετακινούνταν αναλόγως των καιρικών συνθηκών από την Άνω στην Κάτω Κερασιά και αντίστροφα. Όσπου η λαίλαπα του Γερμανού κατακτητή έκαψε και τα δυο χωριά. Η Άνω Κερασιά ήταν έδρα του 54^{ου} συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός). Στις 4 Απριλίου του 1944 μετά από μια μάχη σχεδόν σώμα με σώμα στα Κοκκινόγια τα δύο χωριά καταστράφηκαν από τους Γερμανούς ως αντίποινα για τη συμμετοχή των κατοίκων στην εθνική αντίσταση.

Οι Κερασιώτες σκόρπισαν στα γειτονικά χωριά, στα Κανάλια, τα Κάπουρνα, τον Άγιο Ονούφριο και το Βόλο. Όταν πέρασε η μπόρα του πολέμου, γύρισαν πίσω για φτιάξουν ξανά το χωριό τους, την Κάτω Κερασιά, με προσωπική εργασία, πέτρα-πέτρα, σπιθαμή προς σπιθαμή κτίστηκαν σπίτια, εκκλησίες, ξωκλήσια, υδραγωγείο, σχολείο, κτλ. Η Άνω Κερασιά καμένη, κατεστραμμένη θυμίζει κάθε μέρα τη σκοτεινή δεκαετία του 1940. Αφηγήσεις των παππούδων, και του δικού μου παππού του Μανώλη, βασανισμένων από το ξύλο στην εξορία, με τα παιδιά τους στη ξενιτιά, υπενθυμίζουν στους κατοίκους σήμερα ότι η ζωή είναι ένας συνεχής αγώνας επιβίωσης και ότι μπορεί να είναι ευτυχισμένοι με απλά πράγματα. Τις στενάχωρες αφηγήσεις όμως ακολουθεί η διάθεση για δημιουργία, για αναγέννηση.

Σήμερα, οι κάτοικοι της Κερασιάς είναι εργάτες στα εργοστάσια (μέχρι πριν λίγα χρόνια στη βιομηχανική περιοχή του Βόλου), οικοδόμοι, μικροί γεωργοί που καλλιεργούν κυρίως αμυγδαλιές, ελιές και αμπέλια, κτηνοτρόφοι και υλοτόμοι. Η ζωή τους είναι λιτή και απλή, όπως και τα όνειρα τους. Μεροκάματο, σχολείο, πανηγύρια, οικογενειακές και θρησκευτικές γιορτές στα ξωκλήσια (στην Παναγία τη Δουρκιά, την *καβγατζού* όπως ονομάζεται, με χορό, κρασί και στο τέλος ένα καυγά για το χορό κατά το έθιμο), και κάποιες φορές σινεμά στην πλατεία.

Το 2005, το τοπικό συμβούλιο κατέθεσε πρόταση για την ένταξη του χωριού στο Ελληνικό Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών 1940-1945 και το 2009 ήρθε και η αναγνώριση από την πολιτεία (ΦΕΚ 146/17.8/2009), φόρος τιμής προς τους γονείς και τους παππούδες που έδωσαν τη ζωή τους για τον τόπο τους. Όμως, το σχολείο της Κερασιάς (που ακόμη και κατά τη διάρκεια δύσκολων εποχών δεν έπαψε να λειτουργεί, κυρίως με τη φροντίδα Κερασιωτών που ζούσαν στην Αίγυπτο) έκλεισε πριν μερικά χρόνια. Οι νέοι φεύγουν, και οι εποχές που περιμέναμε να πάμε στο Γυμνάσιο και Λύκειο των Καναλιών για να αποκτήσουμε τους πρώτους –εκτός Κερασιάς– φίλους φαίνεται ότι πέρασαν ανεπιστρεπτί.

Πριν από μερικά χρόνια, αναμενόταν η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής με την ανασύσταση της Κάρλας. Η οικονομική κρίση, παρόλα αυτά, αποτέλεσε πισωγύρισμα. Μπορεί όμως να είναι και μια καινούργια ευκαιρία, καθώς η

περιοχή μπορεί να αναπτύξει και να υποστηρίξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Οι Κερασιώτες παραμένουν αγωνιστές, με το δικό τους τρόπο, και προσπαθούν να φανούν άξιοι των προγόνων τους.

Με άλλα λόγια,

...τούτος ο λαός αφέντη μου δεν ξέρει πολλά λόγια, σωπαίνει, ακούει και όσα του λες τα δένει κομπολόγια [...] κι από τους τάφους ξεκινάν όλοι οι νεκροί του αγώνα και μπαίνουν πάλι στη σειρά με σιδερένιο γόνα [...] και τούτο το περήφανο, το άμετρο ψυχομέτρι, μόνη σημαία το φως κρατεί, μόνο σπαθί τ' αλέτρι!

Γιάννης Ρίτσος, *Ο Λαός*
από τη συλλογή *Πικραμένη μου Γενιά*, 1981

3.4

Κοινωνικές πεπιοθήσεις και πρακτικές

Οι εκκλησίες του Πηλίου, τα πέτρινα γεφύρια, οι βρύσες, τα καλντερίμια, τα παραδοσιακά αρχοντικά –συνήθως τριώροφα, με προεξέχον μπαλκόνι στον επάνω όροφο, ξυλόγλυπτα και ζωγραφιστά ταβάνια– χτίστηκαν από τεχνίτες από το Ζουπάνι (Πεντάλοφος, Κοζάνη) στη Δυτική Μακεδονία και την Πυρσόγιαννη (Ιωάννινα), στην Ήπειρο.

Μαρία Πασχάλη, 2004

Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Κατά τη διάρκεια του 15^{ου}-19^{ου} αιώνα, πολλές θεσσαλικές πόλεις ήκμασαν ως σημαντικά εμπορικά κέντρα⁷, συμπεριλαμβανομένων των Αμπελακίων, της Τσαριτσάνης και του Τύρναβου. Τα χωριά του Πηλίου, ιδίως, ανέπτυξαν αξιόλογες εμπορικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, κυρίως λόγω των προνομίων που έλαβαν από τον σουλτάνο Μεχμέτ IV. Η παράδοση λέει ότι το 1668, όταν επισκέφθηκε το Πήλιο, ο σουλτάνος Μεχμέτ IV ένωσε δέος για την ομορφιά του. Στη συνέχεια, το πρόσφερε ως δώρο στη μητέρα του, Βαλιντέ-Χανούμ, και εξέδωσε το διάταγμα του Πηλίου⁸, στο οποίο διακήρυξε ότι τα χωριά του Πηλίου ήταν αυτοδιοικούμενα. Στην πραγματικότητα, οι Οθωμανοί ήταν αδιάφοροι για το Πήλιο γιατί ήταν ακατάλληλο για προσοδοφόρα γεωργία. Ως εκ τούτου, οι εκτάσεις του Πηλίου, οι οποίες προηγου-

μένως ανήκαν στους τοπικούς φεουδάρχες και τα μοναστήρια, δόθηκαν είτε σε υπαλλήλους ή φιλανθρωπικά ιδρύματα της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Μουγογιάννης, 1983). Σήμερα, το μοναδικό φυσικό περιβάλλον του Πηλίου φιλοξενεί τα ερείπια αρχαίων οικισμών, μεσαιωνικών κάστρων, παλαιοχριστιανικών βασιλικών και είδη λαϊκής τέχνης που βρέθηκαν σε ναούς με σκαλιστή διακόσμηση, πλακόστρωτα δρομάκια, πέτρινες βρύσες, επιβλητικά πυργόσπιτα και αρχοντικά ευγενών, τα οποία συνιστούν τα χαρακτηριστικά τοπία της περιοχής.

Εικόνα 3.28:
Η παλιά
αποβάθρα της
Πέτρας (Σκάλα)
στο Δήμο
Κιλελέρ

Αφού κατέλαβε τη Θεσσαλία, ο οθωμανικός στρατός εγκαταστάθηκε στην περιοχή. Στα επόμενα χρόνια, εδαφικά δικαιώματα χορηγήθηκαν στους αποίκους από τη Μικρά Ασία που εγκαταστάθηκαν στις εύφορες πεδιάδες της Θεσσαλίας. Το 1423 και το 1463 αντίστοιχα, χιλιάδες Οθωμανοί, γνωστοί ως *Κονιάροι* και *Γιουρούκοι*, ίδρυσαν τα πρώτα οθωμανικά χωριά στη Θεσσαλία, συμπεριλαμβανομένου του Αλιφακλάρ (Καλαμάκι), του Γκερλί (Αρμένιο), του Κιλελέρ (Κυψέλη) και του Μπουραζανίου (Αχιλλείο). Τα περισσότερα από αυτά τα χωριά βρίσκονται κατά μήκος της γραμμής της παλαιάς εθνικής οδού Βόλου-Λάρισας, που εκτείνεται από τη λίμνη Κάρλα έως το χωριό Συκούριο. Στο Πήλιο, όπου η πλειοψηφία των χριστιανών αναζήτησαν καταφύγιο, οι βυζαντινές επιρροές είναι εμφανείς σε μερικά από τα παραδοσιακά αρχοντικά του, ενώ άλλα ήταν χτισμένα σύμφωνα με το αιγυπτιακό ύφος στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με λιτές γραμμές, συμμετρικά παράθυρα, σιδερένια μπαλκόνια και μαρμάρινες λεπτομέρειες. Ωστόσο, οι περισσότερες από τις δομές της περιοχής χτίστηκαν με βάση το βόρειο ελληνικό ύφος που έφεραν στην περιοχή πρόσφυγες από τη Μακεδονία και την Ήπειρο και συνδυάζει αρχιτεκτονικά στοιχεία του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Ο καταστροφικός σεισμός του 1955 (6,2 βαθμούς της κλίμακας Ρίχτερ) ήταν η αρχή της αλλοίωσης της ιστορικής και πολιτιστικής φυσιογνωμίας της περιοχής. Πολλά από τα νέα σπίτια στο Πήλιο δεν διατήρησαν την τοπική

Εικόνα 3.29:
Το Κεραμίδι
είναι ένα μικρό
παραδοσιακό
χωριό στις
βόρειες πλαγιές
του Πηλίου

αρχιτεκτονική τεχνοτροπία, ενώ στο Βόλο μια σειρά από νεοκλασικά κτήρια καταστράφηκαν, γεγονός που οδήγησε στην εμφάνιση των πολυώρων πολυκατοικιών που κυριεύσαν την πόλη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 (Κίζης, 1996· Ντρενογιάννης, 2008).

Τα χωριά Βένετο, Γλαφυρές, Κανάλια, Κερασιά και Κεραμίδι, έχουν κηρυχθεί παραδοσιακοί οικισμοί⁹, αποκαλύπτοντας διάφορες φάσεις της εξέλιξης της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006). Στις 31 Μαρτίου 1883, το Κεραμίδι έγινε η πρωτεύουσα του νεοσύστατου Δήμου Κασθαναίας (ΦΕΚ 126/2.4.1883, 648-649), που περιελάμβανε τα χωριά Βένετο, Βουλγαρινή, Καλαμάκι, Καστρί, Κουκουράβα, Πολυδένδρι και Σκλήθρο. Τα παλιά αρχοντικά στο Κεραμίδι, κατασκευασμένα από σκαλισμένο τοπικό σχιστόλιθο, προσφέρουν αξιόλογη θέα στο Αιγαίο Πέλαγος. Ήδη από τον 17^ο αιώνα, η κοινότητα του Κεραμιδίου ήταν απομονωμένη από την επιρροή των Οθωμανών. Επίσης, εικάζεται ότι υπήρχε κάποτε μια ακρόπολη κοντά στη θάλασσα, κοντά στο σημερινό Καμάρι, το οποίο ήταν η ομηρική πόλη της Κασθαναίας (Ε.Υ.Τ.Π.Α., 2006).

Στην Κερασιά, ένα πέτρινο γεφύρι που αποτελείται από δύο άνισα τόξα κατασκευασμένα με γκρι-πράσινο σχιστόλιθο χτίστηκε το 1886 στις όχθες του χειμάρρου Κερασιώτη. Η γέφυρα κηρύχθηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο το 1988 και περαιτέρω εργασίες αποκατάστασης έγιναν σε αυτήν το 1993. Σύμφωνα με μια τοπική παράδοση, προκειμένου να διασφαλιστεί η σταθερότητα της γέφυρας, οι κατασκευαστές έπρεπε να θυσιάσουν έναν νεαρό άνδρα που ονομαζόταν Μπόζας, ο οποίος θάφτηκε ζωντανός στα θεμέλια της κατασκευής. Στο χωριό των Καναλιών, τα αρχοντικά Λιόλιος και Βαϊρη έχουν, επίσης, κηρυχθεί ιστορικά μνημεία.

Ο Alfred Mezieres, ο οποίος επισκέφθηκε τα Κανάλια το 1853, σημείωσε ότι παρόλο που κατοικούσαν εκεί 172 οικογένειες, οι ντόπιοι ψαράδες

Εικόνα 3.30:
Τα χαμηλά και
ταπεινά σπίτια
των Καναλιών
Μαγνησίας

ζούσαν για εννέα μήνες στις ψαροκαλύβες τους δίπλα στη λίμνη (Ρούσας, 1997). Τα καλάμια των ψαροκαλυβών δεν ήταν καρφωμένα μεταξύ τους, αλλά συγκρατούνταν στη θέση τους καθώς δένονταν σφιχτά με άλλα διπλοδεμένα καλάμια. Ξύλινα δοκάρια τοποθετούνταν οριζόντια για να σχηματίσουν το πάτωμα, και κατακόρυφα για να στερεωθεί η οροφή. Οι καλύβες ήταν γενικά 3-4 μ. σε διάμετρο και 3 μ. σε ύψος. Ένας σταυρός τοποθετούνταν συχνά στην κορυφή της στέγης, ενώ μια κατσαρόλα, που ονομαζόταν *κακαβούλα*, τοποθετούνταν στο κέντρο της καλύβας. Ο Alfred Mezieres σημειώνει ότι οι ψαροκαλύβες ήταν πανομοιότυπες με τις καλύβες των βοσκών στους βάλτους Ποντίν της Ιταλίας, μια περιοχή που κάποτε ήταν γνωστή ως βάλτος ελονοσίας, αλλά ... ενώ πολλά χωριά της πεδιάδας της Θεσσαλίας υποφέρουν από κρίσεις ελονοσίας, οι τοπικοί αλιείς, οι οποίοι περνούν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους στις ψαροκαλύβες δίπλα στη λίμνη είναι ανθεκτικοί στην ελονοσία και ζουν περισσότερο ¹⁰ (στο Κοβάνη, 2002, 66). Οι παραδοσιακές αυτές ψαροκαλύβες κατασκευάζονταν μέχρι την πλήρη αποξήρανση της λίμνης.

Επιπλέον, τα λιθόστρωτα καλντερίμια αποτελούν ένα ιδιαίτερο στοιχείο της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Το δίκτυο των παλιών καλντεριμιών, που κάποτε συνέδεε όλα τα χωριά του Πηλίου, έχει σε μεγάλο βαθμό καταστραφεί λόγω των αστικών πιέσεων και της άναρχης τουριστικής ανάπτυξης. Στη λίμνη Κάρλα, όμως, υπάρχουν μονοπάτια πεζοπορίας που σε κάποια σημεία ακολουθούν ότι έχει απομείνει από αυτούς τους παλιούς λιθόστρωτους δρόμους. Ένα τέτοιο μονοπάτι, που κάποτε χρησιμοποιούνταν για τη σύνδεση της βυζαντινής Δημητριάδας με τις Γλαφυρές, τη Βοιβιήδα και την Κασθαναία, συνιστάται ακόμη για πεζοπορία και άλλες υπαίθριες δραστηριότητες.

Εικόνα 3.31:
Παραδοσιακή
ψαροκαλύβα
στο
Στεφανοβίκειο

Οικιστικές κατασκευές της λίμνης Κάρλας

Αφηγητές: Δημήτριος Γ. Καλαμίδας, Ιωάννης Δ. Καραϊσκος

Καταγραφή: Βάνα Γεωργαλά, Δήμος Ρήγα Φεραίου

Η ανάγκη του ανθρώπου για προφύλαξη-προστασία τον οδήγησαν στην κατασκευή μιας στοιχειώδους στέγης, από υλικά που αφθονούσαν στον περιβάλλοντα χώρο.

Οι Καναλιώτες ψαράδες κατασκεύαζαν τις καλύβες τους μέσα στο νερό της λίμνης σε προφυλαγμένη θέση, ανάμεσα στα καλάμια. Κάθε καλύβα εκτός από την ανάγκη προστασίας οριοθετούσε και ένα χώρο ψαρέματος. Ο τρόπος ζωής και οι συνθήκες εργασίας καθόριζαν τη μορφή της καλύβας, έτσι ώστε να διευκολύνει το επάγγελμα των χρηστών της. Οι καλύβες μαζί με τη λίμνη αποτελούσαν έναν ενιαίο χώρο εργασίας, γι' αυτόν το λόγο παρευρίσκονταν μόνο άντρες, δημιουργώντας ένα σύνολο μιας μοναδικής κοινωνίας που διέπονταν από άγραφους νόμους.

Οι λιμναίες κατοικίες προορίζονταν για ψαράδες και ήταν συνήθως προσωρινά και εύκολα στην κατασκευή καταλύματα. Αποτελούσαν πρωτόγονης μορφής, μονόχωρες κατοικίες μικρών διαστάσεων, με ανοιχτή εστία στη μέση της καλύβας. Κατασκευάζονταν πάνω σε πάτωμα το οποίο οι ίδιοι διαμόρφωναν. Δένανε δεμάτια με διάφορα υλικά (ραγάζια*, καλάμια κ.ά.) που έβρισκαν στη λίμνη και τα έριχναν μέσα στο νερό, με αντίθετη φορά πάνω στα πρώτα δεμάτια. Η διαδικασία συνεχιζόταν με αυτόν τον τρόπο μέχρι να φτάσουν στην επιφάνεια, δημιουργώντας το πάτωμα της καλύβας.

Η διάσταση του πατώματος ήταν λίγο μεγαλύτερη από όση χρειαζόταν για να κατασκευαστεί η καλύβα –ανάλογα με τον αριθμό των ατόμων που θα έμεναν σ' αυτή– ώστε να περισσέψει περιμετρικά και χώρος για βεράντα. Ο χώρος αυτός είχε επίσης χρηστικό χαρακτήρα, εφόσον εκεί στέγνωναν τα δίχτυα και τα ρούχα τους οι ψαράδες. Η αυλή περιμετρικά ήταν περίπου 2,5 τετραγωνικά μέτρα.

Το βάθος του νερού στο σημείο που επέλεγαν για την κατασκευή της καλύβας δεν ξεπερνούσε το ένα μέτρο. Για να μην παρασύρονται από τις καιρικές συνθήκες, οι ψαράδες πάκτωναν ξύλα για να στηρίξουν την καλύβα και το πάτωμα όσο πιο βαθιά μπορούσαν στον πυθμένα της λίμνης. Τα ξύλα της πάκτωσης είχαν διάμετρο 10 εκ. περίπου και έβγαιναν πάνω από την επιφάνεια του νερού. Εκεί δένανε λεπτότερης διαμέτρου ξύλα οξιάς ή μελίγας** ύψους 2-2,5 μέτρων και τα τοποθετούσαν κατακόρυφα και με κλίση προς τα μέσα. Στη συνέχεια λυγίζαν λεπτότερα ξύλα από μελίγα και οξιά και έζωναν περιμετρικά την καλύβα ανά 50 εκατοστά. Έπειτα άρχιζαν να ντύνουν την καλύβα τοποθετώντας τα ραγάζια και τα καλάμια με διάταξη λεπιδωτή (μορφής λεπιών ψαριού) όλα με κλίση προς τα κάτω. Κατόπιν, περνούσαν δεύτερη ζώνη από μελίγα ή οξιά και επαναλάμβαναν την ίδια διαδικασία δεσίματος, την οποία ονόμαζαν ζώματα.

Στο κέντρο της καλύβας υπήρχε η εστία, η οποία ήταν κατά 15 εκατοστά πιο κάτω από το δάπεδο, δημιουργώντας μια κυκλική τρύπα. Αυτήν την επένδυ-

αν με πέτρα (χοντρή πλάκα) και έχτιζαν περιμετρικά και έξω από αυτή άλλες πλάκες, 15 εκατοστών περίπου σε ύψος. Στο κέντρο της εστίας, από την οροφή της καλύβας δένανε σύρμα και εκεί κρεμούσαν την κακαβούλα, όπως έλεγαν το μικρό καζάνι, για την ετοιμασία της τροφής τους που αποτελούνταν συνήθως από ψάρια. Σύμφωνα με περιγραφές ψαράδων, τα ίδια ψάρια, μαγειρεμένα με τον ίδιο τρόπο δεν γινόταν τόσο νόστιμα όταν μαγειρευόταν στα σπίτια του χωριού. Αυτό το απέδιδαν στο νερό που χρησιμοποιούσαν, το οποίο έπαιρναν από τη λίμνη, ενώ στο χωριό χρησιμοποιούσαν νερό από την πηγή. Στην κορυφή της καλύβας πρόσθεταν πάντα ένα σταυρό γιατί, όπως ανέφερε ένας από τους αφηγητές ...ο θεός μας φύλαγε, υπήρχε άμεσος κίνδυνος φωτιάς και είχαν καεί πολλές καλύβες. Άμα άνοιγε απότομα η πόρτα και έφερνε δυνατό αέρα, σκορπούσε τη φωτιά από την εστία και μπορούσαν εύκολα να πάρουν φωτιά τα τοιχώματα της καλύβας που ήταν από ξερά καλάμια.

Το επάγγελμα του ψαρά ήταν κληρονομικό, ο πατέρας το κληροδοτούσε στα παιδιά του. Τα μάθαινε επίσης και τον τρόπο κατασκευής της καλύβας. Ο παραδοσιακός αυτός τρόπος κατασκευής σταμάτησε να χρησιμοποιείται μετά από την αποξήρανση της λίμνης. Οι καλύβες εξαφανίστηκαν κι αυτές. Μαζί τους εξαφανίστηκαν οι παραδοσιακές γνώσεις, τεχνικές και οι αξίες της λαϊκής αρχιτεκτονικής που είχαν τη δική τους λογική, το δικό τους λειτουργικό χαρακτήρα, τη δική τους ευρηματικότητα που αποτυπωνόταν αρμονικά στο χώρο της λίμνης, όπου αρχιτέκτονες ήταν τα στοιχεία της φύσης. Εξάλλου η αγροτική-αλιευτική αρχιτεκτονική καθοριζόταν από κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, ενώ ταυτόχρονα εξαρτιόταν άμεσα από τα υλικά και τις κατασκευαστικές τεχνικές που χρησιμοποιούνταν σε κάθε τόπο. Η λιμναία αρχιτεκτονική-κατασκευή μεταχειρίστηκε τις διαθέσιμες πρώτες ύλες, τον ξύλινο σκελετό και για την τοιχοποιία τα καλάμια και τα ραγάζια.

...Κάρλα λίμνη μου όμορφη που σ'έχουνε ξεράνει τον τόπο που μας άφησες για τίποτα δεν κάνει. Να ξαναγίνεις θα'θελα, οι γλάροι να πετάξουν και οι ψαράδες οι παλιοί καλύβες να σου φτιάξουν. Να κρεμαστούν οι κακαβιές τη σούπα τους να βράσουν και το βραδάκι στη στεριά τσακάλια να ουρλιάζουν, κρύοι βοριάδες να φυσούν τον κόσμο να χαλάνε και οι ψαράδες οι παλιοί τη σούπα τους να φάνε. Από την κολοκύθα τους καλό κρασί να πούνε και στη ψαράδικη βραδιά τραγούδια να ακούσουν. Ξεράθηκαν και χάθηκαν τα ψαριά, τα παπιά σου όπου έθρεψες στην κατοχή τα νηστικά παιδιά σου...

Κατά τη διάρκεια της αφήγησης, ο Δημήτρης Καλαμίδας θυμήθηκε το παραπάνω ποίημα για τη λίμνη Κάρλα, το οποίο περιγράφει ότι κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής ο υγρότοπος έθρεψε πολλούς Βολιώτες που φτάνανε στη λίμνη τρικλίζοντας από την πείνα. Οι ψαράδες τους έδιναν ψάρια και αφού τρώγανε οι ίδιοι γεμίζανε και τα σακιά τους και πηγαίνανε και πίσω στην οικογένεια τους.

* ραγάζι: το φυτό *Latifolia typha*, πλατύφυλλη ψάθα (πωώδες υδροχαρές φυτό)

**μελίγα: το φυτό *Fraxinus ornus*, μεγάλος φυλλοβόλος θάμνος

Εικόνα 3.32:
*Nycticorax
nycticorax* –
Κοινός
νυχτοκόρακας,
λίμνη Κάρλα

Αλιεία

Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οι ψαράδες των Καναλιών ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν ένα μικρό ποσό για αδειοδότηση, αλλά ήταν επίσης υπεύθυνοι για την αποκλειστική διαχείριση της λίμνης, σύμφωνα με ένα εδαφικό διάταγμα που εκδόθηκε από τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙΙ. Κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών (1770-1774), η περιοχή υπέφερε από τους Οθωμανούς που επέστρεφαν από την Πελοπόννησο μετά την καταστολή της ελληνικής εξέγερσης, αλλά ανέκτησε την εμπορική της σημασία –λόγω της αλιείας– τα αμέσως επόμενα χρόνια. Τον Απρίλιο 1891, ο Βλάχης Γαβριηλίδης, δημοσιογράφος, δημοσίευσε ένα άρθρο στην Ακρόπολη που παρότρυνε τους ντόπιους να σκεφτήτε *περί νέας γεωργίας και αποξηράνατε την Κάρλαν* (Ρούσας, 2001). Πολλά χρόνια αργότερα, ένα ποίημα της Αγλαΐας Τσεκούρα-Οικονομίδη (στο Λεφούσης, 1997) περιέγραψε μια κάπως διαφορετική κατάσταση:

...αφιέρωμα στην Κάρλα, το βάλτο που αγαπώ [...] αν μπορούσες να ακούσεις το τραγούδι του βάλτου, σαν ο ήλιος τον ορίζοντα βάφει στο αίμα και η νύχτα τα μαβιά της τα πέπλα μπρος στα μάτια σου αρχινά να απλώνει. Αν μπορούσες να πεις «καληνύχτα γλυκέ μου» στον τσικνιά που ζυγιάζεται για να βρει να φωλιάσει σε καλάμια πανύψηλα για τις ώρες του ύπνου [...] τότε, φίλε μου άγνωστε θα 'νιωθες γιατί σπίτι μου θα 'θελα μια καλύβα, όπως άλλοτε [...] στων πουλιών το λημέρι αυτό και στη γλώσσα τους μόνο ν' ακούω έν' αντίο στέρνο όταν θα 'ρθει η ώρα...

Εικόνα 3.33:
Μοντέλο σε
κλίμακα μιας
παραδοσιακής
βάρκας της
λίμνης Κάρλας,
Κέντρο
Ενημέρωσης
Ορεινού
Βόρειου Πηλίου

Μία κατά κύριο λόγο ανδροκρατούμενη κοινωνία, περίπου 1.000 οικογενειών, επέζησε γύρω από τη λίμνη Κάρλα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ως επί το πλείστον κερδίζοντας τα προς το ζην μέσω της αλιείας και άλλων πρακτικών διαβίωσης που εμφάνιζαν πολλά κοινά με τις προϊστορικές κοινωνίες της περιοχής. Το *φουντάνι* (ο τόπος όπου κατασκευάζονταν οι καλύβες) επιλεγόταν προσεκτικά. Τα *καράβια* (όπως ονόμαζαν οι ψαράδες τις βάρκες τους, επίσης γνωστές και ως *πλατσίδες* ή *περατζάνες*) ταξίδευαν πάνω στα νερά της λίμνης, ενώ οι *καπετάνιοι* ήταν υπεύθυνοι για την ομαλή

λειτουργία των ομάδων τους, οι οποίες συνήθως αποτελούνταν από 2-5 ψαράδες. Η ορολογία αυτή είναι γνωστή στους ναυτικούς των θαλασσών, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς τους άντρες δεν είχαν δει ποτέ τη θάλασσα, ούτε ήξεραν κολύμπι. Περιστασιακά, οι καμπάνες των εκκλησιών από τα κοντινά χωριά χτυπούσαν, για να προειδοποιήσουν τους ψαράδες που βρίσκονταν στα ανοικτά της λίμνης ότι ο καιρός άλλαζε γρήγορα. Στις 3-4 Σεπτεμβρίου 1958, δύο ψαράδες, ο Κώστας Τσιγγενές και ο Γιάννης Χαλκιάς, πνίγηκαν όταν η βάρκα τους αναποδογύρισε κατά τη διάρκεια μιας ξαφνικής καταιγίδας (Ρούσκας, 2001).

Τα ρηχά νερά της λίμνης και οι καλαμιές ήταν οι κύριοι παράγοντες στους οποίους έπρεπε να προσαρμοστεί το σχήμα των βαρκών. Έτσι, οι βάρκες δεν είχαν καρίνες, αλλά επίπεδη βάση και ανυψωμένη πλώρη (κεφαλάρι) και πρύμνη (κωλάτσα). Διάφοροι τύποι ξυλείας –δρυς, οξιά, πεύκο και καστανιά– χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή του κάθε μέρους του σκάφους. Οι ψαράδες έστηναν τις παγίδες –κατίκι, μανδράκια, ντουκιάνι και αυλή– που κατασκεύαζαν οι ίδιοι από καλάμια και ήταν ειδικά πλεγμένες για κυπρίνους, τσιρώνια και χέλια. Τα συνήθη δίχτυα περιλάμβαναν γρίπο ποδοβάτη για ρηχά νερά, γρίπο μακαρά για βαθιά νερά, κόδρα, τσίφτι και βλάρι ή αυγάρι. Επιπλέον, ο κλάπανος ήταν μια μεταλλική χοάνη τοποθετημένη σε ένα σκουπόξυλο που χρησιμοποιούνταν για να κατευθύνουν τα ψάρια προς τα γυροβόλια, τα κανάλια, όπου τα ψάρια κρατούνταν ζωντανά μέχρι να πωληθούν και να καταναλωθούν. Απλωταριά ήταν το μέρος όπου άπλωναν τα δίχτυα για να στεγνώσουν, ενώ τσαμαδούρα και φαναριέρα ονόμαζαν τη σημαδούρα και το φανάρι αντίστοιχα (Πίνακας 10).

Για δύο ή τρεις μήνες, οι ψαράδες σταματούσαν τις εργασίες τους, έτσι ώστε να μη διαταραχθεί η αναπαραγωγή των ψαριών. Αναφέρονται σε αυτή την περίοδο ως απεργία, η οποία συνήθως διαρκούσε από τον Μάιο έως και τον Ιούλιο. Η Πρωτομαγιά ήταν μια μέρα εορτασμού, όταν οι ψαράδες με τις οικογένειές τους πήγαιναν στη λίμνη για βαρκαάδα. Πριν από την αποξήρανση της λίμνης, ο τόπος έσφυζε από ζωή, όταν όμως τα νερά της εξαφανίστηκαν, αυτή η εξαιρετική περιοχή καταστράφηκε ολοσχερώς (Ελληνα, 2007). Παρόμοια αισθήματα εκφράστηκαν σε ένα ποίημα της Κλέλιας Χαλά (στο Ρούσκας, 2001):

...μια λίμνη, μια ιστορία, η αποξήρανση της έφερε μεγάλη δυστυχία, εσύ δε νοιάζεσαι μα άνθρωποι υποφέρουν, το τι περνούν κάθε χρονιά μονάχα αυτοί το ξέρουν [...] κι αν τίποτα δεν κάνουμε μέρες ακόμα πιο δύσκολες θα έρθουν. Τη λίμνη αποξηράνανε χωρίς να το σκεφτούνε, το μεγάλο λάθος τους δεν μπόρεσαν να δούνε. Όμως οι ελπίδες δεν έχουν πνιγεί. Υπάρχει πάντα τρόπος τα χαμόγελα να επιστρέψουν φτάνει όλοι να το πιστέψουν, πως η Κάρλα μπορεί και πρέπει να ξαναγεννηθεί ...

Η αλιεία στη λίμνη Κάρλα δεν ήταν ο μόνος τρόπος διαβίωσης για τους κατοίκους των γύρω χωριών¹¹. Κάποιοι είχαν άλλες ασχολίες, όπως η διανομή και εμπορία ψαριών, η κατασκευή σκαφών και η επισκευή αλιευτικών εργαλείων. Οι παραδοσιακές βάρκες χρησιμοποιήθηκαν επίσης για τη μεταφορά ατόμων –από το Καλαμάκι στο Αχιλλείο, για παράδειγμα, όπου οι επιβάτες

θα μεταφέρονταν με μουλάρια στο Κιλελέρ και, στη συνέχεια, στη Λάρισα ή το Βόλο με το τρένο– τη μεταφορά ζώων και άλλων αγαθών. Το υδρόβιο κυνήγι εξασκούνταν επίσης στην περιοχή με δεδομένη την πλούσια βιοποικιλότητα της και συμπλήρωνε τακτικά την τοπική διατροφή (Ταλιάνης και Ρούσκας, 1996).

Όροι	Επεξήγηση
Αγκούλα, η	Ξύλινος γάντζος, κρεμαστάρι
Αμπάσικο, το	Καράβι με χαμηλό κεφαλάρι
Απλάδι, το	Δίχτυ χωρίς μανό
Αρμάτωμα, το	Τοποθέτηση μανό στα δίχτυα, δέσιμο
Αρτιμάς, ο	Πλημμύρα που ανεβάζει τη στάθμη της λίμνης
Βαλτοσίδερο, το	Εργαλείο για το κόψιμο των καλαμιών
Βιργιά, τα	Υδροχαρή φυτά
Βρακιά, τα	Ανοίγματα του διχτυού στο γρίπο
Γαλίκι, το	Μεγάλο κοφίνι
Γρίπος, ο	Εργαλείο ομαδικού τρόπου ψαρέματος με ειδικά δίχτυα
Ζώσματα, τα	Οριζόντια ξύλα του σκελετού της ψαροκαλύβας
Κάδος, ο	Ξύλινο κοίλο φτυαράκι για το άδειασμα των νερών από το καράβι
Καζίλι, το	Σχοινί στερέωσης διχτυού και φελλών στο επάνω μέρος
Καθίστρα, η	Εγκάρσια σανίδα για να κάθεσαι ο ψαράς στο καράβι
Κανόνι, το	Επίπεδο ξύλο που ρυθμίζει ανοίγματα στο πλέξιμο των διχτυών
Κατινάρικο, το	Καράβι για μεταφορά σκευών και των ρούχων των ψαράδων
Κεφάλι, το	Κατίκι μήκους 4 μέτρων
Κόδρα, η	Τόπος της λίμνης για τοποθέτηση κατικιών
Κορίτα, η	Πλωτό μέσο από σκαμμένο κορμό δέντρου
Κούντα, η	Ξύλινο κοντάρι για την κίνηση του карабиού στα ρηχά νερά της λίμνης
Λιβάρι, το	Σάκος από δίχτυ για αποθήκευση ψαριών
Λούρα, τα	Μακριά όρθια ξύλα του σκελετού της καλύβας των ψαράδων
Λυσιά, η	Κατίκι (καλαμωτή) με 2 κεφάλια
Μανός, ο	Πρόσθετο δίχτυ με μεγαλύτερα μάτια από τις δυο πλευρές του διχτυού
Μάτι, το	Άνοιγμα των διχτυών
Μπαίνα, η	Σημαδούρα στα δίχτυα του γρίπου
Μπάσιμο, το	Μάζεμα διχτυών
Ντουμπουντέλια, τα	Μικρά κυλινδρικά ξύλα με τα οποία οι ψαράδες χτυπούσαν τον κλάπανο
Ξεσαμάρωμα, το	Τοποθέτηση των κουπιών κατά το διάμηκες του карабиού, όταν αυτό δεν κινείται
Πασαρίνες, οι	Ξύλα για να πατούν τα στρωσίδια των διχτυών στο ψάρεμα με μακαρά
Πατερίτσα, η	Κατίκι με 4 κεφάλια
Πετρόβουλο, το	Άγκυρα από πέτρα
Φτερά, τα	Σανίδες των πλευρών του карабиού
Πουτούρια, τα	Φόρμες από δέρμα κατσίκας με ενσωματωμένες μπότες. Έφταναν μέχρι τις μασχάλες
Σκαλιάρης, ο	Καράβι για τη μεταφορά ψαριών από το γυροβόλι στη σκάλα
Στρωσίδι, το	Σχοινί στερέωσης του διχτυού και των μολυβιών του στο κάτω μέρος
Σφεντόνες, οι	Σημαδούρες στα δίχτυα του γρίπου
Τάπα, η	Σημαδούρα από κολοκύθα ή φελλό

Πίνακας 10: Λίμνη Κάρλα, γλωσσάριο όρων τοπικής διαλέκτου

Πηγή: Ρούσκας, 2001

Figure 3.34:
Ardea alba –
Αργυροτσικνιάδες,
λίμνη Κάρλα

Τα παλικάρια και η νύμφη της λίμνης

Πραγματική ιστορία για το χαμό δύο παλικαριών από το Κεραμίδι στη λίμνη Κάρλα

Αφήγηση: Βασίλης Παλληκάρης, δεκαεφτάχρονος τότε ψαράς

Καταγραφή: Μαρία Μαγαλιού-Παλληκάρη

Νοέμβρης μήνας του 1953 και οι Κεραμιδιώτικες βάρκες φεύγουν από τη Μα-
ραθιά να πάνε στην Πέτρα, τοποθεσία κοντά στο Στεφανοβίκειο, για να που-
λήσουν τα ψάρια τους. Ανάμεσα τους δυο φίλοι, ο Δημήτρης Κουτσογιώργος
και ο Βασίλης Παπαγεωργίου, παλικαράκια 22 και 23 χρονών, ατρόμητα.

Τους έπιασε όμως ο καιρός. Δυνατός βοριάς, ο φόβος των ψαράδων, πήρε
να φυσά από το Μαυροβούνι και η λίμνη άλλαξε χρώμα. Έγινε άγρια και
σκοτεινή. Οι δυο νέοι αφήφησαν τον καιρό και αποφάσισαν να γυρίσουν
στις καλύβες τους.

Κίνησαν λοιπόν και κοντά στη Μαγούλα, το πιο βαθύ σημείο της λίμνης, βλέ-
πουν μια όμορφη μελαχρινή γυναίκα να παλεύει με τα κύματα. Δεν πνίγο-
νταν, απλά τους καλούσε κοντά της. Καθόλου δε σκέφτηκαν τον κίνδυνο και
προσπάθησαν να την πλησιάσουν. Όμως, όσο πλησίαζαν τόσο την έχαναν.

Τρελαμένοι και οι δυο από τη γυαλάδα των ματιών της, την ακολούθησαν.
Πέφτει ο πρώτος να την πιάσει και χάνεται μαζί της. Ο δεύτερος, ο Βασίλης,
ψάχνει το φίλο του, αλλά και τη νεράιδα, μα μια δίνη τον παίρνει κι αυτόν και
χάνεται. Ποτέ οι σύντροφοι τους, οι Κεραμιδιώτες, δεν τους ξανάδαν. Τη μορ-
φονιά όμως την είδαν ξανά πολλοί και μαγεύτηκαν.

Ο πατέρας μου μου είχε πει πως ήταν μια ντελικάτη βίδα. Ο παππούς μου
όμως έλεγε πως ήταν ξωτικό! Χάθηκε και αυτή όταν χάλασαν τη λίμνη.

Ίσως, τώρα που ξανάγινε το σπιτικό της, από κάπου να μας κοιτά, όμορφη
και θλιμμένη...

Εικόνα 3.35:
Οι ψαράδες
κάνουν και πάλι
την εμφάνιση
τους στη
λίμνη Κάρλα

Γαστρονομία

Όπως κάθε γωνιά της Ελλάδας, έτσι και η περιοχή της λίμνης Κάρλας έχει τις δικές της παραδοσιακές συνταγές, με βάση τα τοπικά προϊόντα που αντανakλούν την κοινωνικο-πολιτιστική ταυτότητα του τόπου. Η πιο γνωστή συνταγή από όλες είναι η ψαρόπιτα. Πρώτα, έβραζαν το νερό σε μια μεγάλη κατσαρόλα πριν προσθέσουν φιλοκομμένα κρεμμύδια και ανάμικτα λαχανικά και τα τσιγάριζαν μέχρι να μαλακώσουν. Εν τω μεταξύ, σε ένα βαθύ ταψί, ανακάτευαν τα κομμάτια ψαριού μαζί με σκόρδο, δάφνη, ρίγανη, μαϊντανό και καυτερές πιπεριές. Πρόσθεταν ελαιόλαδο, αλάτι και πιπέρι στα στραγγισμένα κρεμμύδια και τα ανάμικτα λαχανικά, τα οποία στη συνέχεια απλώνονταν ομοιόμορφα πάνω από το ψάρι και το τοποθετούσαν στο φούρνο. Η κακαβιά ήταν άλλο ένα πολύ νόστιμο τοπικό πιάτο. Μικρά κρεμμύδια, σκόρδο και κόκκινη πιπεριά τσιγαρίζονταν ελαφρά σε ελαιόλαδο μέχρι να μαλακώσουν, χωρίς όμως να πάρουν χρώμα. Στη συνέχεια, πρόσθεταν τοματοπολτό, δάφνη, ρίγανη, ξύδι, αλάτι και πιπέρι. Μετά άφηναν το μείγμα να σιγοβράσει για λίγο και πρόσθεταν τα φιλέτα ψαριών, τα οποία έβραζαν έως ότου τα λαχανικά να μαλακώσουν. Το μείγμα, στη συνέχεια, τοποθετούνταν σε μια κατσαρόλα και ψηνόταν στο φούρνο. Στη λίμνη, η καθημερινή διατροφή των ψαράδων στις καλύβες τους περιελάμβανε σούπα κρασιού (ζεστό κόκκινο κρασί με κομμάτια ψωμιού) για πρωινό, περισσεύματα από την προηγούμενη μέρα ως δεκατιανό και ψαρόσουπα, τηγανητά ή ψητά ψάρια και κυνήγι για μεσημεριανό γεύμα και δείπνο.

Άνθρωποι και φύση έχουν αφήσει το αποτύπωμα τους σε μια περιοχή που κατοικείται εδώ και χιλιετίες. Η τοπική οικονομία εξαρτιόταν από τις φυσικές συνθήκες, τις παραγωγικές δραστηριότητες, τις παραδόσεις, τις κοινωνικές αντιλήψεις και δομές. Τα τοπία της λίμνης Κάρλας αποτελούν απτά σημάδια του ταξιδιού της μέσα στο χρόνο, αποκαλύπτοντας τον πλούτο του φυσικού της περιβάλλοντος, τις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων της και τις διάφορες πτυχές της κοινωνικο-πολιτιστικής ζωής της. Παρόλα αυτά, οι αλλαγές στη χρήση γης και τα νέα πρότυπα κατανάλωσης οδηγούν σε πρω-

Εικόνα 3.36:
Ουζερί Η Κάρλα
στο χωριό
Κανάλια
Μαγνησίας

τοφανείς αλλαγές στην καθημερινή ζωή του τοπικού πληθυσμού και του φυσικού περιβάλλοντος.

Ωστόσο, πρόσφατες αλλαγές στο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης πολλών ελληνικών περιοχών, υπογραμμίζουν ότι οι τοπικές κοινωνίες πρέπει να υιοθετήσουν πιο βιώσιμες μορφές ανάπτυξης. Η λίμνη Κάρλα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής και προσφέρει σημαντικές δυνατότητες για την εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη και την κοινωνικο-οικονομική πρόοδο. Η διαθεσιμότητα τοπικών και ποιοτικών προϊόντων μπορεί να προκαλέσει πολύ καλή εντύπωση στον επισκέπτη και τελικά να επηρεάσει τις αποφάσεις σχετικά με τα μέρη που θα επιλέξει να επισκεφτεί. Η γαστρονομική κληρονομιά δεν έχει να κάνει αποκλειστικά με ακριβά μενού σε γνωστά εστιατόρια, αλλά κυρίως με τις τοπικές ποικιλίες και τα τοπικά προϊόντα διαφόρων περιοχών. Στην πραγματικότητα, αποτελεί σημαντική πτυχή της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων, μέσω της καλλιέργειας ή εκτροφής μιας τοπικής ποικιλίας σπόρων ή ζώων, είναι ένα σπάνιο και καταπληκτικό παράδειγμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την καλύτερη προστασία και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου. Ωστόσο, πρόκειται για ένα σύστημα παραγωγής που υφίσταται κρίση και η μελλοντική του πορεία είναι αμφισβητήσιμη. Αν δεν ληφθούν αναγκαία μέτρα, είναι πιθανόν οι παραδοσιακές καλλιέργειες να σταματήσουν μέσα στα επόμενα λίγα χρόνια. Με άλλα λόγια, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι, όπως ακριβώς το γάλα δεν προέρχεται από τα εργοστάσια, έτσι και τα φασόλια, η φάβα, το σιτάρι και τα σταφύλια δεν προέρχονται αποκλειστικά από τα σουπερμάρκετ.

Η σχέση των παραδοσιακών προϊόντων και του τουρισμού δεν έχει μέχρι στιγμής αποτυπωθεί σωστά στη λίμνη Κάρλα, μια περιοχή όπου το φυσικό περιβάλλον είναι το κύριο χαρακτηριστικό της τοπικής ταυτότητας και ο βασικός πόλος έλξης για τον τουρισμό. Ενδεχομένως, τα φυσικά τοπία μιας περιοχής να αποτελούν την πιο ελκυστική πτυχή της τοπικής τουριστικής βιομηχανίας. Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι και οι άλλες αισθήσεις μπορούν να είναι εξίσου σημαντικές για την ανάπτυξη του τουρισμού. Στη λίμνη Κάρλα, ο επισκέπτης θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αναζητήσει *τοπία ήχου, όσφρησης και γεύσης*. Με άλλα λόγια, ο τοπικός πολιτισμός δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να διατηρηθεί χωρίς την αλληλεπίδραση του φυσικού περιβάλλοντος και των ανθρώπινων κοινωνιών που, εν τέλει, τον έχουν δημιουργήσει.

Τα διαφορετικά αυτά περιβαλλοντικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά μπορούν να μετατραπούν σε εργαλεία για την αειφόρο ανάπτυξη. Οποιαδήποτε άλλη προσέγγιση ανάπτυξης τείνει να ασκήσει πίεση στις τοπικές περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικο-πολιτιστικές δομές και μπορεί να οδηγήσει σε υποβάθμιση των βιοτόπων, εγκατάλειψη χωριών, τοπία χωρίς ιδιαίτερη ταυτότητα και μέρη χωρίς τοπικό φαγητό (και συχνά χωρίς ντόπιους κατοίκους), για να μην αναφέρουμε το δυσμενές μακροοικονομικό περιβάλλον. Οι μελλοντικές παρεμβάσεις, επομένως, θα πρέπει να βάλουν τον πολιτισμό, τη φύση και τον τοπικό πληθυσμό στην πρώτη γραμμή, προκειμένου να προωθήσουν ένα ισχυρό προφίλ των υγροτόπων και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το λεγόμενο έλλειμμα ανάπτυξης.

Εικόνα 3.37:
Πεταλίδες

Παραδοσιακή συνταγή

Αφήγηση-Συνταγή: Δέσποινα Παλληκάρη, νοικοκυρά του Κεραμιδίου

Καταγραφή: Μαρία Μαγαλιού-Παλληκάρη, Δήμος Ρήγα Φεραίου

Πεταλιδόπιτα

Οι πεταλίδες (*Patella vulgata*) είναι κωνικά κοχύλια που προσκολλώνται σε βράχους σε ρηχά νερά, όπου η θάλασσα συναντά την ακτή. Εντοπίζονται σε όλες τις βραχώδεις ακτές της Ελλάδας και της Μεσογείου.

Για πολλούς, οι πεταλίδες θεωρούνται τα πραγματικά θαλασσινά, καθώς έχουν εξαιρετική γεύση και άρωμα. Για να συλλέξετε πεταλίδες, πρέπει να τις προσεγγίσετε προσεκτικά, καθώς οι βράχοι μπορεί να καλύπτονται με πολυάριθμα ολισθηρά φύκια. Το παραμικρό άγγιγμα μπορεί να κάνει τις πεταλίδες να κολλήσουν ακόμα πιο δυνατά στα βράχια. Ένα ξαφνικό κτύπημα με ένα μικρό μαχαίρι ή ένα παλιό πιρούνι είναι ίσως ο καλύτερος τρόπος για να συλλέξετε όσες απαιτούνται για την πεταλιδόπιτα.

Συστατικά

1 κιλό πεταλίδες	1 φλιτζάνι ρύζι	πιπέρι
1 κιλό αλεύρι	1 ποτήρι ελαιόλαδο	ξύδι
5 κρεμμύδια	αλάτι	νερό

Μέθοδος

Ανακατεύετε το αλεύρι και το αλάτι μαζί σε ένα μπολ και σταδιακά προσθέτετε νερό για να γίνει μια σφιχτή ζύμη. Αλείψτε με λάδι τα χέρια σας ελαφρά και ζυμώστε το μείγμα, δουλεύοντας σταδιακά όλο το ελαιόλαδο μέχρι να δημιουργηθεί μια ομαλή, κρεμώδης υφή. Τοποθετήστε τη ζύμη σε ένα μπολ, καλύψτε με ένα υγρό πανί και αφήστε τη σε ένα ζεστό μέρος για μια-δυο ώρες. Χωρίστε τη ζύμη σε 8 κομμάτια και ανοίχτε τα σε πάχος 0,5 εκατοστά σε μια ελαφρώς αλευρωμένη επιφάνεια. Καλύψτε με ένα πανί και αφήστε τα πάλι για 10 λεπτά. Με πλάστη, λεπτύνετε τα 8 κομμάτια ζύμης μέχρι να είναι τόσο λεπτά όσο ένα φύλλο χαρτί.

Βράζετε τις πεταλίδες για περίπου 20 λεπτά, τις στραγγίζετε και τις βγάζετε από τα κελύφη τους. Μη ξεχάσετε να τις πλύνετε καλά με νερό. Για γεύση, προσθέστε λίγο αλάτι, πιπέρι και ξύδι και τηγανίστε τες με τα κρεμμύδια και το ρύζι σε ελαιόλαδο για περίπου 5 λεπτά. Αφήστε το μείγμα να κρυώσει.

Προσθέστε λίγο ελαιόλαδο σε ένα ταψί και τοποθετήστε μέσα δύο φύλλα ζύμης. Αλείψτε με λίγο ελαιόλαδο τη ζύμη. Για να φτιάξετε την πίτα, βάλτε με ένα κουτάλι το μείγμα επάνω στην έτοιμη βάση φύλλων κρούστας. Επαναλάβετε με άλλα 4 φύλλα, προσθέτοντας ένα στρώμα μείγματος μεταξύ κάθε φύλλου κρούστας. Αφήστε ένα κενό πλαίσιο γύρω από την άκρη της πίτας περίπου 4 εκατοστών σε κάθε πλευρά. Τοποθετήστε τα δύο τελευταία φύλλα ζύμης στην κορυφή της πίτας και διπλώστε τις άκρες στο κενό πλαίσιο. Ψήνεται σε προθερμασμένο φούρνο για 45-50 λεπτά, ή έως ότου η κρούστα πάρει ένα βαθύ χρυσό χρώμα.

Εικόνα 3.38:
Ο παραδοσιακός
οικισμός του
Βένετου, στις
δασωμένες
πλαγιές του
Πηλίου

Τοπικοί μύθοι και έθιμα

Στα Κανάλια, το παραδοσιακό φόρεμα των γυναικών περιλαμβάνει ένα πουκάμισο (από δαντέλα με κούμπωμα μπροστά, συνήθως λευκού, ροζ ή μπεζ χρώματος), φόρεμα (ανοιχτό μπροστά, με σφιχτό μπούστο, ραμμένο σε μια μεγάλη φούστα, σε κόκκινο, λαδί ή ανοιχτό καφέ χρώμα, ενώ το στρίφωμα της φούστας είναι στολισμένο με βελούδο), ένα μαντήλι διακοσμημένο με λεπτή δαντέλα, γυαλιστερή ζώνη σε φωτεινά χρώματα και μια σκούρα ποδιά με λευκή δαντέλα υφασμένη στο στρίφωμα. Η παραδοσιακή ανδρική ενδυμασία περιλαμβάνει ένα ριγέ πουκάμισο για επίσημες περιστάσεις και ένα λευκό για καθημερινή χρήση, ένα μαύρο γιλέκο στολισμένο με μια στενή μαύρη κορδέλα, το *μπουργιώτη* (κοντό μαύρο σακάκι διακοσμημένο όπως το γιλέκο), τη βράκα (βαμβακερό μαύρο παντελόνι), το ζωνάρι (μαύρο για τους ηλικιωμένους και λευκό για τους νέους, ενώ οι παντρεμένοι φορούσαν λευκό ζωνάρι και λευκό τριγωνικό μαντήλι), ένα *καλπάκι* (μαύρο κάλυμμα για το κεφάλι) και χοντρά παπούτσια χωρίς κορδόνια (Λεφούσης, 1997). Επιπλέον, στο Κεραμίδι, παραδοσιακοί χοροί και μουσική, εξακολουθούν να υφίστανται και σήμερα, με τα πιο γνωστά τραγούδια να είναι ο *Γεωργαλάκης*, *Της γαλανής το φόρεμα*, *Στο μέγα ρέμα* και *Όρκο έχω κάνει*.

Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, όταν οι Οθωμανοί έφτασαν για πρώτη φορά στα Κανάλια, το άλογο του διοικητή τους ξαφνικά σταμάτησε έξω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου και αρνήθηκε να προχωρήσει. Μέσα στην εκκλησία ήταν μια χρυσή κουκουβάγια με μάτια από ρουμπίνια. Όταν οι Οθωμανοί προσπάθησαν να την αφαιρέσουν, το ίδιο άλογο έπεσε νεκρό μπροστά στους σοκαρισμένους στρατιώτες. Το περιστατικό θεωρήθηκε ως ιερό σημάδι από τους Οθωμανούς, οι οποίοι υποχώρησαν και, εν τέλει, κατέλαβαν τα Κανάλια από διαφορετική οδό. Όσον αφορά την παρουσία εισβολέων στην περιοχή, το ποίημα της Άννας Κοέν με τίτλο *Κάρλα* (στο Ρού-

σκας, 2001), αναφέρεται στο κάψιμο του χωριού από τις κατοχικές δυνάμεις των Ναζί:

Εικόνα 3.39:
Η πλατεία
στο Κεραμίδι

...Κάρλα, σαν σε πρωτοαντίκρισα απ' το βουνό ψηλά, του Λαμαρτίν¹² η λίμνη στα χείλη μου έφτασε απαλά... στα ήσυχα νερά σου καθρεφτίστηκε ο έρωτας, και ήταν η στιγμή μεγάλη, ανάμεσα στον πόλεμο και το σκοτάδι [...] Κανάλια, χωριό μου όμορφο, αγαπημένο... 17 Νοεμβρίου 1943... με λαστιχένιες βάρκες, οι Γερμανοί κυκλώσαν το χωριό, πριν προλάβει να σημάνει το καμπαναριό. Πριν χαράξει η μέρα, τη λίμνη Κάρλα αθόρυβα διαβήκανε... έκαψαν σπίτια, ρήμαξαν το βιος, καταστροφή απ' άκρη σ' άκρη, κουρνιαχτός...

Σε πολλές περιπτώσεις, πριν από την αποξήρανση, οι κάτοικοι της περιοχής άκουγαν έναν φοβερό βρυχηθμό να έρχεται από τα βάθη της λίμνης Κάρλας που αποδίδονταν σε ένα αόρατο τέρας. Αν και κανείς δεν το είχε δει ποτέ, ο μύθος-ιστορία του *Γήταυρου* ή *Ήταυρου*¹³, ενός τέρατος, του οποίου η παράξενη κραυγή μπορούσε να ακουστεί στην περιοχή γύρω από τον υγρότοπο πέρασε από τη μια γενιά στην επόμενη (Λεφούσης, 1997· Έλληνα, 2007). Η κραυγή του *Ήταυρου* θεωρούνταν από τον τοπικό πληθυσμό ότι αποτελούσε εξαιρετικά κακό οιωνό, σηματοδοτώντας επερχόμενους πολέμους, πείνα και πνιγμούς. Όταν η λίμνη αποξηράνθηκε, δεν ανακαλύφθηκε κανένα τέρας κρυμμένο κάτω από τα νερά της. Πιθανόν, η παρουσία καρστικών πετρωμάτων και καταβοθρών στη λεκάνη του υγρότοπου να ευθύνονταν για αυτόν το φοβερό βρυχηθμό (Μουμου κ.ά., 2010). Σήμερα, η ονομασία *Ήταυρος* είναι ένα άλλο όνομα για ένα είδος ερωδιού (*Botaurus stellaris*), ένα σπάνιο υδρόβιο πτηνό, του οποίου η βροντερή κραυγή ακούγεται σε απόσταση χιλιομέτρων κατά τη διάρκεια της περιόδου αναπαραγωγής του.

3.5

Οικοσυστήματα

...η ονομασία της Κάρλας χάνεται μέσα στους αιώνες [...] στην ύστερη βυζαντινή εποχή, η λίμνη ήταν γνωστή με το όνομα βάλτος... αναφέρεται επίσης ως Οσσαία, Ξυνιάς και Κερκινίτης λίμνη, ονομασία που προέρχεται από το αρχαίο Κερκίνειο, που η θέση του πιθανολογείται στο σημερινό χωριό Καστρί [...] στα μεσαιωνικά χρόνια η λίμνη άλλαξε όνομα και έγινε Κάρλα, ενώ κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας την αναφέρουν ως Κάρλα Σου [...] ο Γιάννης Κορδάτος υποθέτει ότι η ονομασία Κάρλα προέρχεται από το σλαβικό «gbrlo» που σημαίνει λαιμός ή στόμιο γιατί η λίμνη έμοιαζε με μακρουλό ποτάμι... ο Αργύρης Φιλιππίδης σημειώνει ότι η Κάρλα πήρε το όνομα της από έναν άρχοντα, ή αλλιώς «krali» στα σλάβικα, της περιοχής [...] στα «Οδοιπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας» του Υπουργείου Στρατιωτικών το 1880, η λίμνη αναφέρεται με το όνομα Κάρλα Γκιόλ... ακόμα αναφέρεται και με το αρσενικό όνομα Κάρλας στο Μηνιαίο Οκτωβρίου της εκκλησίας της Υπαπαντής του Κυρίου στο Βένετο...

Μάκης Εξαρχόπουλος, 1999

Η γεωλογική βάση της λίμνης Κάρλας είναι πιθανότατα τεκτονικής προέλευσης και σχηματίστηκε κατά τη διάρκεια της τριτογενούς περιόδου του Καινοζωικού αιώνα (Papadimitriou κ.ά., 2011). Η γεωμορφολογική της εξέλιξη είναι το αποτέλεσμα κλιματικών, λιθολογικών, τεκτονικών και γεωμορφικών συνθηκών και διεργασιών κατά τη διάρκεια της τεταρτογενούς περιόδου

(Gaki-Papanastasiou, 2011). Ένα σύστημα χειμάρρων από τις δυτικές πλαγιές της Όσσας, του Μαυροβουνίου και του Πηλίου μετέφεραν τα περισσότερα ιζήματα στη λεκάνη της λίμνης από τα ανατολικά. Από τα δυτικά, τα ιζήματα της λίμνης Κάρλας προερχόντουσαν από τις νεογενείς αποθέσεις του θεσσαλικού κάμπου, καθώς και από τον ασβεστόλιθο και το φλύσχη του όρους Χαλκοδόνιου (Gerakis, 1992).

Εικόνα 3.40:
Melanocorypha calandra –
Κοινή γαλιάντρα,
λίμνη Κάρλα

- Οι κυριότεροι γεωλογικοί σχηματισμοί της υδρολογικής λεκάνης, από την άποψη της διαπερατότητας, περιλαμβάνουν (Sidiropoulos κ.ά., 2008):
- Μάρμαρο με μεταβλητή διαπερατότητα, μικροκαρστικοί σχηματισμοί επί των μαρμάρων που βρίσκονται στην κορυφή των κρυσταλλικών πετρωμάτων εντοπίζονται σε όλη τη βορειοανατολική περίμετρο της λεκάνης από τα Κανάλια έως το Καλαμάκι, ενώ τα μάρμαρα στο κεντρικό και στο κάτω μέρος του Μαυροβουνίου καρστικοποιούνται εντατικά.
- Αδιαπέραστους σχηματισμούς γνεύσιων και σχιστόλιθων, που παρατηρούνται στις εκτάσεις του Διμηνίου και του Σέσκλου, καθώς και στα Κανάλια και το Κεραμίδι.
- Αδιαπέραστους σχηματισμούς σχιστόλιθου, που βρέθηκαν στην περιοχή Μελισσάτικα και στην Κερασιά.
- Αλλουβιακές αποθέσεις, όπως ιλυώδεις καταθέσεις αργίλου και άργιλοι του Πλειόκαινου που καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής της πρώην λίμνης Κάρλας.
- Κατακλυσμιαίες καταθέσεις που εντοπίζονται σε όλα τα βορειοανατολικά, ανατολικά και νότια όρια της λεκάνης.

Κατά τη μέση Νεολιθική περίοδο (5600-5300 π.Χ.), το επίπεδο του νερού της λίμνης ήταν πάνω από 50 μ. σε βάθος, φθάνοντας μέγιστο τα 64 μ. κατά τη Μυκηναϊκή Εποχή (1750-1060 π.Χ.) (Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη, 1979).

Έτος	Ιαν.	Φεβ.	Μαρ.	Απρ.	Μαι.	Ιουν.	Ιουλ.	Αυγ.	Σεπ.	Οκτ.	Νοε.	Δεκ.	Σύνολο
1966-67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	19	22
1967-68	7	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	8
1968-69	31	7	3	4	-	-	-	-	-	-	3	9	85
1973-74	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
1975-76	-	17	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	20
1976-77	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
1978-79	-	-	-	-	2	-	-	-	16	31	11	1	61
1979-80	31	16	15	4	-	-	-	-	-	-	10	21	97
1980-81	12	28	21	-	-	-	-	-	-	1	-	-	62
Total	86	68	68	8	6	0	0	0	18	32	27	50	363

Πίνακας 11: Διάρκεια περιοδικών πλημμύρων της πρώην λίμνης Κάρλας σε ημέρες
Πηγή: Gerakis, 1992

Το 1901 και 1908, δύο εξαιρετικά ξηρά έτη, η λίμνη Κάρλα στέρεψε εντελώς. Το 1921 και το 1931, η λίμνη κάλυπτε έκταση 180 τ.χλμ. και 145 τ.χλμ., αντίστοιχα, λόγω των πλημμυρών του ποταμού Πηνειού (Πίνακας 11). Η φυσική λεκάνη της λίμνης αρχικά εκτεινόταν σε περίπου 1663 τ.χλμ., με μήκος 35 χλμ. και πλάτος 9 έως 14 χλμ., από βορειοδυτικά προς νοτιοανατολικά. Η μέγιστη θερμοκρασία στην επιφάνειά της ήταν 29°C και η ελάχιστη 3°C. Πριν από την αποξήρανσή, η επιφάνειά (41 έως 180 τ.χλμ.) και το βάθος (2 έως 5,5 μ.) της λίμνης κυμαίνονταν ανάλογα με το μέγεθος των αλλαγών στις εισροές και εκροές υδάτων, όπως κατακρήμνιση, πλημμύρες, εξάτμιση και διαφυγή νερού μέσω των καταβοθρών. Τα αντιπλημμυρικά έργα, σε συνδυασμό με την κατασκευή πολλών καναλιών για τη συσσώρευση της ορεινής απορροής, μετέβαλαν τη λεκάνη απορροής της λίμνης σημαντικά, από 1.334 τ.χλμ. την περίοδο 1946-1949 σε 1.075 τ.χλμ. την περίοδο 1949-1952 (Βαβίζος κ.ά., 1984). Μετά τη μερική αποκατάσταση του υδροτόπου, η λεκάνη απορροής της λίμνης ανέρχεται σε 1.171 τ.χλμ.

Η πρώην λίμνη Κάρλα θα είχε ταξινομηθεί ως ευτροφική με βάση διάφορες βιολογικές παραμέτρους, ακόμη και με την παραδοχή ότι η συμβολή των λυμάτων, γεωργικών απορροών και διαβρωμένων ορεινών εδαφών ήταν συγκριτικά πολύ μικρότερη από ότι ήταν γνωστό για διάφορες ελληνικές λίμνες στη δεκαετία του 1950 (Ananiadis, 1956). Η φυσική περιοδική ορυκτοποίηση των θρεπτικών συστατικών στη λίμνη, σε συνδυασμό με τη μεγάλη απορροή από τα γύρω χωράφια και τις βουνοπλαγιές, ήταν πιθανόν οι κύριοι λόγοι για τη μεγάλη βιοποικιλότητα του υδροτόπου. Οι κύριοι βιότοποι της περιοχής, πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας, περιελάμβαναν ανοικτά ύδατα, πλωτή βλάστηση, ρηχά έλη, μεγάλους καλαμιώνες, βραχονησίδες, καλλιεργούμενες εκτάσεις, ανθρωπογενή περιβάλλοντα, πλαγιές βουνών και εκτεταμένα δάση, τα οποία ήταν όλα τα σημαντικά ενδιαιτήματα αναπαραγωγής και διατροφής ποικίλων οργανισμών (Gerakis, 1992). Σήμερα, η ευρύτερη περιοχή μπορεί να χαρακτηριστεί ως γεωργική, η οποία πε-

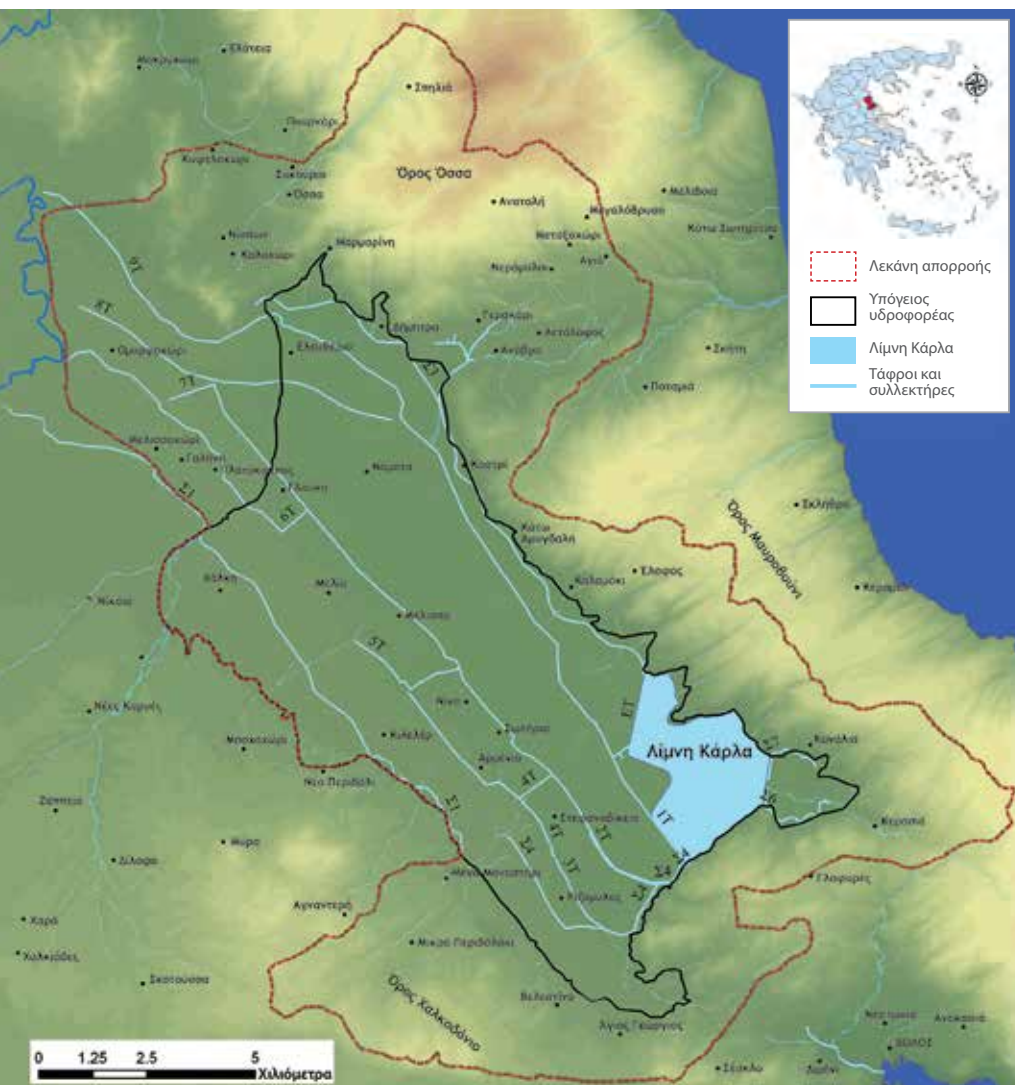

Εικόνα 3.41:
Sterna nilotica –
Γελογλάρονο,
λίμνη Κάρλα

ριλαμβάνει κατοικημένες περιοχές, βραχώδεις εκτάσεις με χαμηλή βλάστηση, τεχνητές λίμνες, υγρά λιβάδια και θαμνώδεις περιοχές.

Η περιοχή μπορεί να κατηγοριοποιηθεί φυσιολογικά και οικολογικά ως εξής, (α) η υποζώνη *Ostryo-Carpinion* της παραμεσογειακής ζώνης, (β) η υποζώνη *Coccifero-Carpinetum* που καλύπτει το βορειοδυτικό τμήμα της λεκάνης απορροής, καθώς και το κάτω μέρος του Μαυροβουνίου, (γ) η υποζώνη *Quercion ilicis* της ευμεσογειακής ζώνης που εντοπίζεται κατά μήκος του νότιου τμήματος της λεκάνης, και (δ) η υποζώνη *Fagion moesiaca* που εντοπίζεται στο όρος Μαυροβούνι. Ανθρώπινες παρεμβάσεις με το πέρασμα των αιώνων, όπως υλοτομία, πυρκαγιές, υπερβόσκηση και εντατική γεωργία, έχουν τροποποιήσει όλες αυτές τις φυτικές διαπλάσεις. Αυτή η τροποποίηση μπορεί να παρατηρηθεί κυρίως στην ευμεσογειακή και παραμεσογειακή ζώνη, όπου βρίσκονται οι περισσότεροι ανθρώπινοι οικισμοί, ενώ η πλειοψηφία των ορεινών πλαγιών που περιβάλλουν τη λίμνη Κάρλα βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο διάβρωσης των εδαφών τους.

Οι κύριοι τύποι βλάστησης στις δυτικές πλαγιές του Μαυροβουνίου είναι δάση (οξιά και φυλλοβόλος δρυς), περιοχές με χαμηλή βλάστηση, φρύγανα και λιβάδια. Το δάσος οξιάς, που εντοπίζεται στα υψηλότερα υψόμετρα, αποτελείται από την ασιατική οξιά (*Fagus orientalis*) και την κοινή οξιά (*Fagus sylvatica*). Αναπτύσσονται σε αμιγείς συστάδες μόνο στις βόρειες πλαγιές του Μαυροβουνίου, ενώ στις υπόλοιπες περιοχές φυτρώνουν σε συνδυασμό με δρυς. Το δάσος βελανιδιάς, το οποίο είναι πολύ μεγαλύτερο, αποτελείται από τη χνοώδη δρυ (*Quercus pubescens*), την πλατύφυλλη βελανιδιά (*Quercus conferta*) και την άμισχο δρυ (*Quercus sessiliflora*), ενώ έχουν εντοπιστεί και διάφορα άλλα είδη, όπως καστανιά (*Castanea vesca*), κάρπινος (*Carpinus betulus*) και οστρά (*Ostrya carpinifolia*), κοινή φουντουκιά (*Corylus avellana*), κρανιά (*Cornus mas*), φτελιά ή караγάτσι (*Ulmus campestris*), πλάτανος (*Platanus orientalis*), ψευδοπλάτανος (*Acer pseudoplatanus*) και μελιά ή φρά-

Χάρτης 8: Γεωλογική και υδρολογική απεικόνιση της λεκάνης απορροής της λίμνης Κάρλας
 Πηγή: Σιδηρόπουλος, 2008· Loukas κ.ά., 2012

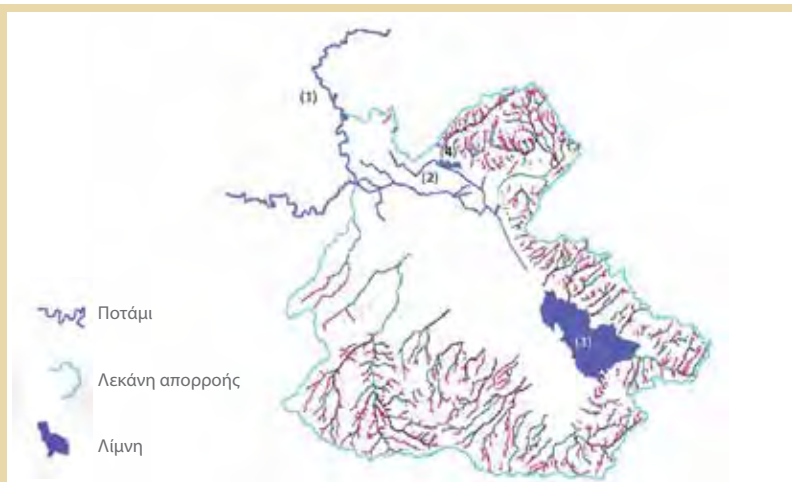
ξος (*Fraxinus ornus*). Οι θάμνοι, οι οποίοι είναι πολύ πιο εκτεταμένοι από ότι τα δάση, περιλαμβάνουν τον αγριόκεδρο (*Juniperus oxycedrus*) και τον κοινό κέδρο (*Juniperus communis*), αιθαλή φυτά, όπως το πουρνάρι (*Quercus coccifera*) και το φιλικί (*Phillyrea media*), καθώς και φυλλοβόλα είδη τρεμιθιάς (*Pistacia terebinthus*) και το ακανθώδες παλιούρι (*Paliurus spina-christi*). Στην υπόλοιπη μεσογειακή βλάστηση μακί¹⁴, η οποία έχει υποβαθμιστεί ως αποτέλεσμα της υπερβόσκησης, παρατηρούνται κυρίως αγριελιές. Στα φρύγανα κυριαρχεί το θυμάρι (*Thymus capitatus* και *Thymus vulgaris*), ενώ σε ορισμένα σημεία εντοπίζονται είδη του φυτού βαλώτης ή λυχναράκι (*Ballota acetabulosa*). Τα λιβάδια αναμιγνύονται με φρύγανα στα χαμηλότερα υψόμετρα, με κυρίαρχο είδος την πόα *Chrysopogon Gryllus*, το ανθόξανθο (*Anthoxanthum*

επειδή το βασικό πέτρωμα στην περιοχή αυτή είναι ο ασβεστόλιθος. Έτσι, το θυμάρι (*Thymus capitatus*) αντικαθίσταται από την ασφάκα (*Phlomis fruticosa*) και είδη ποωδών και στίπας (*Stipa bromoides*). Νοτιοδυτικά της λίμνης Κάρλας, η ασφάκα αντικαθίσταται από το θυμάρι (*Thymus capitatus*) στους λόφους του Χαλκοδονίου, όπου το βασικό υλικό είναι ο φλύσχης (Gerakis, 1992).

Αν και ποτέ δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά, είτε πριν είτε μετά την αποξήρανση, η φυσική βλάστηση της λίμνης Κάρλας είναι πλούσια και ποικίλη. Οι κύριοι τύποι βλάστησης που έχουν καταγραφεί στις οδούς και τα κανάλια γύρω από τη λίμνη περιλαμβάνουν λυγαριές (*Vitex agnus-castus*), ιπιές (*Salix*), σμέουρα και βατόμουρα (είδη *Rubus*), αγρόπυρους (*Cynodon dactylon*), κριθάρι (*Hordeum maritimum*), λέπτουρο (*Lepturus invocatus*), χαμηλούς αλόφυτους θάμνους (*Atriplex portulago*), ασπράγκαθο (*Xanthium spinosum*), καθώς και το ευάλωτο είδος της *Damasonium alisma*, ενός ανθοφόρου φυτού γνωστού και ως καραμπόλα (Gerakis, 1992).

Όντας σχετικά ρηχή –και επιτρέποντας την εύκολη διείσδυση της ηλιακής ενέργειας, την ανάπτυξη υδρόβιας βλάστησης, το συνεχή εμπλουτισμό με θρεπτικά συστατικά και το φιλτράρισμα αποβλήτων– η λίμνη Κάρλα αποτελούσε ιδανικό μέρος για πολλά είδη πανίδας. Τον Φεβρουάριο 1964 –έτος κατά το οποίο η λίμνη, τελικά αποξηράνθηκε– επισκέφθηκαν τη λίμνη Κάρλα ορνιθολόγοι από το γαλλικό ερευνητικό σταθμό *Tour du Valat*, στο πλαίσιο του διεθνούς προγράμματος IWRB, *Υδρόβιες μετρήσεις κατά τη διάρκεια του χειμώνα*. Παρά το γεγονός ότι η λίμνη Κάρλα ήταν σχεδόν κατεστραμμένη, το αποτέλεσμα ήταν ο υψηλότερος αριθμός υδρόβιων πτηνών που παρατηρήθηκαν ποτέ σε ελληνικό υγρότοπο. Καταγράφηκαν περισσότερα από 435.000 πουλιά, αριθμός που στη νοτιοανατολική Ευρώπη μπορεί να ξεπεραστεί μόνο από το δέλτα του ποταμού Δούναβη. Επιπλέον, καταγράφηκαν περισσότερα από 143 είδη πτηνών σε περίοδο αναπαραγωγής, διαχείμασης ή/και μεταναστευτικά πουλιά (Hoffman κ.ά., 1964). Πολλά από αυτά τα είδη απειλούνται σήμερα με εξαφάνιση, και τουλάχιστον 55 από αυτά έχουν ενταχθεί

- (1) Πηγινός
- (2) χειμαρρός Ασμάκι
- (3) πρώην λίμνη Κάρλα
- (4) λίμνη Νεσσωνίς

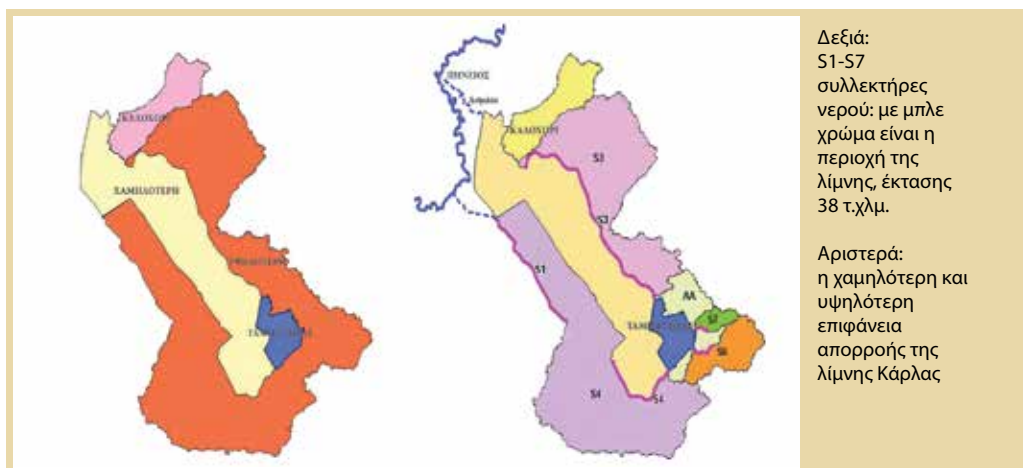

Χάρτης 10: Λεκάνη απορροής της πρώην λίμνης Κάρλας
Πηγή: Μούμου, 2007

στην Ευρωπαϊκή Οδηγία για τα πτηνά (79/409/ΕΟΚ), η οποία προβλέπει επί-
σης την προστασία των βιοτόπων τους.

Η μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας –μαζί με την κατασκευή ενός τεχνητού υγροτόπου στις βόρειες όχθες της– είναι ένα έργο υψίστης σημα-
σίας για την αναπαραγωγή παρυδάτιων πτηνών που έχουν μειωθεί ραγδαία
σε όλη τη χώρα τα τελευταία χρόνια, για τα αποδημητικά υδρόβια πουλιά ως
ενδιάμεσος σταθμός κατά μήκος της ανατολικής ακτής της Ελλάδας και τα
διαχειμάζοντα υδρόβια πουλιά. Η διεθνής ορνιθολογική σημασία της λίμνης
Κάρλας υποστηρίζεται από την παρουσία πολλών ειδών ορνιθοπανίδας που
περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, το νυχτοκόρακα, τον λευκοτσικνιά, χαλκόκο-
τες και ερωδιούς (Παράρτημα 1). Αξίζει να σημειωθεί ότι το καλοκαίρι του
2013 ολοκληρώθηκε με επιτυχία η πρώτη πανελλαδική απογραφή πελεκά-
νων σε 30 υγροτόπους της χώρας. Συνολικά καταγράφηκαν 3.564 αργυροπε-
λεκάνοι (*Pelecanus crispus*) σε 16 υγροτόπους της χώρας και 684 ροδοπελε-
κάνοι (*Pelecanus onocrotalus*) σε 9 υγροτόπους, ενώ παρουσία και των δύο
ειδών καταγράφηκε σε 8 από τους 30 υγροτόπους στους οποίους πραγματο-
ποιήθηκε η απογραφή. Κεντρική σημασία στην προστασία και διατήρηση
των δύο ειδών έχουν οι υγρότοποι, όπου αυτά αναπαράγονται (λίμνη Μικρή
Πρέσπα, υγρότοποι Αμβρακικού, λίμνη Κερκίνη, λιμνοθάλασσα Μεσολογγί-
ου και ταμιευτήρας Κάρλας) όπου επίσης, όπως αναμενόταν, καταγράφηκαν
σημαντικοί αριθμοί. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στην πιο πρόσφατα
εγκαθιδρυμένη αποικία του αργυροπελεκάνου, αυτήν στον ταμιευτήρα της
Κάρλας. Η περιοχή έχει ήδη μεγάλη σημασία για τους αργυροπελεκάνους,
αλλά η διατήρηση της αναπαραγωγής τους εκεί θα εξασφαλιστεί μόνο όταν
αποκατασταθεί πλήρως και όπως πρέπει το υγροτοπικό κομμάτι της λίμνης,
καθώς σε λίγους μήνες η υφιστάμενη νησίδα φωλιάσματος θα πάψει να
υπάρχει λόγω της ανόδου της στάθμης.

Είδη θηλαστικών όπως η βίδρα, το τσακάλι, ο λύκος, η αλεπού και ο αγριόχοι-
ρος έχουν παρατηρηθεί στην περιοχή. Πριν από την αποξήρανση της, και ιδι-

Χάρτης 11: Η τωρινή λεκάνη απορροής της λίμνης Κάρλας, μετά την κατασκευή
περιμετρικών αναχωμάτων, συλλεκτήρων και αντλιοστασίων

Πηγή: Liakopoulos, 2006

αίτερα σε ψυχρούς χειμώνες, τα παραπάνω είδη θηλαστικών εμφανίζονταν συχνά στις ακτές της λίμνης. Η περιοχή χρησιμοποιείται επίσης ως βοσκότοπος από μεγάλο αριθμό εκτρεφόμενων ζώων. Καθώς έχει καταμετρηθεί σημαντικός αριθμός ειδών πανίδας (κυρίως πουλιά), ενδέχεται να χρειαστούν αλλαγές στην οριοθέτηση της περιοχής που έχει ενταχτεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000, για την προστασία και διατήρηση όλων των καταγεγραμμένων ειδών.

Η μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας δεν αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά τους τοπικούς πληθυσμούς των ερπετών και των αμφιβίων. Ορισμένα είδη του βουνού, όπως οι βάτραχοι και οι σαλαμάνδρες, είναι πιθανό να ωφεληθούν από το δίκτυο συλλεκτήρων, καθώς τυχόν διαρροές αναμένεται να σχηματίσουν μικρά υδροτοπικά συστήματα στην παρακείμενη περιοχή. Επιπλέον, ο αριθμός των ζωπλαγκτονικών ειδών της λίμνης ήταν περιορισμένος, αλλά η παρουσία βενθικών και πελαγικών οργανισμών (τριχόπτερα, βενθικά είδη της τάξης *Chironomidae* και άλλες προνύμφες εντόμων) ήταν πλούσια και, ως εκ τούτου, διαθέσιμη ως πιθανή τροφή για τα ψάρια. Δεδομένου ότι δεν υπήρχαν αρπακτικά είδη ψαριών, τα κύρια είδη ψαριών ήταν ο κυπρίνος (*Cyprinus carpio*), ο αλβούρνος (*Alburnus alburnus*), ο κοκκινόματτης (*Scardinius erythrophthalmus*), το τσιρώνι (*Rutilus rutilus*) και το χέλι (*Anguilla anguilla*). Μέχρι το 2009, όταν ξεκίνησε ο επαναπλημμυρισμός της λίμνης Κάρλας, μικροί πληθυσμοί ορισμένων από τα προαναφερθέντα είδη ψαριών βρέθηκαν σε αρδευτικά κανάλια και στις τάφρους αποστράγγισης (Παράρτημα 2). Το ενδημικό είδος του θεσσαλογωβιού (*Knipowitschia thessala*) έχει σε μεγάλο βαθμό εκλείψει λόγω της αποξήρανσης, ενώ στην πηγή Υπέρεια Κρήνη του Βελεστίνου τα είδη του φεροκωβιού (*Gobio feraeensis*) και η φεροβελονίτσα του Βελεστίνου (*Cobitis stephanidisi*) που περιλαμβάνονται στην Ευρωπαϊκή Οδηγία για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας 92/43/ΕΟΚ– έχουν επηρεαστεί αρνητικά, ως αποτέλεσμα της υπεράντλησης νερού.

Τον Μάρτιο και τον Απρίλιο 2010, εκατοντάδες νεκρά ψάρια ξεβράστηκαν στις ακτές της λίμνης Κάρλας και προέκυψαν ερωτήματα ως προς το εάν υπάρχει οποιοσδήποτε κίνδυνος για την ανθρώπινη υγεία. Δείγματα των νε-

Εικόνα 3.42:
Η ολοκλήρωση
του αρδευτικού
δικτύου γύρω
απο τη λίμνη
Κάρλα κρίνεται
τελείως αναγκαία
για την ανανέωση
των νερών του
ταμιευτήρα.
Η μη ανανέωση
των νερών
θα μετατρέψει
τον ταμιευτήρα
σε νεκρή εστία
μόλυνσης

κρών ψαριών στάλθηκαν για εργαστηριακή ανάλυση και βρέθηκαν παράσιτα και άλλοι επιβλαβείς, για την υδρόβια ζωή, μικροοργανισμοί. Τα δύο περιστατικά δεν μπορούν να αποδοθούν στα ασυνήθιστα επίπεδα νερού ή τις διακυμάνσεις της θερμοκρασίας (για παράδειγμα, η θερμοκρασία του νερού ήταν κανονική την άνοιξη του 2010 και η συγκέντρωση διαλυμένου οξυγόνου απέκλειε την υποξία), αλλά, πιθανότατα, σε ένα μείγμα τοξικών μικροοργανισμών που παρατηρήθηκαν στο νερό της λίμνης, και προέρχονται κατά κύριο λόγο από τα απόβλητα της βιομηχανικής περιοχής της Λάρισας (Οίκοποτου κ.ά., 2012). Αυτό ήταν ένα μεμονωμένο περιστατικό και απαιτεί περισσότερο χρόνο παρακολούθησης, προκειμένου να καθοριστούν τα ακριβή αίτια αυτού του φαινομένου. Παρά το γεγονός ότι πολλές φυσικοχημικές παράμετροι έχουν διερευνηθεί και διατίθενται ήδη κάποια πρώτα αποτελέσματα (Παπανίκος, 2008· Ζήσου και Ψιλοβίκος, 2012), δεν υπάρχει οργανωμένη βάση δεδομένων και μετρήσεις σχετικά με τις περιβαλλοντικές συνθήκες στη λίμνη Κάρλα.

Η ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας παρουσιάζει μια ποικίλη μορφολογία και πλούσια ποικιλία οικοτόπων. Η παραθαλάσσια ζώνη (η βορειοανατολική πλευρά της καταλήγει σε απόκρημνα βράχια του Αιγαίου Πελάγους) και η παραλίμνια καλύπτουν το 2% της περιοχής η καθεμιά, ενώ η χερσαία έκταση καλύπτει το 96%. Η περιοχή της λίμνης αποτελεί καταφύγιο για ένα σημαντικό αριθμό ειδών χλωρίδας και πανίδας, τα περισσότερα εκ των οποίων προστατεύονται σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Οι κύριοι στόχοι του προγράμματος μερικής αποκατάστασης της λίμνης Κάρλας είναι η εξασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας στην ευρύτερη περιοχή και η εξυγίανση των υπόγειων υδατικών πόρων της. Η αντιπλημμυρική προστασία, η επεξεργασία αποβλήτων, η δημιουργία οικοτόπων, η εξάλειψη της διάβρωσης του εδάφους, η περιβαλλοντική διαχείριση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, η προώθηση της τοπικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και διάφορες εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες είναι μερικές από τις λειτουργίες του υγροτόπου, που θα πρέπει να αναζητηθούν στο πλαίσιο του σχεδίου αποκατάστασης (Zalidis κ.ά., 2004).

3.6

Μερική αποκατάσταση του υγροτόπου

...κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η ρύπανση του Παγασητικού Κόλπου προήλθε από τα νερά του ποταμού Πηνειού [...] δηλαδή την έντονη βιομηχανική δραστηριότητα και την αυξημένη εκροή αστικών λυμάτων από την ευρύτερη περιοχή της Λάρισας [...] η χαμηλή παραγωγικότητα της γεωργίας στη λεκάνη της πρώην λίμνης Κάρλας εν μέρει σχετιζόταν με την ανεπάρκεια του δικτύου άρδευσης, τη μόλυνση και την αλάτωση του εδάφους [...] αυτά τα γεγονότα, που οδήγησαν σε δημόσιες διαμαρτυρίες στο Βόλο – διακόπηκε η λειτουργία της αποστραγγιστικής σήραγγας της λίμνης Κάρλας για μικρό χρονικό διάστημα τον Μάιο 1988– αποτέλεσαν σαφώς τους μεγάλους παράγοντες της αλλαγής...

Pantazis-Alexandros Gerakis, 1992

Σχέδια για την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας υπήρχαν για σχεδόν έναν αιώνα, πριν από την υλοποίηση του έργου (Πίνακας 12). Το 1887, η πρώτη μελέτη για τη μερική αποξήρανση της λίμνης συντάχθηκε από τους συμβούλους Gotteland για λογαριασμό της ελληνικής κυβέρνησης. Το 1912, ο Ιταλός μηχανικός J. Nobile σημείωσε τις ασυνήθιστες υδρολογικές συνθήκες της περιοχής, δηλώνοντας ότι αποτελούσαν σημαντικό εμπόδιο για τη γεωργική ανάπτυξη, καθώς και την κύρια αιτία των ανθρώπινων ασθενειών.

ών και των υπερβολικά υψηλών ποσοστών θνησιμότητας λόγω της ελονοσίας –ιδίως το 1910– στις περιοχές γύρω από τη λίμνη. Ως εκ τούτου, προτάθηκε η κατασκευή ενός καναλιού για τη μερική αποξήρανση της λίμνης και τη διατήρηση του υπολοίπου υγροτόπου ως πηγή άρδευσης (Nobile, 1914· Δημητρόπουλος, 1915). Σε γενικές γραμμές, οι πρώτες μελέτες συνιστούν αντιπλημμυρικές κατασκευές, μερική αποξήρανση και κατασκευή δικτύου άρδευσης, καθώς και την κατασκευή ενός μικρού ταμιευτήρα στη λεκάνη της λίμνης Κάρλας, όπου θα αποθηκευόταν το νερό από τις πλημμύρες του ποταμού Πηνειού, των παραποτάμων του και των κοντινών ορεινών ρεμάτων.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο έγιναν επιπλέον αντιπλημμυρικές εργασίες στις όχθες του ποταμού Πηνειού, τα οποία εμπόδισαν την υπερχειλίση του προς τη λίμνη Κάρλα, μέσω του χειμάρρου Ασμάκι. Στη συνέχεια, ο υγρότοπος υποβαθμίστηκε ακόμη περισσότερο, καθώς η λεκάνη απορροής του μειώθηκε κατά το ένα τρίτο και αποκόπηκε από τον ποταμό Πηνειό. Το 1953, το Υπουργείο Γεωργίας εκπόνησε μια μελέτη (μελέτη Παπαδάκη) για τη μερική αποξήρανση της λίμνης Κάρλας, περιορίζοντας την έκτασή της σε 65 τ.χλμ. Παρόλο που προτάθηκε η κατασκευή μιας αποστραγγιστικής σήραγγας και ενός αναχώματος, τελικά κατασκευάστηκε μόνο η σήραγγα μήκους 10 χλμ. με δυνατότητα αποστράγγισης 8,5 κυβ. μ./δευτ., χωρίς ανάχωμα. Ως εκ τούτου, η απόφαση για την πλήρη αποξήρανση της λίμνης Κάρλας ελήφθη το 1959, και έως το 1964 ο υγρότοπος είχε εξαφανιστεί εντελώς.

Σχεδόν αμέσως μετά την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας, αρκετές προκαταρκτικές μελέτες και τεχνικές εκθέσεις συνέστησαν τη μερική αποκατάστασή της. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η εταιρεία Alpha-Omega διενήργησε προκαταρκτική μελέτη σκοπιμότητας για λογαριασμό του Υπουργείου

Εικόνα 3.43:
Παρά το γεγονός ότι έχουν κατασκευαστεί τρεις τεχνητές νησίδες για τη διαμονή των πουλιών στη λίμνη Κάρλα, τα πουλιά προτιμούν περισσότερο φυσικές τοποθεσίες, για να χτίσουν τις φωλιές τους

Έτος	Μελέτες/Προτάσεις (ανάδοχοι)	Θέμα
1887	Gotteland Consultants (Γαλλική κυβέρνηση), Ελληνικό Υπουργείο Εσωτερικών	Πρώτη μελέτη για την περιοχή της λίμνης Κάρλας
1900	Depersico, Ελληνική Κυβέρνηση	Παραμβάσεις αντίστοιχες με αυτές των Gotteland Consultants
1911-13	Ιταλός μηχανικός J. Nobile, Halien Ingenieure	Προτάσεις για τη δημιουργία αναχωμάτων ποταμού Πηνειού, διάνοιξη σήραγγας για μερική αποξήρανση, τμήμα της λίμνης θα λειτουργούσε ως υδαταποθήκη για άρδευση
1920-21	Jackson και McDonald, Boot Ltd.	Παραμβάσεις αντίστοιχες με αυτές του Nobile
1949-52	Ελληνική Κυβέρνηση	Αναχώματα εγκιβωτισμού ποταμού Πηνειού, συλλεκτές ορεινών υδάτων, διάνοιξη τάφρου, τοπογραφικό διάγραμμα και κτηματολογικός χάρτης
1953-4	Παπαδάκης – Υπουργείο Γεωργίας	Προτάσεις για την κατασκευή αρδευτικού και αποστραγγιστικού δικτύου. Δεν προβλέπονταν ολική αποξήρανση της λίμνης, αλλά κατασκευή ταμιευτήρα
1960	Δημόπουλος Σ.Π. και Μακρής Γ.	Γεωδοτικά έργα χαράξεως σήραγγας Κάρλας, Έκδοση ΤΕΕ Αθήνα (Τεχνικά Χρονικά Σεπ-Οκτ 1960)
1960	Θανόπουλος Χρ.	Προτάσεις για την αξιοποίηση της πεδινής περιοχής ποταμού Πηνειού-λίμνης Κάρλας (Υπηρεσιακή έκθεση, Αρχείο Υπουργείου Γεωργίας, Αθήνα)
1959-61	Νικολαΐδης Ν. – Υπουργείο Δημοσίων Έργων	Μελέτη εγγειοβελτιωτικών έργων πεδιάδος Κάρλας
1961-4	Ελληνική Κυβέρνηση	Ολική αποξήρανση της λίμνης Κάρλας
1964-66	Νικολαΐδης Ν. – Υπουργείο Δημοσίων Έργων	Προτάσεις για αρδευτικά έργα πεδιάδος Κάρλας – Μελέτη οικονομικής σκοπιμότητας
1977-79	Τεχνικό Γραφείο Α-Ω	Προκαταρκτική μελέτη αντιπλημμυρικών και αποστραγγιστικών έργων μείζονος περιοχής Κάρλας
1980-82	Τεχνικό Γραφείο Α-Ω	Προμελέτη αντιπλημμυρικού – αρδευτικού ταμιευτήρα (42.000 στρ.) και συναφών έργων
1984	Υπουργείο Προεδρίας – Υπηρεσία Νέας Γενιάς	Επιπτώσεις αποξήρανσης λίμνης Κάρλας
1985	Κουτσερίης και Αγροτοβιομηχανικός Συνεταιρισμός Παρακάριων χωριών	Μελέτη για την κατασκευή μικρών ταμιευτήρων στην περιοχή της πρώην λίμνης Κάρλας.

Εικόνα 3.44:
Κατασκευαστικές
εργασίες στον
τεχνητό
υγρότοπο της
λίμνης Κάρλας

Έτος	Μελέτες/Προτάσεις (ανάδοχοι)	Θέμα
1987	Κουσερής Σ., Δουρβουνά Ε., Κουζάκη Ε., Μωραΐτου Ε., Παπαδήμου, Σχοινά Μ.	Μεθοδολογία επεξεργασία φυτικών υπολειμμάτων στην Κάρλα, ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ., Βόλος.
1987	Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.	Μελέτη εκτροπής του ποταμού Αχελώου, όπου προτείνεται η χρήση νερών του για άρδευση της περιοχής Κάρλας. Για την αντιπλημμυρική προστασία προτείνεται ταμιευτήρας 15.000 –20.000 στρ. και νέα σήραγγα προς το Αιγαίο Πέλαγος
1987	Νομαρχία Μαγνησίας	Ως την κατασκευή έργων εκτροπής ποταμού Αχελώου, προσωρινός ταμιευτήρας 4.000 στρ.
1988-91	Hollis G.E.	Προκαταρκτικές σκέψεις για ένα σχέδιο αποκατάστασης της λίμνης Κάρλας και άλλες προτάσεις
1992	Χατζηλάκος Γ. – ΓΕΩ.ΤΕΕ	Η τέως λίμνη Κάρλα και η αποκατάστασή της (Λάρισα).
1992	Έψιλον ΕΠΕ	Γνωμάτευση: Αποκατάσταση και περιβαλλοντικό όφελος από τη δημιουργία του ταμιευτήρα Κάρλας για τις κοινότητες Κερασιάς και Καναλίων Μαγνησίας
1993	Υδρο-εξυγιαντική Ε.Ε., Άκμον ΕΠΕ, Τεχνικό Γραφείο Μαχαίρα	Μελέτη δικτύου υδρεύσεως μείζονος περιοχής Βόλου: Προμελέτη ενίσχυσης υδραγωγείου από γεωτρήσεις περιοχής Κάρλας
1994	Γ. Πρίντζος, Πρόεδρος ΤΕΕ Μαγνησίας	Μελέτη με επτά λύσεις – προτάσεις για τον επαναπλημμυρισμό του ταμιευτήρα της τέως λίμνης Κάρλας. Τελική πρόταση δημιουργίας ταμιευτήρα 42.000 στρ. με την ήδη υπάρχουσα σήραγγα προς τον Παγασητικό Κόλπο
1995	Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.	Επιπτώσεις αποξήρανσης λίμνης Κάρλας
1999	Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων Υγροτόπων (ΕΚΒΥ) - Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.	Ειδική περιβαλλοντική μελέτη –Ενεκρίθη από την Ε.Ε. και άρχισε το έργο του επαναπλημμυρισμού
2000	Ελληνική Κυβέρνηση και Ε.Ε.	Από το Μάρτιο 2000 βρίσκεται σε εξέλιξη το έργο κατασκευής ταμιευτήρα 38.000 στρ., συλλεκτών, τάφρου από τον ποταμό Πηνειό προς τη λίμνη Κάρλα και ανάπλαση περιβάλλοντα χώρου, το οποίο χρηματοδοτείται από την Ε.Ε. (Γ΄ Πλαίσιο Στήριξης)

Πίνακας 12: Μελέτες και προτάσεις για την αποξήρανση και μετέπειτα αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας
Πηγή: Kanakoudis και Valatsou, 2011

Εικόνα 3.45:
Στη δεκαετία
του 1960,
αρκετές μελέτες
συνέστησαν
την κατασκευή
αντιπλημμυρικών
έργων και ενός
αποστραγγιστικού
δικτύου, με στόχο
τη διοχέτευση
των νερών της
λίμνης Κάρλας
στον Παγασητικό
Κόλπο μέσω μιας
αποστραγγιστικής
σήραγγας
(φωτογραφία)

Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων για την κατασκευή ενός ταμιευτήρα 42 τ.χλμ. στη λεκάνη της πρώην λίμνης Κάρλας. Το 1985, ο Αγροτοβιομηχανικός Συνεταιρισμός Παρακάρλιων χωριών πρότεινε την κατασκευή πολλών μικρών ταμιευτήρων (συνολικής έκτασης 12 τ.χλμ.), που θα εξυπηρετούσαν τις αρδευτικές ανάγκες των 180 τ.χλμ. καλλιεργούμενων εκτάσεων. Το 1987, η μερική επανασύσταση της πρώην λίμνης, μέσω της κατασκευής μιας μικρής (15-20 τ.χλμ.) δεξαμενής και μιας αποστραγγιστικής σήραγγας στο Αιγαίο Πέλαγος, προτάθηκε ως μέρος του σχεδίου εκτροπής του ποταμού Αχελώου (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 1995).

Το 2000, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε τη μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας, με μερική κάλυψη του υψηλού κόστους από ευρωπαϊκά κονδύλια. Ο βασικός σχεδιασμός του έργου αποκατάστασης περιλάμβανε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση αφορούσε τις εργασίες μελέτης και κατασκευής των αναχωμάτων, των καναλιών παροχής νερού, των συλλεκτήρων όμβριων υδάτων και των αντλιοστασίων. Η νέα δεξαμενή έκτασης 38 τ.χλμ. και βάθους 4,5 μ., βρίσκεται στο χαμηλότερο τμήμα της πρώην λίμνης και διατηρείται μέσω της κατασκευής δύο αναχωμάτων ύψους 9 μ. Το δυτικό και το ανατολικό ανάχωμα είναι μήκους 13 και 2,7 χλμ. αντίστοιχα. Μέσα από την κατασκευή των τριών αντλιοστασίων, των περιμετρικών τάφρων και των τεσσάρων συλλεκτήρων (με χωρητικότητα που κυμαίνεται από 325 έως 32 κυβ. μ./δευτ.), τα όμβρια ύδατα από την άνω λεκάνη απορροής ρέουν με φυσικό τρόπο στον ταμιευτήρα. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει την κατασκευή σύγχρονων έργων ύδρευσης (για την πόλη του Βόλου), άρδευσης (περίπου 92,5 τ.χλμ.), τεχνητών υγροτόπων (τρία τεχνητά νησάκια και ένας υγρότοπος έκτασης 0,45 τ.χλμ. για την αναπαραγωγή πτηνών και ψαριών), αντιπλημμυρικών έργων, διαχείρισης τοπίου και οικοσυστημάτων, καθώς και νέων υποδομών με στόχο την ανάπτυξη του τουρισμού και

άλλων δραστηριοτήτων (Kanakoudis και Valatsou, 2011· Kanakoudis, 2012). Σύμφωνα με εκτιμήσεις ο όγκος του νερού της λεκάνης απορροής δεν είναι αρκετός για να υποστηρίξει τη λίμνη. Απαιτείται επιπλέον νερό από τον ποταμό Πηνειό κατά τη χειμερινή περίοδο, προκειμένου ο όγκος του νερού του ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας να διατηρηθεί σε ικανοποιητικά επίπεδα. Επιπλέον, τα σχέδια διαχείρισης των υδάτινων πόρων της Θεσσαλίας στοχεύουν στην προστασία και *αύξηση της διαθεσιμότητας* των επιφανειακών υδάτων της περιοχής, μέσω και της εκτροπής νερού από την υδρολογική λεκάνη του ποταμού Αχελώου προς τη Θεσσαλία που θα πραγματοποιηθεί με την κατασκευή μιας σειράς φραγμάτων και ταμιευτήρων (Loukas κ.ά., 2007).

Ο Φορέας Διαχείρισης της περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεσίνου (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε.)¹⁵ ιδρύθηκε το 2003, με σκοπό την προστασία, διατήρηση και διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής. Η συμφωνία για τις επιχειρησιακές πτυχές του Φορέα Διαχείρισης και άλλες ειδικές αρμοδιότητες που αφορούν, μεταξύ άλλων, τη διαχείριση των υδάτινων πόρων και των οικοσυστημάτων, την αναψυχή και δραστηριότητες περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης επιτεύχθηκε τρία χρόνια αργότερα. Εάν δεν διαταραχθεί η ομαλή μελλοντική λειτουργία του Φορέα Διαχείρισης, έχει προγραμματιστεί μια σειρά καινοτόμων παρεμβάσεων με έμφαση στην προσέκλυση ποιοτικού τουρισμού, όπως ένα κέντρο τουριστικών πληροφοριών, ένα μουσείο φυσικής ιστορίας και πολιτισμού, δένδροφυτεύσεις κατά μήκος της περιμέτρου και των αναχωμάτων της λίμνης, χώροι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, διαδρομές πεζοπορίας, ιππασίας και ποδηλασίας, παρατηρητήρια, εγκαταστάσεις για θαλάσσια σπορ, καθώς και χώροι στάθμευσης και κατασκήνωσης (Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε., 2006).

Εικόνα 3.46:
Στη νέα χιλιετία περάσαμε από την κατασκευή της αποστραγγιστικής σήραγγας στην κατασκευή ενός δικτύου τάφρων και καναλιών (σαν αυτό της φωτογραφίας κοντά στο χωριό Σωτήριο) για την παροχή νερού στο νέο ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας

Εικόνα 3.47:
Riparia riparia -
Οχθοχελίδονα,
λίμνη Κάρλα

Τα Κανάλια του χτες και του σήμερα

του Τριαντάφυλλου Παπαϊωάννου

Προέδρου Τοπικού Συμβουλίου Καναλίων, Δήμος Ρήγα Φεραίου

Κανάλια, Απρίλιος 2013

Τα Κανάλια είναι το χωριό με τη μεγαλύτερη ιστορία στην περιοχή, ιστορία που είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη λίμνη Κάρλα. Κτισμένο στους πρόποδες του Μαυροβουνίου, το χωριό έχει 1.800 εγγεγραμμένους δημότες και ανήκει στο Δήμο Ρήγα Φεραίου του Νομού Μαγνησίας.

Η περιοχή κατοικήθηκε από αρχαιοτάτων χρόνων. Τα Άνω Κανάλια που βρίσκονται στη θέση Παναγία στο δρόμο προς Κεραμίδι, είναι πιθανότατα ο πρώτος οικισμός που δημιουργήθηκε στην περιοχή. Η λίμνη μέχρι τα μεσαιωνικά χρόνια ονομαζόταν Βοιβήδα και το όνομά της προέρχονταν από την αρχαία πόλη Βοίβη. Αργότερα (κατά τα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας) άλλαξε όνομα και ονομάστηκε Κάρλα.

Στο χώρο που βρίσκεται μπροστά από το σημείο όπου είναι χτισμένα σήμερα τα Κανάλια, και ειδικότερα από τον Άγιο Νικόλαο έως το Μετόχι εικάζεται ότι βρίσκονταν η αρχαία πόλη Βοίβη. Το αρχαιότερο μνημείο αυτής της πόλης, το οποίο διασώζεται έως σήμερα, είναι ο Βυζαντινός ναός του Άγιου Νικολάου που χτίστηκε κατά το 12^ο-13^ο αιώνα και πιθανολογείται πως είναι χτισμένος πάνω στον αρχαίο ναό της Βοίβης. Η πόλη αυτή κατοικούσαν, κατά τον Στράβωνα, μέχρι και το 280 π.Χ., ενώ οι Καναλιώτες είναι πιθανότατα απόγονοι των κατοίκων της αρχαίας Βοίβης. Από την αρχαία Βοίβη σήμερα δεν διασώζονται ίχνη, ούτε καν τα τείχη της.

Τα Κανάλια ήταν πάντα ο μεγαλύτερος παρακάρλιος οικισμός –κτισμένος σε στρατηγικό σημείο στους πρόποδες του Μαυροβουνίου, ακριβώς στις όχθες της λίμνης Κάρλας και κοντά στις πηγές Παλιαβρύση και Χατζηδήμη– και είχε ανέκαθεν πιο στενή σχέση με τη λίμνη από όλα τα υπόλοιπα χωριά. Στα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας αναφέρεται ότι οι Τούρκοι άφησαν τους Καναλιώτες να εκμεταλλεύονται τη λίμνη, πληρώνοντας όμως δυσβάστακτους φόρους.

Από τα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας έως την αποξήρανση της λίμνης οι κάτοικοι του χωριού ασχολούνταν σχεδόν όλοι με το ψάρεμα ή με επαγγέλματα που σχετιζόταν με το ψάρεμα. Λίγοι ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία και όλοι τους (ψαράδες, κτηνοτρόφοι, κλπ) ασχολούνταν παράλληλα και με την καλλιέργεια των εκτάσεων περιμετρικά της λίμνης. Καλλιεργούσαν κυρίως αμυγδαλιές (η καλλιέργεια των οποίων συνεχίζεται έως και σήμερα) και άλλα οπωροφόρα δέντρα, καθώς επίσης και δημητριακά για να καλύπτουν τις ανάγκες τους.

Όσο αφορά το ψάρεμα, είχαν εφεύρει δικές τους τεχνικές. Οι άνδρες έφευγαν από το χωριό για ψάρεμα αμέσως μετά το Δεκαπενταύγουστο και επέστρεφαν την Κυριακή των Βαΐων τον επόμενο χρόνο. Κατευθύνονταν προς τη βόρεια πλευρά της λίμνης (προς Καλαμάκι) και εκεί κατασκεύαζαν, πάνω στα νερά της λίμνης, με ξύλα και καλάμια τις καλύβες όπου ζούσαν. Από τις καλύβες έφευγαν καθημερινά για ψάρεμα με τα καράβια τους (έτσι ονόμαζαν τις βάρκες τους), που τις έφτιαχναν ντόπιοι καραβομαραγκοί με έναν μοναδικό τρόπο. Ένας από αυτούς είναι ο πατέρας μου, Παπαϊωάννου Νικό-

λαος. Τα καράβια δεν είχαν καρίνα και στο πίσω μέρος τους είχαν ένα δοκάρει που υποβάσταζε τα κουπιά. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, οι βάρκες αυτές αποτελούσαν ένα μοναδικό κομμάτι ντόπιας ναυπηγικής τέχνης και παράδοσης. Τα ψάρια τα πουλούσαν στις τρεις ιχθυόσκαλες που βρισκόταν περιμετρικά της λίμνης.

Στο χωριό γύριζαν συνήθως τα σαββατοκύριακα, κάθε 15 μέρες περίπου, για να πάρουν προμήθειες. Τα σαββατοκύριακα εκείνα το χωριό μοσχομύριζε από ζυμωτό ψωμί και από τα μαγειρέματα των ψαριών (ψαρόπιτες, πλακί, κλπ). Εκείνα τα βράδια οι ψαράδες γλεντούσαν μέχρι το πρωί στην πλατεία του χωριού με τη συνοδεία μουσικών οργάνων και την επόμενη ξανάφευγαν και πάλι για ψάρεμα.

Η έκταση της λίμνης, εκείνη την εποχή, αυξομειωνόταν ανάλογα με τον όγκο των νερών που δεχόταν. Ήταν η μεγαλύτερη λίμνη της Ελλάδας, φτάνοντας έως και τα 120.000 στρέμματα. Εξαιτίας αυτής της αυξομείωσης, πολλές φορές οι καλλιέργειές των κατοίκων των παρακάρλιων οικισμών καταστρέφονταν. Αυτός ήταν ο λόγος που οδήγησε στην αποξήρανσή της. Κατασκεύασαν μία μεγάλη σήραγγα μέσω της οποίας τα νερά της χύθηκαν στον Παγασητικό Κόλπο. Όμως, οι συνέπειες της αποξήρανσης δεν είχαν εκτιμηθεί σωστά.

Μετά την αποξήρανση το κλίμα άλλαξε, τα υπόγεια νερά εξαφανίστηκαν, και ρήγματα άρχισαν να εμφανίζονται ακόμα και μέσα σε οικισμούς. Η κατάσταση άρχισε να γίνεται ανεξέλεγκτη ώσπου τη δεκαετία του 1990 αποφασίστηκε η επανασύσταση της λίμνης. Η νέα λίμνη θα έχει έκταση 38.000 στρέμματα. Το έργο κατασκευάζεται από κρατικά κονδύλια και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκτιμάται ότι το κόστος κατασκευής των έργων θα ξεπεράσει τα €250.000.000. Τα έργα επανασύστασης ξεκίνησαν το 2000 και συνεχίζονται έως σήμερα με στόχο να έχουν τελειώσει το 2015. Το έργο των αναχωμάτων περιμετρικά της νέας λίμνης έχει είδη τελειώσει και το χειμώνα του 2010 άρχισε η εισροή του νερού στη λίμνη αλλάζοντας ολόκληρο το τοπίο.

Πολλά είναι τα υποέργα που είναι προγραμματισμένα να κατασκευαστούν, όπως έργα ανάδειξης και ανάπλασης της περιοχής γύρω από τη λίμνη, άρδευσης, ύδρευσης του Βόλου, δενδροφυτεύσεις περιμετρικά της λίμνης, δημιουργία κτηριακών εγκαταστάσεων που θα στεγάσουν το κρατικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας και Πολιτισμού Κάρλας, καθώς και τα γραφεία του Φορέα Διαχείρισης στα Κανάλια. Επιπλέον, προγραμματίζεται η δημιουργία και συντήρηση μονοπατιών στο Μαυροβούνι καθώς και θέσεις θέας, με τη δημιουργία ξύλινων πλατωμάτων που θα βρίσκονται στη βορειοδυτική πλευρά της λίμνης μέσα στον τεχνητό υγρότοπο της Κάρλας. Στα ξύλινα πλατώματα θα κατασκευαστούν καλύβες σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο, για να ενημερώνονται οι επισκέπτες για τον τρόπο ζωής των ψαράδων. Ακόμη, προβλέπεται να κατασκευασθούν παραδοσιακές βάρκες και υπάρχουν σκέψεις να παρέχεται η δυνατότητα στους επισκέπτες να κάνουν βόλτα στη λίμνη με τις βάρκες αυτές.

Το έργο επανασύστασης της λίμνης Κάρλας είναι έργο πνοής για ολόκληρη τη Θεσσαλία, όμως υπάρχουν και πολλές παραλήψεις. Κεντρικό σημείο όλου του στρατηγικού σχεδιασμού θα πρέπει να είναι ο άνθρωπος. Οι ντόπιοι κάτοικοι που εκμεταλλεύονταν τις νέες εκτάσεις μετά την αποξήρανση της λίμνης, τώρα θα πρέπει να αλλάξουν τρόπο ζωής. Ποιες κατευθύνσεις και κίνη-

τρα έχουν δοθεί σε αυτούς τους ανθρώπους έτσι ώστε να μην αναγκασθούν να ξενιτευτούν, όπως έγινε με τους ψαράδες την περίοδο 1960-1970;

Για παράδειγμα, δεν υπάρχει μέριμνα για την κτηνοτροφία που είχε αναπτυχθεί όλα αυτά τα χρόνια στην περιοχή της αποξηραμένης λίμνης. Η επανασύσταση της λίμνης εξαφάνισε τις εκτάσεις βόσκησης. Ακόμη, δεν έχει προνοηθεί τι θα γίνει με τους αγρότες που όλα αυτά τα χρόνια καλλιεργούσαν τις εκτάσεις της αποξηραμένης λίμνης, και οι οποίες χάθηκαν. Δεν έχουν γίνει μελέτες ούτε έχουν προβλεφθεί υποδομές για την ανάπτυξη ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός κλπ. Δεν έχει προβλεφθεί η κατασκευή ενός λιμανιού και ενός κτηρίου που θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ιχθυόσκαλα για την ανάπτυξη και πάλι της αλιείας. Ακόμη δεν έχει προνοηθεί η κατασκευή ενός υπαίθριου μουσείου, το οποίο θα προβάλλει τον τοπικό παραδοσιακό πολιτισμό.

Όμως, αφήνοντας στην άκρη αστοχίες και προβλήματα, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι η επανασύσταση της Κάρλας είναι ίσως το σημαντικότερο έργο για ολόκληρο το θεσσαλικό κάμπο, εμπλουτίζοντας τον υδροφόρο ορίζοντα και επαναφέροντας την αρμονία στη φύση. Εξάλλου, η ίδια η φύση υπέδειξε την ανάγκη για την επανασύσταση της λίμνης. Για μια ακόμη φορά αποδείχθηκε ότι όταν ο άνθρωπος επέμβη στη φύση ανεξέλεγκτα και χωρίς προγραμματισμό τότε η φύση τον τιμωρεί.

Τα Κανάλια είναι το μόνο χωριό που βρίσκεται τόσο κοντά στη λίμνη άρα όλες οι εξελίξεις που αφορούν την Κάρλα θα επηρεάσουν άμεσα και πρωτίστως τα Κανάλια. Οι κάτοικοι των Καναλιών θα μάθουν να ζουν και πάλι με τη λίμνη, όπως και πριν από 50 χρόνια και για να γίνει αυτό θα πρέπει να αλλάξουν κατά πολύ τον τρόπο ζωής τους.

Η κτηνοτροφία έχει ειδή συρρικνωθεί λόγω της μείωσης των βοσκήσιμων εκτάσεων άρα οι κτηνοτρόφοι θα αναγκαστούν να μειώσουν το ζωικό τους κεφάλαιο και να αλλάξουν τον τρόπο εκμετάλλευσης των ζώων τους έτσι ώστε με λιγότερα ζώα να έχουν τα ίδια εισοδήματα. Οι αγροτικές εκτάσεις έχουν μειωθεί και αυτές γιατί οι δημόσιες εκτάσεις που κατέλαβε η νέα λίμνη, στις οποίες μέχρι πρότινος οι Καναλιώτες καλλιεργούσαν σιτηρά, απαλλοτριώθηκαν για τις ανάγκες του έργου. Οι Καναλιώτες θα πρέπει να αλλάξουν τις καλλιέργειες στα εναπομείναντα ιδιόκτητα κτήματα που διατηρούν γιατί θα πρέπει πλέον να ζήσουν καλλιεργώντας λιγότερα στρέμματα προσδοκώντας στο ίδιο εισόδημα.

Όμως με την ανασύσταση της λίμνης θα υπάρξουν και νέες ασχολίες για τους κατοίκους όπως η αλιεία και όλα τα επαγγέλματα που σχετίζονται με αυτή, ασχολίες που ούτως ή άλλως δεν τους είναι άγνωστες.

Η αύξηση του τουρισμού στην περιοχή θα δώσει νέες δυνατότητες απασχόλησης αρκεί να υπάρξουν οι ανάλογες υποδομές, καθώς και η οργάνωση και εκπαίδευση των κατοίκων, γιατί οι νέες αυτές δραστηριότητες, τους είναι εντελώς άγνωστες.

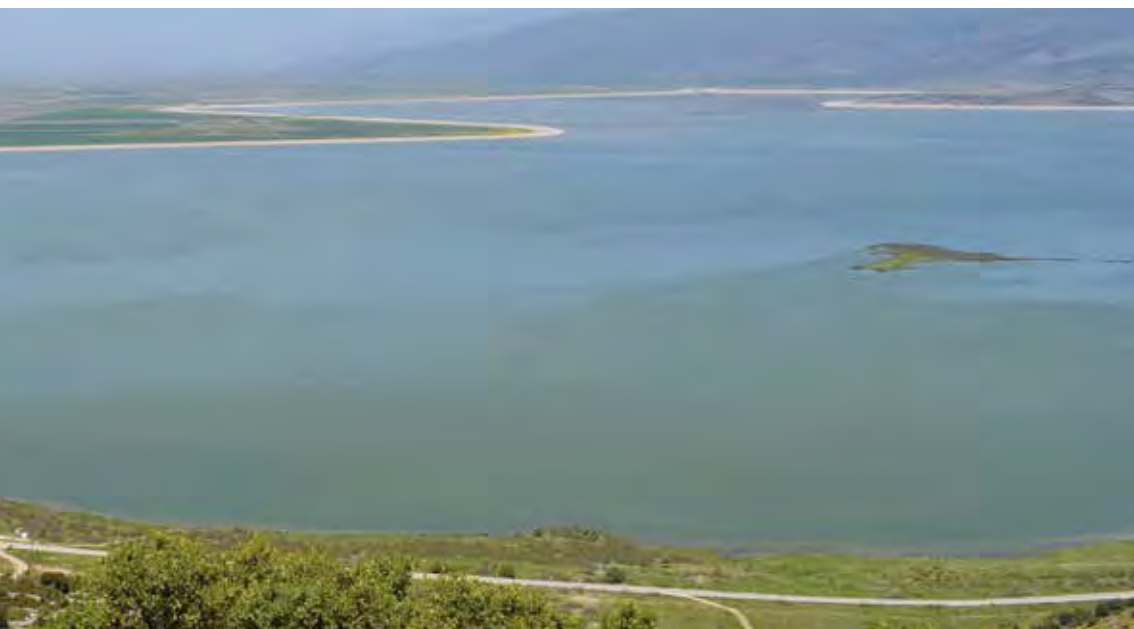
Αν προσπαθήσουμε όλοι μαζί οργανωμένα και συντονισμένα χωρίς μικροσυμφέροντα και εγωισμούς αλλά κυρίως χωρίς να συνεχίσουμε να καταστρέφουμε τη φύση, τότε αυτός ο τόπος μπορεί να ζήσει αξιοπρεπώς, όχι μόνο εμάς που γεννηθήκαμε εδώ, αλλά πολύ περισσότερους.

- 1 Ο Ευριπίδης περιγράφει τη λίμνη ως καλλίναον, δηλαδή εκεί που μπορεί κάποιος να πλεύσει όμορφα, και *πολυμυλοτάτην*, που σημαίνει άφθονα κοπάδια ζώων. Θεωρείται ότι ο Βουκεφάλας, το άλογο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, προερχόταν είτε από την Όσσα ή την περιοχή του Βελεστίνου. Ο Ηρόδοτος μίλησε για τα καθαρά νερά της λίμνης, ο Σκύμνος αναφέρεται στο μεγάλο βάθος της και ο Στράβων σημείωσε την πλούσια βλάστησή της. Οι Ησίοδος, Αρχίνος, Φερεκύδης, Λουκιανός, Σκύλαξ, Ελλάνικος, Φιλόστρατος, Τίτος Λίβιος, Πλίνιος και Στέφανος Βυζάντιος, καθώς και οι λόγιοι Μελέτιος (Μιχαήλ Μήτρου, Επίσκοπος Αθηνών) (1728), Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς (1791), Αργύρης Φιλιππίδης (1813), Ιωάννης Λεονάρδος (1836), Νικόλαος Μάγνης (1860), Νικόλαος Ρηματισίδης (1874), Δωρόθεος Σχολάριος (Μητροπολίτης Λαρίσης) (1877) και οι ξένοι ταξιδευτές Jacob Jonas Bjornstahl (1779), Jakob Ludwig Salomo Bartholdy (1803) William Leake (1810), Henry Holland (1812), Alfred Mezieres (1853) Boue Ami (1854), Emile Isambert (1873) και Otto Kern (1900) αναφέρουν τη λίμνη Βοιβηίδα στα έργα τους (Λεφούσης, 1997· Ρούσας, 2001).
- 2 Η αργοναυτική εκστρατεία ήταν ο προάγγελος των Ολυμπιακών Αγώνων, λόγω του εύρους των αθλητικών γεγονότων που έλαβαν χώρα. Για παράδειγμα, ο Ηρακλής κέρδισε στο παγκράτιο, ο Κάστωρ στις υποδρομίες, ο Πολυδεύκης στην πάλη και ο Ιάσωνας στην τοξοβολία. Ο αριθμός των αργοναυτών στα αρχαία ελληνικά κείμενα ποικίλλει· μεταξύ των κυριότερων συγκαταλέγονται οι Άδμητος, Άκαστος, Άκτωρ, Αμφιδάμιας, Αστερίων, Αταλάντη (η μόνη γυναίκα που πήρε μέρος στην εκστρατεία), Εργίνος, Ευρύαλος, Εύφημος, Εχίων, Ζήτης, Θησέας, Ιφικλής, Ίφιτος, Κηφέας, Κορωνός, Λαέρτης, Ναύπλιος, Νέστωρ, Ορφέας, Πηνέλαος, Πολύφημος, Τελαμώνας, Τίφυς, Φαληρέυς και Φανός. Με την επιστροφή τους στην Ιωλκό, ο Ιάσωνας και η σύζυγός του Μήδεια (μάγισσα και κόρη του Αιήτη, βασιλιά της Κολχίδας) δολοφόνησαν τον Πελία και κατέφυγαν στην Κόρινθο, όπου ο Ιάσωνας ερωτεύτηκε την κόρη του βασιλιά Κρέοντα, Γλαύκη. Σύμφωνα με τον Ευριπίδη, η Μήδεια ένωσε απέχθεια για τον Ιάσωνα και σκότωσε τα δύο παιδιά τους, καθώς και τη Γλαύκη και το βασιλιά Κρέοντα. Ένας άλλος μύθος αναφέρει ότι οι Κορίνθιοι δολοφόνησαν τα δύο παιδιά της για να εκδικηθούν τη δολοφονία του βασιλιά και της πριγκίπισσάς τους.
- 3 Εκτός από το Πήλιο, στα Μετέωρα, στην Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων, πολλά μοναστήρια χτίστηκαν πάνω σε πελώριους βράχους. Δεν υπάρχει καμία γραπτή αναφορά σχετικά με την χρονολόγηση αυτών των μνημείων, αλλά στα τέλη του 11^{ου} αιώνα, μια μοναστική κοινότητα είχε ήδη εγκατασταθεί εκεί. Κατά τη διάρκεια του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, κατοικούνταν 24 μοναστήρια. Σήμερα, μόνο 6 είναι ενεργά. Τα Μετέωρα έχουν συμπεριληφθεί στον κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.
- 4 Ο Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής (το παρεπώνυμό του οφείλεται στην καταγωγή του) ήταν από τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες του ελληνικού διαφωτισμού στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Στο ποίημά του, *Θούρις*, προέτρεπε τους Ορθόδοξους Χριστιανούς να επαναστατήσουν εναντίον των Οθωμανών, ενώ στην περίφημη *Χάρτα* του, πρότεινε την ιστορική ένωση των Βαλκανίων, με βάση τον εξελισσόμενο διαχρονικό πολιτισμό τους (Καραμπερόπουλος, 1998· Βρανούσης, 1998). Ένα πρωτότυπο αντίγραφο του αριστουργήματός του, της *Χάρτας του Ρήγα* (1797), εκτίθεται στο δημαρχείο του Δήμου Ρήγα Φεραίου.
- 5 Η πιθανότητα επέκτασης του θεσσαλικού σιδηροδρομικού δικτύου συζητήθηκε το 1914, και στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, υπεγράφη η σύμβαση μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας για την κατασκευή του *Αδριατικού Σιδηροδρόμου*. Παρά το γεγονός ότι ο πόλεμος ανάγκασε την ακύρωση αυτού του φιλόδοξου σχεδίου, η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου το έθεσε εκ νέου το 1919. Ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, πιθανότατα λόγω του υψηλού κόστους του (Chastaoglou, 2004b).

Εικόνα 3.48:
Ο νέος
ταμιευτήρας
της λίμνης
Κάρλας έχει
συνολική
επιφάνεια
38 τ.χλμ.

- 6 Μετά την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας, τα χωριά Κεραμίδι, Βένετο, Κιλελέρ, Κοκκίνες και Σκλήθρο έχασαν σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού τους, καθώς, πολλοί ψαράδες και αγρότες μετανάστευσαν αλλού.
- 7 Η κοινωνικο-οικονομική άνθηση αυτών των θεσσαλικών πόλεων τερματίστηκε κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων (1803-1815), που συγκλόνισαν την ευρωπαϊκή οικονομία και οδήγησαν στην πτώχευση των αυστριακών τραπεζών, όπου οι περισσότεροι Θεσσαλοί είχαν καταθέσει τα χρήματά τους.
- 8 Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, το Πήλιο ήταν επίσης γνωστό ως *η γη του στέμματος*. Οι εκτάσεις που προορίζονταν για φιλανθρωπικά ιδρύματα (για παράδειγμα, Αργαλαστή, Βυζίτσα, Δράκεια, Κισσός, Μακρινίτσα, Μπιστινίκα ή Ξυνόβρυση και Μούρεσι) και εκείνες που παραχωρήθηκαν σε Οθωμανούς αξιωματούχους (Ζαγορά, Κατηχώρι, Μηλιές, Πορταριά και Τσαγκαράδα) ήταν γνωστές ως *βακούφια* και *χάσια*, αντίστοιχα, με ανάλογες διοικητικές και φορολογικές καταστάσεις. Πριν από το *Διάταγμα του Πηλίου*, το οποίο ακυρώθηκε το 1840, οι κάτοικοι των απομακρυσμένων περιοχών των Αγράφων απολάμβαναν, μετά τη *Συνθήκη του Ταμασίου* το 1525, παρόμοια ειδικά προνόμια που περιλάμβαναν την απαλλαγή από το φορολογικό μητρώο, αυτονομία για τις επιχειρήσεις και θρησκευτική ελευθερία.
- 9 Παραδοσιακοί οικισμοί Βένετου (ΦΕΚ-374/4.7.1980 και 383/15.6.1997), Γλαφυρών (ΦΕΚ-374/4.7.1980 και ΦΕΚ-383/15.6.1997), Καναλίων (ΦΕΚ-374/4.7.1980 και ΦΕΚ-423/20.6.1995), Κεραμιδίου (ΦΕΚ-594/13.11.1978, ΦΕΚ-374/4.7.1980 και ΦΕΚ-383/15.6.1997) και Κερασιάς (ΦΕΚ-374/4.7.1980 και ΦΕΚ-383/15.6.1997).
- 10 *... pendant que dans toute la plaine la population déperit, les pecheurs du lac, qui passent l'été sur l'eau, échappent à la fièvre et vivent souvent jusqu'un âge avancé...*
- 11 Οι κάτοικοι των Καναλίων συνήθιζαν να αποκαλούν τους κατοίκους της Κερασιάς *χαιβάνια*, που σημαίνει ζώο στα τουρκικά, και χρησιμοποιείται ως ήπια προσβολή στην ελληνική γλώσσα. Επίσης, οι κάτοικοι της Κερασιάς συνήθιζαν να λένε ότι τα χωριά της Παλιάς Μιτζέλας και των Καναλίων ήταν γνωστά για δύο πράγματα, για τις όμορφες γυναίκες το πρώτο και για τα μούλάρια το δεύτερο (Λεφούσης, 1997).
- 12 Ο Αλφόνσο Λαμαρτίν ήταν Γάλλος συγγραφέας, ποιητής και πολιτικός, ο οποίος φημίζεται για το εν μέρει αυτοβιογραφικό ποίημα του, *Η λίμνη*, το οποίο περιγράφει αναδρομικά την ένθερμη αγάπη που μοιράζεται ένα ζευγάρι από την άποψη ενός θλιμμένου άνδρα.
- 13 Ένα άλλο κοινό όνομα για το τέρας της λίμνης ήταν *μπουγάς*, το οποίο προέρχεται από την τουρκική λέξη *boğa*, που σημαίνει ταύρος.
- 14 Πρόκειται για θαμνώδη διάπλαση η οποία αποτελείται βασικά από αείφυλλους σκληρόφυλλους θάμνους, που είναι γνωστοί και με τον όρο μακία βλάστηση.
- 15 Συγκρότηση Φορέα Διαχείρισης Π.Ο.Κα.Μα.ΚεΒε.: Κ.Υ.Α. 126885/3051, ΦΕΚ 1141/Β/11-08-2003. Κανονισμοί Λειτουργίας: Υ.Α. 53948, ΦΕΚ 1979/Β/21-12-2004 (Λειτουργίας Διοικητικού Συμβουλίου), Υ.Α. 53950, ΦΕΚ 1979/Β/31-12-2004 (Ανάθεσης έργων-μελετών-προμηθειών), Υ.Α. 53949, ΦΕΚ 1979/Β/31-12-2004 (Οικονομικής διαχείρισης). Στελέχωση ΔΣ: Υ.Α. 127889/4560, ΦΕΚ 1604/Β/30-10-2003. Τα γραφεία του Φορέα Διαχείρισης θα μεταφερθούν από το Στεφανοβίκειο σε νέες εγκαταστάσεις στα Κανάλια.

Εικόνα 4.1:
Η πεζοπορία
στην ευρύτερη
περιοχή της
λίμνης Κάρλας
είναι ένας πολύ
καλός τρόπος να
γνωρίσετε την
ομορφιά του
τόπου και
να εκτιμήσετε
τη φύση

4

Περιπατητικές διαδρομές

Γεννήθηκα στο Βόλο μια αποπνικτική μέρα του Ιουλίου [...] η ζωή στη μικρή αυτή πόλη ήταν γεμάτη από μεταφυσικές και επαρχιακές εκδηλώσεις [...] όλες αυτές οι μοναδικές και εντυπωσιακές ομορφιές που έχω βιώσει, ακόμα με εντυπωσιάζουν βαθιά.

Τζόρτζιο ντε Κίρικο στο Δρανδάκης, 2004

Εικόνα 4.2:
Υπάρχουν πολλά
μονοπάτια στην
ευρύτερη
περιοχή της
λίμνης Κάρλας
που αξίζει να
ανακαλύψετε,
αλλά θα πρέπει
να βρείτε τα
καταλληλότερα
για σας και τις
προτιμήσεις σας

Υπάρχουν πολλά μονοπάτια στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας που αξίζει να ανακαλύψετε. Δέκα από αυτά έχουν επιλεγεί και περιγράφονται παρακάτω. Τα μονοπάτια αυτά πορεύονται πότε πάνω στα βουνά και σε χαμηλούς λόφους και πότε κατά μήκος των ακτών της λίμνης. Οι διαδρομές διαφέρουν σε επίπεδο δυσκολίας, μήκος και σημεία ενδιαφέροντος, έτσι ώστε να μπορείτε εύκολα να βρείτε αυτό που ταιριάζει καλύτερα στις προτιμήσεις σας και την εποχή που θα επισκεφτείτε την περιοχή.

Μερικές από τις διαδρομές είναι σύντομες και εύκολες, ενώ άλλες είναι μεγάλες και απαιτητικές. Τα σημεία εκκίνησης και τερματισμού πολλών διαδρομών δεν είναι εύκολα προσβάσιμα με τη δημόσια συγκοινωνία και, ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να προγραμματίσετε την ημέρα σας εκ των προτέρων και να διαβάσετε προσεκτικά τις πληροφορίες που παρέχονται παρακά-

χάρτης 1	
1	Άνω Κερασιά-Κερασιά Μήκος: 5.9 χλμ. (απλή μετάβαση) - 11.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 1 ώρα (απλή μετάβαση) - 2.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
2	Άνω Κερασιά-Ι.Μ. Φλαμουρίου Μήκος: 6.4 χλμ. (απλή μετάβαση) - 12.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 3 ώρες (απλή μετάβαση) - 5.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
3	Κερασιά-Ι.Μ. Σουρβιάς Μήκος: 8.9 χλμ. (απλή μετάβαση) - 17.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 4 ώρες (απλή μετάβαση) - 6.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
4	Κεραμίδι-Παλαιόσκαλα Μήκος: 17.4 χλμ. (απλή μετάβαση) - 34.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 5-5.5 ώρες (απλή μετάβαση) - 11 ώρες (μετ' επιστροφής)
5	Άνω Κανάλια-Πύργος Μήκος: 14.2 χλμ. (απλή μετάβαση) - 28.4 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 4-4.5 ώρες (απλή μετάβαση) - 8-9 ώρες (μετ' επιστροφής)

τω και σε άλλα τμήματα του παρόντος οδηγού, όπως οι ενότητες για το σχεδιασμό της εκδρομής και τις χρήσιμες πληροφορίες.

Η πεζοπορία με σκοπό την εξερεύνηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς μίας περιοχής μπορεί να είναι εξαιρετικά αναζωογονητική, τόσο ψυχικά όσο και σωματικά. Οι έντονοι ρυθμοί της σύγχρονης κοινωνίας δίνουν τη δυνατότητα σε λίγους ανθρώπους να εξερευνήσουν κάτι διαφορετικό από ένα κοντινό αστικό πάρκο. Η λίμνη Κάρλα προσφέρει την ευκαιρία σε πιθανούς επισκέπτες να απολαύσουν νέα και συναρπαστικά τοπία. Οι παρακάτω διαδρομές έχουν επιλεγεί με βάση διάφορα κριτήρια, όπως φυσικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον, υπαίθρια αναψυχή, δημοφιλία και χρήση. Όποιες και να επιλέξετε, στο τέλος όλες θα σας ανταμείψουν.

χάρτης 2

6	Γλαφυρές-Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων Μήκος: 7.9 χλμ. (απλή μετάβαση) - 15.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 2 ώρες (απλή μετάβαση) - 5 ώρες (μετ' επιστροφής)
7	Κανάλια-Δρακοπήγαδο Μήκος: 6.6 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 2 ώρες (μετ' επιστροφής)
8	Χατζημισιώτικη Μαγούλα-Λόφος Αγίου Αθανάσιου Μήκος: 7.9 χλμ. (απλή μετάβαση) - 15.8 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 2 ώρες (απλή μετάβαση) - 4 ώρες (μετ' επιστροφής)
9	Στεφανοβίκειο-Πέτρα (Σκάλα) Μήκος: 7.5 χλμ. (απλή μετάβαση) - 15 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 2-2.5 ώρες (απλή μετάβαση) - 5 ώρες (μετ' επιστροφής)
10	Κάτω Καλαμάκι-Τεχνητός υγρότοπος λίμνης Κάρλας Μήκος: 9.3 χλμ. (απλή μετάβαση) - 18.6 χλμ. (μετ' επιστροφής) Μέση διάρκεια: 2.5 ώρες (απλή μετάβαση) - 5 ώρες (μετ' επιστροφής)

4.1

Άνω Κερασιά - Κερασιά

ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 1

...ένας παλιός δρόμος συνδέει την πρώην λίμνη Κάρλα και τα χωριά του Βορείου Πηλίου –Κεραμίδι, Κανάλια, Κερασιά, Γλαφυρές– με το Βόλο [...] περισσότερο από καθετί θυμάται την Κάρλα...όχι αποξηραμένη και καλλιεργημένη, αλλά γεμάτη νερό, μια λίμνη πανέμορφη [...] Όταν ακόμα ήταν παιδί, ο πατέρας του δούλευε στη λίμνη... και κάθε φθινόπωρο έφευγε μαζί με τους άλλους ψαράδες και πήγαινε να ζήσει για 4-5 μήνες στις καλύβες που έφτιαχναν στις μακρινές όχθες της λίμνης. Τα πρωινά έφτανε στο χωριό τους η μεγάλη βάρκα με τα ψάρια κι αμέσως οι χωρικοί-έμποροι τα φόρτωναν στα κοφίνια, για να τα κατεβάσουν...στο Βόλο...όπου πουλούσαν τα νόστιμα «καρλιώτικα» στους Βολιώτες...

Κώστας Ακρίβος, 2007

Λεπτομέρειες Διαδρομής

Μήκος	5.9 χλμ. (απλή μετάβαση) και 11.8 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	1 ώρα (απλή μετάβαση) και 2.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Χαμηλός
Μέγιστο υψόμετρο	657 μέτρα (Άνω Κερασιά)
Ελάχιστο υψόμετρο	133 μέτρα (Κερασιά)
Σήμανση	Πινακίδες πορείας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Κερασιά
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κερασιά
Χώρος στάθμευσης	Κερασιά, Άνω Κερασιά
Πληροφορίες	Η Κερασιά και Άνω Κερασιά απέχουν 36 και 43 χλμ. από το Βόλο, αντίστοιχα

Εάν διαθέτετε αυτοκίνητο, υπάρχει ασφαλτοστρωμένος δρόμος που οδηγεί από την Κερασιά προς την Άνω Κερασιά. Υπάρχουν πολλά μέρη για να παρκάρετε το αυτοκίνητό σας και στα δύο χωριά. Δεδομένου ότι δεν υπάρχουν δρομολόγια λεωφορείων (ΚΤΕΛ Μαγνησίας) για την Άνω Κερασιά, είναι στο χέρι σας να αποφασίσετε πώς θα θέλατε να επιστρέψετε στο όχημά σας. Υπάρχει η δυνατότητα πεζοπορίας από την Άνω Κερασιά κατηφορίζοντας προς την Κερασιά ή το αντίστροφο. Θα μπορούσατε επίσης να πάρετε το λεωφορείο από το Βόλο προς την Κερασιά και, από εκεί, να ξεκινήσετε πεζοπορία ανηφορικά προς την Άνω Κερασιά. Διατίθενται, επίσης, υπηρεσίες ταξί από το Βόλο προς την Άνω Κερασιά και είναι δυνατό να διαπραγματευτείτε το κόστος της διαδρομής.

Εικόνα 4.3:
Άνω Κερασιά,
Βόρειο Πήλιο.
Τον Απρίλιο του
1944, οι Ναζί
επέλεξαν να
τελειώσουν τις
εκκαθαριστικές
επιχειρήσεις τους
στην Κερασιά,
καταστρέφοντας
ολοκληρωτικά
το χωριό που
ήταν η βάση του
54^{ου} Συντάγματος
του Ε.Λ.Α.Σ.

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Απαιτείται περίπου μία ώρα για να φτάσετε από την Άνω Κερασιά στην Κερασιά. Η διαδρομή είναι κατηφορική, με καλά μονοπάτια και χωματόδρομους. Ορισμένα τμήματα του παλιού καλντεριμιού έχουν διατηρηθεί, κυρίως χάρη στις προσπάθειες των μελών του Κέντρου Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου. Μπορείτε να ξεκινήσετε την ημέρα σας με μια επίσκεψη στο ερειπωμένο χωριό της Άνω Κερασιάς και να την τελειώσετε με γεύμα ή δείπνο σε μία από τις ταβέρνες της Κερασιάς, όπου οι επισκέπτες μπορούν να απολαύσουν τοπικά πιάτα, όπως κατσικάκι στη σούβλα, κοντοσούβλι και κοκορέτσι.

Σημεία ενδιαφέροντος

Πρόκειται για την ίδια διαδρομή που ακολουθούσαν στο παρελθόν οι κτηνοτρόφοι της Άνω Κερασιάς. Συνήθιζαν να φεύγουν κατά τη διάρκεια του χειμώνα στη γιορτή του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου) και να επιστρέφουν στην Άνω Κερασιά την ημέρα των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (21 Μαΐου).

- Η Άνω Κερασιά, ένα χωριό που καταστράφηκε από τα στρατεύματα κατοχής το 1944, καθώς φιλοξένησε το 54^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός).
- Η τοπική γλωρίδα, καθώς αλλάζει σημαντικά με τη αυξομείωση του υψόμετρου, από μικτό δάσος σε θάμνους και λιβάδια.
- Σημεία θέασης που προσφέρουν καταπληκτικές πανοραμικές απόψεις της λίμνης Κάρλας.
- Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων και το κοντινό εκκλησάκι του Αγίου Αθανασίου στην Άνω Κερασιά.
- Το Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου, η εκκλησία του Αγίου Νικολάου και το πέτρινο τοξωτό γεφύρι στην Κερασιά, όπου οι επισκέπτες μπορούν, επίσης, να αγοράσουν ντόπιο κρέας και γαλακτοκομικά προϊόντα.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Άνω Κερασιάς (39°29.180 N – 22°57.260 E)

Ξεκινήστε από την πλακόστρωτη πλατεία της Άνω Κερασιάς. Το παλιό, κατεστραμμένο σχολείο εξακολουθεί να υπάρχει ως συνεχής υπενθύμιση των καταστροφών του πολέμου, ενώ η αναστηλωμένη εκκλησία των Αγίων Αποστόλων χτίστηκε αρχικά το 1872 από πελεκητή πέτρα. Ακολουθήστε το χωματόδρομο προς τα νοτιοδυτικά για 350 μ. μέχρι την αρχή του ασφαλτοστρωμένου δρόμου (39°29.106 N – 22°57.174 E). Μπορείτε να δείτε απομεινάρια από τα καμένα σπίτια του χωριού και στις δύο πλευρές του δρόμου. Αφιερώστε λίγο χρόνο και περιπλανηθείτε σε αυτά τα οδυνηρά ερείπια. Το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης βρίσκεται 200 μ. από την αρχή του πλακόστρωτου δρόμου.

Μνημείο Εθνικής Αντίστασης (39°29.105 N – 22°57.098 E)

Η σιωπή της Άνω Κερασιάς διακόπτεται μόνο από τους πανάρχαιους ήχους των αιγοπροβάτων και των κουδουνιών τους. Το εκκλησάκι του Αγίου Αθα-

Εικόνα 4.4:
Άνω Κερασιά,
η παλιά
–αναστηλωμένη–
εκκλησία
του χωριού

νασίου και το εγκαταλελειμμένο νεκροταφείο του χωριού (39°29.080 N – 22°57.108 E) βρίσκονται 70 μ. νότια-νοτιοανατολικά του μνημείου της Εθνικής Αντίστασης. Το μνημείο είναι αφιερωμένο στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, καθώς στην Άνω Κερασιά συγκροτήθηκε τον Οκτώβριο του 1943 το 54° Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.

Αφετηρία δύσβατου μονοπατιού (39°29.102 N – 22°57.100 E)

Δίπλα στο μνημείο της Εθνικής Αντίστασης υπάρχει ένα δύσβατο μονοπάτι, που οδηγεί νότια-νοτιοδυτικά. Επισημαίνεται από μια πινακίδα ως καθορισμένο μονοπάτι. Το μονοπάτι κατηφορίζει λοξά προς το φαράγγι, διασχίζει ένα ρέμα και, στη συνέχεια, ανηφορίζει προς τη δεξιά όχθη του πριν φτάσει –μετά από περίπου 650 μ.– σε ένα καλό μονοπάτι (39°28.521 N – 22°57.010 E). Ακόμη και σήμερα, μπορείτε να αναγνωρίσετε τμήματα του παλιού καλντεριμιού. Στρίψτε δεξιά και ακολουθήστε το μονοπάτι για ακόμη 150 μ. πριν φτάσετε στην άσφαλο (39°28.503 N – 22°56.555 E). Να είστε προσεκτικοί όσον αφορά στην κίνηση εδώ, αν και αυτός ο δρόμος δεν είναι πολυσύχναστος. Η λίμνη Κάρλα εμφανίζεται μπροστά σας μετά από 500 μ. (39°28.440 N – 22°56.371 E).

Αφετηρία χωματόδρομου (39°28.406 N – 22°56.393 E)

Συνεχίστε στον ασφαλτοστρωμένο δρόμο για 230 μ. μέχρι να φτάσετε σε έναν χωματόδρομο, στα δεξιά σας. Ακολουθήστε αυτόν το χωματόδρομο για 360 μ. και θα φτάσετε σε ένα σημείο με θέα στη λίμνη Κάρλα (39°28.300 N – 22°56.359 E). Μετά από 140 μ., ο δρόμος χωρίζεται στα τρία (39°28.272 N – 22°56.324 E). Ακολουθήστε το μεσαίο μονοπάτι (39°28.217 N – 22°56.286 E) που σημειώνεται με κόκκινο χρώμα και συνεχίστε κατά μήκος αυτού για 370 μ. πριν καταλήξετε σε ένα λατομείο.

Λατομείο (39°28.171 N – 22°56.247 E)

Με κατεύθυνση προς τα ανατολικά, το μονοπάτι κατηφορίζει προς το φαράγγι, διασχίζει ένα ρέμα και αρχίζει να ανηφορίζει πριν φτάσει σε δύο σημεία που προσφέρουν εντυπωσιακή θέα προς τη λίμνη Κάρλα, μετά από περίπου 170 μ. (39°28.194 N – 22°56.180 E) και 720 μ. (39°28.250 N – 22°56.070 E), αντίστοιχα. Σε αυτό το τμήμα της διαδρομής, το παλιό καλντερίμι διατηρείται ακόμα σε καλή κατάσταση. Ακριβώς πριν από το δεύτερο σημείο, η διαδρομή συναντά έναν καλό χωματόδρομο (39°28.259 N – 22°56.083 E). Ακολουθήστε αυτόν το χωματόδρομο που θα σας οδηγήσει στην Κερασιά μετά από περίπου 2.2 χλμ.

Πλατεία Κερασιάς (39°27.496 N – 22°55.234 E)

Καθώς πλησιάζετε στην Κερασιά, θα δείτε ένα υδραγωγείο στα δεξιά σας, καθώς και την κορυφή του Πηλίου, τον Πουριανό Σταυρό, στα αριστερά πριν ακολουθήσετε τον τσιμεντόδρομο (39°27.530 N – 22°55.342 E) που κατηφορίζει συνεχώς ως την πλατεία του χωριού. Το Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου βρίσκεται στο παλιό σχολείο της Κερασιάς. Διοικείται από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Κερασιάς και παρέχει πληροφορίες σχετικά με τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, τόσο για τους τουρίστες, όσο και τα σχολεία που επισκέπτονται την περιοχή. Το χωριό βρίσκεται κοντά στο χείμαρρο Κερασιώτη και στην προπολεμική περίοδο ήταν επίσης γνωστό ως *Καλύβια*, καθώς οι νομάδες βοσκοί της Άνω Κερασιάς περνούσαν εκεί το χειμώνα.

4.2

Άνω Κερασιά - Ι.Μ. Φλαμουρίου

ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 2

Η ηλεκτρική εταιρεία Βόλου ιδρύθηκε το 1911 και συνέχισε να προμηθεύει την πόλη με ηλεκτρική ενέργεια μέχρι το 1957, όταν εξαγοράστηκε από τη Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού [...] Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, προκειμένου να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκόσμιου Πόλεμου, η εταιρεία χρησιμοποίησε γαιάνθρακα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αξιοποιώντας την ξυλεία στο δάσος του Βένετου...

Αναστασία Καλογρή, 2004

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	6.4 χλμ. (απλή μετάβαση) και 12.8 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	3 ώρες (απλή μετάβαση) και 5.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Μέτριος
Μέγιστο υψόμετρο	776 μέτρα (39°30.456 N – 22°59.027 E)
Ελάχιστο υψόμετρο	569 μέτρα (Ι.Μ. Φλαμουρίου)
Σήμανση	Πινακίδες πορείας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Ι.Μ. Φλαμουρίου
Σύνδεση με λεωφορείο	Όχι
Χώρος στάθμευσης	Άνω Κερασιά
Πληροφορίες	Ένα 4x4 όχημα ή μία μοτοσικλέτα μπορεί να σας μεταφέρει σε απόσταση 2 χλμ. από ένα στενό μονοπάτι που οδηγεί στην Ι.Μ. Φλαμουρίου

Υπάρχουν δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας από το Βόλο προς την Κερασιά. Η Άνω Κερασιά απέχει 7 χλμ. από την Κερασιά. Εναλλακτικά, μπορείτε να ενοικιάσετε αυτοκίνητο ή να μισθώσετε ταξί από το Βόλο προς την Άνω Κερασιά. Σε περίπτωση που δε διαθέτετε αυτοκίνητο, φροντίστε να προγραμματίσετε την ημέρα σας, σύμφωνα με τα δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας ή να κανονίσετε εκ των προτέρων να σας παραλάβει ένα ταξί από την Άνω Κερασιά.

Εικόνα 4.5:
Η Ιερά Μονή
Φλαμουρίου,
ιδρυμένη το
1593, έχει
κηρυχθεί
ιστορικό
διατηρητέο
μνημείο από
την 7^η Εφορεία
Βυζαντινών
Αρχαιοτήτων

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Πολλές διαφορετικές περιπατητικές διαδρομές για τις Ι.Μ. Φλαμουρίου και Σουρβιάς, το Βένετο, το Πουρί, τη Μακρινίτσα και άλλους προορισμούς ξεκινούν από την Άνω Κερασιά. Παρά το γεγονός ότι τα έργα ανακαίνισης έχουν ξεκινήσει από το 2011, η Ι.Μ. Φλαμουρίου είναι ανοικτή μόνο σε περιορισμένο αριθμό ανδρών επισκεπτών. Αυτή η διαδρομή θα σας οδηγήσει σε σκιερά δάση και σε καταπληκτικά σημεία θέασης τόσο στη λίμνη Κάρλα όσο και κατά μήκος των βορειοδυτικών ακτών των Περιφερειακών Ενοτήτων Λάρισας και Μαγνησίας. Είναι σίγουρα ένα μέρος που πρέπει να επισκεφθείτε, αν βρίσκεστε στην περιοχή.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Η Άνω Κερασιά, ένα εγκαταλειμμένο χωριό που καταστράφηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς αποτέλεσε προπύργιο της ελληνικής αντίστασης.
- Η περιοχή γύρω από το χωριό προσφέρει πολλές δυνατότητες για εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ορειβασία, ποδηλασία και ιππασία.
- Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων και το κοντινό εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής στην Άνω Κερασιά.

- Αυτό το τμήμα του Πηλίου χαρακτηρίζεται από απότομες καταπράσινες πλαγιές, μικρά ρέματα και καταρράκτες. Είναι ένας ειδυλλιακός, πλούσιος σε χλωρίδα, παράδεισος, όπου απόκρημνες βουνοπλαγιές συναντούν το Αιγαίο Πέλαγος.
- Η Ι.Μ. Φλαμουρίου (16^{ος} αιώνας), η πιο σημαντική μοναστική κοινότητα στη Μαγνησία, είναι χτισμένη σε μια υπέροχη τοποθεσία πάνω από το χωριό Βένετο.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Άνω Κερασιάς (39°29.180 N – 22°57.260 E)

Ξεκινήστε από την πλακόστρωτη πλατεία της Άνω Κερασιάς και κατευθυνθείτε νοτιοδυτικά για περίπου 50 μ. πριν φτάσετε στις ταμπέλες που υποδεικνύουν τα μονοπάτια που οδηγούν στις Ι.Μ. Φλαμουρίου και Σουρβιάς (39°29.175 N – 22°57.244 E). Ακολουθήστε το μονοπάτι προς την Ι.Μ. Φλαμουρίου. Η διαδρομή –ένα παλιό, μισοκατεστραμένο καλντερίμι που σημειώνεται με κόκκινες κουκκίδες– περνάει μέσα από το εγκαταλελειμμένο χωριό, αυτή τη φορά με κατεύθυνση προς τα βόρεια.

Αρχή χωματόδρομου (39°29.268 N – 22°57.237 E)

Μετά από 310 μ. υπάρχει ένας καλός χωματόδρομος. Ακολουθήστε αυτό το δρόμο για 150 μ. πριν στρίψετε δεξιά (39°29.284 N – 22°57.221 E) και ξεκινήστε μια εύκολη ανάβαση για περίπου 140 μ. ώπου να καταλήξετε σε ένα χωματόδρομο (39°29.323 N – 22°57.224 E). Από ορισμένα σημεία αυτού του δρόμου, φαίνεται η λίμνη Κάρλα στον ορίζοντα.

Σταυροδρόμι (39°29.330 N – 22°57.233 E)

Στρίψτε δεξιά και ακολουθήστε το χωματόδρομο για 80 μ. Στο σταυροδρόμι, στρίβετε πάλι δεξιά και μετά από περίπου 100 μ., φτάνετε στο εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής (39°29.348 N – 22°57.267 E). Προσπεράστε το εκκλησάκι και συνεχίστε στο χωματόδρομο για ακόμα 1.64 χλμ. Θα φτάσετε, στη συνέχεια, σε κάποιες φυσικές και τεχνητές δεξαμενές που ονομάζονται σουβάλες

Εικόνα 4.6:
Το καλοκαίρι
του 2012
πραγματο-
ποιήθηκαν
μεγάλα έργα
ανακαίνισης
στην Ι.Μ.
Φλαμουρίου

(39°30.153 N – 22°58.027 E), τις οποίες οι τοπικοί βοσκοί χρησιμοποιούσαν –και ενίοτε συνεχίζουν να χρησιμοποιούν– για να ποτίσουν τα ζώα τους. Σε ένα σταυροδρόμι (39°30.198 N – 22°58.081 E), περίπου 240 μ. μετά, ο χωματόδρομος που στρίβει νοτιοανατολικά οδηγεί στο χωριό Πουρί στο Ανατολικό Πήλιο. Ακολουθήστε το χωματόδρομο στα αριστερά σας και συνεχίστε βορειοανατολικά.

Ρέμα (39°30.229 N – 22°58.355 E)

Το μονοπάτι ανηφορίζει ελαφρώς, διανύοντας ένα από τα ωραιότερα δάση οξιάς στη Θεσσαλία. Αφιερώστε λίγο χρόνο για να απολαύσετε τη χλωρίδα και την πανίδα που αλλάζει ανάλογα με το υψόμετρο. Περπατήστε κατά μήκος του χωματόδρομου για 920 μ., πριν διασχίσετε ένα ορεινό ρέμα.

Σημείο θέασης (39°30.402 N – 22°58.461 E)

Μετά από 130 μ., φτάνετε σε ένα σταυροδρόμι (39°30.264 N – 22°58.372 E). Ακολουθήστε το χωματόδρομο στα δεξιά σας, που ανηφορίζει ελαφρά και ακολουθεί ένα φυσικό μονοπάτι γύρω από τα δάση του ανατολικού Πηλίου, πριν ανηφορίσει έως την κορυφή ενός βαθιού φαραγγιού μετά από 430 μ. (39°30.350 N – 22°58.393 E). Μετά από 220 μ. μπορείτε να απολαύσετε τη θαυμάσια θέα του Αιγαίου Πελάγους και των ανατολικών ακτών της Λάρισας και της Μαγνησίας.

Τέλος του χωματόδρομου (39°30.456 N – 22°59.032 E)

Ακολουθήστε το μονοπάτι βορειοανατολικά καθώς ανηφορίζει σταδιακά πριν διασχίσετε ένα άλλο ορεινό ρέμα (39°40.451 N – 22°58.559 E). Ο δρόμος πλέον καλύπτεται με ένα παχύ στρώμα σκόνης. Περίπου 600 μ. από το τελευταίο σημείο θέασης, ο χωματόδρομος σταματά σε μια ανοιχτή περιοχή, όπου θα δείτε μερικές εγκαταλελειμμένες ξύλινες κατασκευές. Μετά από άλλα 100 μ., ένα απότομο και στενό μονοπάτι (39°30.457 N – 22°59.048 E) κατηφορίζει μέσα από το δάσος προς την Ι.Μ. Φλαμουρίου. Εκεί υπάρχει, επίσης, μία πινακίδα πληροφοριών που ενημερώνει τους επισκέπτες ότι μόνο οι άνδρες επιτρέπεται να εισέλθουν στο εσωτερικό του μοναστηριού.

Καταρράκτης (39°30.368 N – 22°59.164 E)

Από εδώ, κατηφορίζετε την πλαγιά του βουνού. Υπάρχει ένας μικρός καταρράκτης μετά από περίπου 330 μ. (39°30.368 N – 22°59.164 E). Αφιερώστε λίγο χρόνο για να απολαύσετε τη φύση, καθώς ο φρέσκος αέρας και τα ήρεμα τοπία σίγουρα θα σας αναζωογονήσουν.

Ι.Μ. Φλαμουρίου (39°30.597 N – 22°59.411 E)

Ακολουθήστε το μονοπάτι για 980 μ. πριν φτάσετε στην Ι.Μ. Φλαμουρίου. Χτίστηκε στα τέλη του 16^{ου} αιώνα από τον π. Συμεών, ο οποίος κατάφερε να αποκτήσει σταυροπηγικό καθεστώς για το μοναστήρι, πράγμα που σημαίνει ότι πέρασε άμεσα στον έλεγχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του χορηγήθηκε αφορολόγητο καθεστώς από την Υψηλή Πύλη. Σε αυτήν τη μοναστική πολιτεία, ο λεγόμενος κανόνας του άβατου, η απαγόρευση της εισόδου των γυναικών, έχει τεθεί σε ισχύ από την ίδρυσή της το 1593. Από την Ι.Μ. Φλαμουρίου, μπορείτε να ακολουθήσετε το μονοπάτι που συνεχίζει προς το χωριό Βένετο και την παραλία του Οβριού. Αυτή είναι η τελευταία σας ευκαιρία να γεμίσετε τα παγούρια σας με κρυστάλλινο νερό πριν επιστρέψετε στην Άνω Κερασιά.

4.3

Κερασιά - Ι.Μ. Σουρβιάς

ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 3

...γιατί τα σπάσαμε τ' αγάλματά των, γιατί τους διώξαμεν απ' τους ναούς των, διόλου δεν πέθαναν γι' αυτό οι θεοί...

Κωνσταντίνος Καβάφης, 1911

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	8.9 χλμ. (απλή μετάβαση) και 17.8 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	4 ώρες (απλή μετάβαση) και 6.5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Υψηλός
Μέγιστο υψόμετρο	705 μέτρα (Ι.Μ. Σουρβιάς)
Ελάχιστο υψόμετρο	133 μέτρα (Κερασιά)
Σήμανση	Πινακίδες πορείας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Κερασιά και Λέσχιανη
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κερασιά (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Κερασιά
Πληροφορίες	Αυτό το μονοπάτι είναι παρόμοιο με εκείνο της Άνω Κερασιάς-Ι.Μ. Φλαμουρίου, αλλά θεωρείται δύσβατο, καθώς περιλαμβάνει περισσότερη πεζοπορία σε στενά μονοπάτια. Προτείνεται επίσης μια παράκαμψη προς το πέτρινο τοξωτό γεφύρι της Λέσχιανης.

Η Κερασιά απέχει 36 χλμ. από το Βόλο. Εκτελούνται δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας από το Βόλο προς την Κερασιά. Με ένα 4x4 όχημα ή μια μοτοσικλέτα μπορείτε να διασχίσετε ολόκληρη την απόσταση ως την Ι.Μ. Σουρβιάς. Ωστόσο, δεν συνιστάται, καθώς πολλοί από τους χωματόδρομους καταστρέφονται από τις κακές καιρικές συνθήκες κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Εναλλακτικά, μπορείτε να οδηγήσετε ή να πάρετε ταξί από το Βόλο προς την Κερασιά, αλλά για την επιστροφή σας θα πρέπει να ελέγξετε τα δρομολόγια των λεωφορείων ή να κανονίσετε εκ των προτέρων να σας παραλάβει ένα ταξί από την Κερασιά.

Εικόνα 4.7:
Το χωριό της
Κερασιάς, στις
βόρειες πλαγιές
του Πηλίου

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Η μέρα αρχίζει στην Κερασιά ...*λιόχαρη μεγαλόχαρη της άνοιξης αυγούλα και που 'χει μάτια να σε ιδεί να σε καλωσορίσει....* Ύστερα, ακολουθεί πεζοπορία ανηφορικά ...*πράσινη μέρα λιόβολη, καλή πλαγιά σπαρμένη, κουδούνια και βελάσματα, μυρτιές και παπαρούνες...* πριν φτάσετε στη Λέσχιανη μετά από 6 χλμ. ...*του βράχου λιγοστό νερό απ' τη σιωπή αγιασμένο, απ' το καρτέρι του πουλιού στη σκιά της πικροδάφνης....* Συνεχίζετε την ανηφορική πεζοπορία ...*κυκλάμινο κυκλάμινο στου βράχου τη σχισμάδα, πού βρήκες χρώματα κι αν-θείς, πού μίσχο και σαλεύεις; Μέσα στο βράχο σύναξα το γαίμα στάλα στάλα, μαντήλι ρόδινο έπλεξα κι ήλιο μαζεύω τώρα...* και μετά από 3 χλμ., βρίσκεται η εγκαταλελειμμένη Ι.Μ. Σουρβιάς ...*τ' άσπρο ξωκλήσι στην πλαγιά κατάναντα στον ήλιο, πυροβολεί με το μικρό στενό παράθυρό του....*

Οι στίχοι με τους πλάγιους χαρακτήρες ανήκουν στην ποιητική συλλογή του Γιάννη Ρίτσου, με τίτλο *18 λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας (1974)*. Παρουσιάζουν μια διαχρονική ποιητική εικόνα για την Ελλάδα, τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα, ενώ την ίδια στιγμή αποτελούν εμπνευσμένη περιγραφή αυτού του μονοπατιού.

Εικόνα 4.8:
Η εκκλησία
της Παναγίας
Λέσχιανης,
κοντά στην
Ι.Μ. Σουρβιάς

Σημεία ενδιαφέροντος

- Το Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βορείου Πηλίου, η εκκλησία του Αγίου Νικολάου και το πέτρινο τοξωτό γεφύρι της Κερασιάς.
- Ευρεία ποικιλία χλωρίδας και πανίδας σε διαφορετικές κλιματικές ζώνες.
- Καταπληκτικά σημεία θέασης στη λίμνη Κάρλα και πανοραμική θέα της Ι.Μ. Σουρβιάς και των ορεινών τοπίων που φαίνεται σαν να αγγίζουν τον ουρανό.
- Το εγκαταλελειμμένο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας στη Σουρβιά.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Κερασιάς (39°27.496 N – 22°55.234 E)

Ξεκινήστε από την πλατεία Κερασιάς και ακολουθήστε καθοδική πορεία προς τα νοτιοανατολικά. Μετά από περίπου 60 μ., το ίδιο καλντερίμι διασχίζει το πέτρινο τοξωτό γεφύρι της Κερασιάς πάνω από το χείμαρρο Κερασιώτη (39°27.481 N – 22°55.251 E). Η εκκλησία και το νεκροταφείο Κερασιάς βρίσκονται στα δεξιά σας. Συνεχίστε στο ίδιο μονοπάτι με κατεύθυνση νοτιοδυτικά αυτήν τη φορά. Μετά από 110 μ., ακολουθήστε το μονοπάτι που ανηφορίζει προς τα αριστερά (39°27.464 N – 22°55.212 E), καθώς το μονοπάτι προς τα δεξιά οδηγεί πίσω στην Κερασιά. Ορισμένα τμήματα του καλντεριμιού σε αυτό το σημείο είναι ακόμα ορατά.

Κεντρικός ασφαλτοστρωμένος δρόμος - Χωματόδρομος (39°27.357 N – 22°55.382 E)

Μετά από 210 μ. στρίψτε δεξιά στη διασταύρωση και ακολουθήστε το ανηφορικό μονοπάτι (39°27.455 N – 22°55.266 E). Υπάρχει μια έκταση με ελιές στα αριστερά σας, μετά από 300 μ. (39°27.406 N – 22°55.355 E). Λίγο πριν τον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο στα δεξιά σας, το μονοπάτι γίνεται καλός χωματόδρομος με κατεύθυνση ανατολικά-νοτιοανατολικά.

Εκκλησιάκι (39°27.363 N – 22°56.004 E)

Συνεχίστε σε αυτόν το χωματόδρομο με κατεύθυνση ανατολικά και μετά από 370 μ., θα συναντήσετε μια διασταύρωση (39°27.325 N – 22°55.515 E). Ακολουθήστε το δρόμο προς τα αριστερά και σε περίπου 260 μ., θα δείτε ένα μικρό εκκλησάκι. Υπάρχει άλλο ένα σταυροδρόμι σε αυτό το σημείο. Ακολουθήστε τον ανηφορικό χωματόδρομο στα δεξιά σας (39°27.357 N – 22°56.012 E). Μετά από 50 μ. υπάρχει ένας άλλος χωματόδρομος στα δεξιά σας. Αγνοήστε τον και συνεχίστε στον ίδιο ανηφορικό χωματόδρομο. Αφιερώστε λίγο χρόνο για να απολαύσετε την όμορφη θέα της λίμνης Κάρλας, τα ορεινά τοπία του Πηλίου και το χωριό Κερασιά κάτω χαμηλά στη χαράδρα. Προσπερνάτε δύο χωράφια με αμυγδαλιές και κάποια ξέφωτα που είναι γνωστά ως μελίστρες από τους ντόπιους. Μετά από περίπου 800 μ., στρίβετε αριστερά στις ταμπέλες πεζοπορίας και συνεχίζετε τη διαδρομή σας σε ένα στενό μονοπάτι (39°27.214 N – 22°56.240 E).

Εικόνα 4.9:
Το εγκαταλε-
λειμμένο
μοναστήρι της
Αγίας Τριάδας
στη Σουρβιά

Χειμάρρος Κερασιώτης (39°27.201 N – 22°56.542 E)

Το μονοπάτι κατηφορίζει ελαφρώς και στενεύει σε μερικά σημεία, αλλά είναι ευδιάκριτο και ανοικτό. Σχηματίζει ένα τόξο με κατεύθυνση νότια-νοτιοανατολικά, πριν φτάσει σε μια άλλη μικρή ρεματιά. Αυτή η σκιερή, καταπράσινη διαδρομή, στη συνέχεια, αρχίζει να ανηφορίζει βορειοανατολικά. Απολαύστε το παραδεισένιο άρωμα των λουλουδιών και μαζέψτε άγρια μανιτάρια, αν είστε απόλυτα σίγουροι ότι είναι βρώσιμα. Μετά από 1.32 χλμ., φτάνετε στην κοίτη του χειμάρρου Κερασιώτη, ένα μικρό ρέμα στο βουνό. Έχετε αφήσει πίσω σας το Δήμο Ρήγα Φεραίου και βρίσκεστε πλέον στο Δήμο Βόλου. Η διαδρομή συνεχίζεται κατά μήκος της κοίτης του χειμάρρου για 30-40 μ. Σε αυτό το σημείο, στρίβετε αριστερά (39°27.192 N – 22°56.539 E), ακολουθείτε το στενό, ανηφορικό μονοπάτι για 90 μ. μέχρι να φτάσετε στο χωματόδρομο (39°27.197 N – 22°56.574 E). Αυτό το τμήμα του μονοπατιού απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή γιατί είναι στενό, καλύπτεται με βλάστηση και δύσκολα ξεχωρίζει από τα ίχνη που αφήνουν τα αιγοπρόβατα (γιδοστράτες).

Πλάτωμα (39°27.207 N – 22°57.113 E)

Στρίψτε δεξιά στο χωματόδρομο. Μετά από 20 μ., ακολουθήστε το στενό μονοπάτι που ανηφορίζει, στα αριστερά σας (39°27.194 N – 22°56.583 E). Περίπου 320 μ. πιο κάτω, θα συναντήσετε έναν ακόμη χωματόδρομο. Αν και είναι πιο απότομο, αυτό το μονοπάτι είναι ο πιο σύντομος δρόμος για να φτάσετε σε ένα πλάτωμα. Εναλλακτικά, μπορείτε να ακολουθήσετε το χωματόδρομο (39°27.198 N – 22°56.572 E) στρίβοντας αριστερά. Προχωρήστε προς το πλάτωμα για περίπου 300 μ. και απολαύστε την πανοραμική θέα της λίμνης Κάρλας (39°27.206 N – 22°57.221 E).

Χωματόδρομος (39°27.180 N – 22°57.328 E)

Συνεχίστε ανατολικά για 50-100 μ. και στρίψτε δεξιά σε ένα κατηφορικό μονοπάτι, που οδηγεί νοτιοανατολικά σε μια χαράδρα (39°27.195 N – 22°57.244 E). Στη συνέχεια, ανηφορίζει και, μετά από λίγο, γίνεται ένας καλός χωματόδρομος. Από το σημείο αυτό, ακολουθήστε το χωματόδρομο για 330 μ. και φτάνετε σε ένα άλλο στενό μονοπάτι, στα αριστερά σας (39°27.132 N – 22°57.377 E). Ο χωματόδρομος συνεχίζει και κατευθύνεται νοτιοδυτικά, όπου μετά από 4 χλμ. συναντά το πέτρινο γεφύρι του Αλεβιζίου. Αυτό το μονοπάτι ανηφορίζει απότομα και, αν και καλύπτεται με βλάστηση, προσφέρει πανοραμική θέα της λίμνης Κάρλας. Μετά από 260 μ., υπάρχει ένας άλλος καλός χωματόδρομος (39°27.127 N – 22°57.477 E) που οδηγεί ανατολικά προς τον οικισμό της Λέσχιανης.

Λέσχιανη (39°27.119 N – 22°58.102 E)

Η Λέσχιανη αποτελείται από μία εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία και από πέντε ταπεινά σπίτια. Απέναντι από την εκκλησία βρίσκεται μια παλιά βρύση, όπου μπορείτε να ξαναγεμίσετε τα μπουκάλια σας με κρύο νερό. Εκεί,

Εικόνα 4.10:
Το πέτρινο
γεφύρι στον
παλιό
λιθόστρωτο
δρόμο που
οδηγεί από
τη Λέσχιανη
στο Φυτόκο
και το Βόλο

υπάρχει ένα μονοπάτι που οδηγεί στο πέτρινο τοξωτό γεφύρι της Λέσχιανης μετά από περίπου 400 μ., με νότια κατεύθυνση (39°27.037 N – 22°58.092 E).

Σταυροδρόμι (39°27.014 N – 22°58.222 E)

Από τη Λέσχιανη, ο χωματόδρομος ανηφορίζει προς τα ανατολικά και, στη συνέχεια, νοτιοανατολικά. Μετά από περίπου 750 μ., υπάρχει ένα ακόμη σταυροδρόμι. Στρίψτε αριστερά σε έναν απότομο, συνεχώς ανηφορικό δρόμο. Ο άλλος δρόμος, με ανατολική κατεύθυνση, οδηγεί στη Μακρινίτσα. Στο σταυροδρόμι, υπάρχει επίσης μια πινακίδα που κατευθύνει τους επισκέπτες κατά μήκος ενός στενού, κατηφορικού μονοπατιού που οδηγεί νότια, στο ερημητήριο του Αγίου Γερασίμου εκ Λεονταρίου. Συνεχίστε στον ανηφορικό χωματόδρομο για περίπου 750 μ. μέχρι να φτάσετε σε ένα χωράφι με καρυδιές (39°27.087 N – 22°58.301 E). Διασχίστε το χωράφι κατευθυνόμενοι βόρεια, και μετά από 60 μ., θα συναντήσετε ένα στενό μονοπάτι (39°27.099 N – 22°58.317 E) που ανηφορίζει για περίπου 300 μ., μέχρι να συναντήσετε έναν καλό χωματόδρομο (39°27.164 N – 22°58.398 E). Σε αυτό το σημείο, στρίψτε αριστερά –υπάρχει ένα μικρό εκκλησάκι στα δεξιά– και μετά από 1.2 χλμ. φτάνετε στην Ι.Μ. Σουρβιάς.

Ι.Μ. Σουρβιάς (39°27.427 N – 22°59.033 E)

Η εγκαταλελειμμένη Ι.Μ. Σουρβιάς είναι αφιερωμένη στην Αγία Τριάδα και ιδρύθηκε από τον Άγιο Διονύσιο εν Ολύμπω στα μέσα του 16^{ου} αιώνα. Εδώ, βρίσκεται ο τάφος του Αγίου Γερασίμου εκ Λεονταρίου, ενώ το κρανίο του φυλάσσεται στο γυναικείο μοναστήρι του Αγίου Γερασίμου στη Μακρινίτσα. Η Ι.Μ. Σουρβιάς αποτέλεσε καταφύγιο για πολλούς Έλληνες επαναστάτες κατά τη διάρκεια του κινήματος για την ανεξαρτησία το 1878, ώσπου οι Οθωμανοί την έκαψαν συθέμελα μετά από μια σφοδρή μάχη. Από εδώ, ένα μονοπάτι οδηγεί στην Ι.Μ. Φλαμουρίου, με κατεύθυνση βορειοδυτικά.

Κεραμίδι - Παλαιόσκαλα

ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 4

*...η Βριμώ [Εκάτη], όπως αναφέρει ο μύθος, δίπλα στα νερά της λίμνης Βοιβι-
ήδας στη Θεσσαλία ακούμπησε το παρθένο σώμα της στο πλευρό του Ερμή...*

Προπέρτιος, Ρωμαϊκή ελεγεία, 1^{ος} αιώνας π.Χ.

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	17.4 χλμ. (απλή μετάβαση) και 34.8 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	5-5.5 ώρες (απλή μετάβαση) και 11 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Μεσαίος (απλή μετάβαση) και υψηλός (μετ' επιστροφής)
Μέγιστο υψόμετρο	683 μέτρα (39°33.383 N – 22°50.500 E)
Ελάχιστο υψόμετρο	50 μέτρα (Παλαιόσκαλα)
Σήμανση	Εθνικό Μονοπάτι Ο2 και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Κεραμίδι
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κανάλια και Βόλος-Κεραμίδι (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Κεραμίδι
Πληροφορίες	Το Κεραμίδι απέχει 52 χλμ. από το Βόλο

Αυτό είναι ίσως το πιο δύσκολο μονοπάτι του οδηγού, λόγω της έκτασής του. Ένας ασφαλτοστρωμένος δρόμος οδηγεί από το Βόλο στο Κεραμίδι. Μπορείτε να παρκάρετε το αυτοκίνητό σας στο Κεραμίδι και από εκεί μετά από περίπου 17 χλμ. θα φτάσετε στην Παλαιόσκαλα. Στη συνέχεια, θα χρειαστεί να περπατήσετε ξανά πίσω ανηφορικά για άλλα 17 χλμ., προκειμένου να φτάσετε στο αυτοκίνητό σας. Εκτελούνται επίσης δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας από το Βόλο προς τα Κανάλια και το Κεραμίδι. Ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαιόσκαλας, όμως, βρίσκεται μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων Λάρισας και Μαγνησίας και δεν εξυπηρετείται από κανένα δρομολόγιο λεωφορείων. Προκειμένου να μη μείνετε σε μια απομακρυσμένη περιοχή, χωρίς κανένα μέσο για να επιστρέψετε παρά μόνο πεζή, θα ήταν καλύτερο να συνεννοηθείτε εκ των προτέρων με ένα ταξί ή έναν φίλο από το Βόλο, το Βελεστίνο και τα Κανάλια, για να σας παραλάβει από την Παλαιόσκαλα.

Εικόνα 4.11:
Μια σουβάλα
(δεξαμενή)
και βοοειδή
κατά μήκος
της διαδρομής
Κεραμίδι-
Παλαιόσκαλα

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Τα λιθόστρωτα μονοπάτια του Πηλίου και του Μαυροβουνίου συνέδεαν παλαιότερα τα χωριά της περιοχής και συνέβαλαν στη μεταφορά αγροτικών προϊόντων. Τα πιο παλιά από αυτά τα μονοπάτια, επίσης γνωστά και ως *καλντερίμια* (τουρκική λέξη που σημαίνει *λιθόστρωτος*), χτίστηκαν κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, από Ηπειρώτες και Δυτικομακεδόνες τεχνίτες. Οι άνθρωποι αυτοί ήρθαν στην περιοχή για να χτίσουν εκκλησίες, αρχοντικά και βρύσες, και τους δόθηκε το δικαίωμα να βόσκουν τα ζώα τους σε τοπικά βοσκοτόπια, όμως ήταν επίσης υποχρεωμένοι να επισκευάζουν τα λιθόστρωτα μονοπάτια και τα πέτρινα γεφύρια ως αντάλλαγμα. Καθώς οι σύγχρονοι δρόμοι αντικατέστησαν τα καλντερίμια, πολλά από αυτά καταστράφηκαν ή καλύφθηκαν από βλάστηση. Τα τελευταία χρόνια, οι τοπικές αρχές της Μαγνησίας έχουν καταγράψει και αποκαταστήσει πάνω από 190 χλμ. παραδοσιακών καλντεριμιών. Αυτή η διαδρομή που έχει μήκος περίπου 17

χλμ. είναι σίγουρα μία από τις πιο εντυπωσιακές στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας. Μπορείτε να παρατηρήσετε διάφορες φάσεις της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στο Κεραμίδι, ένα χωριό που μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1950 ήταν ακόμα προσβάσιμο μόνο με μουλάρια και άλογα, ενώ οι περιπατητές μπορούν επίσης να περιπλανηθούν σε ορεινές περιοχές κατά μήκος του Εθνικού Μονοπατιού Ο2 και των καλντεριμιών που αποτελούν πραγματικό θησαυρό της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Το παραδοσιακό χωριό Κεραμίδι, ο πιο βορειοανατολικός οικισμός της Μαγνησίας.
- Ένα πυκνό δάσος από βελανιδιές, καστανιές, καρυδιές και διάφορα άλλα είδη μεσογειακής χλωρίδας στις δυτικές πλαγιές του Πηλίου και του Μαυροβουνίου.
- Εξαιρετικά πανοράματα προς το Αιγαίο Πέλαγος, τη λίμνη Κάρλα και το θεσσαλικό κάμπο.
- Παραδοσιακά καλντερίμια και κοπάδια ελεύθερης βοσκής από αγελάδες, αιγοπρόβατα και χοίρους, καθώς πορεύεστε κατά μήκος του Εθνικού Μονοπατιού Ο2, το οποίο συνδέει τα χωριά του Πηλίου με τον Όλυμπο.
- Ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαιόσκαλας, όπου σώζονται κατάλοιπα ενός προϊστορικού οικισμού.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Κεραμιδίου (39°34.236 N – 22°54.395 E)

Από την πλατεία του Κεραμιδίου, ακολουθήστε το κεντρικό λιθόστρωτο μονοπάτι που ανηφορίζει προς τα νοτιοδυτικά. Μετά από περίπου 200 μ., θα φτάσετε στον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο που κατευθύνεται νοτιοανατολικά, με προορισμό το Βόλο (39°34.193 N – 22°54.348 E). Συνεχίστε την

Εικόνα 4.12:
Το παραδοσιακό
χωριουδάκι
Κεραμίδι,
με θέα στο
Αιγαίο Πέλαγος

ίδια ανοδική πορεία για 150 μ., μέχρι να φτάσετε στα τελευταία σπίτια του χωριού (39°34.163 N – 22°54.351 E). Στρίψτε δεξιά και, μετά από περίπου 70 μ., υπάρχει ένα άλλο στενό, ανηφορικό μονοπάτι στα αριστερά σας (39°34.168 N – 22°54.301 E). Ακολουθήστε αυτό το μονοπάτι για 70 μ., μέχρι να φτάσετε σε ένα ξέφωτο που προσφέρει υπέροχη πανοραμική θέα προς το Κεραμίδι και το Αιγαίο Πέλαγος (39°34.163 N – 22°54.282 E).

Στάνη (39°34.127 N – 22°53.526 E)

Συνεχίστε στον ίδιο δρόμο για 300 μ. Αγνοήστε το μονοπάτι στα νοτιοανατολικά και στρίψτε δεξιά (39°34.107 N – 22°54.190 E). Ακολουθήστε το ανηφορικό μονοπάτι για 130 μ. Από αυτό το σημείο (39°34.118 N – 22°54.168 E), το μονοπάτι γίνεται πιο πλατύ και οδηγεί σε έναν καλό αγροτικό δρόμο μετά από 300 μ. Στρίψτε δεξιά και ακολουθήστε αυτόν τον ανηφορικό δρόμο (39°34.086 N – 22°54.097 E) μέχρι να φτάσετε σε μία στάνη στα δεξιά σας, μετά από περίπου 950 μ.

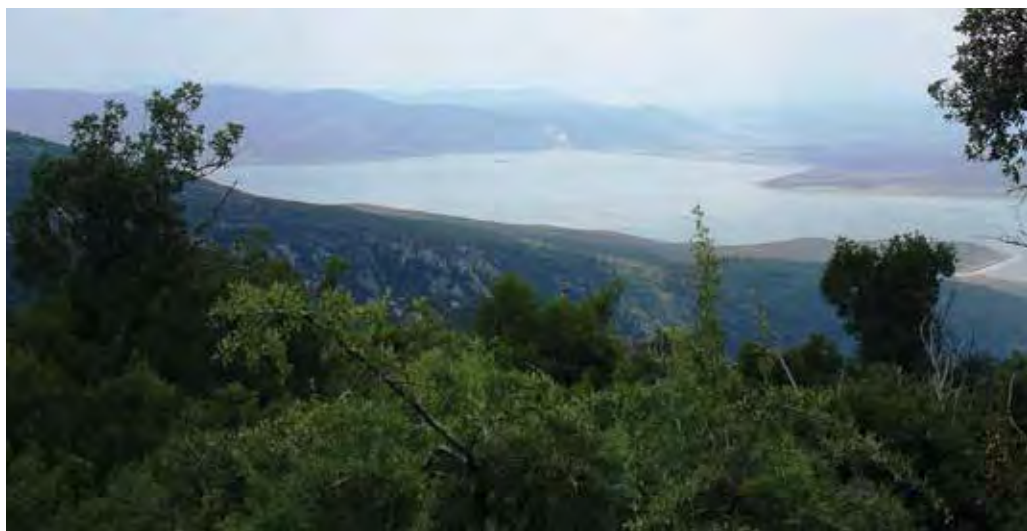
Λατομείο (39°34.079 N – 22°53.342 E)

Συνεχίστε στον ίδιο αγροτικό δρόμο. Μετά από 500 μ., υπάρχει ένα λατομείο στα δεξιά σας. Συνεχίστε την πορεία σας νοτιοδυτικά, μέσα από μια ορεινή περιοχή που καλύπτεται από θαμνώδη βλάστηση. Περιστασιακά, μπορείτε να εντοπίσετε τμήματα του παλιού καλντεριμιού. Μετά από 500 μ. το μονοπάτι διασχίζει ένα μικρό, εποχιακό ορεινό ρέμα (39°33.581 N – 22°53.185 E). Περίπου 300 μ. μετά, αρχίζει ένας ανηφορικός, κακής ποιότητας, ασφαλτοστρωμένος δρόμος (39°33.545 N – 22°53.072 E).

Σουβάλα (39°33.549 N – 22°52.550 E)

Σε λιγότερο από 320 μ. θα συναντήσετε μια σουβάλα (δεξαμενή). Κατά μήκος του δρόμου, μπορείτε να δείτε πολλές μικρές πέτρες με κρυστάλλους σε ποικιλία σχηματισμών και χρωμάτων. Αγνοήστε τον αγροτικό δρόμο στα δεξιά σας (39°33.569 N – 22°52.494 E) και συνεχίστε στον ίδιο δρόμο για 1.28 χλμ., μέχρι να συναντήσετε ένα μονοπάτι στα αριστερά σας, που οδηγεί σε

Εικόνα 4.13:
Η διαδρομή
Κεραμίδι-
Παλαιόσκαλα,
με θέα τη λίμνη
Κάρλα από το
Μαυροβούνι

Εικόνα 4.14:
Οι δυτικές
πλαγιές του
Μαυροβουνίου,
κοντά στο
χωριό Έλαφος

μια δεξαμενή. Υπάρχουν κάποιες πινακίδες εδώ που υποδεικνύουν τη διαδρομή προς την κορυφή Αγριαχλαδιά (39°33.501 N – 22°51.573 E). Μην παρεκκλίνετε της πορείας σας και συνεχίστε προς την ίδια κατεύθυνση για 70 μ. Στο σταυροδρόμι, ακολουθήστε το δρόμο στα δεξιά σας (39°33.501 N – 22°51.540 E) που κατευθύνεται ανατολικά σε μια ανοιχτή περιοχή, όπου βρίσκεται μια άλλη σουβάλα (39°33.457 N – 22°51.252 E). Περιστασιακά, άλογα, χοίροι και αγελάδες ελεύθερης βοσκής βρίσκουν εδώ πρόσβαση σε νερό.

Μονοπάτι προς την τοποθεσία Γιάννης Παλλάς (39°33.300 N – 22°50.255 E)

Ο δρόμος στενεύει και γίνεται μονοπάτι, το οποίο επισημαίνεται από σημάδια του Εθνικού Μονοπατιού Ο2. Συνεχίστε σε αυτό το μονοπάτι, με κατεύθυνση δυτικά, για περίπου 1.6 χλμ., μέχρι να φτάσετε σε μια ακόμη σουβάλα (39°33.316 N – 22°50.239 E). Αυτό το μέρος της διαδρομής πραγματοποιείται σε ύψος άνω των 650 μ., φθάνοντας το μέγιστο υψόμετρο των 683 μ., λίγο πριν φτάσετε στη σουβάλα. Αφιερώστε μερικά λεπτά για να ακούσετε τους ήχους της γης. Ακούστε τα τραγούδια των πουλιών, το κάλεσμα των βατράχων και το βούισμα των εντόμων. Δίπλα στη σουβάλα, υπάρχει ένα μονοπάτι με νότια κατεύθυνση που οδηγεί μετά από 3.2 χλμ. στην τοποθεσία Γιάννης Παλλάς, ένα απότομο φαράγγι που οφείλει το όνομά του σε ένα γνωστό ληστή της περιοχής (τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα). Πλέον, βρίσκεστε στο Δήμο Αγίας της Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας. Στην αρχή του εν λόγω μονοπατιού, η θέα προς της λίμνη Κάρλα είναι μαγευτική.

Σταυροδρόμι για Σκλήθρο και Παλαιόσκαλα (39°33.382 N – 22°50.015 E)

Μετά από λίγα χιλιόμετρα σε αγροτικούς, ανηφορικούς δρόμους και μονοπάτια μέσα σε αειθαλή βλάστηση, η διαδρομή σας οδηγεί τώρα μέσα σε ένα όμορφο δάσος από βελανιδιές. Μετά από περίπου 800 μ., υπάρχει ένας καλός αγροτικός δρόμος. Στα βόρεια, οδηγεί στα χωριά Έλαφος και Σκλήθρο. Στρίψτε αριστερά κατευθυνόμενοι νότια-νοτιοανατολικά. Μετά από 600 μ., θα αντικρίσετε άλλη μία εκπληκτική άποψη της λίμνης Κάρλας. Τις μέρες με καθαρή ατμόσφαιρα, μπορείτε να δείτε το όρος Χαλκοδόνιο

κοντά στο Βελεστίνο, τα πρώην νησάκια της Πέτρας και της Χατζημισιώτικης Μαγούλας, καθώς και την πεδιάδα του Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου (39°33.273 N – 22°49.448 E).

Στάνη (39°33.073 N – 22°48.580 E)

Ακολουθήστε αυτόν τον κατηφορικό αγροτικό δρόμο για 2.1 χλμ. Βεβαιωθείτε ότι δε θα χάσετε το σημείο θέασης προς τη λίμνη Κάρλα (39°33.164 N – 22°49.079 E). Το πυκνό δάσος από αιωνόβιες βελανιδιές προσφέρει στους πεζοπόρους την ευκαιρία να αναπνεύσουν φρέσκο, καθαρό αέρα. Δεν υπάρχουν ανθρώπινοι οικισμοί, μόνο μερικές στάνες, όπως αυτή στα αριστερά της διαδρομής, περίπου 500 μ. πιο πέρα από το σημείο θέασης. Αγνοήστε το χωματόδρομο στα αριστερά σας μετά από 80 μ. και συνεχίστε την πεζοπορία στον κατηφορικό χωματόδρομο στα δεξιά σας. Ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαιόσκαλας και της λίμνης Κάρλας θα αρχίσουν να φαίνονται μετά από 1.2 χλμ. (39°32.567 N – 22°48.185 E). Το μονοπάτι κατηφορίζει συνεχώς και το υψόμετρο μειώνεται στα 250 μ., καθώς πλησιάζετε σε μία άλλη στάνη (39°32.4912 N – 22°47.584 E) και, στη συνέχεια, σε 101 μ. μετά από ακόμα 1.5 χλμ. Σε αυτό το σημείο (39°32.246 N – 22°48.030 E), υπάρχει ένας αγροτικός δρόμος με βορειοανατολική κατεύθυνση προς μια άλλη στάνη. Συνεχίστε στον ίδιο αγροτικό δρόμο στα δεξιά σας.

Παλαιόσκαλα (39°32.124 N – 22°47.163 E)

Περίπου 1.6 χλμ. μετά, ο αγροτικός δρόμος διασχίζει μια γέφυρα και συναντά τον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο που οδηγεί στη λίμνη Κάρλα (νοτιοανατολικά) και το χωριό Καλαμάκι (βορειοδυτικά). Στη δεξιά πλευρά του δρόμου, υπάρχει ο βορειοανατολικός συλλεκτήρας υδάτων της λίμνης Κάρλας. Μείνετε στον αγροτικό δρόμο στα αριστερά του κύριου ασφαλτοστρωμένου δρόμου για 900 μ., μέχρι να συναντήσετε την Παλαιόσκαλα. Η τοποθεσία περιλαμβάνει πλούτο πληροφοριών –καθώς ακόμη βρίσκεται υπό εξέταση από τους αρχαιολόγους– σχετικά με τις προϊστορικές ανθρώπινες κοινωνίες που εγκαταστάθηκαν και ήκμασαν γύρω από τον υγρότοπο.

Εικόνα 4.15:
Το Εθνικό
Μονοπάτι Ο2
περνά μέσα από
το Κεραμίδι και
συνεχίζει κατά
μήκος των
βόρειων
πλαγιών του
Μαυροβουνίου

4.5

Ἄνω Κανάλια - Πύργος

ΧΑΡΤΗΣ 1 - Διαδρομή 5

...Οἱ δὲ Φεράς ἐνέμοντο παρὰ Βοιβηΐδα λίμνην, Βοίβην καὶ Γλαφύρας καὶ εὐκτιμένην Ἰαωλκόν. τῶν ἥρχ' Ἀδμήτοιο φίλος πάϊς ἔνδεκα νηῶν, Εὐμηλος, τὸν ὑπ' Ἀδμήτῳ τέκε δῖα γυναικῶν, Ἄλκηστις Πελίαιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη...

Ὅμηρος, *Ιλιάδα*, Ραψωδία Β'

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	14.2 χλμ. (απλή μετάβαση) και 28.4 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	4-4.5 ώρες (απλή μετάβαση) και 8-9 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Υψηλός
Μέγιστο υψόμετρο	568 μέτρα (39°31.322 N – 22°53.275 E)
Ελάχιστο υψόμετρο	49 μέτρα (39°30.549 N – 22°50.054 E)
Σήμανση	Πινακίδες πορείας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Κανάλια
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κανάλια (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Κανάλια
Πληροφορίες	Τα Κανάλια απέχουν 34 χλμ. από το Βόλο Τα Ἄνω Κανάλια απέχουν 9 χλμ. από τα Κανάλια

Αυτή είναι μια άλλη μεγάλη και απαιτητική διαδρομή. Τα σημεία εκκίνησης και τερματισμού της είναι εύκολα προσβάσιμα μόνο με αυτοκίνητο, καθώς δεν εκτελούνται δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας προς τα Άνω Κανάλια ή/και τον Πύργο. Μπορείτε, επίσης, να χρησιμοποιήσετε το λεωφορείο για τα Κανάλια και να μεριμνήσετε για τη μεταφορά σας στα Άνω Κανάλια με ταξί. Βεβαιωθείτε ότι σχεδιάσατε σωστά τη μέρα σας, σύμφωνα με τα τοπικά δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας. Και στις περιπτώσεις, θα πρέπει να κανονίσετε από πριν να έρθει ένα ταξί ή ένας φίλος από το Βόλο, το Βελεστίνο ή τα Κανάλια, για να σας παραλάβει από τον Πύργο και να σας μεταφέρει πίσω στα Άνω Κανάλια, τα Κανάλια ή το Βόλο, ανάλογα με το μεταφορικό μέσο που θα επιλέξετε.

Εικόνα 4.16:
Η πλημμυρισμένη
πεδιάδα των
Καναλίων μετά
από έντονες
βροχοπτώσεις
τον Φεβρουάριο
του 2013

Τον Φεβρουάριο του 2013 η πεδιάδα των Καναλίων πλημμύρισε μετά από έντονες βροχοπτώσεις. Σύμφωνα με τους ντόπιους κατοίκους, η πρότασή τους να συμπεριληφθεί η πεδιάδα των Καναλίων (τμήμα της πρώην λίμνης) εντός της περιοχής του καινούργιου ταμιευτήρα της Κάρλας δεν ελήφθη σοβαρά υπόψη από τους αρμόδιους φορείς. Ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες, λοιπόν, μπορεί πλέον να υπάρχουν δύο λίμνες στην περιοχή.

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Η διαδρομή αυτή θεωρείται δύσκολη, καθώς καλύπτει περισσότερο από 14 χλμ. και υπάρχουν πολλές επιλογές διαφόρων παρακάμψεων σε άλλα σημεία ενδιαφέροντος. Προγραμματίστε, λοιπόν, την ημέρα σας ανάλογα και κανονίστε τη μεταφορά σας προς και από τα σημεία εκκίνησης και τερματισμού. Οι μελλοντικές παρεμβάσεις στην περιοχή περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, διαχείριση του τοπίου και του οικοσυστήματος, χώρους περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, νέες περιπατητικές διαδρομές, καθώς επίσης και διαδρομές για ιππασία και ποδηλασία, παρατηρητήρια και χώρους στάθμευσης, ενώ τα Κα-

Εικόνα 4.17:
Γουρούνια
ελευθέρως
βοσκής
διασχίζουν το
δρόμο κοντά
στην τοποθεσία
Μαρόλια

νάλια θα φιλοξενήσουν την έδρα του Φορέα Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας και Πολιτισμού Κάρλας. Οι παρεμβάσεις αυτές αναμένεται να παρέχουν ευκαιρίες για περιβαλλοντικά, πολιτιστικά και κοινωνικο-οικονομικά οφέλη στις τοπικές κοινότητες.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Άνω Κανάλια, λόφος πάνω από το χωριό Κανάλια, όπου εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι κάτοικοι της αρχαίας Βοιβήδας.
- Μέρη των περιοχών Natura 2000, όπως η περιοχή Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου (GR1420004) και το όρος Μαυροβούνι (GR1420006) που αποτελούν τοποθεσίες με πλούσια βιοποικιλότητα.
- Τα ξωκλήσια της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, του Αγίου Παντελεήμονα, της Αγίας Παρασκευής και του Αγίου Αθανασίου στα Άνω Κανάλια.
- Υπέροχες απόψεις της λίμνης Κάρλας και πολλές ευκαιρίες για να εντοπίσετε στοιχεία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, καθώς μέρος της διαδρομής αυτής αποτελούσε κάποτε τμήμα του παλιού δρόμου, ή μεγάλη στράτα, όπως την αποκαλούσαν οι κάτοικοι του Κεραμιδίου, ο οποίος ένωνε τα βόρεια χωριά της Μαγνησίας με το Βόλο.
- Χώροι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρατηρητήρια, χώροι αναψυχής, καθώς και νέες διαδρομές για πεζοπορία, ιππασία και ποδηλασία στις ανατολικές όχθες της λίμνης Κάρλας (μελλοντικές παρεμβάσεις – προτεινόμενα έργα).

Λεπτομερής περιγραφή

Ξωκλήσι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (39°31.329 N – 22°53.251 E)

Ξεκινήστε από το ξωκλήσι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Ακολουθήστε το χωματόδρομο ανατολικά και μετά από 90 μ. (39°31.320 N – 22°53.276 E) θα φτάσετε στον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο. Στρίψτε δεξιά, και αρ-

χίστε να κατηφορίζετε προς τα Κανάλια. Μετά από περίπου 80 μ. υπάρχει ένας χωματόδρομος προς τα αριστερά (39°31.296 N – 22°53.265 E) που οδηγεί σε δύο σουβάλες μετά από 500 και 800 μ., αντίστοιχα. Αυτή είναι η πρώτη παράκαμψη που μπορεί να θέλετε να κάνετε, καθώς ο χωματόδρομος οδηγεί σε ορισμένα γαλήνια, βουκολικά τοπία. Συνεχίστε την πορεία σας στον ασφαλτοστρωμένο δρόμο για ακόμη 330 μ. (39°31.283 N – 22°53.139 E). Στο σημείο αυτό, ένας άλλος χωματόδρομος στα δεξιά σας, οδηγεί στο ξωκλήσι του Αγίου Παντελεήμονα. Ανάλογα με το πρόγραμμά σας, μπορεί να θέλετε να επισκεφθείτε αυτό το απομακρυσμένο εκκλησάκι.

Εικόνα 4.18:
Χώρος
αναψυχής στην
τοποθεσία
Πύργος,
λίμνη Κάρλα

Δύσβατο μονοπάτι προς Κανάλια (39°30.520 N – 22°52.550 E)

Παραμένετε στον ίδιο δρόμο για άλλα 650 μ. Σε αυτό το σημείο, υπάρχουν κάποια λατομεία και στις δύο πλευρές του δρόμου (39°31.199 N – 22°52.511 E). Η πλειονότητα των σπιτιών στο Πήλιο είναι χτισμένα από ντόπια πέτρα. Αυτά είναι μόνο μερικά από τα λατομεία εξόρυξης που υπάρχουν στο Πήλιο. Συνεχίστε την πεζοπορία στον ίδιο δρόμο για ακόμη 1.3 χλμ. Ο δρόμος στρίβει απότομα προς τα δεξιά. Μετά από 160 μ. περίπου, στα αριστερά σας αρχίζει ένα τραχύ, κατηφορικό μονοπάτι που οδηγεί, μετά από περίπου 2.5 χλμ. στα Κανάλια. Ακολουθήστε τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο με τα συνεχή ζιγκ-ζαγκ. Αν και είναι ο επαρχιακός δρόμος που οδηγεί από τα Κανάλια στο Κεραμίδι, θα πρέπει να είστε προσεκτικοί όσον αφορά την κίνηση τροχοφόρων. Υπάρχουν κάποιες σουβάλες στην αριστερή και δεξιά πλευρά του δρόμου, μετά από περίπου 310 μ. (39°30.496 N – 22°52.416 E) και 1.1 χλμ. (39°30.456 N – 22°52.221 E), αντίστοιχα. Φροντίστε να απολαμβάνετε τη θέα προς τη λίμνη, καθώς συνεχίζετε την κατηφορική πορεία σας.

Σταυροδρόμι προς το ξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου (39°30.375 N – 22°52.058 E)

Μετά από 800 μ., υπάρχει ένας χωματόδρομος προς τα δεξιά που συνεχίζει προς το ξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου. Πρόκειται για άλλη μία παράκαμψη που μπορεί να θέλετε να κάνετε, ιδιαίτερα εάν ενδιαφέρεστε να επισκεφθείτε τον τόπο όπου εικάζεται πως βρίσκονταν η αρχαία πόλη της Βοιβηίδας. Το ξωκλήσι βρίσκεται σε απόσταση περίπου 1.5 χλμ. από τη διασταύρωση.

Μετά από περίπου 1.4 χλμ., στον ίδιο ασφαλτοστρωμένο δρόμο, υπάρχει ένας χώρος ανάπαυσης στα δεξιά σας (39°30.126 N – 22°51.572 E). Εδώ, μπορείτε να κάνετε ένα διάλειμμα. Η πεζοπορία σε αυτή την περιοχή της Μαγνησίας είναι περισσότερο απαιτητική σε σχέση με το νότιο Πήλιο, καθώς οι διαδρομές είναι μεγαλύτερες, η πρόσβαση σε πόσιμο νερό είναι δύσκολη και η περιοχή είναι ως επί το πλείστον ακατοίκητη.

Σταυροδρόμι προς Κανάλια (39°29.515 N – 22°52.152 E)

Συνεχίστε στον ίδιο κατηφορικό δρόμο για 1.44 χλμ. μέχρι να φτάσετε σε ένα σταυροδρόμι. Ο δρόμος με κατεύθυνση ανατολικά οδηγεί στα Κανάλια. Η κεντρική πλατεία των Καναλίων είναι σαν ένα υπαίθριο μουσείο, καθώς κάποια μοντέλα παραδοσιακών ψαροκαλύβων και βαρκών που βρίσκονται στην κεντρική πλατεία του χωριού σας γυρίζουν πίσω σε παλιές εποχές και σε ένα διαφορετικό τρόπο ζωής, όταν ο τόπος έσφυζε από ζωή, πριν την αποξήρανση της λίμνης. Αντ' αυτού, θα ακολουθήσετε το δρόμο προς τα δυτικά. Υπάρχουν μερικές στάνες και στις δύο πλευρές του δρόμου. Μετά από 1.1 χλμ. υπάρχει ένα μονοπάτι στην αριστερή πλευρά του δρόμου που οδηγεί σε ένα μέρος με την ονομασία Μαρόλια (39°30.095 N – 22°51.460 E). Σε αυτή την περιοχή θα φιλοξενηθούν, στο εγγύς μέλλον, ένας χώρος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, σημεία παρατήρησης, κατασκηνωτικός χώρος, λιμάνι και χώρος στάθμευσης.

Παρατηρητήριο (39°30.524 N – 22°50.416 E)

Συνεχίστε στον ίδιο δρόμο με κατεύθυνση δυτικά. Η διαδρομή σας οδηγεί κατά μήκος των προπόδων του Μαυροβουνίου, διασχίζει ένα εποχιακό ρέμα μετά από 800 μ. (39°30.226 N – 22°51.197 E) και μερικά χωράφια με αμυγδαλιές. Περίπου 1.4 χλμ. μετά το εποχιακό ρέμα, θα δείτε ένα παρατηρητήριο που βρίσκεται στην αρχή του ανατολικού αναχώματος της λίμνης Κάρλας. Μεγάλα κοπάδια αιγοπροβάτων μπορεί να περιφέρονται στις δυτικές πλαγιές του Μαυροβουνίου. Μπορεί να δείτε και αλεπούδες, μερικές φορές, σε αυτό το τμήμα της διαδρομής. Οι ανατολικές ακτές της λίμνης θα μπορούσαν να τερματίζουν φυσικά στις δυτικές πλαγιές του Μαυροβουνίου. Ωστόσο, λόγω των διαπερατών καρστικών χαρακτηριστικών του εδάφους, αποφασίστηκε η κατασκευή του ανατολικού αναχώματος, προκειμένου να αποτρέψει την αποστράγγιση του νερού.

Εικόνα 4.19:
Περιπατητική
διαδρομή
Ανω Κανάλια-
Πύργος,
λίμνη Κάρλα

Πύργος (39°30.489 N – 22°48.252 E)

Σε αυτό το σημείο, μπορείτε να επιλέξετε τη διαδρομή κατά μήκος του ανατολικού αναχώματος της λίμνης, μέχρι να φθάσετε στην τοποθεσία Πύργος (5.8 χλμ.). Αυτή η διαδρομή θα σας οδηγήσει στο τέλος του αναχώματος, γύρω από το μικρό λόφο του Πύργου και, στη συνέχεια, θα στρίψει αριστερά (39°31.065 N – 22°48.378 E) για να φτάσει στο παρατηρητήριο και το χώρο αναψυχής του Πύργου. Η συντομότερη διαδρομή είναι να ακολουθήσετε τον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο (39°30.542 N – 22°50.405 E), με κατεύθυνση δυτικά. Μετά από περίπου 3 χλμ. υπάρχει μια πινακίδα πεζοπορίας που κατευθύνει τους επισκέπτες στο λόφο του Πύργου. Ακολουθήστε το μονοπάτι για 400 μ. μέχρι να φτάσετε στον Πύργο. Μέχρι τη δεκαετία του 1960, οι περισσότεροι από τους ντόπιους ψαράδες συνήθιζαν να κατασκευάζουν τις ψαροκαλύβες τους σε αυτή την περιοχή. Η λίμνη Κάρλα ήταν μία από τις μεγαλύτερες λίμνες της Ελλάδας και ήταν τόσο πλούσια σε αποθέματα ψαριών που κάλυπτε τις ανάγκες τόσο των παραλίμνιων οικισμών όσο και των ορεινών χωριών, όπως το Κεραμίδι και η Έλαφος. Είναι προφανές ότι τα έργα επανασύστασης της λίμνης Κάρλας δεν πρόκειται να αποκαταστήσουν πλήρως τον προηγούμενο βιολογικό πλούτο και την ομορφιά του υδροτόπου. Η διαχείριση του τοπίου και του οικοσυστήματος είναι μία από τις πιο σοβαρές ευθύνες του Φορέα Διαχείρισης. Διάφορα μέτρα έχουν ληφθεί ή προγραμματιστεί για την υλοποίηση του προγράμματος και την, ταυτόχρονη, προστασία και προώθηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την αντιμετώπιση της αποστράγγισης από την άρδευση των καλλιεργειών με φυσικές διεργασίες, τόσο εντός της λίμνης όσο και σε κοντινές περιοχές, τη δημιουργία φυσικών οικοτόπων, κυρίως για την ωτοκία και αναπαραγωγή πουλιών και ψαριών, συμπεριλαμβανομένων τριών τεχνητών νησίδων και ενός ρηχού τεχνητού υδροτόπου έκτασης 0,45 τ.χλμ. Επίσης, τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν την ένταξη του τοπίου σε περιφερειακές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές. Μετά από μια τόσο μεγάλη διαδρομή, ήρθε η ώρα να ετοιμάσετε τα σνακ και τα αναψυκτικά σας και να απολαύσετε τη λίμνη Κάρλα, ιδιαίτερα την ώρα του ηλιοβασιλέματος.

4.6

Γλαφυρές - Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων

ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 6

...το τοπωνύμιο «γλαφυρές» προέρχεται από το επίθετο «γλαφυρός» που σημαίνει κοίλος, σπηλαιώδης, πιθανόν λόγω των σπηλαίων της ασβεστολιθικής περιοχής [...] «Κάπουρνα» ήταν η ονομασία του χωριού κατά τα βυζαντινά χρόνια, η οποία προέρχεται πιθανότατα από την ελληνική λέξη «κάπρος», αγριόχοιρος...

Ηλίας Λεφούσης, 1997

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	7.9 χλμ. (απλή μετάβαση) και 15.8 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	2 ώρες (απλή μετάβαση) και 5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Χαμηλός (απλή μετάβαση) και Μέτριος (μετ' επιστροφής)
Μέγιστο υψόμετρο	423 μέτρα (Ξωκλήσι Προφήτη Ηλία – Γλαφυρές)
Ελάχιστο υψόμετρο	52 μέτρα (Ι.Ν. Αγίου Νικολάου – Κανάλια)
Σήμανση	Πινακίδες πορείας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα
Πόσιμο νερό	Γλαφυρές, Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κανάλια, Βόλος-Γλαφυρές (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Γλαφυρές, Κανάλια
Πληροφορίες	Οι Γλαφυρές και τα Κανάλια απέχουν 14 χλμ. και 34 χλμ. από το Βόλο, αντίστοιχα

Δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας εκτελούνται από το Βόλο προς τα Κανάλια και τις Γλαφυρές. Μπορείτε να πάρετε το λεωφορείο για τις Γλαφυρές και να περπατήσετε όλη τη διαδρομή μέχρι το βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου. Εναλλακτικά, να πάρετε το λεωφορείο από το Βόλο για τα Κανάλια και ανηφορίστε προς τις Γλαφυρές. Επίσης, υπάρχουν υπηρεσίες ταξί που διατίθενται από το Βόλο προς και τα δύο χωριά. Αν έχετε αυτοκίνητο, υπάρχουν δύο εναλλακτικές διαδρομές από τις Γλαφυρές προς το βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου στα Κανάλια. Μπορείτε από τις Γλαφυρές να κατηφορίσετε προς το βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου και, στη συνέχεια, να πάρετε την άλλη διαδρομή, για να επιστρέψετε στην αφετηρία σας. Να θυμάστε ότι η διαδρομή έχει μήκος περίπου 16 χλμ., και ότι καθαρό πόσιμο νερό μπορείτε να βρείτε μόνο στα σημεία αφετηρίας και τερματισμού.

Εικόνα 4.20:
Μεγάλες
εκτάσεις με
αμυγδαλιές
κοντά στη
λίμνη Κάρλα,
περιπατητική
διαδρομή
Γλαφυρές-Ι.Ν.
Αγίου Νικολάου
Καναλίων

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Στο βιβλίο του Οδηγός Πηλίου για περιπατητές (1993), ο Νίκος Χαρατσής αναφέρει ότι κάθε φορά που ένα μονοπάτι έχει αποκλειστεί λόγω της αυξανόμενης βλάστησης ή καταλήγει σε έναν τόπο ανεξέλεγκτης ρίψης απορριμμάτων ή κάθε φορά που ένα απομακρυσμένο εκκλησάκι καταρρέει, πικρά συναισθήματα καταλαμβάνουν τους λάτρεις της φύσης. Την ίδια στιγμή, όμως, τα φαράγγια, τα σπήλαια, τα ρυάκια, τα δάση, τα πουλιά, τα κοπάδια των ζώων, τα λουλούδια, τα μοναστήρια, τα ξωκλήσια, οι βρύσες και πολλά άλλα τέτοια ίχνη και σύμβολα της φύσης και του πολιτισμού θα πρέπει να ενθαρρύνουν τους περιπατητές να συνεχίσουν να προσπαθούν για τη σωστή διαχείριση και προώθηση αυτής της κληρονομιάς προς όφελος των σημερινών, αλλά και των μελλοντικών γενεών. Αυτή η διαδρομή συνδυάζει μερικά υπέροχα ορεινά τοπία, αρχαιολογικούς και θρησκευτικούς χώρους, περιοχές γεωλογικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και σημεία που προσφέρουν εξαιρετική θέα στη λίμνη Κάρλα.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Το χωριό Γλαφυρές, ένας γραφικό οικισμός στη διαδρομή προς το βόρειο Πήλιο, κατοικείται κυρίως από αγρότες. Το χωριό, αλλιώς γνωστό ως Κάπουρνα, ανήκει διοικητικά στο δημοτικό διαμέρισμα της Νέας Ιωνίας του Δήμου Βόλου.
- Η αρχαία πόλη των Γλαφυρών αναφέρεται μόνο από τον Όμηρο και εικάζεται ότι βρίσκεται σε έναν λόφο στα βόρεια του σημερινού χωριού. Παρά το γεγονός ότι η περιοχή έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος, η ακριβής θέση της αρχαίας αυτής πόλης δεν έχει οριοθετηθεί.
- Το ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία κοντά στις Γλαφυρές και η βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Νικολάου (έχει κηρυχθεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο) κοντά στα Κανάλια.
- Οι βόρειες πλαγιές του Πηλίου, μία περιοχή με πολλά ανεξερεύνητα, ενδιαφέροντα και μερικές φορές κατεστραμμένα σπήλαια.
- Η τοπική χλωρίδα και πανίδα, καθώς και εξαιρετικά σημεία θέασης της λίμνης Κάρλας.
- Αν και η διαδρομή καταλήγει στο βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου, τα Κανάλια είναι ένα από τα ομορφότερα χωριά στη βορειοδυτική πλευρά του Πηλίου, χτισμένο στη περιοχή, όπου εικάζεται πως βρίσκονταν η ακρόπολη της αρχαίας πόλης της Βοιβήδας.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Γλαφυρών (39°26.291 N – 22°53.157 E)

Ξεκινήστε από την πλατεία του χωριού κατευθυνόμενοι βόρεια. Μετά από 180 μ., μόλις φτάσετε στα τελευταία σπίτια του χωριού, υπάρχει μια διασταύρωση. Ο χωματόδρομος στα δεξιά οδηγεί στην Κερασιά. Στρίψτε αριστερά στο χωματόδρομο. Μετά από 330 μ., ο χωματόδρομος συνεχίζει προς τα δεξιά και ακολουθεί μια διαφορετική διαδρομή* προς τα Κανάλια, ενώ προς τα

Εικόνα 4.21:
Το χωριό
Γλαφυρές
είναι επίσης
γνωστό και ως
Κάπουρνα

αριστερά γίνεται μονοπάτι που καταλήγει στο λόφο του Προφήτη Ηλία, όπου εικάζεται πως βρισκόταν η αρχαία ακρόπολη των Γλαφυρών.

Ξωκλήσι Προφήτη Ηλία (39°26.382 N – 22°52.585 E)

Το ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία βρίσκεται στην κορυφή ενός λόφου. Από εκεί, έχετε εκπληκτική πανοραμική θέα προς τις Γλαφυρές και την πεδιάδα του Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου. Ακολουθήστε το στενό μονοπάτι κατευθυνόμενοι νότια ανάμεσα σε θάμνους και χαμόκλαδα (39°26.359 N – 22°52.591 E). Μετά από 150 μ., θα βρείτε ένα καλό μονοπάτι. Στρίψτε δεξιά και θα οδηγηθείτε σε έναν χωματόδρομο μετά από 110 μ. Στρίψτε δεξιά στο χωματόδρομο. Αυτή είναι η περιοχή όπου υποτίθεται πως βρισκόταν η αρχαία πόλη των Γλαφυρών (39°26.305 N – 22°52.595 E). Κατά την επίσκεψή του στη Θεσσαλία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ο Βρετανός περιηγητής William Leake κατάφερε να εντοπίσει ένα σύνολο αρχαίων τειχών. Επιπλέον, επιγραφές που βρέθηκαν στην περιοχή ανέφεραν ότι η πόλη συνέχισε να κατοικείται κατά την κλασική περίοδο, αν και η ονομασία δεν επανεμφανίζεται μετέπειτα.

Σημείο θέασης (39°26.324 N – 22°52.470 E)

Προχωρήστε σε αυτόν τον κατηφορικό χωματόδρομο για 320 μ. Υπάρχουν μερικές καλές πανοραμικές απόψεις των νοτιοανατολικών ακτών της λίμνης Κάρλας από εδώ. Ο χωματόδρομος κατευθύνεται δυτικά-βορειοδυτικά, ανάμεσα σε βραχώδεις πλαγιές που καλύπτονται με αειθαλή βλάστηση. Ρίξτε μια ματιά στις πλαγιές των λόφων προς τα δεξιά. Η περιοχή είναι πλούσια σε καρστικά χαρακτηριστικά και σπήλαια, μερικά από τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως κρυψώνες από τις ληστοσυμμορίες των αρχών του 20^{ου} αιώνα και από τους αντάρτες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά από περίπου 1.37 χλμ. υπάρχει μια άλλη οπτική γωνία της λίμνης Κάρλας, των Καναλιών και της πεδιάδας του Μετοχίου (39°26.536 N – 22°52.170 E). Προσπαθήστε να εντοπίσετε την είσοδο ενός σπηλαιού στην πλαγιά ενός μακρινού λόφου, στη δυτική πλευρά του χωματόδρομου. Μετά από 300 μ., στρίψτε δεξιά στο χωματόδρομο (39°27.025 N – 22°52.172 E). Ο χωματόδρομος στα ανατολικά καταλήγει σε μια στάνη. Σε αυτό το σημείο, διασχίζετε τα όρια

Εικόνα 4.22:
Ο χώρος όπου
εικάζεται πως
βρισκόταν
η αρχαία
ακρόπολη των
Γλαφυρών

του Δήμου Βόλου και του Δήμου Ρήγα Φεραίου. Ομοίως, υπάρχουν ορισμένα καρστικά χαρακτηριστικά στις πλαγιές των βουνών προς τα δεξιά (κάπου σε αυτές τις πλαγιές, βρίσκεται και το σπήλαιο της Δρακότρυπας), ενώ στο βάθος διαγράφονται οι δυτικές πλαγιές του Μαυροβουνίου.

Ρέμα (39°27.078 N – 22°52.212 E)

Ακολουθήστε το στενό χωματόδρομο προς τα δεξιά, που διασχίζει ένα ρέμα μετά από 220 μ. και ανηφορίζει στη δεξιά όχθη του, μέχρι να συναντήσει ένα άλλο σταυροδρόμι και μια στάνη, μετά από περίπου 1.55 χλμ. (39°27.415 N – 22°53.0268 E). Συνεχίστε στον ίδιο χωματόδρομο που κατηφορίζει ομαλά και διασχίζει ένα ακόμα ρέμα μετά από 250 μ. (39°27.356 N – 22°53.098 E). Στη συνέχεια, μετά από 650 μ., υπάρχει ένας χωματόδρομος που οδηγεί σε μια άλλη στάνη. Μετά από 100 μ. πορείας στον ίδιο χωματόδρομο, σε ένα σταυροδρόμι, ο δρόμος στα δεξιά οδηγεί πίσω στις Γλαφυρές, μέσω μίας εναλλακτικής διαδρομής* (39°27.552 N – 22°53.206 E), η οποία επισημαίνεται με πινακίδες. Οι κάτοικοι των Καναλιών αναφέρονται σε αυτή την περιοχή ως *βλαχομαντριά*. Ενδεχομένως, μπορεί να συναντήσετε κάποια τσοπανόσκυλα που μπορεί να είναι επιθετικά. Να θυμάστε ότι η επιθετικότητα μπορεί να προκαλέσει περαιτέρω επιθετικότητα, οπότε παραμείνετε ήρεμοι.

Χείμαρρος Κερασιώτης (39°28.345 N – 22°53.190 E)

Ο χωματόδρομος γίνεται πλέον πλατύς και επίπεδος. Υπάρχουν δύο σταυροδρόμια, ένα μετά από 550 μ. (39°28.131 N – 22°53.227 E) και, στη συνέχεια, άλλο ένα 160 μ. πιο κάτω (39°28.182 N – 22°53.241 E). Συνεχίστε ευθεία, διασχίζοντας μεγάλες εκτάσεις με αμυγδαλιές. Περίπου 150 μ. μετά τη δεύτερη διασταύρωση αρχίζει ένας ασφαλτοστρωμένος δρόμος και, μετά από ακόμη 390 μ., ο δρόμος διασχίζει το χείμαρρο Κερασιώτη.

I.N. Αγίου Νικολάου Καναλιών (39°28.576 N – 22°53.076 E)

Ακολουθήστε τον ίδιο ασφαλτοστρωμένο δρόμο για 630 μ. προς τα βορειοδυτικά, μέχρι να φτάσετε σε ένα σταυροδρόμι. Αυτή είναι η κεντρική οδός

Εικόνα 4.23:
Απομεινάρια μιας
παραδοσιακής
βάρκας της
λίμνης Κάρλας
στην κεντρική
πλατεία των
Καναλιών

που οδηγεί προς τα Κανάλια (δεξιά) και το Βελεστίνο (αριστερά). Στρίψτε δεξιά (39°28.509 N – 22°53.063 E) και θα φτάσετε στο βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου μετά από 200 μ. Αυτό το βυζαντινό μνημείο του 12^{ου} αιώνα που βρίσκεται περίπου 2 χλμ. από τα Κανάλια, καταρρέει και υπάρχει μόνο κάποια προσωρινά υποστυλώματα στο βόρειο τοίχο του. Η διαδρομή αυτή αποτελεί μέρος της αρχαίας οδού που οδηγούσε από τη λίμνη και την αρχαία πόλη Βοιβιήδα στον Παγασητικό Κόλπο και την ανοικτή θάλασσα. Είναι μια ιδανική χειμερινή διαδρομή που πορεύεται μέσα από χαμηλή βλάστηση σε χαμηλό υψόμετρο.

** Εναλλακτική διαδρομή από τις Γλαφυρές στον Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων*

Ακολουθήστε το χωματόδρομο στα δεξιά, στο σημείο που το μονοπάτι στα αριστερά οδηγεί στο λόφο του Προφήτη Ηλία (39°26.393 N – 22°53.035 E). Συνεχίστε σε αυτόν τον κατηφορικό χωματόδρομο που οδηγεί σε μια αποξηραμένη δεξαμενή ποτίσματος για τα βοοειδή, δίπλα σε έναν πλάτανο. Σε κοντινή απόσταση, βρίσκεται η πηγή Κακόρεμα, ένα ιδανικό μέρος για εκδρομή και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως αυτές της Καθαράς Δευτέρας και της Πρωτομαγιάς. Στη συνέχεια, ο δρόμος γίνεται μονοπάτι με βόρεια κατεύθυνση. Σε μερικά σημεία, τμήματα του παλιού καλντεριμιού είναι ακόμα ορατά. Το μονοπάτι οδηγεί σε ένα καλά διατηρημένο πέτρινο τοξωτό γεφύρι που διασχίζει το Κακόρεμα. Συνεχίστε κατηφορίζοντας ελαφρώς, μέχρι να φτάσετε σε κάποιες πινακίδες πεζοπορίας και σημάδια σε κόκκινο χρώμα που σαν υποδεικνύουν την κατεύθυνση προς τον Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καναλίων. Ακολουθήστε το μονοπάτι προς τα αριστερά και απολαύστε την υπέροχη θέα της λίμνης Κάρλας. Κατηφορίστε μέσα από μια βραχώδη περιοχή με πουρνάρια, έως ότου φτάσετε, μετά από λίγο, σε ένα σταυροδρόμι (39°27.552 N – 22°53.206 E), κοντά στην περιοχή βλαχομαντριά. Στρίψτε δεξιά και ακολουθήστε την ίδια διαδρομή για τη γέφυρα του χειμάρρου Κερασιώτη και, εν τέλει, το βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου.

Κανάλια - Δρακοπήγαδο

ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 7

Χορός: Ω πάντοτε φιλόξενο, πρόθυμο πάντα σπίτι που κι' ο Απόλλων κάποτε ο Πύθιος, με τη λύρα τη ξακουσμένη εδέχθηκε στη στέγη σου να μείνη γύρω στους λόφους σαν βοσκός τη λύρα του να παίζει, και τα κοπάδια να καλή σε υμεναίων μεθύσι. Μαζί τους εβοσκούσανε, στον ήχο μαγεμμένοι λύγκες με δέρμα ραβδωτό και άγρια λιοντάρια που έφευγαν απ' της Όθρυος τα δάση. Γύρω γύρω απ' την κιθάρα σου, αλαφρό, εχόρευε, ω Φοίβε, το ζαρκαδάκι το μικρό με παρδαλό το δέρμα όπου πετιέται άξαφνα απ' της ψηλές ελάτες. Γιατί αλήθεια ο Αδμητος σε χώρα βασιλεύει που έχει απ' όλες πιο πολλά κοπάδια γύρω γύρω απ' τα κρυστάλλινα νερά της λίμνης της Βοιβίας...

Ευριπίδης, Άλκηστις, 438 π.Χ.

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	6.6 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	2 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Υψηλός
Μέγιστο υψόμετρο	434 μέτρα (Δρακοπήγαδο)
Ελάχιστο υψόμετρο	63 μέτρα (Κανάλια)
Σήμανση	Όχι
Πόσιμο νερό	Κανάλια
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Κανάλια (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Κανάλια
Πληροφορίες	Προσέχετε να μην μπερδέψετε τη διαδρομή προς το Δρακοπήγαδο με τα μονοπάτια που δημιουργούν τα αιγοπρόβατα

Τα Κανάλια απέχουν 34 χλμ. από το Βόλο. Εκτελούνται δρομολόγια από το Βόλο προς τα Κανάλια μέσω του ΚΤΕΛ Μαγνησίας. Εναλλακτικά, μπορείτε να πάρετε ταξί από το Βόλο για τα Κανάλια. Θυμηθείτε προηγουμένως να ελέγξετε τα δρομολόγια των λεωφορείων.

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Απαιτείται περίπου μια ώρα για να φτάσετε από τα Κανάλια στο Δρακοπήγαδο. Η ανηφορική διαδρομή σε στενά και βραχώδη μονοπάτια δεν έχει επισημανθεί ως καθορισμένο μονοπάτι. Ωστόσο, το Δρακοπήγαδο και η θέα προς τη λίμνη Κάρλα είναι καταπληκτικά. Η μέρα σας μπορεί να ξεκινήσει με πεζοπορία προς το Δρακοπήγαδο και να τελειώσει με μια επίσκεψη στην κεντρική πλατεία του χωριού, τα στενά δρομάκια και τα όμορφα κοντινά ξωκλήσια του και, με λίγη τύχη, να μιλήσετε με κάποιους ηλικιωμένους, πρώην ψαράδες, σε μια τοπική ταβέρνα. Εάν θέλετε να επισκεφτείτε το εσωτερικό του σπηλαιού, είναι σημαντικό να διαθέτετε τον κατάλληλο εξοπλισμό ή εκπαιδευμένο οδηγό, προκειμένου να απολαύσετε πλήρως και με ασφάλεια την υπόγεια εμπειρία σας.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Στην κεντρική πλατεία των Καναλιών, που είναι επίσης γνωστό και ως το *χωριό των γυναικών*, μπορείτε να δείτε δύο παραδοσιακές ψαροκαλύβες και μια παραδοσιακή βάρκα, ενώ το Εκκλησιαστικό Μουσείο λειτουργεί στην Εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου.
- Η πλούσια βλάστηση στην περιοχή γύρω από τα Κανάλια, ιδιαίτερα οι εκτάσεις με τις αμυγδαλιές που λέγεται ότι μαρτυρούν πρόωρη άνοιξη, αν ανθίσουν το καταχείμωνο.
- Τα κοντινά ξωκλήσια του Αγίου Νικολάου, Αγίου Τρύφωνα και το Μετόχι.
- Υπέροχες απόψεις της λίμνης Κάρλας και του Θεσσαλικού κάμπου.
- Το υπέροχο, κατακόρυφο σπήλαιο Δρακοπήγαδο.

Εικόνα 4.24:
Η εξερεύνηση
των σπηλαίων
μας μεταφέρει
σε έναν
υπέροχο,
διαφορετικό
κόσμο κάτω
από το έδαφος

Εικόνα 4.25:
Η διαδρομή
Κανάλια-
Δρακοπήγαδο,
η λίμνη Κάρλα
και η πεδιάδα
των Καναλιών

Λεπτομερής περιγραφή

Γήπεδο ποδοσφαίρου Καναλιών (39°29.471 N – 22°53.009 E)

Πλησιάζοντας τα Κανάλια, το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου βρίσκεται στην αριστερή πλευρά του κεντρικού δρόμου. Μετά από λίγο, υπάρχει ένα βενζινάδικο στη δεξιά πλευρά. Περίπου 430 μ. μετά υπάρχει ένα γήπεδο ποδοσφαίρου στα αριστερά σας. Στο σταυροδρόμι, ο δρόμος προς τα βόρεια οδηγεί στην κεντρική πλατεία του χωριού. Στα δυτικά, ο δρόμος οδηγεί στη λίμνη Κάρλα και τον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιόσκαλας. Ακολουθήστε αυτόν το δρόμο προς τα ανατολικά για περίπου 140 μ. και μετά στρίψτε αριστερά (39°29.474 N – 22°53.146 E). Συνεχίστε, κατευθυνόμενοι βόρεια, για 70 μ. ακόμη και, στη συνέχεια, ακολουθήστε το δρόμο στα δεξιά σας (39°29.497 N – 22°53.157 E), μέχρι να φτάσετε, σε λιγότερο από 300 μ., στα τελευταία σπίτια του χωριού και στο τέλος του ασφαλτοστρωμένου δρόμου (39°29.547 N – 22°53.238 E).

Σουβάλα (39°30.020 N – 22°53.593 E)

Αγνοήστε το χωματόδρομο στα αριστερά σας (39°29.549 N – 22°53.250 E). Ακολουθήστε το χωματόδρομο (39°29.547 N – 22°53.253 E) με βορειοανατολική κατεύθυνση, που ανηφορίζει ομαλά. Μετά από 200 μ., υπάρχει μια στάση στη μικρή χαράδρα προς τα αριστερά (39°29.566 N – 22°53.339 E). Συνεχίστε σε αυτόν το χωματόδρομο και μετά από 670 μ. θα δείτε μια σουβάλα στα δεξιά σας. Αυτή η βραχώδης περιοχή καλύπτεται κυρίως από θάμνους, ένα ιδανικό ενδιαίτημα για πολλά είδη ερπετών. Παραμείνετε σε αυτόν το δρόμο για ακόμη 410 μ. μέχρι να φτάσετε σε μια άλλη σουβάλα. Εκεί, μπορείτε να απολαύσετε τη θέα της λίμνης Κάρλας (39°30.055 N – 22°54.030 E).

Αφετηρία ενός στενού μονοπατιού (39°30.136 N – 22°53.537 E)

Μετά από 440 μ., υπάρχει ένα στενό μονοπάτι στη δεξιά πλευρά του χωματόδρομου. Ακολουθήστε αυτό το μονοπάτι, με κατεύθυνση βόρεια-βορειοανατολικά. Σταδιακά το μονοπάτι στενεύει και γίνεται πιο απότομο. Πρέπει να καταλήξετε σε ένα πλάτωμα μετά από 360 μ. (39°30.183 N – 22°54.023 E). Να είστε προσεκτικοί για να μην χαθούν τα ίχνη της διαδρομής ή μπερδευτείτε με τις γιδόστρατες.

Εποχιακό ορεινό ρέμα (39°30.229 N – 22°54.070 E)

Αυτό είναι ένα δύσβατο μονοπάτι. Προσπαθήστε να διατηρήσετε την αποφασιστικότητα και την αντοχή σας σε υψηλά επίπεδα. Μόλις βρεθείτε στο πλάτωμα, συνεχίστε βόρεια-βορειοανατολικά για 50-60 μ. Σε αυτό το σημείο, το μονοπάτι κατηφορίζει προς μια χαράδρα (39°30.195 N – 22°54.039 E). Προσέχετε καθώς κατηφορίζετε, γιατί κάποιες πέτρες μπορεί να μετακινηθούν από τη θέση τους. Μετά από περίπου 220 μ., φτάνετε σε ένα εποχιακό ρέμα.

Εικόνα 4.26: Σταλαγμίτες και σταλακτίτες συναντώνται σε ασβεστολιθικά σπήλαια όπως το Δρακοπήγαδο, κοντά στο χωριό Κανάλια

Σημείο θέασης (39°30.244 N – 22°54.140 E)

Το στενό μονοπάτι τώρα ανηφορίζει σταδιακά προς την απέναντι πλαγιά του βουνού. Τα κουδουνίσματα από τα κοπάδια των αιγοπροβάτων είναι ένας ευχάριστος, ήρεμος ήχος ενώ μερικές φορές, το τραγούδι ενός βοσκού μπορεί να σας κρατήσει συντροφιά. Μετά από 250 μ. περίπου θα φτάσετε σε έναν βραχώδη λόφο. Αφιέρωστε λίγο χρόνο για να ξεκουραστείτε και να απολαύσετε τη θέα της λίμνης Κάρλας.

Σπήλαιο Δρακοπήγαδο (39°30.236 N – 22°54.237 E)

Συνεχίστε την πεζοπορία στο ίδιο μονοπάτι, με κατεύθυνση ανατολικά, για 250 μ. μέχρι να φτάσετε στο Δρακοπήγαδο. Το σπήλαιο βρίσκεται στις δυτικές πλαγιές του βουνού, κοντά στην περιοχή που είναι γνωστή ως Τηγανάκια. Έχει βάθος περίπου 43 μ. και είναι ένα από τα πιο όμορφα σπήλαια της Μαγνησίας. Η είσοδος του σπηλαίου έχει περίπου 17 μ. πλάτος, το οποίο επιτρέπει στο φως να διεισδύσει βαθιά μέσα στις εσοχές του. Σταλακτίτες και σταλαγμίτες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των τοιχωμάτων του, δημιουργώντας όμορφους σχηματισμούς που είναι ορατοί από την είσοδο. Η σπηλαιολογία μπορεί να είναι ένα επίπονο άθλημα, ένα απλό χόμπι, ένα μέσο για τη διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας ή όλα αυτά και πολλά ακόμη. Τα σπήλαια είναι επίσης εύθραυστοι φυσικοί πόροι που έχουν μοναδική αξία, όσον αφορά την επιστήμη και την αναψυχή. Απαιτούν σοφή διαχείριση και προστασία. Στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας λέγονται πολλές ιστορίες για άτομα που αναζητούσαν, στα σπήλαια του Μαυροβουνίου και του Πηλίου, χρυσό και κρυμμένους θησαυρούς από περασμένες εποχές, αλλά έβλαψαν ανεπανόρθωτα αυτά τα ευαίσθητα οικοσυστήματα.

Χατζημισιώτικη Μαγούλα - Λόφος Αγίου Αθανασίου

ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 8

....ίσως η αλήθεια εξαρτάται από μια βόλτα γύρω από τη λίμνη...

Wallace Stevens, 1942

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	7.9 χλμ. (απλή μετάβαση) και 15.8 χλμ. (μετ’ επιστροφής)
Μέση διάρκεια	2 ώρες (απλή μετάβαση) και 4 ώρες (μετ’ επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Μέτριος
Μέγιστο υψόμετρο	102 μέτρα (Ξωκλήσι Αγίου Αθανασίου)
Ελάχιστο υψόμετρο	47 μέτρα (πρόποδες Χατζημισιώτικης Μαγούλας)
Σήμανση	Όχι
Πόσιμο νερό	Όχι
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Στεφανοβίκειο (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Στεφανοβίκειο
Πληροφορίες	Το Στεφανοβίκειο απέχει 25 χλμ. από το Βόλο

Αυτή η διαδρομή είναι δύσκολη, καθώς τα σημεία εκκίνησης και τερματισμού δεν είναι εύκολα προσβάσιμα. Υπάρχουν δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας και υπηρεσίες ταξί από το Βόλο προς το Στεφανοβίκειο. Από το Στεφανοβίκειο (39°27.510 N – 22°44.309 E), ένας δρόμος που στην αρχή είναι ασφαλτοστρωμένος και μετά γίνεται χωματόδρομος (39°28.223 N – 22°45.446 E), οδηγεί βορειο-ανατολικά και καταλήγει μετά από 3.7 χλμ. στο νότιο αποστραγγιστικό κανάλι της λίμνης Κάρλας (39°28.497 N – 22°46.475 E). Στην αριστερή πλευρά του δρόμου, υπάρχει το 1^ο Τάγμα Ελικοπτέρων Αεροπορίας Στρατού της Ελληνικής Αεροπορίας που βρίσκεται στην περιοχή από το 1974. Στο σημείο αυτό, υπάρχουν ταμπέλες πεζοπορίας που δίνουν οδηγίες για άλλους προορισμούς, όπως οι Γλαφυρές και τα Κανάλια. Διασχίστε το μικρό γεφυράκι και στρίψτε δεξιά στο χωματόδρομο (39°28.498 N – 22°46.492 E) με κατεύθυνση νοτιοανατολικά. Ακολουθήστε αυτό το δρόμο για 850 μ., μέχρι να φθάσετε σε ένα στενό χωματόδρομο στα αριστερά (39°28.2896 N – 22°47.111 E). Συνεχίστε ευθεία σε αυτό το χωματόδρομο για περίπου 1 χλμ. (υπάρχει μια βατή αριστερή στροφή μετά από περίπου 820 μ., 39°28.446 N – 22°47.381 E), πριν φτάσετε στους πρόποδες της Χατζημισιώτικης Μαγούλας (39°28.500 N – 22°47.447 E). Εναλλακτικά, εάν έχετε αυτοκίνητο μπορείτε να οδηγήσετε μέχρι στους πρόποδες της Χατζημισιώτικης Μαγούλας, καθώς οι χωματόδρομοι είναι καλής ποιότητας. Από εκεί, μπορείτε να ξεκινήσετε πεζοπορία μέχρι το λόφο του Αγίου Αθανασίου, αλλά να θυμάστε ότι πρέπει να καλέσετε ταξί ή ένα φίλο, για να σας παραλάβει από το λόφο του Αγίου Αθανασίου και να σας μεταφέρει πίσω είτε στο αυτοκίνητό σας ή στο Στεφανοβίκειο ή στο Βόλο. Αυτή η διαδρομή είναι επίσης κατάλληλη για ποδηλασία, εκτός από κάποια τμήματα που περιλαμβάνουν εύκολη αναρρίχηση.

Εικόνα 4.27:
Αποψη της
λίμνης Κάρλας
από το λόφο
του Αγίου
Αθανασίου

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Οι περισσότερες από τις προηγούμενες διαδρομές περιλαμβάνουν πεζοπορία σε υψόμετρο. Αυτή η διαδρομή πορεύεται κατά μήκος των νοτιοδυτικών

Εικόνα 4.28:
*Glareola
pratincola* -
Νεροχελίδονο,
λίμνη Κάρλα

αναχωμάτων της λίμνης, ενώ απολαμβάνετε την υπέροχη θέα των ορεινών και υγροτοπικών τοπίων. Η συγκεκριμένη διαδρομή συνιστάται ιδιαίτερα την άνοιξη, αν θέλετε να περπατήσετε ανάμεσα σε όμορφα λουλούδια και χρυσοπράσινες εκτάσεις, να παρακολουθήσετε πολλά είδη πουλιών στις νότιες όχθες της λίμνης Κάρλας και να επισκεφτείτε χώρους αρχαιολογικής και θρησκευτικής σημασίας. Ωστόσο, δεν αποτελεί ιδανική διαδρομή για το καλοκαίρι λόγω των υψηλών θερμοκρασιών που σημειώνονται στη πεδιάδα Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Η Χατζημισιώτικη Μαγούλα, πρώην νησάκι κοντά στη λίμνη Κάρλα, είναι ένας από τους πολλούς προϊστορικούς χώρους που έχουν εντοπιστεί στην Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας.
- Περπατήστε στις χρυσοπράσινες εκτάσεις της πεδιάδας του Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου και αναζωογονηθείτε με τον φρέσκο αέρα και το ζεστό ήλιο της άνοιξης.
- Καταπληκτικά σημεία παρατήρησης πουλιών κατά μήκος των ρηχών, νότιων ακτών της λίμνης Κάρλας.
- Αρκετοί Μυκηναϊκοί τάφοι ανακαλύφθηκαν κοντά σε ένα λατομείο, στις νότιες όχθες της λίμνης Κάρλας.
- Το ξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου, ένα εξαιρετικό μέρος για να τελειώσετε την ημέρα σας, προσφέρει εξαιρετική θέα της λίμνης Κάρλας, του θεσσαλικού κάμπου, του Μαυροβουνίου και, με καθαρή ατμόσφαιρα, του Κισσάβου και του Ολύμπου στο βάθος.

Λεπτομερής περιγραφή

Χατζημισιώτικη Μαγούλα (39°28.577 N – 22°47.515 E)

Στους πρόποδες της Χατζημισιώτικης Μαγούλας υπάρχει ένα στενό μονοπάτι, στην αριστερή πλευρά του δρόμου (39°28.501 N – 22°47.446 E). Ο

χωματόδρομος καταλήγει σε μια στάνη. Τα σκυλιά εδώ μπορεί να φαίνονται εχθρικά. Απλώς παραμείνετε ήρεμοι και έχετε μαζί σας ένα ραβδί σε περίπτωση τυχόν επιθετικής συμπεριφοράς. Στρίψτε αριστερά στο μονοπάτι και τα σκυλιά είναι πολύ πιθανό να χάσουν το ενδιαφέρον τους. Ακολουθήστε το μονοπάτι για περίπου 30 μ. και μετά στρίψτε δεξιά (39°28.508 N – 22°47.439 E), με κατεύθυνση προς την κορυφή της Χατζημισιώτικης Μαγούλας. Θα φτάσετε στην κορυφή (81 μ. υψόμετρο) μετά από περίπου 300 μ. Στη Θεσσαλία, εκατοντάδες νεολιθικοί οικισμοί που ονομάζονται *μαγούλες* δημιουργήθηκαν από την πρώιμη Νεολιθική περίοδο μέχρι την Εποχή του Χαλκού. Σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν ανακαλυφθεί στη Χατζημισιώτικη Μαγούλα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τους Μυκηναϊκούς οικισμούς της Θεσσαλίας. Απολαύστε τη θέα της λίμνης Κάρλας και, στη συνέχεια, επιστρέψτε στο χωματόδρομο από όπου ξεκινήσατε.

Εικόνα 4.29:
Η κατάλληλη διαχείριση του χώρου μπορεί να επαναφέρει ορισμένες από τις υπηρεσίες του υγροτόπου και να δημιουργήσει κατάλληλο χώρο για τη μόνιμη φιλοξενία πολλών ειδών ορνιθοπανίδας

Νοτιοδυτικό ανάχωμα της λίμνης Κάρλας (39°26.511 N – 22°48.533 E)

Ακολουθήστε το χωματόδρομο με κατεύθυνση δυτικά-νοτιοδυτικά. Περίπου 70 μ. πριν από τον κύριο χωματόδρομο, στρίψτε αριστερά σε ένα μικρό μονοπάτι (39°28.313 N – 22°47.153 E). Ακολουθήστε αυτή τη διαδρομή για περίπου 900 μ. προς το νοτιοδυτικό ανάχωμα της λίμνης, μέχρι να φτάσετε σε ένα μικρό αποστραγγιστικό κανάλι. Στρίψτε δεξιά (39°28.091 N – 22°47.376 E) και μετά από 130 μ. στρίψτε αριστερά στο χωματόδρομο (39°28.055 N – 22°47.343 E). Μετά από 200 μ. περίπου, υπάρχει και ένας άλλος χωματόδρομος στα αριστερά σας (39°28.017 N – 22°47.391 E). Σε αυτό το σημείο, συνεχίστε στο χωματόδρομο και στρίψτε δεξιά σε ένα στενό μονοπάτι μετά από περίπου 650 μ. (39°28.203 N – 22°47.490 E). Μόλις ανεβείτε στο ανάχωμα, στρίψτε δεξιά και περπατήστε για ακόμη 3.3 χλμ., μέχρι να φτάσετε στην αρχή του νοτιοδυτικού αναχώματος της λίμνης Κάρλας. Ωστόσο, η συντομότερη διαδρομή είναι να ακολουθήσετε το χωματόδρομο που κατευθύνεται νοτιοανατολικά (39°28.005 N – 22°47.395 E)

για περίπου 2.8 χλμ., μέχρι να φθάσετε στην αρχή του νοτιοδυτικού αναχώματος της λίμνης.

Λατομείο – Μυκηναϊκοί τάφοι (39°26.352 N – 22°48.454 E)

Εδώ μπορείτε να κάνετε μια μικρή παράκαμψη, προκειμένου να επισκεφθείτε ορισμένους Μυκηναϊκούς τάφους. Στρίψτε δεξιά και συνεχίστε σε ένα χωματόδρομο (39°26.500 N – 22°48.531 E) για περίπου 110 μ. Στη συνέχεια, στρίψτε δεξιά στον ασφαλτοστρωμένο δρόμο (39°26.481 N – 22°48.500 E) και συνεχίστε για ακόμη 130 μ., μέχρι να φτάσετε στον κύριο ασφαλτοστρωμένο δρόμο Βόλου-Καναλίων (39°26.444 N – 22°48.522 E). Στρίψτε δεξιά, με κατεύθυνση προς το Βόλο. Μετά από 200 μ. υπάρχει ένας χωματόδρομος στα αριστερά (39°26.414 N – 22°48.445 E). Διασχίστε τον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο και ακολουθήστε αυτόν τον, ελαφρώς, ανηφορικό χωματόδρομο για 200 μ., μέχρι να φτάσετε στους Μυκηναϊκούς τάφους που ανακαλύφθηκαν τυχαία, κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης της πρώην λίμνης Κάρλας. Πρώτες ύλες από αυτόν το χώρο χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των αναχωμάτων της λίμνης. Εν τούτοις η περιφράξη είναι ελλιπής. Θυμηθείτε ότι ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι υποχρέωση όλων μας.

Εικόνα 4.30:
Η λίμνη Κάρλα αποτελεί σημαντικό βιότοπο για πολλά είδη πουλιών που είτε διαμένουν στον υγρότοπο είτε τον χρησιμοποιούν κατά τη διάρκεια της μετανάστευσής τους

Ξωκλήσι Αγίου Αθανασίου (39°27.243 N – 22°50.017 E)

Επιστρέψτε στον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο και στρίψτε δεξιά, με κατεύθυνση προς τα Κανάλια. Συνεχίστε στον ίδιο δρόμο για ακόμη 2 χλμ., μέχρι να καταλήξετε σε έναν χωματόδρομο στα δεξιά σας (39°27.173 N – 22°49.495 E). Στην πορεία, υπάρχουν πολλοί άλλοι χωματόδρομοι που οδηγούν σε διάφορες στάνες. Συνεχίστε την ίδια διαδρομή και θα φτάσετε σε μια διακλάδωση του δρόμου μετά από περίπου 150 μ. Ο δρόμος δεξιά οδηγεί σε μια στάνη. Ακολουθήστε τον ανηφορικό δρόμο προς τα αριστερά (39°27.204 N – 22°49.545 E) που οδηγεί, μετά από περίπου 450 μ., στο ξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου. Η πανοραμική θέα της λίμνης Κάρλας από την κορυφή του λόφου είναι εξαιρετική.

Οι πρωταρχικοί στόχοι του έργου για τη μερική επανασύσταση της λίμνης Κάρλας περιελάμβαναν τη μελέτη έργων ανάδειξης και διαμόρφωσης του φυσικού περιβάλλοντος, σύμφωνα με τα οικολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής, την εισαγωγή μέτρων διαχείρισης της ποιότητας των υδάτων, το φυσικό νέο εποικισμό της περιοχής από διάφορα άγρια είδη (συμπεριλαμβανομένων απειλούμενων ή σπάνιων ειδών) και την προώθηση της περιοχής ως τουριστικού και επιχειρηματικού προορισμού, σύμφωνα με άλλες παρόμοιες και επιτυχημένες περιπτώσεις, όπως αυτή της λίμνης Κερκίνης.

Στεφανοβικείο - Πέτρα (Σκάλα)

ΧΑΡΤΗΣ 2 - Διαδρομή 9

Τρεις σκάλες συνέχισαν να λειτουργούν... μέχρι την αποξήρανση της Κάρλας [...] Η μεγαλύτερη, η κύρια σκάλα (αποβάθρα), ήταν στην Πέτρα, από την οποία γινόταν διακίνηση μέχρι 10-15 τόνων ψαριών τη μέρα. Η δεύτερη σκάλα, η Αεράνη, κοντά στον Άγιο Νικόλαο, αργότερα μεταφέρθηκε κοντά στα Κανάλια. Η τρίτη σκάλα, Φούρνος (Παλαιόσκαλα), λειτούργησε στο Φούρνο, ανάμεσα στα Κανάλια και το Αληφακλάρ (Καλαμάκι) στη θέση Μαμούκα. Η τελευταία σκάλα, ανάλογα με τη στάθμη των νερών, λειτουργούσε στην Κουκουράβα (Αμυγδαλή) όταν χαμίλωναν τα νερά και στο Καστρί όταν τα νερά ήταν πολλά.

Γιάννης Ρούσκας, 2001

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	7.5 χλμ. (απλή μετάβαση) και 15 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	2-2.5 ώρες (απλή μετάβαση) και 5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Μέτριος
Μέγιστο υψόμετρο	87 μέτρα (Πέτρα)
Ελάχιστο υψόμετρο	47 μέτρα (Σκάλα)
Σήμανση	Όχι
Πόσιμο νερό	Στεφανοβίκειο
Σύνδεση με λεωφορείο	Βόλος-Στεφανοβίκειο (ΚΤΕΛ Μαγνησίας)
Χώρος στάθμευσης	Στεφανοβίκειο
Πληροφορίες	Το Στεφανοβίκειο απέχει 25 χλμ. από το Βόλο

Υπάρχουν δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας από το Βόλο προς το Στεφανοβίκειο. Ωστόσο, μόλις φτάσετε στην Πέτρα ή τη Σκάλα βρίσκεστε στην καρδιά της πεδιάδας του Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου. Αν και οι χωματόδρομοι της περιοχής είναι σε καλή κατάσταση, θα πρέπει να μεριμνήσετε εκ των προτέρων αν ένα ταξί μπορεί να σας παραλάβει από την Πέτρα ή τη Σκάλα. Συνήθως, μπορείτε να διαπραγματευτείτε τη διαδρομή και το κόστος της διαδρομής. Εναλλακτικά, μπορείτε να περπατήσετε μέχρι το Στεφανοβίκειο και να πάρετε το λεωφορείο για το Βόλο. Μπορεί να θέλετε να δοκιμάσετε μια διαφορετική διαδρομή επιστροφής από τη Σκάλα (39°30.316 N – 22°45.310 E) γύρω από το 1° Τάγμα Ελικοπτέρων Αεροπορίας Στρατού (39°28.497 N – 22°46.467 E) και, εν τέλει, πίσω στο Στεφανοβίκειο (39°27.510 N – 22°44.309 E). Η απόσταση αυτής της διαδρομής είναι επίσης 7.5 χλμ. Αυτή η διαδρομή δεν είναι ιδανική διαδρομή για το καλοκαίρι, λόγω των υψηλών θερμοκρασιών. Είναι κατάλληλη, όμως, για ποδηλασία, εκτός από τα μέρη που περιλαμβάνουν εύκολη αναρρίχηση.

Εικόνα 4.31: Εκτάσεις του Θεσσαλικού κάμπου, με το Στεφανοβίκειο και το όρος Χαλκοδόνιο στο φόντο, όπως φαίνονται από το πρώην νησάκι της Πέτρας

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Το Στεφανοβίκειο ήταν η έδρα της οθωμανικής διοίκησης για την ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κάρλας κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Τα πρώην νησάκια Χατζημισιώτικη Μαγούλα, Σιφριτζάλι και Πέτρα βρίσκονται σε κοινή απόσταση. Αρχαιολογικά ευρήματα από τη μυκηναϊκή περίοδο –κυρίως απομεινάρια πέτρινων τειχών– έχουν βρεθεί, κυρίως, στην Πέτρα. Η περιοχή που είναι γνωστή ως Μενχίρι, βορειοδυτικά της Πέτρας, κατοικούνταν από τους προϊστορικούς χρόνους. Στην ανατολική πλευρά της Πέτρας, υπάρχει ένα μικρός λόφος, γνωστός ως Σκάλα. Στο σημείο εκείνο, μπορείτε να δείτε ακόμη τα ερείπια ενός παλιού κτηρίου, το οποίο πιθανότατα χρησίμευε ως τόπος αγοραπωλησίας, όπου οι έμποροι αγόραζαν φρέσκο ψάρι από τους ντόπιους ψαράδες.

Εικόνα 4.32:
Το παράνομο
κυνήγι αποτελεί
μία από τις
σημαντικότερες
απειλές για τα
οικοσυστήματα
της λίμνης
Κάρλας.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Το πρώην νησάκι της Πέτρας, ένα από τα σημαντικότερα προϊστορικά κέντρα της περιοχής.
- Μερικά από τα σημεία εκκίνησης των νέων περιπατητικών διαδρομών, καθώς και μια μεγάλη ποδηλατική διαδρομή γύρω από τη λίμνη Κάρλα θα αναπτυχθούν με βάση το χωριό Στεφανοβίκειο.
- Η Σκάλα, ένα μέρος που κάποτε –πριν από την αποξήρανση της λίμνης– ήταν γεμάτο από αποβάθρες, ψαροκαλύβες και παραδοσιακές βάρκες. Η Σκάλα βρίσκεται ακριβώς στα όρια των Δήμων Ρήγα Φεραίου (Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας) και Κιλελέρ (Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας).
- Υπέροχη πανοραμική θέα ολόκληρης της περιοχής, από την κορυφή της Πέτρας, που περιβάλλεται από το Μαυροβούνι, το Πήλιο και εκτεταμένες γεωργικές εκτάσεις.
- Η εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο Στεφανοβίκειο και το ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής, το οποίο διοικητικά ανήκει στο Δήμο Κιλελέρ.

Λεπτομερής περιγραφή

Πλατεία Στεφανοβικείου (39°27.510 N – 22°44.309 E)

Από το Στεφανοβίκειο ακολουθήστε τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο, με βορειοανατολική κατεύθυνση, για περίπου 1.1 χλμ. Στη διασταύρωση, στρίψτε αριστερά στο χωματόδρομο (39°28.079 N – 22°45.097 E). Βρίσκεστε τώρα στην καρδιά των γεωργικών εκτάσεων της περιοχής. Μπορείτε να δείτε εκτάσεις σιτηρών και από τις δύο πλευρές του δρόμου. Ωστόσο, ενώ η περιοχή της Θεσσαλίας ήταν κάποτε πλούσια σε αποθέματα νερού, σήμερα υποφέρει από τις επιπτώσεις της κακής μακροχρόνιας διαχείρισης υδάτων, ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα.

Ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής (39°29.296 N – 22°44.305 E)

Συνεχίστε στον ίδιο χωματόδρομο με κατεύθυνση βορειοδυτικά. Σε ένα σταυροδρόμι, μετά από περίπου 2.5 χλμ., στρίβετε δεξιά σε έναν άλλο χωματόδρομο (39°29.129 N – 22°44.072 E). Αυτός ο δρόμος οδηγεί στο ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής, μετά από 820 μ. Το ξωκλήσι βρίσκεται στην κορυφή ενός μικρού λόφου, στην αριστερή πλευρά του δρόμου. Σε αυτή τη διαδρομή θα συναντήσετε ελάχιστα δέντρα και τα περισσότερα βρίσκονται εδώ. Μπορείτε, αν θέλετε, να σταματήσετε και να ξεκουραστείτε στα παγκάκια, κάτω από τη σκιά τους.

Εικόνα 4.33:
Η τέχνη
της φύσης,
λίμνη Κάρλα

Πέτρα (39°29.455 N – 22°44.543 E)

Ένα κατηφορικό μονοπάτι οδηγεί, από το ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής, πίσω στον ίδιο χωματόδρομο μετά από 70 μ. (39°29.281 N – 22°44.316 E). Συνεχίστε σε αυτόν το δρόμο, με το πρώην νησάκι της Πέτρας στα αριστερά σας. Περίπου 360 μ. πιο κάτω, υπάρχει ένα στενό μονοπάτι (39°29.351 N – 22°44.434 E) που οδηγεί στους πρόποδες της Πέτρας. Μια από τις βασικές αρχές αναρρίχησης είναι να αρχίσετε σχετικά αργά και σταθερά την αναρρίχηση σας. Στην κορυφή του λόφου, πολλά αγριολούλουδα –ιδιαίτερα ανεμώνες– ευδοκιμούν την εποχή της άνοιξης. Ωστόσο, πρέπει να ανεβείτε στο λόφο δίπλα από την Πέτρα για να θαυμάσετε την πανοραμική θέα ολόκληρης της περιοχής. Αν αποφασίσετε να ανεβείτε στο δεύτερο λόφο, αγνοήστε το στενό μονοπάτι και συνεχίστε στον ίδιο χωματόδρομο για ακόμη 550 μ. Στη συνέχεια, στρίψτε δεξιά (39°28.387 N – 22°45.055 E, σημείο Α) και ακολουθήστε το χωματόδρομο για περίπου 300 μ., πριν φτάσετε σε μια διακλάδωση του δρόμου (39°29.465 N – 22°45.001 E). Ακολουθήστε το μονοπάτι στα δεξιά σας για 80 μ. (39°29.476 N – 22°45.032 E, σημείο Β). Δεν χρειάζεται να είστε εξαιρετικός αθλητής για να ανεβείτε αυτόν το λόφο, αλλά σίγουρα θα πρέπει να διαθέτετε αποφασιστικότητα και θέληση. Μπορεί να φαίνεται πάρα πολύ απαιτητικό για τους άπειρους πεζοπόρους, αλλά οι περισσότεροι δε θα αντιμετωπίσουν προβλήματα. Μόλις φτάσετε στην κορυφή του λόφου, συνεχίστε για 300 μ., με κατεύθυνση ανατολικά, πριν καταλήξετε σε ένα

εξαιρετικό σημείο πανοραμικής θέασης (39°29.456 N – 22°45.178 E). Η λίμνη Κάρλα, το Μαυροβούνι και το Πήλιο βρίσκονται στα βόρεια-βορειοανατολικά. Η Όσσα και ο κάμπος της Λάρισας βρίσκονται στα βόρεια, ενώ στα νότιο-νοτιοδυτικά είναι η πεδιάδα του Ριζόμυλου-Στεφανοβικείου, το Βελεστίνο και το Χαλκοδόνιο.

Σκάλα (39°30.316 N – 22°45.310 E)

Μην επιχειρήσετε να κατεβείτε το λόφο από τη βόρεια πλευρά του, δεδομένου ότι η κατάβαση είναι δύσκολη. Επιστρέψτε όπως ήρθατε. Στο σημείο Β (39°29.476 N – 22°45.032 E), υπάρχει ένα στενό μονοπάτι (39°29.478 N – 22°45.032 E) που πηγαινει γύρω από το λόφο στη βόρεια πλευρά του. Ακολουθήστε το μονοπάτι για περίπου 470 μ., μέχρι να φτάσετε σε έναν καλό χωματόδρομο (39°29.486 N – 22°45.224 E, σημείο Γ). Εναλλακτικά, μπορείτε να επιστρέψετε στο σημείο Α (39°28.387 N – 22°45.055 E) και να συνεχίσετε για περίπου 420 μ., πριν φτάσετε σε μια άλλη διακλάδωση του δρόμου (39°29.399 N – 22°45.226 E). Στρίψτε αριστερά και 280 μ. αργότερα θα φτάσετε στο σημείο Γ (39°29.486 N – 22°45.224 E). Από εδώ, συνεχίστε στον ίδιο χωματόδρομο για ακόμη 1.5 χλμ., μέχρι να φτάσετε στην παλιά αποβάθρα

Εικόνα 4.34:
Η άνοιξη και το
φθινόπωρο είναι
οι καλύτερες
εποχές για την
παρακολού-
θηση πουλιών,
καθώς τότε
πολλά είδη
έρχονται στη
λίμνη Κάρλα για
να φωλιάσουν
και να τραφούν

της Σκάλας. Τα ερείπια ενός παλιού κτηρίου βρίσκονται στην κορυφή του μικρού λόφου. Σε κοντινή απόσταση, κοντά στο δυτικό ανάχωμα της λίμνης Κάρλας, είναι το μέρος, όπου πρόκειται να κατασκευαστεί ένας ρηχός τεχνητός υγρότοπος έκτασης 0,45 τ.χλμ.

Κατά τη διάρκεια των έργων επανασύστασης του υγροτόπου, εξετάστηκαν μερικά σημαντικά στοιχεία για την ανάπτυξη της βλάστησης στην περιοχή, όπως η τοπική γεωμορφολογία, το βάθος του νερού, κ.ά. Εκτός από αυτόν το νέο τεχνητό υγρότοπο, το νότιο τμήμα της λίμνης Κάρλας, με τις εποχιακά πλημμυρισμένες εκτάσεις, αναμένεται να προσελκύσει διάφορα είδη πουλιών και ψαριών. Ωστόσο, η μείωση της εποχιακά πλημμυρισμένης περιοχής κατά τη διάρκεια της άνοιξης θα είναι πιθανότατα ένας περιοριστικός παράγοντας στον αριθμό των ειδών που θα αναζητήσουν ενδιαιτήματα στο νότιο τμήμα της λίμνης. Επιπλέον, η επιτυχής αναπαραγωγή και παρουσία πολλών ειδών ψαριών στη λίμνη εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του μικροκλίματος και της τοπικής βλάστησης. Είδη ψαριών που καταγράφονται σήμερα στη λίμνη Κάρλα περιλαμβάνουν την πεταλούδα (*Carassius carassius*), τον κυπρίνο (*Cyprinus carpio*), το κουνουπόψαρο (*Gambusia affinis*) και το τσιρώνι (*Rutilus rutilus*).

4.10

Κάτω Καλαμάκι - Τεχνητός υγρότοπος λίμνης Κάρλας

ΧΑΡΤΗ 2 - Διαδρομή 10

...σε πολλά μέρη του κόσμου, σημαντικές δραστηριότητες που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά των υγροτόπων, αλλά και άλλες προστατευόμενες φυσικές περιοχές έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν. Αυτό που δεν έχει ακόμη πλήρως διαπιστωθεί είναι μια κοινή, ολοκληρωμένη και διεπιστημονική προσέγγιση των φυσικών και πολιτιστικών πτυχών αυτών των περιοχών...

Θύμιος Παπαγιάννης, 2008

Λεπτομέρειες Διαδρομής	
Μήκος	9.3 χλμ. (απλή μετάβαση) και 18.6 χλμ. (μετ' επιστροφής)
Μέση διάρκεια	2.5 ώρες (απλή μετάβαση) και 5 ώρες (μετ' επιστροφής)
Βαθμός δυσκολίας	Χαμηλός
Μέγιστο υψόμετρο	55 μέτρα (Κάτω Καλαμάκι)
Ελάχιστο υψόμετρο	44 μέτρα (Αντλιοστάσιο)
Σήμανση	Όχι
Πόσιμο νερό	Όχι
Σύνδεση με λεωφορείο	Όχι
Χώρος στάθμευσης	Κάτω Καλαμάκι, Παλαιόσκαλα, Τεχνητός υγρότοπος λίμνης Κάρλας (μελλοντικές παρεμβάσεις – προτεινόμενα έργα)
Πληροφορίες	Το Κάτω Καλαμάκι απέχει 50 χλμ. από το Βόλο και 43 χλμ. από τη Λάρισα

Αυτή είναι μία ακόμη δύσκολα προσβάσιμη διαδρομή. Τα δρομολόγια των λεωφορείων είναι αρκετά περίπλοκα και χρονοβόρα στην περίπτωση αυτή, καθώς το Καλαμάκι ανήκει διοικητικά στο Δήμο Κιλελέρ, Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας. Ως εκ τούτου, δεν εκτελούνται δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας, ενώ δεν υπάρχει απευθείας συγκοινωνία προς το Καλαμάκι με το ΚΤΕΛ Λάρισας. Ο καλύτερος τρόπος για να φτάσετε στο Καλαμάκι είναι με το αυτοκίνητο και δεδομένου ότι αυτή είναι μία εύκολη, αν και μεγάλη, διαδρομή, η επιστροφή στο σημείο εκκίνησης δε θα πρέπει να σας πάρει περισσότερο από 5 ώρες. Η παρατήρηση των πολυάριθμων ειδών πουλιών της περιοχής μπορεί να αυξήσει τη διάρκεια της διαδρομής, αλλά σίγουρα αξίζει τον κόπο. Εναλλακτικά, θα μπορούσατε να οργανώσετε το πρόγραμμα της ημέρας σας με βάση τις υπηρεσίες ταξί που παρέχονται από το Βόλο, το Βελεστίνο και τα Κανάλια, αν και το κόστος μπορεί να είναι υψηλό. Μπορείτε επίσης να ξεκινήσετε τη διαδρομή σας από τον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιόσκαλας. Ωστόσο, η κατάσταση παραμένει η ίδια, καθώς δεν υπάρχουν δρομολόγια λεωφορείων ούτε και προς ή από την Παλαιόσκαλα. Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διαδρομή, ειδικά όταν τα προτεινόμενα έργα έχουν ολοκληρωθεί. Το Καλαμάκι απέχει 19 χλμ. από τα Κανάλια και 20 χλμ. από το Στεφανοβίκειο.

Εικόνα 4.35:
Ο συλλεκτήρας
S3, κοντά στο
Κάτω Καλαμάκι

Η διαδρομή με λίγα λόγια

Έχει ήδη αναφερθεί ότι η λίμνη Κάρλα αποξηράνθηκε σκόπιμα τη δεκαετία του 1960, εξαιτίας ενός συνδυασμού άγνοιας και μικροπολιτικών συμφερόντων, με σκοπό την αύξηση της γεωργικής γης. Οι συνέπειες, δυστυχώς, ήταν καταστροφικές. Σήμερα, η λίμνη Κάρλα, για άλλη μια φορά, αποτελεί το σημείο αναφοράς της καθημερινής ζωής της περιοχής, ενώ η κατασκευή ενός τεχνητού υγρότοπου στις βόρειοδυτικές ακτές της θα συμβάλει περαιτέρω στην προστασία και την προώθηση της τοπικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτή η διαδρομή πορεύεται κυρίως σε επίπεδους δρόμους και κατά μήκος του δυτικού αναχώματος της λίμνης Κάρλας, κοντά στον –υπό κατασκευή– τεχνητό υγρότοπο. Χρειάζονται περίπου 2-2.5 ώρες για να φτάσετε από το Κάτω Καλα-

μάκι στο αντλιοστάσιο της λίμνης. Ειδικές τοποθεσίες για μελλοντικές παρεμβάσεις και έργα έχουν προσδιοριστεί με βάση τη διαθεσιμότητα της γης και της χρηματοδότησης. Οι παρεμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη διαχείριση τοπίου και οικοσυστήματος, χώρους περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, νέες περιπατητικές διαδρομές, παρατηρητήρια, χώρους στάθμευσης, κ.ά.

Σημεία ενδιαφέροντος

- Το μικρό χωριουδάκι του Κάτω Καλαμακίου. Δώδεκα μικρές δεξαμενές νερού έχουν κατασκευαστεί στην ευρύτερη περιοχή. Την άνοιξη, αυτές οι δεξαμενές γεμίζουν με νερό από τον ποταμό Πηνειό μέσω της άντλησης, ενώ το νερό χρησιμοποιείται στη συνέχεια για την άρδευση των τοπικών καλλιεργειών κατά την ξηρή περίοδο του καλοκαιριού.
- Ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαιόσκαλας παρέχει στοιχεία ανθρώπινης κατοίκησης και πολιτισμού των προϊστορικών χρόνων σε αυτό το κομμάτι της Θεσσαλίας.
- Εξαιρετικές ευκαιρίες για παρατήρηση πουλιών και άλλες υπαίθριες δραστηριότητες.
- Χώροι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και παρατηρητήρια στον τεχνητό υγρότοπο (μελλοντικές παρεμβάσεις – προτεινόμενα έργα).

Λεπτομερής περιγραφή

Κάτω Καλαμάκι (39°33.313 N – 22°44.577 E)

Το Καλαμάκι απέχει 1.7 χλμ. από το Κάτω Καλαμάκι, Δήμος Κιλελέρ. Και τα δύο χωριά βρίσκονται εντός των περιοχών Natura 2000, όπως η περιοχή Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου (GR1420004) και το όρος Μαυροβούνι (GR1420006). Από το κέντρο του χωριού ακολουθήστε τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο κατευθυνόμενοι νότια-νοτιοανατολικά. Διαγράφει ελλειπτική διαδρομή μέχρι να φτάσετε, μετά από περίπου 400 μ., στον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο (39°33.303 N – 22°45.098 E) που συνδέει το Καλαμάκι με τα Κανάλια.

Μικρή γέφυρα (39°33.152 N – 22°45.216 E)

Στρίψτε δεξιά στον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο, με κατεύθυνση ανατολικά-νοτιοανατολικά. Μετά από περίπου 640 μ., υπάρχει μια διασταύρωση (39°33.181 N – 22°45.277 E). Στρίψτε πάλι δεξιά και μετά από 140 μ. θα φτάσετε σε μια μικρή γέφυρα που διασχίζει τον άδειο συλλεκτήρα S3. Με την κατασκευή τεσσάρων συλλεκτήρων –S3, S4, S6 και S7– και τάφρων αποστράγγισης, το βρόχινο νερό από την άνω λεκάνη απορροής της περιοχής θα εισρεύσει μέσω της βαρύτητας προς τη λίμνη. Ο συλλεκτήρας S3 διαθέτει 32,5 χλμ. μήκος και 55 μ. πλάτος, με μεταφορική ικανότητα 325 κυβ. μ./δευτ. Έχει σχεδιαστεί για την αποστράγγιση έκτασης 288 τ.χλμ. και της λεκάνης απορροής στο Καλοχώρι (80 τ.χλμ.).

Παλιόσκαλα (39°32.124 N – 22°47.163 E)

Διασχίστε τη γέφυρα και στρίψτε αριστερά. Με νοτιοανατολική κατεύθυνση, συνεχίστε σε αυτόν το δρόμο με τον άδειο συλλεκτήρα S3 στα αριστερά σας. Αγωνήστε το χωματόδρομο στα δεξιά μετά από περίπου 2.4 χλμ. Τώρα βρίσκεστε στο Δήμο Αγιάς, Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας (39°32.358 N – 22°46.437 E). Ο δρόμος οδηγεί βορειοανατολικά για λίγο και, στη συνέχεια,

γυρίζει νοτιοανατολικά και πάλι. Μετά από περίπου ένα χιλιόμετρο μπαίνετε ξανά στα διοικητικά όρια του Δήμου Κιλελέρ. Περίπου 700 μ. μετά, βρίσκεται η αρχή του δυτικού αναχώματος της λίμνης Κάρλας (39°32.030 N – 22°47.159 E). Σε αυτό το σημείο, μπορείτε να κάνετε μια μικρή παράκαμψη, προκειμένου να επισκεφθείτε τον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιόσκαλας. Διασχίστε τη γέφυρα, στρίψτε αριστερά στο χωματόδρομο που διασχίζει τον κεντρικό ασφαλτοστρωμένο δρόμο, μετά από λίγο, και κατευθυνθείτε βόρεια. Μετά από περίπου 380 μ., θα δείτε την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου.

Αντλιοστάσιο (39°29.574 N – 22°46.482 E)

Μία από τις προτάσεις που εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Φορέα Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίου είναι η ανάπτυξη μιας σειράς νέων περιπατητικών διαδρομών. Ένα τμήμα της συγκεκριμένης διαδρομής θα οδηγεί τους επισκέπτες από την αρχή του δυτικού αναχώματος της λίμνης κατά μήκος των δυτικών ακτών του τεχνητού υγροτόπου (0,45 τ.χλμ.). Στην περιοχή αυτή θα κατασκευαστεί ένας χώρος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρατηρητήρια και χώροι στάθμευσης. Συνεχίστε την πεζοπορία στο δυτικό ανάχωμα της λίμνης Κάρλας, κατευθυνόμενοι νότια. Ο ρηχός τεχνητός υγρότοπος θα βρίσκεται στα δεξιά σας, όχι μακριά από το ανάχωμα. Μετά από περίπου 2-2.5 χλμ., εισέρχεστε και πάλι στο Δήμο Ρήγα Φεραίου, Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας. Όσον αφορά τα είδη ορνιθοπανίδας, η διεθνής σημασία της λίμνης Κάρλας υποστηρίζεται από την παρουσία πολλών πουλιών, συμπεριλαμβανομένου του ξανθού κρυπτοσικνιά, του πορφυροσικνιά, της μικρογαλιάντρας, του μαυρογλάρονου, του καλαμοκανά και του μικροσικνιά. Μετά από ακόμη 1-1.5 χλμ., υπάρχει ένας στενός χωματόδρομος (39°30.213 N – 22°47.000 E) προς τα δεξιά, που περνά κοντά από το χώρο, όπου γίνονται οι εργασίες κατασκευής του τεχνητού υγροτόπου. Συνεχίστε για ακόμα 900 μ. στο δυτικό ανάχωμα, μέχρι να φτάσετε στο αντλιοστάσιο της λίμνης.

Η αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας, μίας από τις –οικολογικά– σημαντικότερες λίμνες στην Ελλάδα κατά το παρελθόν, έχει μεγάλη σημασία, λόγω της πλούσιας βιοποικιλότητας της περιοχής. Υπάρχει ένας αριθμός απειλούμενων πτηνών και ψαριών που πρέπει να προστατευθούν με υπευθυνότητα. Υπό το πρίσμα αυτό, εκτελούνται έργα που πρόκειται να βελτιστοποιήσουν τις λειτουργίες της λίμνης ως υγροτοπικό ενδιαίτημα, ενώ την ίδια στιγμή ενισχύονται οι δυνατότητες οικοτουρισμού στην περιοχή.

Εικόνα 4.36:
Η ημερίδα για τη γεωλογική ιστορία της λίμνης Κάρλας οργανώθηκε από το ΚΕΜΕΒΟ. Οι συμμετέχοντες, συμπεριλαμβανομένων και συνεργατών του Med-INA, επισκέφθηκαν τον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιόσκαλας τον Ιούλιο 2011

Εικόνα 5.1:
Τρία τεχνητά
νησάκια για την
ωτοκία των
πτηνών έχουν
κατασκευαστεί
στη λίμνη Κάρλα

5

Επίλογος

Αν υπάρχει ένα δίδαγμα που αντλήσαμε από την καταστροφή των υγροτόπων είναι η συνειδητοποίηση της ζωτικής σημασίας των οικοσυστημάτων αυτών για πολλά ουσιώδη συστήματα του πλανήτη μας.

Αμερικανική Ομοσπονδία Άγριας Ζωής, 1987

Εικόνα 5.2:
Σπήλαιο
Δρακοπήγαδο –
Τα είδη που
ζουν σε σπήλαια
είναι σε γενικές
γραμμές σπάνια,
λόγω του
περιορισμένου
φυσικού
περιβάλλοντος.
Προσπαθήστε
να εντοπίσετε
την κουκουβάγια
στην κεντρική-
επάνω πλευρά
της φωτογραφίας

Οι υγρότοποι είναι *περιοχές μνήμης* που αποτελούνται από υλικά και άυλα στοιχεία, τα οποία οι άνθρωποι χρησιμοποιούν για να δώσουν νόημα στη ζωή τους. Οι υγρότοποι αποτελούν ένα πολύτιμο τμήμα της παγκόσμιας φυσικής κληρονομιάς, καθώς συμβάλλουν, μεταξύ άλλων, στη μείωση των πλημμυρών, τη βελτίωση της βιοποικιλότητας, την αποθήκευση διοξειδίου του άνθρακα και την ενίσχυση της ποιότητας των υδάτων. Ταυτόχρονα, οι παραδόσεις και ο τρόπος ζωής που συνδέονται με τους υγροτόπους ανάγονται στα ίδια τα θεμέλια της ανθρώπινης κοινωνίας. Ωστόσο, ο πολιτισμός περιλαμβάνει πολύ περισσότερα από το καθαρά νοσταλγικό συναίσθημα. Ο ανθρώπινος πολιτισμός δεν είναι στατικός, αλλά συνεχώς ερμηνεύεται εκ νέου, σύμφωνα με τα κυρίαρχα κοινωνικά πλαίσια της κάθε εποχής. Υπό αυτό το πρίσμα, οι υγρότοποι αποτελούν μια σημαντική πτυχή της φυσικής και πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Το οικοσυστήματα αυτά είναι αναντικατάστατες πηγές ζωής και έμπνευσης και διαφυλάσσουν σημαντικές γνώσεις σχετικά με την κατανόηση διάφορων περιοχών και ανθρώπινων κοινωνιών. Η σωστή χρήση και ερμηνεία των φυσικών και πολιτιστικών αξιών των υγροτόπων μπορεί να μας καταστήσει πολίτες του κόσμου.

Η αειφόρος διαχείριση και προστασία των ελληνικών υγροτόπων δεν είναι μόνο ένα εθνικό ζήτημα. Θα λέγαμε ότι αποτελεί, μάλλον, ζήτημα παγκόσμιου ενδιαφέροντος, καθώς πολλοί σημαντικοί υγρότοποι της Ελλάδας έχουν αναγνωριστεί διεθνώς. Στη Θεσσαλία, οι περισσότεροι υγρότοποι, μαζί με τη λίμνη Κάρλα, αποξηράνθηκαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, προς όφελος της γεωργίας. Η αποξήρανση της λίμνης Κάρλας, ειδικότερα, δεν έχει επιφέρει κανένα από τα οφέλη που είχαν προβλεφθεί εκείνη την εποχή. Αντίθετα, έχει προκαλέσει ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων που, σε συνδυασμό με τη σοβαρή υποβάθμιση των βασικών λειτουργιών και υπηρεσιών του υγροτόπου, έχει πλήξει την αλιεία, τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα, τη βιοποικιλό-

τητα, την ποιότητα του νερού, το μικροκλίμα, ενώ έχει προκαλέσει και απώλεια της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας της περιοχής.

Τα προβλήματα αυτά ήταν γνωστά στις αρμόδιες υπηρεσίες, τις τοπικές αρχές, τους εμπειρογνώμονες, τους ακαδημαϊκούς και τις τοπικές κοινότητες, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς ότι το αρχικό σχέδιο αφορούσε μόνο τη μερική αποξήρανση της λίμνης. Αυτό που ακολούθησε, όμως, ήταν η πλήρης καταστροφή του υγροτόπου. Αν και ο ρυθμός δημόσιων αιτημάτων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιούργησε η αποξήρανση της λίμνης ήταν έντονος κατά καιρούς, οι ανάλογες θεσμικές απαντήσεις χαρακτηρίστηκαν γενικά από περαιτέρω κακό σχεδιασμό και αυθαίρετες παρεμβάσεις. Πριν από μερικά χρόνια, όμως, η αποκατάσταση μερικών βασικών λειτουργιών και υπηρεσιών του υγροτόπου θεωρήθηκε τελικά ως υγιής στρατηγική διαχείρισης της λίμνης Κάρλας. Ωστόσο, η αντίδραση δεν ήταν απολύτως θετική, κατά κύριο λόγο επειδή οι ντόπιοι κάτοικοι ούτε έχουν ξεχάσει τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά τους που χάθηκε μαζί με τη λίμνη Κάρλα, ούτε τις δημαγωγικές υποσχέσεις για τη μεγάλη οικονομική ανάπτυξη που θα γνώριζε η περιοχή, η οποία φυσικά δεν ήρθε ποτέ. Ωστόσο, η μερική αποκατάσταση της λίμνης Κάρλας παραμένει μία πρόκληση και όχι ένα πρόβλημα που πρέπει να αποφευχθεί. Οι τοπικοί παράγοντες πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η περαιτέρω ανάπτυξη –αντί να υποβαθμίζει– θα πρέπει να υποστηρίζει, ταυτόχρονα, τις βασικές λειτουργίες του υγροτόπου, την επιχειρηματική δραστηριότητα και την τοπική κουλτούρα.

Ο εναλλακτικός τουρισμός έχει αναγνωριστεί ευρέως ως ένα βασικό εργαλείο για την περιφερειακή αειφόρο ανάπτυξη. Η ελληνική τουριστική βιομηχανία, ωστόσο, αντιμετωπίζει διάφορα κρίσιμα ζητήματα που ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο το μέλλον της και να δημιουργήσουν σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις για την εθνική οικονομία. Τέτοια διαρθρωτικά προβλήματα περι-

λαμβάνουν την εικόνα της Ελλάδας ως κοινού, παραθαλάσσιου προορισμού, τη σταδιακή υποβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών, την έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού, την άναρχη τουριστική ανάπτυξη που σκοπό έχει αποκλειστικά τη βραχυπρόθεσμη αποδοτικότητα, τις αμφιβόλου ποιότητας και αποτελεσματικότητας διαφημιστικές εκστρατείες (μάρκετινγκ), την έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης, την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού ως μίας ενιαίας –και πολλές φορές αναγκαίας– αναπτυξιακής επιλογής, την υποβάθμιση των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και πολιτιστικών πόρων, την έλλειψη έρευνας για τον προσδιορισμό και αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού και την αδιαφορία σχετικά με τις νέες προκλήσεις της εποχής (Buchalis, 2001).

Η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της Μαγνησίας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής τουριστικής βιομηχανίας, προσελκύοντας πολλούς ημεδαπούς και αλλοδαπούς επισκέπτες κάθε χρόνο. Η τουριστική ανάπτυξη των τελευταίων δεκαετιών, ωστόσο, έχει προκαλέσει διάφορα έντονα προβλήματα, καθώς ασκεί πίεση στη βιοποικιλότητα, τα τοπία, τους αρχαιολογικούς, ιστορικούς και γεωλογικούς χώρους, τους παραδοσιακούς οικισμούς, την ποιότητα του νερού και του αέρα. Σε γενικές γραμμές, αρκετές περιοχές της χώρας έχουν υποβαθμιστεί σημαντικά λόγω των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού. Στη Μαγνησία, η πλειοψηφία των επισκεπτών δύσκολα θα επισκεφτεί τη λίμνη Κάρλα, διότι δεν περιλαμβάνεται στα βασικά τουριστικά αξιοθέατα της περιοχής. Από τη μία πλευρά, αυτό είναι το αποτέλεσμα των κεντρικών κυβερνητικών πολιτικών που δεν έχουν αξιοποιήσει πλήρως τη δυναμική των προορισμών με ιδιαίτερη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος που προσφέρεται. Από την άλλη πλευρά, οι τοπικές αρχές δε διαθέτουν τα μέσα για την αξιολόγηση της ποιότητας του προϊόντος τους και, ως εκ τούτου, δεν

Εικόνα 5.3:
Buteo rufinus –
Αετογερακίνα,
λίμνη Κάρλα
και Μαυροβούνι

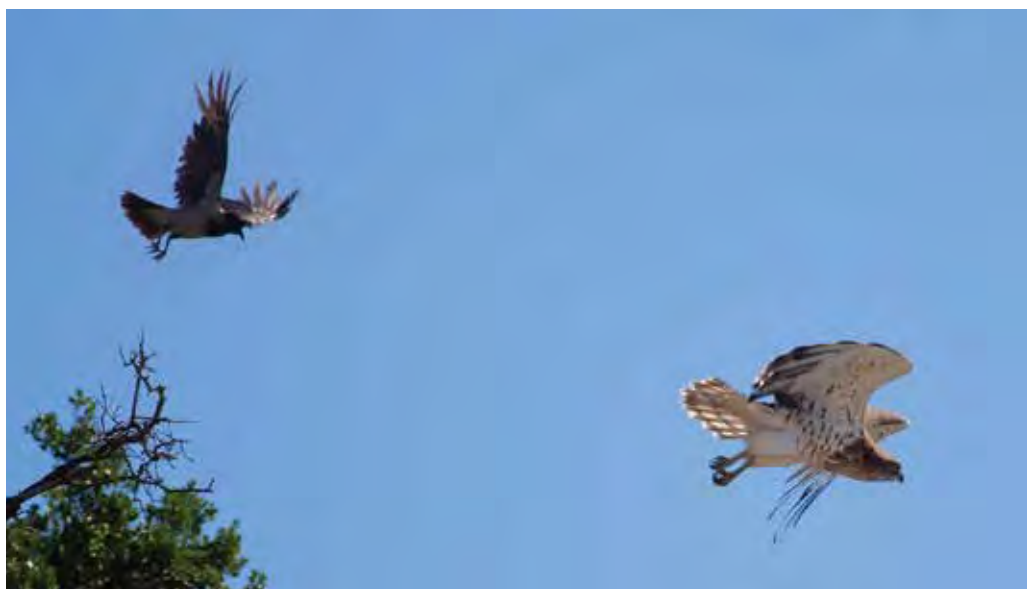

έχουν τα κίνητρα για την ανάπτυξη αειφόρων μορφών διαχείρισης. Ίσως το πιο σημαντικό εμπόδιο από όλα να είναι η έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού όλων των δραστηριοτήτων των εμπλεκόμενων παραγόντων.

Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που οι αρμόδιοι φορείς χάραξης πολιτικής και άλλοι εμπειρογνώμονες επικεντρώνονται σε βραχυπρόθεσμες στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξης, έχουν την τάση να ξεχνούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα μίας περιοχής που θα μπορούσε να προσελκύσει ποιοτικούς επισκέπτες. Στην περίπτωση της λίμνης Κάρλας, υπάρχει ο κίνδυνος να επικεντρωθούμε στα χαρακτηριστικά των νέων κτηρίων και υποδομών, ενώ ταυτόχρονα να παραλείψουμε το ενδεχόμενο ανάδειξης εκείνων των χαρακτηριστικών της που θα μπορούσαν να προσελκύσουν νέες επενδύσεις. Επιπλέον, πολλοί τουριστικοί προορισμοί αποτυγχάνουν να συνειδητοποιήσουν τη μοναδική τουριστική εμπειρία που μπορούν να προσφέρουν. Στη λίμνη Κάρλα, για παράδειγμα, οι ντόπιοι κάτοικοι ίσως να μην μπορούν να αντιληφθούν πόσο ξεχωριστός είναι ο τόπος τους, επειδή είναι εξοικειωμένοι με αυτόν και, ως εκ τούτου, δεν μπορούν να τον δουν μέσα από τα μάτια ενός επισκέπτη. Η κύρια πρόκληση σε αυτήν την περίπτωση είναι η πληροφόρηση σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής που μπορούν να προβληθούν με τρόπο που να δημιουργεί αξία για τον επισκέπτη και να μεγιστοποιεί τα οφέλη για τον τόπο και τους κατοίκους του.

Σε γενικές γραμμές, οι περιοχές που ωφελούνται λιγότερο από τον τουρισμό είναι αυτές που είναι πιο ευάλωτες στις αρνητικές επιπτώσεις του. Ως εκ τούτου, ο κύριος στόχος αυτού του περιπατητικού οδηγού είναι η παροχή πληροφοριών σχετικά με τα μοναδικά πολιτιστικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής της λίμνης Κάρλας και τις συναφείς δραστηριότητες αναψυχής. Ως ένα βαθμό, αυτός ο οδηγός μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες, να αυξήσει την κατανόηση και το σεβασμό τους για τη φύση και

Εικόνα 5.4:
Circaetus galicus
και *Corvus cornix*
– Φιδαιτός και
κουρούνα,
Μαυροβούνι-
Πήλιο-
Λίμνη Κάρλα

τον πολιτισμό του τόπου, να εντείνει την αισθητική απόλαυση του υγροτόπου και να μεταφέρει μηνύματα υπεύθυνης συμπεριφοράς. Αυτό είναι ένα μικρό, αλλά σημαντικό, βήμα προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αειφόρο διαχείριση των υγροτόπων. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο οδηγός αυτός αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο και ποικίλο φάσμα θεμάτων που πρέπει να ενσωματωθούν σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένων της ενεργού συμμετοχής όλων των ενδιαφερόμενων φορέων, της εκτίμησης της φέρουσας ικανότητας της περιοχής, της σωστής διαχείρισης των οικονομικών και ανθρώπινων πόρων, της ανάγκης αποδοχής των όποιων παρεμβάσεων από τις τοπικές κοινωνίες, της έρευνας σχετικά με τους παράγοντες επιτυχίας, τις υπηρεσίες και τις εφαρμογές της τοπικής τουριστικής βιομηχανίας, των μηχανισμών διαφήμισης, των επιχειρηματικών ευκαιριών, της εκτίμησης και παρακολούθησης ενδεχόμενων αρνητικών επιπτώσεων.

Φυσικοί παράγοντες αλλά, πρωτίστως, ανθρώπινες ενέργειες είναι οι βασικές αιτίες της αλλαγής, της υποβάθμισης και της απώλειας υγροτόπων (Parayannis, 2002 και 2008). Η κατανόηση της αξίας των υγροτόπων συμβάλλει στη δημιουργία μιας σταθερής βάσης για την προστασία και την ανάδειξη αυτών των ευαίσθητων οικοσυστημάτων και, ως εκ τούτου, στην ενιαία και διεπιστημονική αντιμετώπιση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Απαιτείται ανάληψη δράσης και συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα και μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων για την υλοποίηση όλων των απαραίτητων ενεργειών.

Οι όποιες στρατηγικές τοποθετήσεις που αφορούν στους υγροτόπους θα πρέπει να είναι συγκεκριμένες για κάθε περίπτωση και να υλοποιούνται επί τόπου (*in situ*), έτσι ώστε να συντονίζονται πιο αποτελεσματικά και να ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής. Μπορούν να υλοποιούνται από ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων, προκειμένου να περιλαμβάνουν τις τοπικές ανησυχίες, αλλά και ευρύτερες προοπτικές. Τέτοιες τοποθετήσεις ενδέχεται να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη μείωση των πιέσεων από πα-

Εικόνα 5.5:
Ένα από
τα τεχνητά
κανάλια της
λίμνης Κάρλας
κοντά στο
Στεφανοβίκειο

ραγωγικές δραστηριότητες, την εφαρμογή περιβαλλοντικά ευαίσθητων πρακτικών ανάπτυξης, εκστρατείες ενημέρωσης του πληθυσμού, την ενίσχυση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που αφορούν στους υγροτόπους και της έρευνας σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα των υγροτόπων, υπό διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες. Επίσης, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε πολιτικές πιέσεις που ενδέχεται να εκπληρώνουν βραχυπρόθεσμους στόχους, ενώ αγνοούν πλήρως το ευρύτερο πλαίσιο. Ένας τρόπος βίωσης της δημοκρατίας είναι η δημιουργία ενός αισθήματος ευθύνης, της ικανότητας επηρεασμού μιας κατάστασής και η πραγματική συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Οι ανθρώπινες κοινωνίες που ζουν γύρω από υγροτόπους ενδέχεται να διαφέρουν, όσον αφορά στις ιστορικές εμπειρίες τους, στις εξωτερικές επιρροές που δέχτηκαν και στα οικολογικά χαρακτηριστικά των τόπων τους. Πολλές από αυτές, ωστόσο, μοιράζονται κοινές ανησυχίες όπως η γεωγραφική απομόνωσή τους, η έλλειψη υποδομών, ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης και την ανάγκη διατήρησης της μοναδικής τοπικής κληρονομιάς και ταυτότητάς τους. Τέτοιες πολύπλοκες καταστάσεις πρέπει να θεωρούνται ως ευκαιρίες που μπορούν να μετατραπούν σε ιστορίες επιτυχίας. Ωστόσο, όλες οι προτεραιότητες στο δρόμο της αειφόρου ανάπτυξης θα πρέπει περιοδικά να ελέγχονται στο πλαίσιο πιθανών κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών. Ουσιαστικά, οι τοπικές αρχές και κοινότητες θα πρέπει, μέσω της δικτύωσης, να αποτελέσουν από μόνες τους βασικούς παράγοντες καινοτομίας μέσω προϊόντων, διεργασιών ή επιχειρηματικών μοντέλων και να δημιουργήσουν μια αίσθηση τοπικής ευθύνης για τα ζητήματα και τις εξελίξεις που τις αφορούν. Οι υγρότοποι δημιουργούν ένα απίστευτο μωσαϊκό τοπίων, ρυθμίζουν το μικροκλίμα, ενισχύουν τη βιοποικιλότητα, ενδυναμώνουν και προωθούν τις τοπικές αξίες και τον πολιτισμό, στηρίζουν την τουριστική βιομηχανία και παρέχουν πρόσθετο εισόδημα και απασχόληση. Στη λίμνη Κάρλα, αυτά τα χαρακτηριστικά πρέπει να αποτελέσουν τη βάση για ένα αειφόρο μέλλον.

Εικόνα 6.1:
Το τρένο τύπου
Linke Hofman
4201 του 1937
στο σταθμό
του Βελεστίνου

6

Χρήσιμες Πληροφορίες

Σε κάθε βόλτα στη φύση, λαμβάνουμε πολύ περισσότερα από αυτά που επιδιώκουμε...

John Muir, 1877

Εικόνα 6.2:
Η πόλη
του Βόλου
τη νύχτα και η
Μακρινίτσα
στο φόντο

Σχεδιασμός εκδρομής

Η πεζοπορία είναι μια διασκεδαστική, υγιεινή και οικονομική δραστηριότητα, ανοικτή σε όλους. Με τα σωστά υποδήματα και ρούχα θα είστε άνετοι και θα απολαύσετε την εκδρομή σας. Καλό θα είναι να φοράτε πολλά και λεπτά στρώματα ρούχων, καθώς αυτό σας επιτρέπει να βγάλετε μερικά, αν αρχίσετε να ζεσταίνεστε και να τα ξαναφορέσετε, αν κρυώνετε. Επίσης, το σωστό είδος τσάντας ή σάκου σας επιτρέπει να μεταφέρετε τα απαραίτητα εφόδια που ενδέχεται να χρειαστείτε. Είναι σημαντικό να είστε προετοιμασμένοι για κάθε ενδεχόμενο, προκειμένου να απολαύσετε όλα τα οφέλη που μπορεί να σας προσφέρει η πεζοπορία.

Μερικά βασικά αντικείμενα που θα πρέπει να έχετε μαζί σας περιλαμβάνουν ένα κουτί πρώτων βοηθειών, μία πυξίδα, ένα χάρτη, νερό, σπρίτσα ή αναπτήρα, τρόφιμα, ένα κινητό τηλέφωνο, ένα αδιάβροχο μπουφάν και επιπλέον ρούχα, ένα μαχαίρι ή πολύ-εργαλείο, αντηλιακό και εντομοαπωθητικό. Άλλες χρήσιμες συμβουλές για τους εκδρομείς περιλαμβάνουν την ενημέρωση της οικογένειας ή φίλων για την εκδρομή σας, τον έλεγχο της πρόγνωσης του καιρού και την ενημέρωση σχετικά με τυχόν κινδύνους ανάλογα με τον προορισμό σας. Άλλα βασικά αντικείμενα πιθανόν να εξαρτώνται από την εποχή και τις ανάγκες του πεζοπόρου.

Οι περισσότεροι άνθρωποι γνωρίζουν ότι η πεζοπορία μπορεί να είναι σωματικά απαιτητική. Συνήθη λάθη μπορεί να προκύψουν από απλή απροσεξία, όπως η επιλογή λάθος δρόμου ή η απώλεια βασικού εξοπλισμού. Το να παραμένετε ψύχραιμοι, καθώς και το να έχετε προβεί προηγουμένως σε σωστό προγραμματισμό της εκδρομής σας είναι οι καλύτεροι τρόποι για να προλάβετε ατυχήματα και για να μην χάσετε το δρόμο σας. Η ανάπαυση είναι εξίσου σημαντική. Οι εκδρομείς θα πρέπει να δώσουν προσοχή στις αντιδράσεις του σώματος τους, έτσι ώστε να μην υπερβούν τα φυσικά όριά τους.

Πότε να επισκεφτείτε την περιοχή

Στη Θεσσαλία το υψόμετρο κυμαίνεται από το επίπεδο της θάλασσας έως τα 2.800 μέτρα. Το τοπικό κλίμα είναι μεσογειακό εύκρατο, αλλά μπορεί να σημειωθούν σημαντικές διακυμάνσεις της θερμοκρασίας, με διαφορά πάνω από 20°C, μεταξύ των ψυχρών και θερμών εποχών. Η λίμνη Κάρλα περιβάλλεται από τις πλαγιές του Κισσάβου στα βορειοανατολικά και του Μαυροβουνίου στα ανατολικά, ενώ προς το νότο συναντά τις πλαγιές του Πηλίου. Το δυτικό άκρο της λεκάνης βρίσκεται στους λόφους του Χαλκοδονίου. Τα μέσα ετήσια επίπεδα θερμοκρασίας φτάνουν τους 16-17°C. Σε γενικές γραμμές, η λίμνη Κάρλα έχει ήπιο κλίμα, αν και οι χειμώνες στις ορεινές περιοχές μπορεί να είναι ψυχροί και τα καλοκαίρια σύντομα. Η καλύτερη εποχή για να επισκεφτεί κάποιος τη λίμνη Κάρλα εξαρτάται από τις προσωπικές προτιμήσεις του, καθώς η περιοχή παρουσιάζει ενδιαφέρον κάθε εποχή του χρόνου.

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα, οι θερμοκρασίες κυμαίνονται γύρω στους 12°C και οι χιονοπτώσεις είναι συχνές στα ορεινά. Οι περίοδοι έντονου κρύου, ωστόσο, είναι σπάνιες. Το χιονοδρομικό κέντρο Αγριόλευκες στο Πήλιο είναι ανοιχτό κατά τη διάρκεια ολόκληρου του χειμώνα και, παρόλο που το οδικό δίκτυο συντηρείται και καθαρίζεται από το χιόνι, είναι σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή, καθώς οι δρόμοι μπορεί να είναι στενοί και με στροφές. Παρά το γεγονός ότι το κρύο δεν εμποδίζει τους κατοίκους να βγουν έξω και να απολαύσουν τις ωραίες ημέρες του χειμώνα, ίσως να μην είναι η καλύτερη στιγμή για να πραγματοποιήσετε μια πρώτη επίσκεψη στη λίμνη Κάρλα, ειδικά αν σας ενδιαφέρουν οι διαδρομές στη φύση και η πεζοπορία.

Την άνοιξη και το φθινόπωρο η λίμνη Κάρλα είναι εκπληκτική. Την άνοιξη, οι επισκέπτες θα πρέπει να αφιερώσουν χρόνο για να απολαύσουν το τοπίο,

πριν από τις ζεστές ημέρες του καλοκαιριού. Αυτή είναι, ίσως, η καλύτερη στιγμή για να εκτιμήσετε τα ήρεμα τοπία του υγροτόπου, να ανακαλύψετε τη μεγάλη ποικιλία χλωρίδας και να παρατηρήσετε αρκετά είδη орnιθοπανίδας, καθώς η λίμνη αποτελεί καταφύγιο για πολλά μεταναστευτικά και ενδημικά είδη πουλιών. Τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο, όταν οι θερμοκρασίες είναι συνήθως ήπιες και οι επισκέπτες λιγότεροι από ότι το καλοκαίρι, μπορείτε να δείτε τα υπέροχα χρώματα του φθινοπώρου γύρω από τον υγρότοπο. Οι τιμές των ξενοδοχείων είναι γενικά χαμηλότερες αυτή την εποχή, ειδικά τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο, πριν ανοίξει το χιονοδρομικό κέντρο.

Η θερινή τουριστική περίοδος γύρω από τη λίμνη Κάρλα είναι μικρότερη από ότι σε άλλες περιοχές της Μαγνησίας. Τον Ιούνιο, ωστόσο, δεν υπάρχει τόσο πολύς κόσμος και το κλίμα δεν είναι τόσο ζεστό ή υγρό, όπως τον Ιούλιο και τον Αύγουστο που η θερμοκρασία κατά τη διάρκεια της ημέρας μπορεί να φτάσει τους 35-37°C και περιστασιακά να υπερβεί τους 40°C. Τα υψηλότερα υψόμετρα παραμένουν φυσικά πιο δροσερά, γεγονός που εκτιμάται από τους πεζοπόρους, τους ποδηλάτες και τους παρατηρητές πουλιών. Το καλοκαίρι μπορείτε να απολαύσετε τα εκπληκτικά τοπία του υγροτόπου κάτω από έναν χρυσό ήλιο, ενώ αυτή είναι επίσης η ιδανική εποχή για να απολαύσετε τοπικά φεστιβάλ και εκδηλώσεις στα χωριά, γύρω από τη λίμνη Κάρλα.

Πού να μείνετε

Δυστυχώς, δεν υπάρχει δυνατότητα διαμονής για τους επισκέπτες σε οποιοδήποτε από τα χωριά γύρω από τη λίμνη Κάρλα. Εκτός από ένα-δύο ιδιωτικά στούντιο και δωμάτια που διατίθενται κατά τη διάρκεια του Ιουλίου και του Αυγούστου στο Καμάρι και το Βένετο στις ανατολικές πλαγιές του Πηλίου, η πόλη του Βόλου είναι η καλύτερη επιλογή για διαμονή, καθώς υπάρχουν πολλά ξενοδοχεία και άλλες τουριστικές υπηρεσίες. Οι τιμές είναι υψηλότερες το καλοκαίρι, καθώς υπάρχουν υπεράριθμες κρατήσεις και ο Βόλος πλημμυρίζει από τουρίστες.

Εικόνα 6.3:
Ο χειμάρρος
Κερασιώτης
και το πέτρινο
τοξωτό γεφύρι
(19^{ος} αιώνας) της
Κερασιάς κατά
τη χειμερινή
περίοδο

Άλλα σημεία ενδιαφέροντος

Βελεστίνo (Μαγνησία): Οι σημαντικότερες τοποθεσίες του Βελεστίνου περιλαμβάνουν την ακρόπολη των αρχαίων Φερών, την αρχαία πηγή της Υπέριδας Κρήνης, το ναό του Θαυλίου Διός, τους λόφους Άγιος Αθανάσιος και Καστράκι, το αρχαίο θέατρο της αγοράς, τους θολωτούς τάφους της γεωμετρικής περιόδου, τα ερείπια βυζαντινών υδραγωγείων, το μνημείο της μάχης του Βελεστίνου το 1897, την εκκλησία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και τη Χάρτα του Ρήγα Φεραίου στο Δημαρχείο της πόλης.

Βόλος (Μαγνησία): Μεταξύ των πολλών σημαντικών σημείων ενδιαφέροντος στο Βόλο είναι το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο, το Δημαρχείο του Βόλου (ένα εξαιρετικό δείγμα πηλιορείτικης αρχιτεκτονικής), τα Μουσεία Λαϊκής Τέχνης του Κίτσου Μακρή και του ζωγράφου Θεοφίλου, ο Καθεδρικός Ναός του Αγίου Νικολάου, η εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, της οποίας η αρχιτεκτονική είναι εμπνευσμένη από παλαιοχριστιανικά και ελληνιστικά πρότυπα και πολλά νεοκλασικά αρχοντικά. Επιπλέον, διάφορα εργοστάσια που κατασκευάστηκαν και λειτούργησαν από τα τέλη του 19^{ου} έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, και τα οποία παρέμεναν εγκαταλελειμμένα για χρόνια, έχουν αναστηλωθεί και ενσωματωθεί στο σύγχρονο αστικό τοπίο και σήμερα στεγάζουν διάφορους πολιτιστικούς φορείς. Το τρενάκι του Βόλου, ο *Μουντζούρης*, τέθηκε εκτός λειτουργίας για οικονομικούς λόγους το 1971 από τη χούντα των συνταγματαρχών. Σήμερα λειτουργεί μόνο για τουριστικούς σκοπούς και έχει προταθεί να συμπεριληφθεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Ο Βόλος είναι επίσης το διοικητικό και ακαδημαϊκό κέντρο του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Κιλελέρ (Λάρισα): Από τη δεκαετία του 1950 και μετά, έγιναν προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό του γεωργικού τομέα της Θεσσαλίας, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της γεωργικής παραγωγής, της αμπελοκαλλιέργειας, της σιροτροφίας, της δενδροκομίας και της κτηνοτροφίας. Ο Δήμος Κιλελέρ, που αποτελείται από τις δημοτικές ενότητες Αρμενίου, Κιλελέρ, Κραννώνα, Νίκαιας και Πλατύκαμπου, βρίσκεται στην καρδιά του θεσσαλι-

Εικόνα 6.4:
Ο βυζαντινός
ναός του Αγίου
Νικολάου στα
Κανάλια
Μαγνησίας

Εικόνα 6.5:
Το νέο γραφείο
του Κέντρου
Ενημέρωσης
Ορεινού Βορείου
Πηλίου στην
Κερασιά
στεγάζει επίσης
το Κέντρο
Έρευνας και
Προστασίας
Αυτοφυούς
Ορχιδέας

κού κάμπου. Κάθε χρόνο, γιορτάζεται η εξέγερση των αγροτών το 1910 στη Θεσσαλία, κοντά στο μνημείο που έχει ανεγερθεί προς τιμήν τους. Στο Κιλελέρ, μπορείτε να επισκεφτείτε επίσης το Λαογραφικό Μουσείο.

Μακρινίτσα (Μαγνησία): Το χωριό είναι γνωστό για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του και την υπέροχη θέα προς το Βόλο και τον Παγασητικό Κόλπο. Τα αρχοντικά του χωριού, οι βρύσες, οι εκκλησίες, οι παλιοί νερόμυλοι (γνωστοί ως ντριστελές), τα κατεστραμμένα βυρσοδεψεία του 19^{ου} αιώνα και τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια στο Λοζίνικο και το Αλεβίζι είναι μερικά από τα αξιόλογα δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που θα βρείτε εδώ. Υπάρχουν επίσης πολλές ευκαιρίες για να απολαύσετε υπαίθριες δραστηριότητες στη Μακρινίτσα, όπως ορεινή ποδηλασία, ιππασία, σκι και πεζοπορία στη Λέσχιανη, την Ι.Μ. Σουρβιάς, το Φυτόκο και αλλού. Η Μακρινίτσα, που αποτελεί την πύλη προς το ανατολικό Πήλιο, απέχει 17 χλμ. από το Βόλο και 12 χλμ. από το χιονοδρομικό κέντρο Αγριόλευκες.

Νέα Αγχίαλος (Μαγνησία): Η πόλη ιδρύθηκε από πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας. Στην αρχαιότητα, η Πύρασος και οι Φθιώτιδες Θήβες ήταν οι πιο ευημερούσες πόλεις της περιοχής. Αρχαιολογικές ανασκαφές στην περιοχή αποκάλυψαν ένα αμφιθέατρο, ένα ναό, αρχαία τείχη και βασιλικές, καθώς και επιτύμβιες επιγραφές από εβραϊκούς τάφους (325-641 μ.Χ.). Το 217 π.Χ., όταν οι Φθιώτιδες Θήβες καταστράφηκαν από το Μακεδόνα βασιλιά Φίλιππο Ε', η κοντινή πόλη της Δημητριάδας, με το αρχαίο θέατρο, την ακρόπολη, το υδραγωγείο και μία συλλογή από ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες, είχε πληθυσμό περίπου 20.000 ανθρώπων. Η ακμή της Δημητριάδας τερματίστηκε το 197 π.Χ., όταν οι Μακεδόνες νικήθηκαν από τους Ρωμαίους στις Κυνός Κεφαλές.

Σέσκλο και Διμήνι (Μαγνησία): Δύο από τις σημαντικότερες νεολιθικές τοποθεσίες της Ελλάδας βρίσκονται στη Θεσσαλία. Ο αρχαιολογικός χώρος του Σέσκλου, που βρίσκεται 15 χλμ. από το Βόλο, είναι ο τόπος όπου ανακαλύφθηκαν τα ερείπια της παλαιότερης ακρόπολης στην Ελλάδα και χρονολογούνται από το 6000 π.Χ. Αν και η περιοχή του Διμηνίου είναι λιγότερο εντυπωσιακή, τα αρχαιολογικά ευρήματα αυτής της τοποθεσίας είναι ακόμα πιο

Εικόνα 6.6:
Το Λαογραφικό
Μουσείο
στο Κιλελέρ

σημαντικά από το Σέσκλο. Η ερειπωμένη ακρόπολη, τα τείχη της και δύο κυψελοειδείς τάφοι χρονολογούνται από το 4000-1200 π.Χ. Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι η αρχαία Ιωλκός βρισκόταν, πιθανότατα, κοντά στο σημερινό Διμήνι, 5 χλμ. από το Βόλο.

Σκλήθρο (Λάρισα): Το χωριό, που πήρε το όνομά του από ένα αιωνόβιο δένδρο σκλήθρας που υπήρχε στην περιοχή, χτίστηκε κοντά στην κορυφή του Μαυροβουνίου. Κατά την Τουρκοκρατία ήταν γνωστό ως *Κεστενέ-Κιόι* που στα τούρκικα σημαίνει το χωριό με τις καστανιές. Ένα δίκτυο από μονοπάτια, που χρηματοδοτήθηκε μερικώς από ευρωπαϊκά προγράμματα, δημιουργήθηκε πρόσφατα και οι επισκέπτες μπορούν, είτε με οδηγό είτε μόνοι τους, να το χρησιμοποιούν για να ανακαλύψουν το ορεινό τοπίο της περιοχής. Το δάσος του Σκλήθρου περιβάλλεται από δύο μεγάλες χαράδρες, το Ρακοπόταμο και το Διχαλόρεμα που, μαζί με πολλά μικρότερα ρέματα, καταλήγουν στο Αιγαίο Πέλαγος. Το Σκλήθρο απέχει 14 χλμ. από την Έλαφο και 20 χλμ. από το Καλαμάκι.

Το χειροκίνητο λιοτριβί στην Έλαφο Αγιάς

της Ανδρομάχης Οικονόμου

Τεχνολογία 8 (1998), Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου της Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα, 12-14:

Το χειροκίνητο ελαιοτριβείο στο ορεινό χωριό Έλαφος στη Θεσσαλία χρησιμοποιούνταν ακόμη όταν διεξήχθη η μελέτη πεδίου περίπου είκοσι χρόνια πριν, και οι ντόπιοι μας έδειξαν τον τρόπο με τον οποίο συνθλίβονταν οι ελιές και τον τρόπο εξαγωγής του λαδιού. Παρόλο που ελαιοτριβεία τέτοιου τύπου κάποτε ήταν διαδεδομένα σε όλη την ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια της προ-βιομηχανικής εποχής, αυτό στην Έλαφο ήταν σχεδόν το μοναδικό που επέζησε όλα αυτά τα χρόνια, το οποίο λειτουργούσε αποκλειστικά με χειρονακτική εργασία και εξυπηρετούσε τις περιορισμένες ανάγκες της οικογένειας στην οποία κάποτε ανήκε.

Εικόνα 6.7:
Η γραμμή των
Σιδηροδρόμων
Θεσσαλίας
λειτουργήσε για
πρώτη φορά
στην πλήρη της
μορφή το 1886.
Στη φωτογραφία
ο σταθμός
στο Αρμένιο

Επίσημες αργίες

Οι επίσημες αργίες στην Ελλάδα περιλαμβάνουν την Πρωτοχρονιά (1 Ιανουαρίου), τα Θεοφάνια (6 Ιανουαρίου), την Καθαρά Δευτέρα (48 ημέρες πριν από το Πάσχα των Ορθοδόξων), την Εθνική Εορτή της 25^{ης} Μαρτίου, τη Μεγάλη Παρασκευή και τη Δευτέρα του Πάσχα (το Ορθόδοξο Πάσχα μπορεί να πέσει από τις αρχές Απριλίου έως τις αρχές Μαΐου), την Πρωτομαγιά (1 Μαΐου), την ημέρα του Αγίου Πνεύματος (50 ημέρες μετά το Πάσχα των Ορθοδόξων), τη γιορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (15 Αυγούστου), την Εθνική Εορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου και τα Χριστούγεννα (25 και 26 Δεκεμβρίου). Αυτές τις ημέρες, οι δημόσιες υπηρεσίες, οι τράπεζες, τα ταχυδρομεία και άλλες υπηρεσίες κλείνουν και τα μέσα μαζικής μεταφοράς έχουν συχνά πολύ κόσμο, λόγω του αριθμού των ταξιδιωτών.

Προσανατολισμός

Η λίμνη Κάρλα βρίσκεται σε γεωγραφικό πλάτος μεταξύ 39°25' και 39°40' N και γεωγραφικό μήκος 22°30' και 22°56' E. Η πρόσβαση στις κοντινές πόλεις πραγματοποιείται από ένα οδικό δίκτυο που περιλαμβάνει τη Νέα Εθνική Οδό 1 (Αθήνα-Λάρισα-Θεσσαλονίκη-Εύζωνοι), η οποία συνδέεται με την Ευρωπαϊκή Διαδρομή E65 και την Εθνική Οδό 3 (Λαμία-Λάρισα-Κοζάνη). Η Εθνική Οδός 6 (Βόλος-Λάρισα-Τρίκαλα-Μέτσοβο-Ιωάννινα-Ηγουμενίτσα), αλλιώς γνωστή ως Παλαιά Εθνική Οδός Βόλου-Λάρισας, συνδέει τις τέσσερις περιφερειακές ενότητες της Θεσσαλίας. Επίσης, η Περιφερειακή Οδός 20 ανήκει στο κύριο οδικό δίκτυο της Μαγνησίας και συνδέει την Κερασιά και τα Κανάλια με το Κεραμίδι. Ο κεντρικός δρόμος γύρω από τη λίμνη Κάρλα συνδέει τα δημοτικά διαμερίσματα του Δήμου Ρήγα Φεραίου που επίσης εξυπηρετούνται από τακτικά δρομολόγια του ΚΤΕΛ Μαγνησίας.

Εικόνα 6.8:
Ο Ιερός Ναός
των Αγίων
Κωνσταντίνου
και Ελένης στο
Βελεστίνο

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Δημοτικό Διαμέρισμα	Αποστάσεις (χλμ.)			
			Αθήνα	Θεσσαλονίκη	Βόλος	Λάρισα
Μαγνησία	Βόλος	Γλαφυρές	335	216	14	68
	Ρήγας Φεραίος	Βελεστίνο	314	195	20	45
		Κανάλια	333	214	34	66
		Κεραμίδι	351	232	52	84
		Κερασιά	336	217	36	69
		Ριζόμυλος	318	196	21	45
		Στεφανοβίκειο	326	189	25	41
Λάρισα	Αγιά	Αμυγδαλή	351	179	55	49
		Έλαφος	349	186	54	48
		Καστρί	351	172	56	32
		Σκλήθρο	364	200	68	62
	Κιλελέρ	Αρμένιο	330	176	30	38
		Καλαμάκι	343	180	48	42
		Κιλελέρ	331	176	35	29
		Νίκη	333	173	33	35
		Σωτήριο	332	176	32	37

Πίνακας 13: Χιλιομετρικές αποστάσεις από και προς τη λίμνη Κάρλα

Χρήσιμοι σύνδεσμοι	Περιοχή	Τηλέφωνο	Ιστοσελίδα
Δήμος Αγιάς	Αγιά	24943.22273	www.agia.gov.gr
Δήμος Βόλου	Βόλος	24210.30930	www.volos-city.gr
Δήμος Κιλελέρ	Νίκαια	24135.07200	www.kileler.gov.gr
Δήμος Ρήγα Φεραίου	Βελεστίνο	24253.50200	www.rigas-feraios.gr
Δημοτικό Διαμέρισμα Καναλίων	Κανάλια	24280.73343	www.e-karla.com
Δημοτικό Διαμέρισμα Κεραμιδίου	Κεραμίδι	24280.73752	www.keramidi-pelion.gr
Δημοτικό Διαμέρισμα Κερασιάς	Κερασιά	24280.73460	www.e-karla.com
Αστυνομία	Βόλος	24210.76968	www.volos-city.gr
Αστυνομία	Βελεστίνο	24250.23333	www.rigas-feraios.gr
Αχιλλοπούλειο Γενικό Νοσοκομείο	Βόλος	24210.27351	www.volos-city.gr
Ελληνικά Ταχυδρομεία (ΕΛ-ΤΑ)	Βόλος	24210.25048	www.elta.gr
Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.)	Βόλος	24210.23500	www.gnto.gov.gr
Κέντρο Υγείας	Βελεστίνο	24250.22222	www.rigas-feraios.gr
Περιφερειακό ιατρείο	Στεφανοβίκειο	24250.41234	www.rigas-feraios.gr
AVIS Ενοικιάσεις αυτοκινήτων	Βόλος	24210.22880	www.avis.gr
Αστικά λεωφορεία	Βόλος	24210.25532	www.volos-city.gr
Διεθνές αεροδρόμιο Νέας Αγχιάλου	Νέα Αγχιάλος	24280.76886	www.volosairport.gr
Κέντρο ταξί	Βόλος	24210.52222	www.volos-city.gr
Λιμεναρχείο	Βόλος	24210.38888	www.port-volos.gr
Σιδηροδρομικός σταθμός Βόλου	Βόλος	24210.24056	www.trainose.gr
Σιδηροδρομικός σταθμός Λάρισας	Λάρισα	2410.236250	www.trainose.gr
Σιδηροδρομικός Σταθμός Βόλου (Τρενάκι Πηλίου)	Βόλος	24210.39723	www.trainose.gr
Σταθμός υπεραστικών λεωφορείων Μαγνησίας (ΚΤΕΛ)	Βόλος	24210.25527	www.ktelvolou.gr
Σταθμός υπεραστικών λεωφορείων Μαγνησίας (Πήλιο – ΚΤΕΛ)	Βόλος	24210.25532	www.ktelvolou.gr
Ενοικιαζόμενα δωμάτια-διαμερίσματα Λιάκου	Καμάρι (Κεραμίδι)	24210.42041	www.hotelsonline.gr
Ενοικιαζόμενα δωμάτια-διαμερίσματα Ρέππος	Βένετο	24280.73874	www.hotelsonline.gr
Ενοικιαζόμενα δωμάτια-διαμερίσματα Σολδάτου	Καμάρι (Κεραμίδι)	24210.35200	www.hotelsonline.gr

Εικόνα 6.9:
Ciconia nigra
– Μαύροι
πελαργοί,
λίμνη Κάρλα

Χρήσιμοι σύνδεσμοι	Περιοχή	Τηλέφωνο	Ιστοσελίδα
Ενοικιαζόμενα δωμάτια-διαμερίσματα Τσώνου	Καμάρι (Κεραμίδι)	24280.73765	www.hotelsonline.gr
Ξενοδοχείο Αίγλη	Βόλος	24210.25691	www.aegli.gr
Ξενοδοχείο Domotel Ξενία	Βόλος	24210.92700	www.domotel.gr
Ξενοδοχείο Κυψέλη	Βόλος	24210.24420	www.hotelkipseli.gr
Ξενοδοχείο Volos Palace	Βόλος	24210.76501	www.volospalace.gr
7 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων	Λάρισα	2410.627930	www.yppo.gr
ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων	Βόλος	24210.28866	www.yppo.gr
Αγροτικός Συνεταιρισμός	Ριζόμυλος	24250.31241	www.rigas-feraios.gr
Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου	Βόλος	24210.25285	http://odysseus.culture.gr/
Αρχαιολογικός χώρος Διμήνιου	Διμήνι	24210.85960	http://odysseus.culture.gr/
Αρχαιολογικός χώρος Σέσκλου	Σέσκλο	24210.95172	http://odysseus.culture.gr/
Αρχαιολογικός χώρος Φερών	Βελεστίνο	24210.25285	www.volos-city.gr
Κέντρο Ενημέρωσης Ορεινού Βόρειου Πηλίου	Κερασιά	24280.73353	www.rigas-feraios.gr
Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο	Βόλος	24210.31701	www.magnesiaportal.gr
Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή	Βόλος	24210.37119	www.volos-city.gr
Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Ιστορίας Πηλίου	Μακρινίτσα	24280.99505	www.volos-city.gr
Μουσείο Λιμναίου Πολιτισμού Κάρλας	Κανάλια	24210.58659	www.boebes-karla.gr
Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου	Βόλος	24210.36555	www.volosmuseum.gr
Μουσείο-Πινακοθήκη Χρυσούλας Ζιώγα	Βόλος	24210.39644	www.volos-city.gr
Πολιτιστικός σύλλογος Αριστοτέλης	Στεφανοβίκειο	24250.41064	www.rigas-feraios.gr
Σιδηροδρομικό Μουσείο Θεσσαλίας	Βόλος	24210.23644	www.ose.gr
Χιονοδρομικό κέντρο Πηλίου Αγριόλευκες	Χάνια	24280.73719	www.pelionski.gr
Καφέ-Εστιατόριο Καμάρι	Καμάρι (Κεραμίδι)	24280.73873	www.vres.gr
Καφέ-Μπαρ Αγνάντι	Κεραμίδι	24280.73730	www.vres.gr
Ουζερί Παπαδής	Βόλος	24210.29360	www.papadis.gr
Ταβέρνα Καλή Καρδιά	Άγιος Γεώργιος (Βελεστίνο)	24250.24010	www.vres.gr
Ταβέρνα Πέτρινο	Κεραμίδι	24280.73758	www.keramidi-pelion.gr

Πίνακας 14: Χρήσιμοι σύνδεσμοι

Εικόνα 6.10:
Ένα ξεριζωμένο
δέντρο στην
Ανω Κερασιά,
ενός οικισμού
που “ξεριζώθηκε”
στα τέλη του
Β’ Παγκοσμίου
Πολέμου

Εικόνα 7.1:
Emberiza
calandra
– Τσιφτάς,
λίμνη Κάρλα

7

Παραρτήματα

...δεν είναι μόνο τα ωραία φτερά που κάνουν τα ωραία πουλιά ...

Αίσωπος, 7^{ος}-6^{ος} αιώνας π.Χ.

Παράρτημα 1

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
1	<i>Accipiter brevipes</i>	Κοινό σαΐνι
2	<i>Accipiter gentilis</i>	Διπλοσάινο
3	<i>Accipiter nisus</i>	Ξεφτέρι
4	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	Τσιχλοποταμίδα
5	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	Ψαθοποταμίδα
6	<i>Acrocephalus palustris</i>	Βαλτοποταμίδα
7	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	Σχοινοποταμίδα
8	<i>Actitis hypoleucos</i>	Ακτίτης
9	<i>Aegithalos caudatus</i>	Αιγίθαλος
10	<i>Alauda arvensis</i>	Κοινή σιταρήθρα
11	<i>Alcedo atthis</i>	Ευρωπαϊκή αλκυόνη
12	<i>Alectoris graeca</i>	Πετροπέρδικα
13	<i>Anas acuta</i>	Ψαλίδα του βορρά
14	<i>Anas clypeata</i>	Ευρασιατική χουλιαρόπαπια
15	<i>Anas crecca</i>	Ευρασιατικό κικίρι
16	<i>Anas penelope</i>	Ευρωπαϊκό σφυριχτάρι
17	<i>Anas platyrhynchos</i>	Πρασινοκέφαλη πάπια
18	<i>Anas querquedula</i>	Ευρωπαϊκή σαρσέλα
19	<i>Anas strepera</i>	Καπακλής
20	<i>Anser albifrons</i>	Ασπρομέτωπη χήνα
21	<i>Anser anser</i>	Σταχτόχρηνα
22	<i>Anser fabalis</i>	Χωραφόχρηνα
23	<i>Anthus campestris</i>	Ωχροκελάδα
24	<i>Anthus cervinus</i>	Κοκκινοκελάδα
25	<i>Anthus pratensis</i>	Λιβαδοκελάδα
26	<i>Anthus spinoletta</i>	Ευρωπαϊκή νεροκελάδα
27	<i>Anthus trivialis</i>	Δενδροκελάδα
28	<i>Apus apus</i>	Κοινή σταχτάρα
29	<i>Apus melba</i>	Βουνοσταχτάρα
30	<i>Apus pallidus</i>	Ωχροσταχτάρα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
31	<i>Aquila chrysaetus</i>	Χρυσαιετός
32	<i>Aquila clanga</i>	Στικταετός
33	<i>Aquila heliaca</i>	Ανατολικός βασιλαιετός
34	<i>Aquila nipalensis</i>	Στεπαιετός
35	<i>Aquila pomarina</i>	Κραυγαετός
36	<i>Ardea alba</i>	Αργυροτσικνιάς
37	<i>Ardea cinerea</i>	Σταχτοτσικνιάς
38	<i>Ardea purpurea</i>	Πορφυροτσικνιάς
39	<i>Ardeola ralloides</i>	Ξανθός κρυπτοτσικνιάς
40	<i>Arenaria interpres</i>	Χαλικοκυλιστής
41	<i>Asio otus</i>	Νανόμπουφος
42	<i>Athene noctua</i>	Ευρωπαϊκή κουκουβάγια
43	<i>Aythya farina</i>	Γκισάρι
44	<i>Aythya fuligula</i>	Μαυροκέφαλη πάπια
45	<i>Aythya marila</i>	Σταχτόπαπια
46	<i>Aythya nyroca</i>	Ευρωπαϊκή βαλτόπαπια
47	<i>Botaurus stellaris</i>	Ευρασιατικός ήταυρος
48	<i>Bubo bubo</i>	Κοινός μπούφος
49	<i>Bubulcus ibis</i>	Γελαδάρης
50	<i>Bucephala clangula</i>	Ευρωπαϊκή βουκεφάλα
51	<i>Burhinus oediconemus</i>	Πετροτριλίδα
52	<i>Buteo buteo</i>	Κοινή γερακίνα
53	<i>Buteo lagopus</i>	Χιονογερακίνα
54	<i>Buteo rufinus</i>	Αετογερακίνα
55	<i>Calandrella brachydactyla</i>	Ευρωπαϊκή μικρογαλιάντρα
56	<i>Calidris alba</i>	Λευκοσκαλίδρα
57	<i>Calidris alpine</i>	Λασποσκαλίδρα
58	<i>Calidris canutus</i>	Κοκκινοσκαλίδρα
59	<i>Calidris ferruginea</i>	Δρεπανοσκαλίδρα
60	<i>Calidris minuta</i>	Κοινή νανοσκαλίδρα

Εικόνα 7.2:
Larus ridibundus –
Καστανοκέφαλος
γλάρος,
λίμνη Κάρλα

Εικόνα 7.3:
Asio otus –
Νανόμπουφος,
Μαυροβούνι-
Πήλιο-Λίμνη
Κάρλα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
61	<i>Calidris temminckii</i>	Σταχτιά νανοσκαλίδρα
62	<i>Caprimulgus europaeus</i>	Ευρωπαϊκό γιδοβύζι
63	<i>Carduelis cannabina</i>	Κοινό φανέτο
64	<i>Carduelis carduelis</i>	Κοινή καρδερίνα
65	<i>Carduelis chloris</i>	Ευρωπαϊκός φλώρος
66	<i>Carduelis spinus</i>	Κοινό λούγαρο
67	<i>Cercotrichas galactotes</i>	Κουφαηδόνι
68	<i>Certhia brachydactyla</i>	Καμποδενδροβάτης
69	<i>Cettia cetti</i>	Ευρωπαϊκό ψευταηδόνι
70	<i>Charadrius alexandrinus</i>	Θαλασσοσφυριχτής
71	<i>Charadrius dubius</i>	Ποταμοσφυριχτής
72	<i>Charadrius hiaticula</i>	Αμμοσφυριχτής
73	<i>Chlidonias hybridus</i>	Μουστακογλάρωνο
74	<i>Chlidonias leucopterus</i>	Αργυρογλάρωνο
75	<i>Chlidonias niger</i>	Μαυρογλάρωνο
76	<i>Ciconia ciconia</i>	Λευκός πελαργός
77	<i>Ciconia nigra</i>	Μαύρος πελαργός
78	<i>Cinclus cinclus</i>	Ευρωπαϊκός νεροκότσιφας
79	<i>Circaetus gallicus</i>	Φιδαετός
80	<i>Circus aeruginosus</i>	Καλαμόκιρκος
81	<i>Circus cyaneus</i>	Χειμωνόκιρκος
82	<i>Circus macrourus</i>	Στεπόκιρκος
83	<i>Circus pygargus</i>	Λιβαδόκιρκος
84	<i>Cisticola juncidis</i>	Ευρωπαϊκή κιστικήλη
85	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	Ευρωπαϊκός κοκκοθραύστης
86	<i>Columba palumbus</i>	Κοινή φάσσα
87	<i>Coracias garrulous</i>	Ευρωπαϊκή χαλκοκουρούνα
88	<i>Corvus corax</i>	Κοινός κόρακας
89	<i>Corvus cornix</i>	Σταχτιά Κουρούνα
90	<i>Corvus frugilegus</i>	Χαβαρόνι
91	<i>Corvus monedula</i>	Ευρωπαϊκή κάργια
92	<i>Coturnix coturnix</i>	Κοινό ορτύκι
93	<i>Crex crex</i>	Ορτυκομάνα
94	<i>Cuculus canoru</i>	Ευρωπαϊκός κούκος
95	<i>Cygnus cygnus</i>	Αγριόκυκνος
96	<i>Cygnus olor</i>	Κοινός κύκνος
97	<i>Delichon urbica</i>	Λευκοχελίδωνο
98	<i>Dendrocopus leucotus</i>	Λευκωνώτης δρυοκολάπτης
99	<i>Dendrocopus major</i>	Πευκοδρυοκολάπτης
100	<i>Dendrocopus medius</i>	Μεσαίος δρυοκολάπτης
101	<i>Dendrocopus minor</i>	Νανοδρυοκολάπτης
102	<i>Dendrocopus syriacus</i>	Βαλκανικός δρυοκολάπτης
103	<i>Dryocopus martius</i>	Μαύρος δρυοκολάπτης
104	<i>Egretta garzetta</i>	Κοινός λευκοτσικνιάς
105	<i>Emberiza caesia</i>	Φρυγανοτσίχλωνο
106	<i>Emberiza calandra</i>	Τσιφτάς
107	<i>Emberiza cia</i>	Βουνοτσίχλωνο
108	<i>Emberiza cirius</i>	Σιρλοτσίχλωνο
109	<i>Emberiza melanocephala</i>	Αμπελουργός
110	<i>Emberiza schoeniclus</i>	Καλαμοτσίχλωνο
111	<i>Erithacus rubecula</i>	Κοκκινολαίμης
112	<i>Falco biarmicus</i>	Χρυσογέρακο
113	<i>Falco columbarius</i>	Νανογέρακο

Figure 7.4:
Acrocephalus
arundinaceus -
Τοιγλοποταμίδα,
λίμνη Κάρλα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
114	<i>Falco eleonora</i>	Μαυροπετρίτης
115	<i>Falco naumanni</i>	Ευρωπαϊκό κερκινέζι
116	<i>Falco peregrinus</i>	Πετρίτης
117	<i>Falco subbuteo</i>	Δενδρογέρακο
118	<i>Falco tinnunculus</i>	Βραχοκρκινέζο
119	<i>Falco vespertinus</i>	Ευρωπαϊκό μαυροκρκινέζο
120	<i>Ficedula albicollis</i>	Κρικομυγοχάφτης
121	<i>Ficedula hypoleuca</i>	Μαυρομυγοχάφτης
122	<i>Ficedula parva</i>	Νανομυγοχάφτης
123	<i>Ficedula semitorquata</i>	Δρυομυγοχάφτης
124	<i>Fringilla coelebs</i>	Κοινός σπίνος
125	<i>Fringilla montifringilla</i>	Χειμωνόσπινος
126	<i>Fulica atra</i>	Κοινή φαλαρίδα
127	<i>Galerida christata</i>	Κατσουλιέρης
128	<i>Gallinago gallinago</i>	Κοινό μπεκατσίνι
129	<i>Gallinago media</i>	Διπλομπεκάτσινιο
130	<i>Gallinula chloropus</i>	Κοινή νερόκοτα
131	<i>Garrulus glandarius</i>	Ευρωπαϊκή κίσσα
132	<i>Glareola pranticola</i>	Κοινό νεροχελίδονο
133	<i>Grus grus</i>	Ευρωπαϊκός γερανός
134	<i>Gyps fulvus</i>	Όρνιο
135	<i>Haematopus ostralegus</i>	Ευρωπαϊκός στρειδοφάγος
136	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Ευρωπαϊκός θαλασσαιετός
137	<i>Hieraaetus fasciatus</i>	Σπιζαιετός
138	<i>Hieraaetus pennatus</i>	Σταυραιετός
139	<i>Himantopus himantopus</i>	Καλαμοκανάς
140	<i>Hippolais icterina</i>	Κιτρινοστριτίδα
141	<i>Hippolais olivetorum</i>	Λιοστριτίδα
142	<i>Hippolais pallida</i>	Ωχροστριτίδα
143	<i>Hirundo daurica</i>	Μιλτοχελίδονο
144	<i>Hirundo rustica</i>	Σταβλοχελίδονο
145	<i>Ixobrychus minutus</i>	Ευρωπαϊκός μικροτσικνιάς
146	<i>Jynx torquilla</i>	Στραβολαίμης
147	<i>Lanius collurio</i>	Αετομάχος
148	<i>Lanius excubitor</i>	Διπλοκεφαλός
149	<i>Lanius minor</i>	Σταχτοκεφαλός
150	<i>Lanius nubicus</i>	Παρδαλοκεφαλός
151	<i>Lanius senator</i>	Κοκκινοκεφαλός
152	<i>Larus audouinii</i>	Αιγαιόγλαρος
153	<i>Larus canus</i>	Θυελλόγλαρος
154	<i>Larus genei</i>	Λεπτόραμφος γλάρος
155	<i>Larus melanocephalus</i>	Μαυροκέφαλος γλάρος
156	<i>Larus michahellis</i>	Ασημόγλαρος της Μεσογείου
157	<i>Larus minutus</i>	Μικρό γλαρόνι
158	<i>Larus ridibundus</i>	Καστανοκέφαλος γλάρος
159	<i>Limicola falcinellus</i>	Ραβδοσκαλίδρα
160	<i>Limosa lapponica</i>	Θαλασσολιμόζα
161	<i>Limosa limosa</i>	Ευρωπαϊκή λιμόζα
162	<i>Loxia curvirostra</i>	Κοινός σταυρομύτης
163	<i>Lullula arborea</i>	Δενδροσταρήθρα
164	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Κοινό αηδόνι
165	<i>Lymnocyptes minimus</i>	Μικρομπεκάτσικο
166	<i>Melanitta nigra</i>	Ευρωπαϊκή μαυρόπαπια

Εικόνα 7.5:
Dendrocopos
syriacus –
Βαλκανικός
δρυοκολάπτης,
λίμνη Κάρλα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
167	<i>Melanocorypha calandra</i>	Κοινή γαλιάντρα
168	<i>Mergellus albellus</i>	Νανοπρίστης
169	<i>Mergus merganser</i>	Χηνοπρίστης
170	<i>Merops apiaster</i>	Ευρωπαϊκός μελισσοφάγος
171	<i>Milvus migrans</i>	Τσίφτης
172	<i>Monticola saxatilis</i>	Πυροκότσυφας
173	<i>Monticola solitarius</i>	Γαλαζοκότσυφας
174	<i>Motacilla alba</i>	Λευκοσουσουράδα
175	<i>Motacilla cinerea</i>	Σταχτοσουσουράδα
176	<i>Motacilla flava</i>	Κιτρινοσουσουράδα
177	<i>Muscicapa striata</i>	Σταχτομυγοχάφτης
178	<i>Neophron percnopterus</i>	Ασπροπάρης
179	<i>Netta rufina</i>	Ευρασιατικό φρεντίνι
180	<i>Numenius phaeopus</i>	Σιγλίγουρος
181	<i>Nycticorax nycticorax</i>	Κοινός νυχτοκόρακας
182	<i>Oenanthe hispanica</i>	Ασπροκωλίνα
183	<i>Oenanthe oenanthe</i>	Σταχτοπετρόκλης
184	<i>Oriolus oriolus</i>	Ευρωπαϊκός συκοφάγος
185	<i>Otis tarda</i>	Μεγάλη ωτίδα
186	<i>Otus scops</i>	Ευρασιατικός γκιώνης
187	<i>Pandion haliaetus</i>	Ψαραετός
188	<i>Panurus biarmicus</i>	Μουστακαλής
189	<i>Parus ater</i>	Ελατοπαπαδίτσα
190	<i>Parus caeruleus</i>	Γαλαζοπαπαδίτσα
191	<i>Parus lugubris</i>	Κλειδωνάς
192	<i>Parus major</i>	Καλόγερος
193	<i>Parus montanus</i>	Βουνοπαπαδίτσα
194	<i>Parus palustris</i>	Καστανοπαπαδίτσα
195	<i>Passer domesticus</i>	Σπιτοσπουργίτης
196	<i>Passer hispaniolensis</i>	Χωραφοσπουργίτης
197	<i>Passer montanus</i>	Δενδροσπουργίτης
198	<i>Pelecanus crispus</i>	Αργυροπελεκάνος
199	<i>Pelecanus onocrotalus</i>	Ροδοπελεκάνος
200	<i>Pernis apivorus</i>	Ευρωπαϊκός σφηκιάρης
201	<i>Petronia petronia</i>	Πετροσπουργίτης
202	<i>Phalacrocorax carbo</i>	Ευρωπαϊκός κορμοράνος
203	<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	Λαγγόνα
204	<i>Philomachus pugmax</i>	Μαχητής
205	<i>Phoenicopterus roseus</i>	Ευρωπαϊκό φοινικόπτερο
206	<i>Phoenicurus ochrurus</i>	Καρβουνιάρης
207	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	Κοινός φοινικούρος
208	<i>Phylloscopus collybita</i>	Δενδροφυλλοσκόπος
209	<i>Phylloscopus orientalis</i>	Βουνοφυλλοσκόπος
210	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	Δασοφυλλοσκόπος
211	<i>Phylloscopus trochilus</i>	Θαμνοφυλλοσκόπος
212	<i>Pica pica</i>	Κοινή Καρακάξα
213	<i>Picus viridis</i>	Πράσινος δρυοκολάπτης
214	<i>Platalea leucorodia</i>	Ευρασιατική χουλιανορόδα
215	<i>Plegadis falcinellus</i>	Ευρασιατική χαλκόκοτα
216	<i>Pluvialis apricaria</i>	Ευρωπαϊκό βροχοπούλι
217	<i>Pluvialis squatarola</i>	Αργυροπούλι
218	<i>Podiceps cristatus</i>	Σκουφοβουτηχτάρι
219	<i>Podiceps grisegena</i>	Κοκκινοβουτηχτάρι

Εικόνα 7.6:
Emberiza
melanocephala –
Αμπουργός,
λίμνη Κάρλα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη πτηνών
220	<i>Podiceps nigricollis</i>	Μαυροβουτηχτάρι
221	<i>Porzana parva</i>	Μικροπουλάδα
222	<i>Prunella modularis</i>	Κοινός θαμνοψάλτης
223	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	Ευρωπαϊκό βραχοχελίδονο
224	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	Κοινός πύρρουλας
225	<i>Rallus aquaticus</i>	Ευρωπαϊκή νεροκοτσέλα
226	<i>Recurvirostra avosetta</i>	Ευρωπαϊκή αβοκέτα
227	<i>Regulus ignicapillus</i>	Πυροβασιλίσκος
228	<i>Regulus regulus</i>	Χρυσοβασιλίσκος
229	<i>Remiz pendulinus</i>	Υφάντρα
230	<i>Riparia riparia</i>	Οχθοχελίδονο
231	<i>Saxicola ruberta</i>	Καστανολαίμης
232	<i>Saxicola torquata</i>	Μαυρολαίμης
233	<i>Scolopax rusticola</i>	Ευρασιατική μπεκάτα
234	<i>Serinus serinus</i>	Σκαρθάκι
235	<i>Sitta europea</i>	Δενδροτοσποανάκος
236	<i>Sitta neumayer</i>	Δυτικός βραχοτοσποανάκος
237	<i>Sterna albifrons</i>	Νανογλάρωνο
238	<i>Sterna caspia</i>	Καρατζάς
239	<i>Sterna hirundo</i>	Ποταμογλάρωνο
240	<i>Sterna nilotica</i>	Γελογλάρωνο
241	<i>Sterna sandvicensis</i>	Χειμωνογλάρωνο
242	<i>Streptopelia decaocto</i>	Ευρασιατική δεκαοχτούρα
243	<i>Streptopelia turtur</i>	Ευρωπαϊκό τρυγόνι
244	<i>Strix aluco</i>	Κοινός χουχουριστής
245	<i>Sturnus roseus</i>	Αγιοπούλι
246	<i>Sturnus vulgaris</i>	Ευρωπαϊκό ψαρόνι
247	<i>Sylvia atricapilla</i>	Μαυροσκούφης
248	<i>Sylvia borin</i>	Κηποτσιροβάκος
249	<i>Sylvia cantillans</i>	Κοκκινότσιροβάκος
250	<i>Sylvia communis</i>	Θαμνοτσιροβάκος
251	<i>Sylvia crassirostris</i>	Μελωδοτσιροβάκος
252	<i>Sylvia curruca</i>	Βουνοτσιροβάκος
253	<i>Sylvia melanocephala</i>	Μαυροτσιροβάκος
254	<i>Sylvia nisoria</i>	Γερακοτσιροβάκος
255	<i>Sylvia rueppelli</i>	Αιγαιοτσιροβάκος
256	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	Κοκκινόλαιμο νανοβουτηχτάρι
257	<i>Tadorna tadorna</i>	Βαρβάρα
258	<i>Tringa erythropus</i>	Μαυρότρυγγας
259	<i>Tringa glareola</i>	Λασπότρυγγας
260	<i>Tringa nebularia</i>	Πρασινοςκέλης
261	<i>Tringa ochropus</i>	Δασότρυγγας
262	<i>Tringa stagnalitis</i>	Βαλτότρυγγας
263	<i>Tringa totanus</i>	Κοκκινοςκέλης
264	<i>Troglodytes troglodytes</i>	Ευρωπαϊκός τρυποφράχτης
265	<i>Turdus iliacus</i>	Κοκκινότσιχλα
266	<i>Turdus merula</i>	Κοινός κότσυφας
267	<i>Turdus philomelos</i>	Κοινή τσίχλα
268	<i>Turdus pilaris</i>	Κεδρότσιχλα
269	<i>Turdus viscivorus</i>	Γερακότσιχλα
270	<i>Tyto alba</i>	Τυτώ
271	<i>Upupa epops</i>	Τσαλαπετεινός
272	<i>Vanellus vanellus</i>	Ευρωπαϊκή καλημάνα

Πίνακας 15: Είδη πτηνών, Μαυροβούνι – Λίμνη Κάρλα

Πηγή: Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, 2012 και 2013· Χριστόπουλος, 2009· Ρούσκας, 2001

Παράρτημα 2

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη θηλαστικών
1	<i>Apodemus mystacinus</i>	Βραχοποντικός
2	<i>Canis aureus</i>	Κοινό τσακάλι
3	<i>Canis lupus</i>	Γκρίζος λύκος
4	<i>Capreolus capreolus</i>	Ζαρκάδι
5	<i>Chiroptera</i>	Νυχτερίδες
6	<i>Dryomys nitedula</i>	Δενδρομυξός
7	<i>Erinaceus concolor</i>	Σκαντζόχοιρος
8	<i>Felis silvestris</i>	Αγριόγατος
9	<i>Glis glis</i>	Δασομυξός
10	<i>Lepus europaeus</i>	Ευρωπαϊκός λαγός
11	<i>Lutra lutra</i>	Βίδρα
12	<i>Martes foina</i>	Πετροκούναβο
13	<i>Meles meles</i>	Ευρασιατικός ασβός
14	<i>Sciurus vulgaris ameliae</i>	Κοινός σκίουρος
15	<i>Sus scrofa</i>	Αγριογούρουνο
16	<i>Vulpes vulpes</i>	Κόκκινη αλεπού

Πίνακας 16: Λίμνη Κάρλα – Είδη θηλαστικών

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη αμφιβίων και ερπετών
1	<i>Bombina variegata scabra</i>	Κιτρινομπομπίνα
2	<i>Bufo viridis</i>	Πρασινόφρυνος
3	<i>Coluber gemonensis</i>	Δενδρογαλιά
4	<i>Emys orbicularis</i>	Βαλτοχελώνα
5	<i>Hyla arborea arborea</i>	Δενδροβάτραχος
6	<i>Lacerta viridis</i>	Πρασινογουστέρα
7	<i>Natrix natrix persa</i>	Ντρόφιδο το περσικό
8	<i>Natrix tessellate</i>	Νερόφιδο
9	<i>Phisaurus apodus thracius</i>	Τυφλίτης
10	<i>Podarcis taurica ionica</i>	Γουστέρα του Ιονίου
11	<i>Rana balcanica</i>	Ελληνικός βαλτοβάτραχος
12	<i>Rana dalmatina</i>	Πηδοβάτραχος
13	<i>Rana graeca</i>	Γραϊκοβάτραχος
14	<i>Salamandra salamandra</i>	Σαλαμάνδρα
15	<i>Testudo hermanni</i>	Ονυχοχελώνα
16	<i>Testudo marginata</i>	Κρασπεδωτή χελώνα
17	<i>Triturus vulgaris</i>	Κερασφόρος οχιά
18	<i>Typhlops vermicularis</i>	Τυφλίνος

Πίνακας 17: Λίμνη Κάρλα – Είδη αμφιβίων και ερπετών

Εικόνα 7.7:
Lacerta viridis –
Πρασινογουστέρα,
λίμνη Κάρλα

Αρ.	Επιστημονική ονομασία	Είδη ψαριών	Χαρακτηριστικά
1	<i>Alburnus alburnus thessalicus</i>	Θεσσαλόσιρκο, αλβούρνος	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>σίρκο</i> , <i>συγλί</i> και <i>μπίζι</i>
2	<i>Anguilla Anguilla</i>	Ευρωπαϊκό χέλι	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας
3	<i>Carassius carassius</i>	Κοντόψαρο	Το συγκεκριμένο είδος έχει καταγραφεί στον ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας μετά από δειγματοληψία με βάση τυχαία τοποθετημένες δειγματοληπτικές επιφάνειες. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>πεταλούδα</i>
4	<i>Chondrostoma nasus</i>	Ασπρόψαρο	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>σύρτης</i> και <i>γουρουνομούτης</i>
5	<i>Cobitis stephanidisi (taenia)</i>	Ταινία, φιδόψαρο	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>φεροβελονίτσα</i> και <i>βίνος</i>
6	<i>Cyprinus carpio</i>	Γριβάδι, κυπρίνος	Το συγκεκριμένο είδος έχει καταγραφεί στον ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας μετά από δειγματοληψία με βάση τυχαία τοποθετημένες δειγματοληπτικές επιφάνειες. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>σαζάνι</i> και <i>καρλόψαρο</i>
7	<i>Gambusia affinis</i>	Κουνουπόψαρο	Το συγκεκριμένο είδος έχει καταγραφεί στον ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας μετά από δειγματοληψία με βάση τυχαία τοποθετημένες δειγματοληπτικές επιφάνειες
8	<i>Gobio feraeensis</i>	Φεροκωβιός	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας
9	<i>Gobio gobio</i>	Γωβιός	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>χρύσκος</i> και <i>περόνι</i>
10	<i>Knipowitschia thessala</i>	Θεσσαλογωβιός	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας
11	<i>Leuciscus cephalus</i>	Κέφαλος	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας
12	<i>Rutilus rutilus</i>	Τσιρώνι	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>ασπροπλατίτσα</i>
13	<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	Κοκκινομάτης, κοκκινοφτέρη	Το συγκεκριμένο είδος είχε καταγραφεί πριν από την αποξήρανση της λίμνης Κάρλας. Στην τοπική διάλεκτο είναι επίσης γνωστό και ως <i>τσερνίτσα</i> και <i>καρπλάτιστα</i>

Πίνακας 18: Λίμνη Κάρλα - Είδη ψαριών

Εικόνα 7.8:
Ciconia ciconia –
Λευκοί πελαργοί,
λίμνη Κάρλα

Εικόνα 8.1:
Παπαρούνες στο
βορειοδυτικό
ανάχωμα της
λίμνης Κάρλας

8

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αβραμέας, Α. (1974), *Η βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι το 1204*, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Ακριβος, Κ. (2007), *Βόλος: μια πόλη στη λογοτεχνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Αλαμάνης, Σ. (1976), «Προβλήματα και προοπτικές αναπτύξεως της Θεσσαλίας», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11, σελ. 290-310.

Αλεξάνδρου, Χ. (2008), *Μεραρχία Πινερόλο*, Gruppo D'Arte, Αθήνα.

Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη, Ο., (1979) «Τοπογραφία της περιοχής Φερών Θεσσαλίας κατά την προϊστορική περίοδο», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 34.1, ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα, σελ. 174-206.

Αυδίκος, Ε. (2010), *Σέσκλο Μαγνησίας: οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές αντιθέσεις και αλλαγές*, Δήμος Αισωνίας, Διμήνι.

Βαβίζος, Γ., Γεωργακάκης, Γ., Ζανάκη, Κ., Μαργώνης, Κ., Μόσιαλου, Β., Περλέρος, Β. και Σχοίνας, Μ. (1984), *Επιπτώσεις αποξήρανσης λίμνης Κάρλας*, Υπουργείο Νέας Γενιάς, Αθήνα.

Βοβολίνης, Κ. (2002), *Η εκκλησία εις τον αγώνα της ελευθερίας 1453-1953*, Εκδόσεις Κλεισιούνης, Αθήνα.

Βρανούσης, Λ. (1998), *Ρήγας Βελεστίνλης 1757-1798*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα.

Βραχνιάρης, Χ. (1985), *Ανάμεσα σε δύο εξεγέρσεις (Κιλελέρ 1910 – Τρίκαλα 1925)*, Αλφειός, Αθήνα.

Γεράκης, Π. και Κουτράκης, Ε. (1996), *Ελληνικοί υγρότοποι*, Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ) και Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.

Γεωργιάδης, Ν. (1995), *Θεσσαλία*, ΕΛΛΑ, Λάρισα.

Δημητρόπουλος, Γ. (1915), *Υδραυλικά έργα Θεσσαλίας*, Υπουργείο Μεταφορών, Αθήνα.

Δ.Μ.Π.Χ.Ε.Π. (Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών της Ελλάδος Περίοδου) 1940-1945 (2010), *Ελληνικά ολοκαυτώματα 1940-1945*, Λιβάνης, Αθήνα.

Έλληνα, Μ. (2007), *Το στοιχείο της λίμνης*, Αλεκτρώων, Αθήνα.

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (2012), *Κατάλογος των πουλιών της Ελλάδας*, [online]. Διαθέσιμο στο URL: http://www.ornithologiki.gr/page_in.php?slID=191&tlID=2707. Ανακτήθηκε τον Οκτώβριο 2012.

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (2013), *Λίμνη Κάρλα και Όρος Μαυροβούνι: ορνιθολογική βιβλιογραφία*, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Αθήνα (ανέκδοτα στοιχεία).

Εξαρχόπουλος, Μ. (1999), *Λίμνη Κάρλα – Η αρχαία Βοιβή: η αποκατάσταση ενός υγροτόπου στην Ελλάδα από τους σημαντικότερους της Ευρώπης*, ΤΕΕ-Τμήμα Μαγνησίας, Βόλος.

Ε.Υ.Τ.Π.Α. (2006), *Ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης Δήμου Κάρλας*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας-Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Ζήσου, Χ. και Ψιλοβίκος, Α. (2012), «Η παρακολούθηση και μοντελοποίηση της κατανομής των φυσικοχημικών παραμέτρων του νερού της λίμνης Κάρλας με χρήση GIS», *Πρακτικά 2^{ου} Κοινού Συνεδρίου ΕΥΕ-ΕΕΔΥΠ*, Πάτρα, σελ. 1250-1261.

Κακριδής, Ι. (1986), *Ελληνική μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

Καλιαμπός, Ε. και Ψαλλίδας, Γ. (1984), *Διαχειριστικό σχέδιο δασών 1983-1992 – Όρος Μαυροβούνι, Θεσσαλία*, Mimeographed report, Λάρισα.

Καμηλάκης, Π. και Πολυμέρου-Καμηλάκη, Α. (επιμ.) (1990), *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνου-Ρήγας*, Βελεστίνου 1986, Υπέρεια Τόμος 1, Αθήνα.

Καραμπερόπουλος, Β. (2003), *Η περιοχή Βελεστίνου στο αγροτικό ζήτημα*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα.

Καραμπερόπουλος, Δ. (1998), *Η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα – Τα πρότυπα της και νέα στοιχεία*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα.

- Καραμπερόπουλος, Δ. (επιμ.) (2002), *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1997*, Υπέρεια Τόμος 3, Αθήνα.
- Καραμπερόπουλος, Δ. (επιμ.) (2005), *Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 2003*, Υπέρεια Τόμος 4, Αθήνα.
- Καραμπερόπουλος, Δ. και Κακαβογιάννη, Ε. (επιμ.) (1994), *Πρακτικά Β' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1992*, Υπέρεια Τόμος 2, Αθήνα.
- Καυκούλα, Κ., Παπαμίχος, Ν. και Χαστάογλου, Β. (1990), *Σχέδια πόλεων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, (Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Αρχιτεκτόνων)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Κίζης, Γ. (2004), «Η Ι.Μ. Φλαμουρίου και Ι.Μ. Σουρβιάς στο Βόρειο Πήλιο». Στο: Γ., Παντελοδήμος (επιμ.), *Εν Βόλω: Χριστιανικά μνημεία της Μαγνησίας* (Τεύχος 12, Ιανουάριος-Μάρτιος), ΔΗ.Κ.Ι. (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου), Βόλος, σελ. 56-63.
- Κίζης, Γ. (1996), «Η αρχιτεκτονική του Πηλίου», *Επτά Ημέρες Καθημερινή* 9, Αθήνα, σελ. 81-85.
- Κλουτσινιώτη, Ο. (2009), *Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος οικιστικού συγκροτήματος Βόλου*, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Αθήνα.
- Κοβάνη, Ε. (2002), *Λιμνών αποξηράνσεις: μελέτη αιφορίας και πολιτιστικής ιστορίας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Κορδάτος, Ι. (1983), *Η επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας το 1821*, Επικαιρότητα, Αθήνα.
- Κορδάτος, Ι. (1995), *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Εκδόσεις 20^{ος} αιώνας, Αθήνα.
- Κουτσογιάννης, Δ., Ανδρεαδάκης, Α., Μαυροδήμου, Ρ., Χριστοφίδης, Α., Μαμάσης, Ν., Ευστρατιάδης, Α., Κουκουβίνος, Α., Καραβοκυρός, Γ., Κοζάνης, Σ., Μαμάης, Δ. και Νουτσόπουλος, Κ. (2008), *Εθνικό πρόγραμμα διαχείρισης και προστασίας των υδατικών πόρων – Υποστήριξη της κατάρτισης εθνικού προγράμματος διαχείρισης και προστασίας των υδατικών πόρων, Τομέας Υδατικών Πόρων και Περιβάλλοντος – Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο*, Αθήνα.
- Κωστόπουλος, Τ. (2006), *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα.
- Λαζάρου, Α. (1981), *Η Θεσσαλία από τις αρχές της ως το 1881*, Εκδόσεις Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας των Θεσσαλών, Αθήνα.
- Λεφούσης, Η. (1995), *Χωρικοί – Τριλογία: 1940-1945*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.
- Λεφούσης, Η. (1997), *Κανάλια και Κάρλα*, Κοινότητα Καναλίων, Βόλος.
- Μαμαλούκος, Σ. (2004), «Η στερέωση και αποκατάσταση του βυζαντινού ναού του Αγίου Νικολάου στα Κανάλια». Στο: Γ., Παντελοδήμος (επιμ.), *Εν Βόλω: Χριστιανικά μνημεία της Μαγνησίας* (Τεύχος 12, Ιανουάριος-Μάρτιος), ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος, σελ. 100-101.
- Μανδρίκας, Α. (1992), *Κρυφό σχολειό – Μύθος ή πραγματικότητα*, Καλέντης, Αθήνα.
- Μίλλερ, Ο. (1990), *Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα 1204-1566*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Μιχάλαρος, Μ. (2010), *Η εκκλησία της Αγίας Μαρίας Κισσού*, Μιχάλαρος, Κισσός Πηλίου.
- Μουγογιάννης, Γ. (1983), *Η παιδεία στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία*, Θεσσαλικό Ημερολόγιο, Λάρισα.
- Μούμου, Χ. (2007), *Η δράση των χειμάρρων της λεκάνης της Κάρλας σε φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον*, Τμήμα Γεωλογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Μπότση, Ε., Πολίτη, Π. και Αυδίκος, Ε. (2010), *Διμήνη και Παλιούρι Μαγνησίας – Χώρος και ταυτότητα*, Δήμος Αισωνίας, Διμήνη.
- Νικολακόπουλος, Η. (2012), *Των εκλογών τα πάθη*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα.
- Nobile, I. (1914), *Θεσσαλία – Αντιπλημμυρική προστασία*, Υπουργείο Μεταφορών, Αθήνα.
- Ντρενογιάννης, Γ. (2008), *Θεσσαλία: Πήλιο και Βόλος*, Εκδόσεις Explore Nature, Αθήνα.
- Οικονόμου, Α. (1998), «Το χειροκίνητο λιοτρίβι στην Έλαφο Αγιάς», *Τεχνολογία* 8, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, σελ. 12-14
- Παπαδιαμάντης, Α. (2008), *Ολόγυρα στη λίμνη και άλλα διηγήματα*, Εκδόσεις Ποντίκι, Αθήνα.

- Παπαθανασίου, Α. (1998), *Η Μαγνησία και το Πήλιο στον ύστερο μεσαίωνα 1204-1423*, Ώρες, Βόλος.
- Παπαϊωάννου, Α. (1989), *Η Σχολή της Κοζάνης και ο Ευγένιος Βούλγαρης*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Κοζάνης, Θεσσαλονίκη.
- Παπανίκος, Ν. (2008), *Ολοκληρωμένη διαχείριση των υδατικών πόρων στην υπό επανασύσταση λίμνη Κάρλα Θεσσαλίας*, Τμήμα Γεωπονίας, Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Παπαντωνίου, Ζ. (2004), «Θρησκευτικά μνημεία Μαγνησίας». Στο: Γ., Παντελοδήμος (επιμ.), *Εν Βόλω: Χριστιανικά μνημεία της Μαγνησίας* (Τεύχος 12, Ιανουάριος-Μάρτιος), ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος, σελ. 94-97.
- Πασχάλη, Μ. (2004), *Νομός Κοζάνης – Τα μαστοροχώρια του Βοΐου*, Ημερησία, Τεύχος 64, Αθήνα.
- Περιφέρεια Θεσσαλίας (2009), *Θεσσαλία: ιστορία και πολιτισμός*, Περιφέρεια Θεσσαλίας, Λάρισα.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Α. (1990), «Υδροκίνητες βιοτεχνίες στο Βελεστίνο». Στο: Καμηλάκης, Π. και Πολυμέρου-Καμηλάκη, Α. (επιμ.), *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1986*, Υπέρεια Τόμος 1, σελ. 161-325.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Α. (1994), «Προμελέτη σκοπιμότητας αξιοποίησης των υδροκίνητων εργαστηρίων του Βελεστίνου». Στο: Καραμπερόπουλος, Δ. και Κακαβογιάννη, Ε. (επιμ.), *Πρακτικά Β' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1992*, Υπέρεια Τόμος 2, σελ. 439-448.
- Πόρναλης, Μ. (2004), *Βόλος: η πόλη των Αργοναυτών*, Εκδόσεις Πόρναλης, Βόλος.
- Πρίντζος, Ι. (1994), «Ταμειυτήρας Κάρλας». Στο: Καραμπερόπουλος, Δ. και Κακαβογιάννη, Ε. (επιμ.), *Πρακτικά Β' Συνεδρίου Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1992*, Υπέρεια Τόμος 2, σελ. 449-471.
- Ρούσκας, Ι. (1997), «Θρύλοι και ταξιδιωτικές εντυπώσεις», *Επτά Ημέρες Καθημερινή* 5.10.1997, Αθήνα, σελ. 20-21.
- Ρούσκας, Ι. (2001), *Η επιστροφή της Κάρλας*, Ρούσκας, Αθήνα.
- Σιδηρόπουλος, Π. (2008), *Στοχαστική προσομοίωση του υπόγειου υδροφορέα της Λίμνης Κάρλας*, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Σιμόπουλος, Κ. (2001), *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα (333 μ.Χ. – 1821 μ.Χ.)* (Τόμοι Α' και Β'), Στάχυ, Αθήνα.
- Σκουβαράς, Β. και Μακρής, Κ. (1958), *Αρχαιολογικός και τουριστικός οδηγός Θεσσαλίας*, Όμηρος, Βόλος.
- Σπανός, Κ. (1992), *Ιωάννης Λεονάρδος: νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία*, Θετταλός, Λάρισα.
- Σπεράντζας, Τ. (1978), *Τα περιωθέντα έργα του Αργύρη Φιλίππιδη*, Βιτάλης, Αθήνα.
- Σφυρόερας, Β., Αβραμέα, Α. και Ασδραχάς, Σ. (1985), *Χάρτες και χαρτογράφοι του Αιγαίου Πελάγους*, Ολκός, Αθήνα.
- Τσουνής, Γ. (1997), «Οι λίμνες που χάθηκαν», *Επτά Ημέρες Καθημερινή* 5.10.1997, Αθήνα, σελ. 30-31.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (2003), *Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας*, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Αθήνα.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (2008), *Εθνικό Πρόγραμμα Διαχείρισης και Προστασίας των Υδατικών Πόρων*, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Αθήνα.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (1995), *Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και επανορθωτικών μέτρων από την κατασκευή και λειτουργία του Ταμειυτήρα Κάρλας*, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Αθήνα.
- ΥΠ.ΠΟ. (2012), *Διαρκής κατάλογος των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της Ελλάδος*, Υπουργείο Πολιτισμού [online]. Διαθέσιμο στο URL: http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php. Ανακτήθηκε τον Σεπτέμβριο 2012.
- Φιλίππιδης, Δ. και Κωνσταντάς, Γ. (1988), *Νεωτερική γεωγραφία*, Ερμής, Αθήνα.
- Φ.Δ.Π.Ο.Κα.Μα.Κε.Βε. (2006), *Μελέτη ανάδειξης περιβάλλοντος Κάρλας – Σχέδιο διαχείρισης επισκεπτών*, Φορέας Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνο (αδημοσίευτο αρχείο).

Χαρατσής, Ν. (1993), *Οδηγός Πηλίου για περιπατητές*, Γραφή, Βόλος.

Χουλιάρας, Π. (2006), *Ο δρόμος είναι άσωτος*, Οικονόμος, Λαμία.

Χριστόπουλος, Α. (2009), «Σχέδιο δράσης για τη Ζώνη Ειδικής Προστασίας GR1430007, περιοχή ταμιευτήρων πρώην λίμνης Κάρλας». Στο: Δημαλέξης, Α. Μπούσμπουρας, Δ., Καστρίτης, Θ., Μανωλόπουλος Α. και Sarania V. (Συντονιστές Έκδοσης), *Τελική αναφορά προγράμματος επαναξιολόγησης 69 σημαντικών περιοχών για τα πουλιά για το χαρακτηρισμό τους ως Ζωνών Ειδικής Προστασίας της ορνιθοπανίδας*, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Αθήνα.

Ψημένος, Σ. (2005), *Ανεξερεύνητο Πήλιο*, Εκδόσεις Road, Αθήνα.

Ψιμόπουλος, Α. (2001), *Μυστική αποστολή «Χρυσόμαλλο Δέρας»*, Δωδώνη, Αθήνα.

Ψύρρας, Θ. (2008), *Θεσσαλία, ο τόπος και οι άνθρωποι*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Ananiadis, C. (1956), "Limnology study of Lake Karla", *Bulletin de l' Institut Oceanographique* 1083, pp. 1-19.

Apitz, S., Elliott, M., Fountain, M. and Galloway, T. (2006), "European environmental management: moving to an ecosystem approach", *Integrated Environmental Assessment and Management* 2 (1), pp. 80-85.

Barbier, E., Acreman, M. and Knowler, D. (1997), *Economic valuation of wetlands: a guide for policy makers and planners*, Ramsar Convention Bureau, Gland.

Boniface, P. (1995), *Managing quality cultural tourism*, Routledge, London.

Buchalis, D. (2001), "Tourism in Greece: strategic analysis and challenges", *Current Issues in Tourism* 4 (5), pp. 440-480.

Casimir, M. (2008), *The mutual dynamics of cultural and environmental change*, Berghahn Books, New York.

Chastaoglou, V. (2004a), "Foundation and evolution of the new city of Volos". In: M.C.H.R.D. (Municipal Centre for Historic Research and Documentation) (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 43-57.

Chastaoglou, V. (2004b), "The course of urbanism in Volos, 1881-1940". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 61-75.

Chastaoglou, V. (2004c), "The port works in Volos, 1881-1950". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 105-115.

Christmas, W. (2005), *King George of Greece*, Adamant Media Corporation, London.

Davis, T. (1994), *The Ramsar Convention Manual: a guide to the Convention on Wetlands of International Importance, especially as waterfowl habitat*, Ramsar Convention Bureau, Gland.

Decourt, J., Nielsen, T. and Helly, B. (2004), "Thessaly and adjacent regions". In: M., Hansen and T., Nielsen (eds.), *An inventory of Archaic and Classical 'Poleis'*, Oxford University Press, Oxford, pp. 676-731.

Demitrack, A. (1986), *The late quaternary geologic history of the Larissa plain, Thessaly, Greece: tectonic, climatic, and human impact on the landscape*, Stanford University, California CA.

Dimoglou, A. (2004), "Addendum". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 315-317.

Dodouras, S. and Lyratzaki, I. (2012), "Culture and wetlands in the Mediterranean: the case of Lake Karla, Greece", *Proceedings of the International Conference on Marine and Coastal Ecosystems*, 25-28 April 2012, Tirana, pp. 249-256.

Drandakis, C. (2004), "Painting in Volos during the 20th century". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 227-237.

- Drigianakis, K. (2004), "Volos' music culture in the early 20th century". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 239-245.
- Fotou, C. (2004), "Thessalian railways". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 93-103.
- Gaki-Papanastasiou, K. (2011), "Quaternary evolution of the Agia-Agiokambos area as a possible outlet of the Eastern Thessaly plain to the Aegean Sea", *Hellenic Journal of Geosciences* 45, pp. 101-107.
- Gerakis, P. (1992), *Conservation and management of Greek wetlands*, IUCN, Gland.
- Hadjibiros, K. (2010), *The River Acheloos diversion scheme*, Technical University of Athens, Athens (unpublished).
- Hoffman, L., Olney, P. and Swift J. (1964), *IUCN-IWRB expedition to Italy, Greece and Yugoslavia*, January-February 1964, Tour de Valat, Arles.
- IUCN (2012), *Ecological restoration for protected areas*, IUCN, Gland.
- Kalogri, P. (2004), "The electrification of Volos 1911-1957". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 125-133.
- Kanakoudis, V. and Valatsou, G. (2011), *Preparation report: the restoration of Lake Karla, S4W* (Interreg IVC), Volos.
- Kanakoudis, V., (2012), *Integrated Master Plan for the sustainable development of the under restoration Lake Karla – Past, present and future: walking the path from the environmental crime to natural asset preservation*, Interreg IVC Project 039R2 – Sustainable Integral Management for Water Areas: Sigma for Water, University of Thessaly, Volos.
- Koliopoulos, J. (1987), *Brigandage and irredentism in 19th century Greece*, Oxford University Press, Oxford.
- Kontaxi, A. (2004), "Installation and incorporation of the refugees from Asia Minor in Volos". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 169-181.
- Liakopoulos, A., (2006), *Peneus River and Lake Karla basins, Thessaly, Greece*, Laboratory of Hydro-mechanics and Environmental Engineering, Department of Civil Engineering, University of Thessaly, Volos.
- Liapis, K. (2004), "The castle of Volos: the focal point of historic events 1423-1881". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 17-32.
- Loukas, A., Folia, S., Sidiropoulos, P. and Mylopoulos, N., (2012), *Analysis of groundwater simulation uncertainty due to surface hydrology model parameter uncertainty and precipitation errors*, PRE11: Protection and Restoration of the Environment, 3-6 July 2012, Thessaloniki.
- Loukas, A., Mylopoulos, N. and Vasiliades, L. (2007), "A modelling system for the evaluation of water resources management strategies in Thessaly", *Water Resources Management* 21, pp. 1673-1702.
- MEA (Millennium Ecosystems Assessment) (2005), *Ecosystems and human well-being: wetlands and water synthesis*, World Resources Institute, Washington DC.
- Mougogiannis, G. (2004), "Cultural achievements in Volos 1923-1955". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 247-263.
- Moumou, C., Vouvalidis, K., Pechlivanidou, S., Nikolaou, P. (2010), "The fluvial action of the Karla basin streams in a natural and man-made environment", *Bulletin of the Geological Society of Greece* XLIII (2), pp. 706-714.
- National Statistical Service of Greece (2012), *Demographics database*, [online]. Available at URL: <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-database>. Accessed June 2012.
- National Wildlife Federation (1987), *Status report of our nation's wetlands*, NWF, Washington DC.
- Oikonomou, A., Katsiapi, M., Karayanni, H., Moustaka, M. and Kormas, K. (2012), "Plankton micro-organisms coinciding with two consecutive mass fish kills in a newly reconstructed lake", *Scientific World Journal* 2012, ID 504135.

- Paliouras, D. (2004), "Aspects of architecture in Volos". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 77-91.
- Panagiotou, G. (2004), "Printed material and publication activity in Volos". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 265-275.
- Papadimitriou, T., Stampouli, Z. and Kagkalou, I. (2011), "Preliminary results on the cyanotoxicity in the 'new' Lake Karla (Thessaly-Greece)", *Proceedings of the 12th International Conference on Environmental Science and Technology*, 8-10 September 2011, Rhodes, pp. 1416-1423.
- Papayannis, T. (1992a), "Greek wetlands: cultural values and tertiary sector activities". In: P., Gerakis (ed.), *Conservation and management of Greek wetlands*, IUCN, Gland, pp. 157-174.
- Papayannis, T. (1992b), "Greek wetlands: factors of change". In: P., Gerakis (ed.), *Conservation and management of Greek wetlands*, IUCN, Gland, pp. 207-227.
- Papayannis, T. (2002), *Regional action for wetlands: the Mediterranean experience*, Tour du Valat, Arles.
- Papayannis, T. (2008), *Action for culture in Mediterranean wetlands*, Med-INA, Athens.
- Papayannis, T. and Pritchard, D. (2011), *Culture and wetlands in the Mediterranean: an evolving story*, Med-INA, Athens.
- Petrou, N. (2010), *Greece: the land of biodiversity*, Hellenic Society for the Protection of Nature, Athens.
- Prontzas, E. (2004), "The ups and downs of commerce and banking". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 135-153.
- Ramsar COP8 (2002), *Wetlands: water, life and culture*, 8th Meeting of the Conference of the Contracting Parties to the Convention on Wetlands, 18-26 November 2002, Valencia.
- Savvides, A. (2007), *The Norman capture of Italy and the first two Norman invasions of Byzantium*, Peeters, Leuven.
- Sidiropoulos, P., Folia, S., Mylopoulos, N. and Loukas, A. (2008), *A coupled surface hydrology-lake-groundwater modelling framework for the Lake Karla basin*, PRE9-Protection and Restoration of the Environment, Kefalonia.
- Sivignon, M. (2007), "Greek wetlands: from degradation to rehabilitation". In: Z., Roca, T., Spek, T., Terkenli, T., Plieninger and F., Hochtl (eds.), *European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond*, Edicoes Universitarias Lusofonas, Lisbon, pp. 243-248.
- Talianis, D. and Rouskas, G. (1996), *Greek lakes*, Topio, Athens.
- Thomas, G. (2004), "The revolutionary movements in Volos and on Mt Pelion during the 19th century". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 33-41.
- Tsilivlidis, D. (2004), "The Orthodox Christian Church of Magnesia". In: M.C.H.R.D. (ed.), *Volos 1881-1955: the city and the people*, Volos Publications, Volos, pp. 183-193.
- Wood, A. and Van Halsema, G. (2008), *Scoping agriculture: wetland interactions*, UN Food and Agriculture Organisation, Rome.
- Wood, M. (2007), *In search of myths and heroes*, University of California Press, Berkeley CA.
- WWF Greece (2007), *Commitments without implementation: the status of environmental legislation in Greece*, WWF Greece, Athens.
- WWF Greece, Hellenic Society for the Protection of Nature, *Hellenic Society for the Protection of the Environment and Cultural Heritage and Greek Ornithological Society (1993), The diversion of River Acheloos: a critical view on the environmental and economic impacts*, Report to EU DG XI, Brussels.
- Zalidis, G., Crisman, T. Gerakis, P. (2002), *Restoration of Mediterranean wetlands*, MedWet, Ministry of Environment, Physical Planning and Public Works and Greek Biotope/Wetland Centre (EKBY), Thessaloniki.
- Zalidis, G., Takavakoglou, V. Panoras, A., Bilas, G. and Katsavouni, S. (2004), "Re-establishing a sustainable wetland at former Lake Karla, Greece, using Ramsar restoration guidelines", *Environmental Management* 34 (6), pp. 875-876.

Εικόνα 8.2:
Η λίμνη Κάρλα
το 1962 κατά
τη διαδικασία
αποξήρανσης
Πηγή:
Τάκης Τλούπας,
Φωτογραφικό
Αρχείο Βάνιας
Τλούπα

Φωτογραφικό Αρχείο

Εικόνες	
<i>Εξώφυλλο</i>	
Ξένος Βαγγέλης:	Πανοραμική φωτογραφία
<i>Περιεχόμενα</i>	
Δόδουρας Στέφανος:	0.1-0.2, 0.6-0.7
Καστρίτης Θάνος:	0.4
Τλούπα Βάνια (Τλούπας Τάκης):	0.3
Φορέας Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης	0.5
Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου:	
<i>Εισαγωγή</i>	
Δόδουρας Στέφανος:	1.2-1.9
Ξένος Βαγγέλης:	1.1
<i>Περιφέρεια Θεσσαλίας</i>	
Δημοτικό Διαμέρισμα Καναλίων:	2.12
Δημοτικό Διαμέρισμα Κερασιάς:	2.5
Δόδουρας Στέφανος:	2.1-2.4, 2.6-2.11, 2.13-2.14
<i>Λίμνη Κάρλα</i>	
Janek Pfeifer (Wikimedia Commons):	3.3
Luis M.B. Sánchez (Wikimedia Commons):	3.37
Βαξεβανόπουλος Μάρκος:	3.14
Γενικά Αρχεία Κράτους:	3.11
Δημοτικό Διαμέρισμα Καναλίων:	3.24, 3.30
Δόδουρας Στέφανος:	3.1-3.2, 3.4-3.5, 3.7-3.9, 3.12-3.13, 3.20, 3.23, 3.25-3.29, 3.31, 3.33, 3.35-3.36, 3.38, 3.42-3.46
Εθνικό Τυπογραφείο:	3.21
Καστρίτης Θάνος:	3.32, 3.34, 3.40-3.41, 3.47
Μαγαλιού-Παλληκάρη Μαρία:	3.39
Στουρνάρας Στέφανος:	3.10, 3.15-3.19, 3.22
Φορέας Διαχείρισης της Περιοχής Οικο-ανάπτυξης	3.48
Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου-Βελεστίνου:	
Ψιλοβίκος Άρης:	3.6
<i>Περιπατητικές διαδρομές</i>	
Δημοτικό Διαμέρισμα Καναλίων:	4.26
Δόδουρας Στέφανος:	4.2-4.17, 4.19-4.25, 4.27, 4.29-4.33, 4.35-4.36
Καστρίτης Θάνος:	4.28, 4.34
Λυρατζάκη Ειρήνη:	4.1, 4.18
<i>Επίλογος</i>	
Δόδουρας Στέφανος:	5.1, 5.5
Καστρίτης Θάνος:	5.3-5.4
Λυρατζάκη Ειρήνη:	5.2
<i>Χρήσιμες πληροφορίες</i>	
K. Krallis (Wikimedia Commons):	6.1
Δημοτικό Διαμέρισμα Κερασιάς:	6.3
Δόδουρας Στέφανος:	6.2, 6.4-6.8
Καστρίτης Θάνος:	6.9
Λυρατζάκη Ειρήνη:	6.10
<i>Παρατήματα</i>	
Καστρίτης Θάνος:	7.1-7.8
<i>Βιβλιογραφία</i>	
Δόδουρας Στέφανος:	8.1
Τλούπα Βάνια (Τλούπας Τάκης):	8.2
<i>Φωτογραφία τελευταίας σελίδας</i>	
Ξένος Βαγγέλης:	Πανοραμική φωτογραφία

